Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

Қонунгузорӣ
Законодательство

№ 2 (14), 2014
апрель - июнь

Нашрияи мазкур бо дастгирии Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилаллӣ) нашр шудааст.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилаллӣ) барномаи мазкурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) ичро менамояд.

Хулосаҳо, ақидаҳо ва интерпретатсияҳои дар нашрияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Барои паҳн намудани ройгон (бепул) пешбинӣ шудааст.

Данное издание опубликовано при поддержки Программы GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit(GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

Предназначено для бесплатного распространения.

german cooperation
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Исполнитель:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Сармуҳаррир
Главный редактор
Раҳимов М.З. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор

Ҳайати таҳририя
Редакционная коллегия

Баҳриддинов С.Э.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
Зоиров Ҷ.М.
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Менглиев Ш.
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Муртазоқулов Ҷ.С.
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Саидвалиева Б.С.
Муовини сардори раёсати ҳуқуқи Дастгоҳи
иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ
Заместитель начальника правового управления
исполнительного аппарата РТ,
кандидат юридических наук
Селиверстов В.И.
доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
ходими шоистаи илми Федератсияи Россия
доктор юридических наук, профессор
заслуженный деятель науки РФ

Муҳаррирон: М.Зайниддин
Редакторы: Таиров С.С.

Шӯрои машваратӣ
Редакционный совет

Худоёров Б.Т.
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҶТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ
кандидат юридических наук, доцент
Давлатов Ҷ.М.
мушовири давлатии Президенти ҶТ оид ба
сиёсати ҳуқуқӣ-намояндаи комилҳуқуқи Президенти ҶТ
дар Маҷлиси Олии ҶТ
государственный советник Президента РТ по
правовой политике-полномочный представитель
Президента РТ в Маджлиси Оли РТ
Салимзода Ш.О.
Прокурори генералии ҶТ
Генеральный прокурор РТ
Маҳмудов М.А.
раиси Суди конститутсионии ҶТ
профессор, академики АИ ҶТ
председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Абдуллоев Н.А.
раиси Суди Олии ҶТ
председатель Верховного суда РТ
Мансуров Н.М.
раиси Суди Олии иқтисодии ҶТ
председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.
ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар ҶТ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
уполномоченный по правам человека в РТ
кандидат юридических наук, доцент

Маҷаллаи «Қонунгузорӣ» нашрияи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, 17 декабри соли 2010 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 0137/мҷ ба қайд гирифта шудааст. Дар маҷалла маводи илмӣ, илмӣ-оммавӣ, таҳлилӣ, тафсирҳо ба санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризҳо, саволу ҷавобҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқ ва маводи дигари вобаста ба ҳуқуқ ва давлатдорӣ ба табъ мерасанд.

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани маҷалла маънои ҳамақидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интихоб ва дақиқии фактҳо, далелҳо ва иқтибосҳо бар дӯши муаллифон аст.

Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад. Дастнависҳо ба муаллифон баргардонида намешаванд.

Ҳангоми истифодаи маводи маҷалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Журнал «Законодательство» - издание Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан - зарегистрирован 17 декабря 2010 года в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Регистрационный № 0137/мч. В журнале публикуются научные, научно - популярные, аналитические статьи, комментарии к нормативным правовым актам Республики Таджикистан, рецензии, вопросы и ответы, связанные с законодательством, а также другие материалы, относящиеся к государству и праву.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

МУНДАРИҶА **СОДЕРЖАНИЕ**

Назарияи давлат ва ҳуқуқ **Теория государства и права**
Ҳуқуқи конститутсионӣ **Конституционное право**
Раҳимов М.З. Доир ба баъзе масъалаҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон 4
Бузмаков А.А., Мирзоев С.Б. Мафҳум, пайдоиш ва меъёрҳои ҳуқуқии конститутсия, ҳамчун функсияи асосии сохти давлатдорӣ 10
Меликов У. А. Содействие электронного правительства в развитии конституционализма в современном Таджикистане 15
Табаров Н.А. Реализация конституционного принципа состязательности в процессуальном праве 19

Ҳуқуқи ҷиноятӣ. Мурофиаи ҷиноятӣ **Уголовное право. Уголовный процесс**
Кудратов Н.А., Кудратов К.А. Незаконный оборот наркотиков как угроза национальной безопасности Республики Таджикистана.....30
Хоҷаева Н.Б. Аҳамияти барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар ташаккулёбии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон 39

Ҳуқуқи граждани ва соҳибкорӣ **Гражданское и предпринимательское право**
Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳолати ҳуқуқии сохтмони худсарона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 47
Холикзода Джонибек. К вопросу о понятии и сущности коммерческого представительства 53

Ҳуқуқи байналхалқӣ **Международное право**
Куруши Ардалонӣ. Муқоисаи ҳуқуқи оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Исломии Эрон дар хусуси шарту тартиби ақди никоҳ ва бекор кардани он 58

Минбари олимони ҷавон **Трибуна молодых ученых**
Давлатова Ш.С. Практика осуществления законодательной инициативы в Республике Таджикистан и зарубежных странах (сравнительно правовой анализ) 64

Таҳлили қонунгузорӣ **Анализ законодательства**
Селиверстов В.И. Общие положения уголовно-исполнительного законодательства государств – участников СНГ (на примере государств Центральной Азии) 74

Таҷрибаи хориҷа **Зарубежный опыт**
Йорг Пуделька, Йенс Деппе. Общее административное право в государствах Центральной Азии – краткий обзор современного состояния 82

Таҷрибаи судӣ **Судебная практика**
Омӯзиш ва ҷамъбасти таҷрибаи судӣ марбут ба парвандаҳои эътирофи (ҳолати) ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона, ки аз ҷониби судяҳо дар соли 2013 баррасӣ карда шудаанд 102

Тафсир **Комментарии**
Тафсири кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми 3 112

Навигариҳо дар қонунгузорӣ **Новое в законодательстве**
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва амният 122
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи граждани, оилавӣ ва соҳибкорӣ 131
Навигариҳои қонунгузорӣ дар соҳаи меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ илм ва маориф 132

Консепсияҳо **Концепции**
Консепсияи рушди қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон 134

Иттилоот **Сообщения**
Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: «Рушд ва мушкилот» 152

Раҳимов М.,
Директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор

ДОИР БА БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ СИЁСАТИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: *сиёсати давлатӣ, сиёсати ҳуқуқӣ, сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ, сиёсати ҳуқуқтатбиқкунӣ.*

Ключевые слова: *государственная политика, правовая политика, правотворческая политика, правоприменительная политика.*

Keywords: *public policy, legal policy, lawmaking policy, law enforcement policy.*

Дар замони муосир бо сабаби сиёсишавии ҳаёти ҷамъиятӣ ҷабҳаи сиёсии ҳуқуқ аҳамияти махсус пайдо менамояд. Аз ин ҷо, зарурияти аз лиҳози сиёсӣ баҳо додани ҳуқуқ ҳамчун мақсад барои ноил шудан ба натиҷаи дилхоҳ ба миён меояд. Бояд зикр намоем, ки аз рӯи моҳияти худ сиёсати ҳуқуқӣ чунин сиёсатест, ки асоси онро ҳуқуқ ва характери объективӣ доштани хусусияту имконият ва эътирофи арзиши иҷтимоии он ташкил медиҳад. Сиёсат ба ҳуқуқ ва давлат дар алоқамандии зич қарор доранд. Зеро ба воситаи амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ давлат ҳамзамон заминаи ҳуқуқии фаъолияти худро дар соҳаи давлатию ҳуқуқӣ мустаҳкам намуда, танзими соҳаҳои асосии фаъолияти ҳаётии ҷамъиятро амалӣ менамояд. Сиёсати ҳуқуқӣ, пеш аз ҳама барои манфиати давлат хизмат мекард ва мекунад ва ба воситаи давлат ба ҷамъият ва шаҳрвадони он. Барои ҳамин ҳам мустаҳкамкунии давлатдорӣ дар навбати аввал пойдории асосҳои ҳуқуқии қонунгузории онро дар назар дорад. Кӯшиши амалӣ намудани ин ё он сиёсат бе таъмини ҳуқуқӣ метавонад боиси таназзули давлат бинобар сабаби номукаммалии қонунгузорӣ гардад. Дар шароити ҳозира идома додани ислоҳоти демократӣ дар ҳамаи ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ танҳо бо ёрии бавоситаи сиёсати ҳуқуқии комилан асоснок имконият дорад. Аз ин ҷо, зарурияти аз лиҳози илмӣ асоснок намудани стратегияи инкишофи ҷомеаи навин, давлат ва ҳуқуқ ба миён меояд. Танҳо дар асоси чунин стратегияи инкишофи кишвар ба сӯйи сохти иҷтимоию иқтисодӣ ва давлатию ҳуқуқие, ки муқаррароти он ба таври мушаххас таҷассуми худро дар соҳаҳои гуногун ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, инчунин сиёсатеро, ки аҳкоми онро ҳуқуқ ташкил медиҳад, мо метавонем давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявиро барпо намоем.

Аз тарафи дигар, сиёсати ҳуқуқӣ танҳо дар ҳамон ҳолате самаранок шуда метавонад, ки агар он ба ҳокимияти устувор, расмӣ ва барӯманд такя намояд. Давлат ва ҳуқуқ ҳамрадифи якдигар буда, барои ноил шудани мақсади умумӣ ба ҳамдигар мусоидат намуда, дар алоқамандӣ ва дар ҳолати бо ҳамдигар таъсиррасонӣ вуҷуд дошта метавонанд. Ба ҳама маълум аст ҳокимияте, ки бо ҳуқуқ маҳдуд карда нашудааст хатарнок ва ҳуқуқе, ки бо ҳокимият таъмин карда нашудааст, заиф (беиқтидор) мебошад. Ин ду аҳком якдигаро пурра менамоянд. Барои сиёсати ҳуқуқӣ чизи аз ҳама номатлуб беҳокимиятӣ мебошад, зеро вай наметавонад ба чизе такя намояд ва мо дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ба ин раванди номатлуб дучор шуда будем. Бояд зикр намоем, ки арзишҳои ҳуқуқӣ ба монанди ҳамагуна арзишҳои дигар наметавонанд аз доираи фаъолияти ҳифзи ҳуқуқи ҳокимияти давлатӣ берун бошанд. Аз ин ҷо, ҳуқуқ ва ҳамаи низоми ҳуқуқӣ ба ҳимоя аз ҷониби ҳокимияти давлатӣ зарурият доранд. Ҳамин тавр, мо бояд на танҳо барои бехатарии давлат, балки дар бораи таъмини бехатарии ҳуқуқии кишварамон низ фикр намоем. Умуман, сиёсати ҳуқуқии бенизом ва нопайдарҳам метавонад ба манфиати давлат ва ҷамъият, инчунин шаҳрвандон таъсири

манфӣ расонад. Ва баръакс, сиёсати ҳуқуқии аниқ, пурра ва пай дар пай заминаи зарурии фаъолияти самаранокии қонунгузорӣ ва дигар фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ гардида, мақсади асосии он ҳалли вазифаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар вазифаҳое, ки Конститутсия ва қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян кардааст, мебошад. Барои он, ки мақсади мазкур дар ҳаёт татбиқ гардад, на танҳо қонунгузорӣ, балки сиёсати ҳуқуқие, ки асоси онро ташкил медиҳад, бояд бо назардошти зарурияти танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятии соҳаи муайян ва ба манфиати ҷомеа ба роҳ монда шавад.

Ҷараёни дигаргунсозӣ, азнавсозӣ ва инкишофи ҷомеа, давлат ва ҳуқуқ баъди барҳам хӯрдани Шуравӣ на танҳо аз муваффақиятҳо дар соҳаи қонунгузорӣ, балки аз камбудиҳо ҳам холӣ набуд. Дар онҳо риоя нагардидани талаботи техникаи қонунгузорӣ, истифодаи истилоҳоти ҳуқуқии аз ҷиҳати забон коста, ихтилоф ва мухолифатҳои байни санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, мавҷуд будани хатоҳои услубӣ ва имлоӣ ва ғайраҳо ҷой доштанд,[1] ки ба сифати қонун таъсири манфӣ мерасониданд. Чӣ тавре, ки Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ аз 23 апрели соли 2014 ба Маҷлиси Олӣ қайд намуданд, амалӣ гаштани қонун аз сифати он вобастагӣ дорад ва сифати баланди қонун амалӣ гардидани ҳадафҳои асосии қабул ва самаранокии онро таъмин мекунад[2].

Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон агарчанде, ки аз замони дар ҳайати Иттифоқи Шӯравӣ қарор доштани Тоҷикистон оғоз гардида бошад ҳам, баъди соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон ҳамчун воситаи муҳими азнавсозии ҷомеа дар доираи фазои конститутсионӣ амалӣ карда мешавад. Вай ҳамчун қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ дар замони истиқлолият роҳ ва мазмуни худро куллан тағйир дода, ба воқеияти мавҷудаи замони муосир рӯ оварда, мақсад ва вазифаҳои он дигаргун, дурнамои ояндааш муайян ва самаранокиаш баланд гардид. Барои ислоҳоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ фазои ҳуқуқии заруриро муҳайё намуд ва дар ҳамин замина нақши воситаҳои ҳуқуқиро дар амалӣ намудани сиёсатҳои зикршуда баланд бардошт. Ҳамзамон, ташаккули соҳаҳои нави ҳуқуқ ва қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқии нав, инчунин эътироф намудани санадҳои байналмилалӣ ҳамчун қисми таркибии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои воридшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фазои ҳуқуқии байналмилалӣ мусоидат намуд ва ин гувоҳи чандирӣ будани сиёсати ҳуқуқии кишварамон мебошад. Чунин сиёсат барои таъмини ҳуқуқии манфиатҳои миллӣ, дар соҳаи иқтисодиёт, аз ҷумла таъмини мустақилияти энергетикӣ, бехатарии озуқаворӣ ва иттилоотӣ, инчунин раҳоӣ ёфтан аз бунбасти коммуникатсионӣ равона карда шудааст. Воридшавӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла ба Созмони Умумиҷаҳонии Савдо аз ҷониби дигар густариши ҳамкориҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ аз мо дигаргуниро (навгониро) дар соҳаи сиёсати ҳуқуқӣ талаб менамояд. Ҳамин тавр, рушди муносибатҳои навини ҷомеа аз мо зарурияти барпо намудани механизми нави танзими ҳуқуқиро тақозо намуд ва мо тавонистем, ки чунин механизмро барпо намоем.

Вобаста ба рушди кишвар ва қабули Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 бо тағйиру иловаҳои минбаъда сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистон марҳила ба марҳила инкишоф ёфта, ба сифати сиёсати бевоситаи меъёрии ҳуқуқӣ чи дар дохили кишвар ва чи берун аз он баромад менамояд. Дар Конститутсия меъёрҳои зиёде ҳастанд, ки дурнамо, равиши асосӣ ва стратегияи инкишофи қонунгузорӣ ва дар шакли умум принсипҳои асосии сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро муқаррар менамояд. Аз ҷумла, ҳар се қисмати давлати ҳуқуқбунёд, ба монанди гуманитарию ҳуқуқӣ (ҳуқуқу озодии инсон ва шаҳрванд), меъёрии ҳуқуқӣ (волоияти қонун) ва ҳуқуқию институтсионалӣ (низоми таҷзия ва ба ҳам таъсиррасонии ҳокимияти давлатӣ) дар Конститутсия эътироф ва меъёран мустаҳкам карда шудаанд. Ҳамзамон, қайд карда шудааст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ буда (мод.1), баёнгари соҳибихтиёрӣ ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ халқ мебошад (қ.1мод.6). Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии Ҷумҳуриро ташкил медиҳанд (қ.1. мод.10).

Барои давлати ҳуқуқбунёд ва сиёсати

[1]Ниг. : Забон ва сифати қонун\Зери таҳрири профессор М.З. Раҳимов, Душанбе,2010,саҳ.14-21

[2] Садои мардум, 24 апрели соли 2014, №41 (3187)

ҳуқуқии кишвар нақши муҳимро нишондодҳои Конститутсия оид ба арзиши олӣ доштани инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои он(қ. 1 мод. 5), оид ба таҷзияи ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судӣ (мод. 9), оид ба мустақиман амал намудани меъёрҳои Конститутсия мебозанд (мод. 10). Асосҳои дар мамлакат ташаккул ёфтани ҷамъияти граждани дар бораи гуногуншаклии моликият, озодии фаъолияти иқтисодӣ, соҳибкорӣ, баробарҳуқуқӣ ва ҳифзи ҳуқуқии ҳамаи шаклҳои моликият, аз ҷумла моликияти хусусӣ дар меъёрҳои Конститутсия мустаҳкам карда шудаанд (мод.12). Конститутсия инкишофи ҳаёти ҷамъиятиро дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ ва мафкуравӣ, инчунин бисёрҳизбӣ ва баробар будани ҳизбҳою иттиҳодияҳои ҷамъиятиро дар назди қонун эътироф намуд (мод.8, 28). Ҳамзамон, дар боби 2 Конститутсия доираи васеи ҳуқуқ ва озодиҳои шахсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии инсон ва шаҳрвандон мустаҳкам карда шудааст, ки ҷавобгӯи меъёрҳои санадҳои байналмилалии эътирофнамудаи Тоҷикистон мебошанд. Маҳдуд намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд танҳо бо мақсади таъмини ҳуқуқ ва озодии дигарон, тартиботи ҷамъиятӣ, ҳимояи сохти конститутсионӣ ва тамомияти арзии ҷумҳурӣ раво дониста мешавад (қ. 3 мод. 14).

Аз ин ҷо, мақсади асосӣ ва дурнамои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба таври пурра ва мунтазам амалӣ намудани ғоя ва муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба барпо намудани давлати демокративу ҳуқуқбунёди самаранок амаликунанда ва ҷамъияти маданӣ, пурзӯр намудани ҳифз ва кафолати ҳуқуқи инсон, такмили қонунгузорӣ ва татбиқи амалии он, барпо намудани заминаи ҳуқуқии ислоҳот дар соҳаи иқтисодиёт, иҷтимоиёт, фарҳанг, маориф, мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ, бартараф намудани негилизми ҳуқуқӣ ва ғайраҳо ташкил медиҳад. Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси Консепсияҳо ва барномаҳои давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқ амалӣ шуда истодааст. Аз ҷумла, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳавонон” (9 апрели соли 1997), Консепсияи инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон 19 феврали соли 2011), Консепсияи сиёсати ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (2 ноябри соли 2013), инчунин шаш барномаи давлатӣ оид ба соҳаҳои гуногуни қонунгузорӣ, аз ҷумла ҷиноятӣ, маъмурӣ, молиявӣ, граждани, соҳибкорӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, байналмилалӣ, мурофиаи граждани, иқтисодӣ ва ғайраҳо аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикисон 1 март ва 3 апрели соли 2013 қабул карда шудаанд. Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади таъмини иҷрои талаботи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳалли масъалаҳои муҳими низоми қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, муайян намудани самтҳои асосӣ ва тарзу усулҳои такмили қонунгузорӣ тибқи принсипҳои давлати соҳибихтиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ таҳия карда шудааст. Самтҳои афзалиятноки Консепсия баланд бардоштани сатҳу сифати қонунҳо ва татбиқи самарабахши онҳо дар ҳаёти ҷомеа буда, ба мақсадҳои ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, истиқлолияти давлат, манфиатҳои миллӣ ва амният; таъмини волоияти қонун ва тартиботи ҳуқуқӣ; такмили ислоҳоти ҳуқуқӣ бо дарназардошти рушди ҷомеа, баланд бардоштани дониши касбӣ ва маърифати ҳуқуқӣ; рушди минбаъдаи институтҳои демократӣ, аз ҷумла гуногунандешии сиёсиву мафкуравӣ, озодии эътиқод ва изҳори ақида, сухан ва такмили дигар унсурҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ; баланд бардоштани самаранокӣ ва таъмини шаффофияти фаъолияти мақомоти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ; пурзӯр намудани мубориза бар зидди ҷиноятқорӣ, аз ҷумла коррупсия, терроризм, экстремизм, муомилоти ғайриқонунии маводи мухаддир, харидуфурӯшии одамон ва ҷиноятқории муташаккили трансмиллӣ; аз байн бурдани ихтилофоти санадҳои қонунгузорӣ ва таъмини ҳамоҳангӣ ва фазои ягонаи қонунгузорӣ дар Тоҷикистон; бо дарназардошти талаботи рӯзафзуни ҷомеа, ҷараёни ислоҳоти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, пешрафти ҳаёти сиёсӣ, фарҳангӣ, такмили қонунҳои амалкунанда, таҳия ва қабули қонунҳои нав ва ғайраҳо равона шудааст.

Бояд зикр намоем, ки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрами замони муосир ба ҳисоб меравад ва барои рушди давлатдории муосири тоҷикон аҳамияти хос дорад. Бинобар ин, аз ҷиҳати илмӣ-амалӣ баҳо додани он бамаврид мебошад. Агарчанде дар ҷумҳурӣ консепсия ва барномаҳои зиёде оид ба инкишофи қонунгузорӣ қабул шуда бошад ҳам, таҳқиқотҳои илмӣ дар соҳаи сиёсати ҳуқуқӣ ба таври бояду

шояд мавҷуд намебошад. Масъалаи мазкур дар адабиёти ҳуқуқии дигар кишварҳо кайҳо боз мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шуда бошад ҳам, дар адабиёти ҳуқуқии кишвари мо мавриди таҳқиқ қарор дода нашудааст.[1] Аз ҷониби дигар аз ҷиҳати амалия низ оид ба амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқии кишварамон корҳои зиёдеро ба анҷом расонидан зарур аст. Аввалан, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун ҳуҷҷати умумие, ки ҳамаи ҷанбаҳои инкишофи ҳуқуқии ҷамъиятро фаро гирифта бошад, таҳия намудан зарур аст. Консепсияи мазкур на танҳо рушди қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дигар сарчашмаҳои ҳуқуқии кишварро, аз ҷумла одатҳо ва шартномаҳоро низ бояд дарбар гирад. Инчунин, на танҳо масъалаҳои танзими ҳуқуқӣ, балки амалияи ҳуқуқтатбиққунӣ ва проблемаҳои инкишофи таҷрибаи ҳуқуқӣ, илмӣ ва тарбияву омӯзиши ҳуқуқиро бояд дарбар гирад. Сониян, консепсияҳои соҳаҳои алоҳидаро қабул намудан зарур аст, ки Консепсияи сиёсати ҳуқуқиро мушаххас ва инкишоф дода тавонад. Мисоли равшани он, Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон шуда метавонад, ки 2 ноябри соли 2013 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул шудааст. Ба ҳамин монанд Консепсияи зиддикоррупсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи сиёсати судӣ, Консепсияи ҳуқуқэҷодкунӣ ва ғайраҳоро қабул намудан мумкин аст.

Ҳамин тавр дар шакли умумӣ, сиёсати ҳуқуқӣ ин сиёсати давлат дар соҳаи инкишофи ҳуқуқ, старатегия ва тактикаи роҳи ҳуқуқии инкишофи ҷомеа, давлат, низоми ақида, принсипҳо, меъёрҳо, талаботи ҳукмронии ҳуқуқ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва давлатӣ, барпо намудани ҷамъияти мадании ҳозиразамони инкишофёфта, давлати ҳуқуқбунёди самаранок амалкунанда ва тартиботи ҳуқуқии ягонаю устувор дар қаламрави мамлакат мебошад. Албатта, мазмун ва мундариҷаи гузориши мазкур бо назардошти воқеияти иҷтимоию таърихӣ, талабот ва имконияти инкишофи ҳуқуқии ин ё он давлат, таҷриба, анъана, хусусият ва дараҷаи инкишофи ҳуқуқии кишвари мушахас, маданияти ҳуқуқӣ ва ғайраҳо фарқ менамояд.

Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун қисми таркибии сиёсати умумидавлатӣ буда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вакилон, кумитаҳои Маҷлиси Олӣ, муассисаҳои илмӣ таҳия карда мешавад. Дар ташаккули сиёсати мазкур ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, ҳаракатҳо иттиҳодияҳо, олимон, инчунин шаҳрвандон на бевосита, балки ба воситаи ниҳодҳо ва воситаҳои ахбори омма фаъолона иштирок менамоянд. Нақши муҳимро дар ҷараёни сиёсати ҳуқуқӣ мақомоти судӣ, прокурорӣ, тафтишотӣ, ҳуқуқтатбиқнамоӣ, ҳуқуқичрокунанда ва Суди Конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебозанд. Онҳо дар ҳаёт самаранокии сиёсати ҳуқуқии татбиқ менамудаи худро месанҷанд. Тарафҳо номукаммалии онро ошкор намуда, барои такмили он таклиф ва тавсияҳо пешниҳод менамоянд. Ҳамаи субъектҳои ташакулдиҳандаи сиёсати ҳуқуқӣ, ҳамзамон ба сифати субъекти амаликунандаи сиёсати ҳуқуқӣ баромад менамоянд. Дигар хел шуданаш ҳам мумкин нест, зеро фаъолияти таҳиякунандагони санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва иҷрокунандагони онҳо ба ҳам мувофиқ ва дар кулл ягона мебошад. Фаъолияти таҳиякунандагони санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ на дар вақт, на дар фазо, на ба доираи шахсон ва аз рӯи моҳияташон аз ҳам ҷудо нестанд. Вале амаликунандаи асосии сиёсати ҳуқуқӣ, ташкилкунанда ва ҳамоҳангсози он давлат бо дастгоҳи пуркуввати идоракунии худ ва шохаҳои ҳокимияти он мебошад.

Сиёсати ҳуқуқӣ ба воситаи сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ (қонунэҷодкунӣ), ҳуқуқтатбиққунӣ, тарбия ва омӯзиши ҳуқуқӣ амалӣ мешаванд. Дар ҷомеа, сиёсати ҳуқуқӣ пеш аз ҳама ҳамчун сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ (қонунэҷодкунӣ) фаҳмида ва дарк карда мешавад. Зеро сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ифода ёфта ва баъд дастраси омма мегардад. Сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ воситаи ноил шудан ба онро дар қонунгузорӣ мустаҳкам менамояд. Бояд зикр намоем, ки ҳуқуқэъҷодкунӣ ҳамчун шакли амалинамоии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад. Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ нисбат ба ҳуқуқэҷодкунӣ

[1] Ниг : Алексеев С. С. Основы правовой политики в России: Курс лекций.-М.,1995;Исаков Н.В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики .-Ростов-на-Дону, 2004;Малько А.В. Теория правовой политики: Монография. – М: Юрлитинформ, 2012и др.

аввалиндараҷа буда, асоси барпо намудани механизмҳо ва фаъолияти ҳуқуқэҷодкунӣ мебошад.

Ба воситаи амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ давлат ҳамзамон асосҳои ҳуқуқии сиёсати ҳуқуқии худро дар соҳаи давлатию ҳуқуқӣ муқаррар (муайян) намуда, инчунин танзими ҳуқуқии соҳаҳои асосии ҳаёти ҷамъиятиро амалӣ менамояд. Ба субъектҳои ҳуқуқэҷодкунанда дохил мешаванд: мардуми Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва дигар мақомоти давлатӣ, Маҷлиси вакилони халқи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, раисони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, Маҷлиси вакилони халқи шаҳрҳо ва ноҳияҳо, раисони шаҳрҳо ва ноҳияҳо, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот (**Моддаи 5.** Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ")[1]**.** Сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти илман асоснок, мунтазам ва низомноки мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва ғайридавлатӣ буда, барои муайян намудани дурнамои ҳуқуқэҷодкуние, ки ба таҳия ва қабули қонунгузории босифат ва самаранок равона карда шудааст, мебошад.

Қисми таркибии сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ сиёсати қонунэҷодкунӣ ба ҳисоб меравад. Барои ҳамин ҳам дар адабиёти ҳуқуқӣ асосан ҳамчун муродифи (синоними) «сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ» истифода бурда мешавад. Агарчанде, ки мафҳумҳои зикршуда ҳаммаъно набуда, мазмунан аз ҳамдигар фарқ менамоянд. Сиёсати ҳуқуқии давлат, пеш аз ҳама ба воситаи қонунгузорӣ амалӣ карда мешавад. Барои ҳамин ҳам сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ дар ҷамъият ҳамчун сиёсати қонунгузорӣ низ фаҳмида ва қабул карда мешавад. Сиёсати қонунгузорӣ мазмуни фаъолияти қонунэҷодкуниро муайян намуда, равиши стратегияи таъсиррасонии қонунро ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ муайян менамояд. Албатта, сиёсати қонунгузорӣ ҳамчун намуди равиши сиёсати ҳуқуқӣ, аз ҷумла ҳуқуқэҷодкунӣ бо пайдарҳамӣ, мантиқан будан ва характери ба тартибоварии амалҳое, ки аз ҷониби субъектҳои ташаббуси қонунгузорӣ содир карда мешавад, фарқ мекунад. Субъектҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ тибқи моддаи 58 - и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олӣ ва аъзои Маҷлиси миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон мебошанд. Бояд зикр намоем, ки мақсади ниҳоии сиёсати қонунгузорӣ муҳайё намудани шароит барои самаранок амалӣ намудани ҳуқуқ ва татбиқи он мебошад. Сиёсати қонунэҷодкунӣ аз лаҳзаи талабот оид ба танзими муносибатҳои ҷамъиятии бавуҷудомада ба фаъолияти қонунэҷодкунӣ табдил ёфта, дар шакли қонун ифода карда мешавад. Ҳамин тавр, сиёсати ҳуқуқэъҷодкунӣ (қонунэҷодкунӣ) ҷараёни таҳия, қабул, интишор ва қатъи амали санади меъёрии ҳуқуқиро дар бар мегирад. Ҳамзамон, баробари инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ, зарурияти такмили қонунгузории амалкунанда ба миён меояд, ки он ҳам дар аниқ кардани ин ё он соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ ифода меёбад ва бо ҳамин ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ ба анҷом мерасад. Аз ин ҷо, роҳ, воситаҳои ноил шудан ва амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқӣ бо мақсаде, ки дар қонунгузорӣ дарҷ гардидааст, вазифаи сиёсати ҳуқуқтадбиқнамоии давлат мебошад. Нуқсонҳои ҳуқуқие, ки дар рафти ҳуқуқтадбиқнамоӣ ошкор карда мешаванд, сабаби онҳо аксар дар сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ зоҳир мегардад. Мисоли равшани чунин хатогиҳои сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ фаъолияти ҳуқуқэҷодкунии замони бозсозӣ шуда метавонад. Дар натиҷа, чунин сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ боиси оқибатҳои вазнине барои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва давлат гардид. Аҳамияти хатоҳои сиёсати ҳуқуқӣ боз ҳам вазнintар мегардад, агар он дар фаъолияти қонунгузорӣ амалӣ шуда бошад. Зеро баъди қабули қонун ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ онҳо ба зудӣ ислоҳ намешаванд ва дар беҳтарин ҳолат дар рафти дар ҳаёт амалӣ намудани сиёсати ҳуқуқтадбиқнамоӣ танҳо ҳамоҳангсозӣ карда мешаванд. Таҷрибаи фаъолияти ҳуқуқэъҷодкунӣ ва татбиқи он дар амал нишон медиҳад, ки фаъолияти аз ҳад зиёди ҳуқуқэҷодкунӣ, аз ҷумла қонунэҷодкунӣ бе назардошти имконияти ҳаматарафаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ боиси номувозинатии байни дараҷаи таҳияи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва иҷрои онҳо

[1] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2009,№3,мод.99.

мегардад. Чунин ҳолат ба барқароркунии қонуният ва тартиботи ҳуқуқӣ мусоидат накарда, баракс боиси пурзӯршавии рӯҳияи нигилистии шаҳрвандон нисбат ба қонунгузорӣ гардида, боварии онҳоро ба ҳуқуқ кам ва обрӯи ҳокимияти давлатӣ коҳиш меёбад. Бояд зикр намоем, ки сиёсати ҳуқуқӣ имконияти муҳими таъсиррасониро ба ҷараёнҳои ҷамъиятӣ дошта, ба сифати омили устувори батартибдарорӣ, ба шарте баромад карда метавонад, ки сиёсати ҳуқуқэҷодкунӣ ва сиёсати ҳуқуқтатбиқкунӣ ба ҳам иртиботи қавии фаъолият дошта бошанд.

Сиёсати ҳуқуқтатбиқнамоӣ яке аз намудҳои сиёсати ҳуқуқии давлат буда, вайро ҳамчун фаъолияти идоракунии дар соҳаи амалинамоии ҳуқуқ бо роҳи истифодаи воситаҳои сиёсию ҳуқуқӣ махсус, ки дар маҷмӯъ ҳамчун нишондоди барномавию директивӣ ва воситаи ташкилию идоракунӣ, инчунин равиши амалияи ҳуқуқтаъминнамоӣ маънидод менамояд. Мавҷудияти он зарурияти амалӣ намудани манфиатҳои ҳуқуқию оммавӣ мебошад, ки дар меъёрҳои ҳуқуқӣ бо назардошти инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ, мақсадҳои сиёсати ҳуқуқӣ, талабот ва имконияти амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ муайян карда мешавад. Субъектҳои сиёсати ҳуқуқтатбиқнамоӣ мақомот ё шахсони мансабдори давлатие мебошанд, ки дорои ваколатҳои ҳокимияти давлатӣ буда, онҳоро дар соҳаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ бо роҳи идора кардани ҷараёнҳои давлатию ҳуқуқии амалинамоии меъёрҳои ҳуқуқӣ бо мақсади мутобиқ кардан ба манфиатҳои сиёсие, ки дар ҳуқуқ ифода ёфтаанд, анҷом медиҳанд. Мавқеи марказиро дар низоми мазкур мақомоти судӣ мебозад. Мақсади асосии ҳуқуқтатбиқнамоӣ риояи ҳифзи ҳуқуқ ва озодии шахс, шаъну шарафи он, таъмини қонуният ва мунназамии тартиботи ҳуқуқӣ, баланд бардоштани самаранокии амалии ҳуқуқ, таъмини ягонагӣ ва ба ҳам мувофиқи фаъолияти субъектҳои ҳуқуқтатбиқнамоӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти онҳо мебошад.

Бояд дар назар дошт, ки барои дар оянда баланд бардоштани сифати қонунгузорӣ ба тартиб даровардани ҷараёни ҳуқуқэҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқнамоӣ аҳамияти калон дорад. Яке аз воситаҳои бартараф намудани камбудиҳо оид ба сифати қонун ба таври мунтазам ва комплексӣ, ба роҳ мондани фаъолияти мушоҳидавии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Ҳадафи чунин фаъолият баҳодиҳӣ, таҳлил, ҷамъбаст ва пешбинӣ намудани вазъи қонунгузорӣ бо мақсади баланд бардоштани сифати қонунҳои қабулкардашуда мебошад. Амалӣ намудани мушоҳидаи қонунгузорӣ аз нигоҳи паҳлӯҳои ҳуқуқию техникии зикршуда барои муайян намудани камбудиҳои то як дараҷа муқаррарии барасмиятдарории қонунҳо мусоидат менамояд. Чунин фаъолиятро на танҳо Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ҳамаи мақомоти ҳокимияти қонунгузорӣ ва субъектҳои дорои ташаббуси қонунгузор бояд амалӣ намоянд. Гузаронидани мушоҳидаи қонунгузорӣ ба мо имконият медиҳад хатоҳоеро, ки амалияи ҳуқуқтатбиқнамоиро хатчадор карданашон мумкин аст, муайян намуда, дар оянда ҳангоми таҳияи лоиҳаи қонунҳо, онҳоро ба назари эътибор гирем, то ки сифати қонунҳои қабулкардашуда ҷавобгӯи талаботи давлат ва ҷомеа бошад.

Аннотатсия

Доир ба баъзе масъалаҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақолаи мазкур доир ба масъалаҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ, қонунэҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқнамоӣ сухан меравад.

Аннотация

К вопросу о некоторых проблемах правовой политики Республики Таджикистан

В статье идет речь о некоторых проблемах правовой политики Республики Таджикистан в сфере правотворчества, законотворчества и правоприменения.

Annotation

To the question on some of the problems of legal policy of the Republic of Tajikistan

The article is devoted about some of the problems of the legal policy of the Republic of Tajikistan in the sphere of lawmaking and law enforcement.

Бузмаков А.А.,
муовини аввали Вазири корҳои дохилии Ҷумхурии Тоҷикистон, генерал майори милитсия

Мирзоев С.Б.,
ёрдамчии Сардори Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ.

МАФҲУМ, ПАЙДОИШ ВА МЕЪЁРҲОИ ҲУҚУҚИИ КОНСТИТУТСИЯ, ҲАМЧУН ФУНКСИЯИ АСОСИИ СОХТИ ДАВЛАТДОРӢ

Калидвожаҳо: *Конститутсия, меъёрҳои конститутсионӣ, асосҳои сохтори конститутсионӣ, сохтори марзӣ- давлатӣ ва марзию маъмурӣ, тартиби ташкил, шаклҳои фаъолият ва салоҳияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ.*

Ключевые слова: *Конституция, конституционные нормы, основы конституционного строя, территориально-государственного и территориально-административного строя, порядок образования, формы деятельности и компетенция государственных органов, органы местного самоуправления.*

Keywords: *Constitution, the constitutional norms, principles of the constitutional order, territorial-state and administrative-territorial system, order of formation, forms of activity and competence of state bodies, local self-government.*

Дар зери мафҳуми Конститутсия дар илми ҳуқуқшиносӣ одатан Сарқонуни давлат фаҳмида мешавад, ки дар он мувофиқи иродаю манфиати қуввахои сиёсии дар ҷамъият ҳукмрон асосҳои сохтори конститутсионӣ, сохтори марзӣ- давлатӣ ва марзию маъмурӣ, сохтори ҷамъиятӣ вазъи ҳуқуқи конститутсионии инсон ва шаҳрванд, тартиби ташкил, шаклҳои фаъолият ва салоҳияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ муқаррар ва танзим карда шудааст.[1]

Конститутсия ҳуҷҷати таърихие мебошад, ки дар мавзӯю мӯҳтавои он хусусиятҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии ин ё он давлат дида мешавад. Гарчӣ давлат чандин ҳазорсолаҳо вуҷуд дошта бошад, вале Конститутсия дар шакл ва мазмуни ҳозираи худ ҳамагӣ зиёда аз дусаду бист сол боз қабул гашта, амал мекунад. Истилоҳот мафҳум ва нуфӯзи «конститутсио» ҳанӯз дар Рими қадим маълум буд. Дар он давра зери ин мафҳум, баъзе санадҳои сиёсӣ-ҳуқуқии дарбориён фаҳмида мешуданд, ки онҳо муносибатҳои ба сохтори марзӣ-давлатӣ алоқаманд, тартиби ворисии тахти шоҳӣ ва усулҳои ба тарзи идоракунии давлат вобастаро муқаррар ва танзим мекарданд. Бо ҳамин мазмун дар як вақт чандин санадҳои муҳими сиёсӣ- ҳуқуқӣ «конститутсио» номида мешуданд. Баъдан дар ҳамин шакл ва мазмун конститутсия дар баъзе мамлакатҳои Аврупо дар асрҳои миёна низ пайдо гаштанд. Лекин бо шаклу мазмуни ҳозираи худ конститутсия маҳсули замони нав буда, хеле дертар пайдо шудааст.

Дар шакл ва мазмуни ҳозира конститутсия дар натиҷаи ғалабаи инқилоби буржуазӣ-демократӣ ва ба сари ҳокимияти давлатӣ омадани синфи нави буржуазия пайдо гардид. Конститутсияи шаклу мазмуни ҳозира якумин шуда, дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико соли 1787 қабул гардид ва соли 1789 ба амал даромад. Баъдтар соли 1791 дар Полша ва

[1] Муфассал нигар: Имомов А.И. Ҳуқуқи конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2012.С.51-55

Фаронса конститутсияҳои аввалин дар қитъаи Аврупо қабул карда шуданд. Минбаъд раванди гузариши саҳми идоракунии давлат ба низоми идораи конститутсионӣ инкишоф ёфта, дар асри Х1Х дар аксарияти давлатҳои Аврупо, Амрико ва баъзе давлатҳои қитъаи Осиё ин раванд асосан ба анҷом расид. Аммо бунёди сохтори конститутсионӣ ҳанӯз ҳам дар баъзе давлатҳои нав ба соҳибихтиёрӣ ноил гашта, идома дорад. Ҳоло кам давлатҳое ёфт мешаванд, ки конститутсияҳои навишта нашуда, надошта бошанд. Бо сабабҳои муайяни таърихӣ ва мафкуравӣ фақат якчанд давлатҳо ҳанӯз ҷараёни гузариш ба низоми конститутсияи ягонаи навишташударо ба анҷом нарасонидаанд. Инҳо Англия, Шветсия, Зеландияи Нав, Исроил, Норвегия ва баъзе давлатҳои дигар мебошанд. Дар ин давлатҳо албатта бо мазмуни васеъ конститутсия вуҷуд дорад ва таъсири он ба ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии мамлакат калон аст. Аммо онҳо на дар шакли маъмули Сарқонуни ягонаи давлат ва ҷомеа, балки дар шакли маҷмӯи қонунҳои конститутсионӣ масъалаҳои муҳимтарини сохтори ҷамъиятӣ ва давлатиро ба танзим медароранд ва ҳар яке ҷудо-ҷудо амал мекунанд. Масалан, ҳоло конститутсияи шоҳигарии Шветсия аз чунин санадҳои ҳуқуқӣ ба монанди қонун дар бораи «Шакли идоракунӣ» аз 27феврали соли 1974, қонун дар бораи озодии матбуот, аз 7 феврали соли 1974, қонун дар бораи Риксдаг, аз 28 феврали соли 1974 ва баъзе тағйиротҳое, ки ба онҳо дароварда шудаанд, иборат аст.[1]

Конститутсия ҳамчун ҳуҷҷати сиёсӣ-ҳуқуқӣ мазмуни ба худ хос дорад. Одатан, дар он шакли сиёсати ҳуқуқии масъалаҳои муҳимтарини ба соҳибихтиёрии давлат, сохтори ҷамъиятӣ ва давлатӣ, шакли идораи давлат, ҳолати ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, тарзи ташкил ва фаъолияти мақомоти давлатӣ, ташкил ва фаъолияти мақомоти худидораи маҳаллӣ алоқаманд, муайян ва танзим карда мешаванд. Меъёрҳои ҳуқуқӣ-конститутсионӣ, барои фаъолияти мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, шахсони мансабдор, шаҳрвандон ва ташкилотҳои онҳо, хориҷиён ва шахсони шаҳрвандӣ надошта, ки дар Тоҷикистон истиқомат доранд, асос мебошанд. Меъёрҳои конститутсионӣ бисёр вақт усулҳо ва самтҳои асосии сиёсати давлат, аз ҷумла, сиёсати дохилӣ ва хориҷиро муқаррар менамояд.

Соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи қабули Конститутсияи соли 1994 гардид. Дар он хусусиятҳои хоси Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибихтиёр, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ муқаррар карда шудаанд. Гарчи баъзе меъёрҳои он идомаи ҳолатҳои конститутсияҳои пешина мебошанд, вале баробари ин бисёр ҳолатҳои нав муқаррар карда шудаанд, ки хусусиятҳои давраи нави давлатдории Тоҷикистонро инъикос мекунанд.

Мавқеи конститутсия дар муайян кардани мазмуну таъиноти қонунҳои нави сершумор ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Тоҷикистон, дар тадбиқи асосҳо ва заминаҳои нави давлатдорӣ хеле калон аст. Аз ин рӯ, ҳолату меъёрҳои он дар ташакулёбии низоми ҳуқуқӣ ва қонунгузории ҷумҳурӣ, дар пойдор гардидан ва камолоти давлатдорӣ дар Тоҷикистон аҳамияти калон дорад.[2]

Моҳияти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи ирода ва манфиати халқи ҷумҳурӣ буда, мувофиқи ифодаю иродаю манфиатҳои қувваҳои сиёсии дар ҷомеа хукмрон меъёрҳое муқаррар мекунад, ки таркиби сохтори ҷамъият, сохтори давлат, вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, низом ва тартиби ташкилу фаъолияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ, ҳолати ҳуқуқии шахсони мансабдор ва салоҳияти онҳоро муайян менамояд.

Қувваи олии ҳуқуқии конститутсия дар ҷамъи хусусиятҳои ҳуқуқии он ниҳон аст, ки дар маҷмӯъ онҳо мавқеи конститутсияро дар низоми ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ, дар байни санадҳои олии ҳуқуқӣ ва сиёсӣ муайян менамояд.

Чи тавре, ки Имомов А.И. қайд менамояд, Конститутсия санади махсуси олии ҳуқуқиест, ки бо эътибори олии ҳуқуқии худ аз дигар қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқи фарқ мекунад. Ҳеҷ як қонуни дигар бо эътибори ҳуқуқии худ ба он баробар шуда наметавонад. Конститутсияи Тоҷикистон дорои ҳамаи он хусусиятҳое мебошад, ки умуман ба қонунҳо хосанд. Баробари ин, ӯ хусусиятҳои ҳуқуқие дорад, ки қонуни махсус будан ва нисбат ба дигар қонунҳо бартарӣ ва қувваи махсуси олии доштани ӯро нишон медиҳанд. Ин хусусиятҳои махсуси ҳуқуқии Конститутсияи Ҷумҳурии

[1] Муфассал нигар: Имомов А.И. Ҳуқуқи конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2012. С. 51-55 .

[2] Муфассал нигар: Имомов А.И. Ҳуқуқи конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2012. С. 51-55

Тоҷикистон чунинанд:

1.Меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашмаи асосгузорандаи на фақат соҳаи ҳуқуқи конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки ҳамаи дигар соҳаҳои ҳуқуқи ҷумҳурӣ: маъмурӣ, маданӣ, ҷиноӣ, мурофиавӣ, соҳибкорӣ, никоҳу оила, меҳнатӣ, экология, моликият ва ғайра мебошад. Ин меъёрҳо чӣ бевосита ва чи ба воситаи меъёрҳои ҳамаи дигар соҳаҳои ҳуқуқ, инчунин низоми қонунгузории ҷумҳурӣ татбиқ мегарданд;

2. Ҳамчун манбаи асосии қонунгузории ҷумҳурӣ Конститутсия меъёрҳои ҳуқуқиеро дар бар мегиранд, ки хусусияти асосгузоранда доранд. Дар конститутсияи ҷумҳурӣ асоси таснифи қонунҳо, аз ҷумла қонунҳои конститутсионӣ, қонунҳои ҷорӣ ва кодексҳо пешбинӣ карда шудааст. Масалан, мувофиқи моддаи 7 тартиби таъсис ва тағйири воҳидҳои марзию маъмуриро қонуни конститутсионӣ танзим менамояд. Конститутсия қабули чордаҳ қонунҳои конститутсиониро пешбинӣ кардааст, ки онҳо дар асос ва мувофиқи меъёру ҳолатҳои он қабул карда мешаванд;

3. Мазмун ва таъиноти қонунҳои конститутсионӣ ва қонунҳои ҷорӣ бояд ба конститутсия мувофиқ оянд. Дар ҳолати мувофиқ наомадан, меъёрҳои конститутсионӣ амал мекунанд. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки хилофи конститутсия мебошанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд;

4. Конститутсияи Тоҷикистон бояд ба меъёрҳои санадҳои эътирофшудаи байналмиллалие, ки хилофи Конститутсияи Тоҷикистон мебошанд, набояд аз тарафи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шаванд. Санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд;

5. Ҳамаи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар Тоҷикистон бароварда мешаванд, набояд бар хилофи конститутсия бошанд, дар ҳолати ба конститутсия мувофиқ наомадан, қувваи ҳуқуқии он эътироф карда намешавад;

6. Мақомоти қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахсони мансабдори олии давлатӣ он санадҳои ҳуқуқиеро қабул карда метавонанд, ки дар Конститутсияи Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд. Масалан, Президент мувофиқи моддаи 70 Конститутсия дар доираи салоҳияти худ фармон мебарорад ва амр медиҳад, Ҳукумат бошад дар асоси моддаи 74 Конститутсия ва қонунҳои конститутсионӣ қарор мебарорад ва фармоиш медиҳад;

7. Конститутсия бо ҳамон тартибе, ки пешбинӣ кардааст, бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ қабул ва тағйир дода мешавад. Тартиби қабули конститутсия, тартиби тағйироту иловаҳо дохил кардан ба он бештар дар худи Конститутсия ё ин, ки дар қонуни конститутсионии махсус муқаррар карда мешавад.

1.Конститутсия, барои мустаҳкам намудани сохтори ҷамъиятӣ ва давлатие, ки дар қонуни асосии мамлакати мазкур муқаррар шудааст, устувории ҳолати ҳуқуқии шахсе, иҷроиши қатъи меъёрҳои конститутсия аз тарафи тамоми субъектони ҳуқуқи конститутсионӣ (ташкилотҳои давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, шахсони ҳуқуқию воқеӣ), яъне барои ба конститутсия мутобиқ намудани таҷрибаи ҳуқуқтатбиққунӣ нигаронида шудааст.

Ҳифзи меъёрҳои ҳуқуқии конститутсия, гуфта маҷмӯи воситаву тарзҳое фаҳмида мешаванд, ки бо ёрии онҳо қатъӣ риоя намудани реҷаи қонунияти конститутсионӣ, мувофиқати тамоми санадҳои ҳукӯкии дигар ба конститутсия, риоя кардани санадҳои ҳуқуқии ғайриконститутсионӣ, инчунин меъёрҳои алоҳидаи онҳо, таъмин карда мешавад.[1]

Дар давраи амали конститутсияҳои аввалин тарзҳои махсуси ҳифзи ҳуқуқии конститутсия вуҷуд надошт. Амалияи назорати конститутсионӣ ба он асос меёфт мақомоте, ки қонунро қабул намудааст (яъне парлумон) бояд конститутсионӣ будани онро таъмин намуда, онро назорат кунад. Чунин тачриба дар баъзе давлатҳо то имрӯз низ амал мекунад, аз ҷумла Люксембург, Финландия ва Шветсия. Татбиқи назорати конститутсионии мазкур аз он бармеоянд, ки парлумон дар низоми ҳокимияти давлатӣ мавқеи олиро ишғол намуда, ягон мақомоте, ки назорати конститутсиониро амалӣ менамояд аз он боло шуда наметавонад. Бинобар ин, танҳо парлумон метавонад тақдири қонунеро, ки ба конститутсия мувофиқат намекунад ҳал намояд. Судҳо вазифадоранд, ки назоратро танҳо бо мақсади таъмини конститутсионӣ будани санадҳои

[1] Муфассал нигар: Холхучаев З.И. Ҳуқуқи конститутсионии мамлакатҳои хориҷӣ. Душанбе 2013. С. 55-61

ҳокимияти иҷроия амалӣ намоянд. Масалан, моддаи 120 Конститутсияи Ҳолланд муқаррар менамояд: «Конститутсионӣ будани санадҳои парлумон ва шартномаҳоро судҳо назорат карда наметавонанд».[1]

Дар баробари ин, дар баъзе мамлакатҳо, ба монанди Шветсия, Финландия, Канада парламент ва ҳукумат ҳуқуқ доранд, ки пешакӣ дар мақомоти махсус ё Суди Олӣ конститутсионӣ будан ё набудани лоиҳаи қонуни баррасишавандаро муҳокима намуда хулосаи онро гиранд. Масалан, дар Шветсия ин мақомот Шӯрои қонунгузорӣ мебошад, ки аз аъзоёни Суди Олӣ ва Суди Олии маъмурӣ иборатанд. Аммо тақдири лоиҳаҳои қонуни асосӣ охирон маротиба боз аз тарафи парламент ҳал карда мешавад.

Бо инкишоф ёфтани падидаи Конститутсия ва дар ҷаҳон паҳн гаштани он, шаклҳои нави ҳимояи конститутсия ба вуҷуд омад. Аз ҷумла, дар асри Х1Х дар ИМА судҳо ҳангоми баррасии парвандаҳои мушаххас ҳуқуқи татбиқ накардани санадеро, ки ба конститутсия мухолифат мекунад, соҳиб шуданд. Дар ИМА суди иёлотҳо ҳангоми баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ ва гражданӣ, дар вақти ғайриконститутсионӣ эътироф шудани қонун, пеш аз ҳама масъалаи татбиқ накардани онро ҳал менамоянд. Суди Олии ИМА бори нахуст ин тақрибаро соли 1803 дар парвандаи У. Мэрбери зидди Ҷ. Мэдисон истифода намуд. Судя Ҷ.Маршал, ки парвандаи мазкурро баррасӣ мекард, эълон намуд, ки Конститутсияи ИМА санади олии давлат буда, ҳар як қонуне, ки аз ҷониби Конгресс қабул карда мешавад ва ба Конститутсия мухолиф мебошад ғайриконститутсионӣ эътироф карда мешавад. Баъдан тақрибаи мазкурро давлатҳои Америкаи лотинӣ (Бразилия аз соли 1891) ва то ҷанги якуми ҷаҳонӣ, баъзе давлатҳои Аврупо (Норвегия, Юнон) қабул намудаанд[2].

Ҳимояи конститутсия аз ҷониби мақомоти махсус баъд аз аз ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба вуҷуд омадааст. Асосгузори падидаи мазкур олими австриягӣ Ганс Келзен мебошад, ки дар солҳои 1920 назарияи худро оиди ин масъала пешниҳод намуд. Назарияи пешниҳодшуда дар муддати кӯтоҳ дар қисми зиёди давлатҳои аврупо, Африко ва баъзе давлатҳои араб паҳн шуд.

Паҳншавии тарзи мазкури ҳимояи конститутсия ба ду омил вобастагӣ дорад. Якум, барои ҳифз намудани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, дуюм таъмин намудани низоми мувозинат ва боздориро дар муносибатҳо, байни мақомотҳои ҳокимияти давлатӣ. Чун шакл ҳамчун монеа, бар зидди поймол намудани меъёрҳои конститутсия баромад мекунад.

Ҳамин тариқ, дар марҳилаи муосир, дар мамлакатҳои гуногун тарзҳои гуногуни ҳимояи ҳуқуқии конститутсия мавҷуд аст.

---

[1] Муфассал нигар: Холхуҷаев З.И. Ҳуқуқи конститутсионии мамлакатҳои хориҷӣ. Душанбе 2013. С. 55-61

[2] Муфассалниг: Мирзоев С.Б. Становление и развития конституционного контроля и надзора в Таджикистане: Душанбе-2012. С.240.

Аннотатсия

Мафҳум, пайдоиш ва меъёрҳои ҳуқуқии конститутсия, ҳамчун функсияи асосии сохти давлатдорӣ

Дар мақола сухан дар бораи мафҳум, пайдоиш ва меъёрҳои ҳуқуқии конститутсионӣ, ҳамчун функсияи асосии давлатдорӣ рафта, муаллифон қайд менамоянд, ки дар зери мафҳуми Конститутсия дар илми ҳуқуқшиносӣ одатан Сарқонуни давлат фаҳмида мешавад, ки дар он мувофиқи иродаю манфиати қувваҳои сиёсии дар ҷамъият ҳукмрон асосҳои сохтори конститутсионӣ, сохтори марзӣ-давлатӣ ва марзию маъмурӣ, тартиби ташкил, шаклҳои фаъолият ва салоҳияти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ муқаррар ва танзим карда шудааст.

Аннотация

Понятие, возникновение и правовые нормы конституции, как основная функция формы правления государством

В статье говорится о понятии, возникновении и правовых нормах конституции, как основной функции формы правления государством. Авторы отмечают, что под понятием Конституции в юридической науке в основном понимается основной закон государства, в котором в соответствии с волеизъявлением и интересами господствующих политически сил в обществе регулируются территориально-государственный и территориально-административный строй, порядок образования, формы деятельности и компетенция государственных органов, органов местного самоуправления.

Annotation

Concept, appearance and legal provisions of the Constitution as the basic function of the state form of government

The article refers to the concept of the emergence and legal provisions of the Constitution as the basic function of the state form of government. The authors note that under the Constitution the concept of legal science refers primarily to the fundamental law of the State in which, in accordance with the will and interests of the dominant political forces in society governed by the state and territorial-administrative-territorial system, procedure, forms of action and competence of state bodies, local governments.

Меликов У. А.,
начальник отдела законодательства по гражданским, семейной и предпринимательской деятельностью Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, кандидат юридических наук

СОДЕЙСТВИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В РАЗВИТИИ КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В СОВРЕМЕННОМ ТАДЖИКИСТАНЕ

Калидвожаҳо: *ҳукумати электронӣ, конститутсионализм, ҳуқуқу озодиҳои инсон, салоҳияти мақомоти давлатӣ, самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва г.*

Ключевые слова: *электронное правительство, конституционализм, права и свободы человека, полномочия государственных органов, эффективность функционирования государственных органов и др.*

Keywords: *e-government, constitutionalism, human rights and freedom, powers of government authorities, the effective functioning of state bodies etc.*

Человечество (друг от друга) всегда хотело порядка, всегда хотело, чтобы законы были реальными и реализовывались, всегда хотело господства права, поэтому разными путями старалось достигнуть этого. Одной из форм продвижения идеи господства права, на наш взгляд, является конституционализм.

Конституционализм в качестве политического процесса появился в 17- 18 в. и продвигал идею принятия Конституций с учетом ограничения полномочий абсолютной власти монарха[1] и до сих пор данная философия не потеряла своего значения[2].

В содержание конституционализма входит «ряд начал, обеспечивающих реальное ограничение могущества государственной власти: разделение властей – система «сдержек и противовесов», демократический политический режим, многопартийность, идеологический плюрализм, естественные и неотъемлемые права личности»[3].

Конституционализм в Республике Таджикистан основывается в первую очередь на Конституции Республики Таджикистан от 6 ноября 1994 года. Конституция Республики Таджикистан в течение 20 лет безусловно имела влияние на формирование того или иного явления в политической, экономической и социальной жизни страны и является системообразующим нормативным актом[4]. Поэтому в течение 20 лет внимание к Конституции динамично развивается. Если в начале 1990 годов многие считали, что конституционалисты должны заниматься вопросами относящимися к Конституции, то после 2000 года другие специалисты тоже активно участвуют в мероприятиях относящиеся к вопросам Конституции и это так и должно быть.

Мировой опыт показывает, что в правовом государстве основные достижения формируются благодаря верховенству Конституции. Следовательно, конституционализм, как основной формат воплощения требований конституции в жизнь, стал одним из важных вопросов современного Таджикистана.

Конституционализм сам по себе не развивается, поэтому необходимо много усилий и мер организационного, правового, политического и экономического характера. Одной из

[1] Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ/ Зери таҳрири академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илми ҳуқуқ, профессор, Маҳмудов М.А. – Душанбе: Эр – граф, 2009, с. 222.

[2] См.: Грэг Рассел. Конституционализм: опыт Америки и других стран. http://www.infousa.ru/government/dmpaper2.htm

[3] Российская юридическая энциклопедия. – М.: Издательский Дом ИНФРА- М, 1999. – Х. с. 450-451.

[4] Согласно сведениям централизованного банка правовой информации Республики Таджикистан (по состоянию на октябрь 2013 г.) в 3256 правовых актах из 15334, дается прямая ссылка на Конституцию Республики Таджикистан.

мер, которая имеет комплексный характер и очень эффективно может влиять на процесс развития конституционализма, является создание и использование электронного правительства.

Существуют разные понятия электронного правительства и на наш взгляд понятие, которое наиболее реально характеризует данное явление, дается в энциклопедии Wikibooks согласно которому, «электронное правительство – это компьютеризация процессов которые основываются на бумаге и в результате которых появляются новые методы управления, новые возможности обсуждения проблем и принятие решений, новые возможности развития бизнеса, новые возможности услышать народ и наладить взаимоотношения с ним, и новые возможности по информатизации»[1].

Согласно пункту 6 Концепции формирования электронного правительства в Республике Таджикистан, утвержденной Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 30 декабря 2011 года, №643, «под электронным правительством понимается новая форма организации деятельности исполнительных органов государственной власти, обеспечивающая за счет широкого применения информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), качественно новый уровень оперативности и удобства получения гражданами и организациями общественных услуг и информации о результатах деятельности исполнительных органов государственной власти».

Если проанализировать данное понятие электронного правительства, то в нем можно выделить три основных элемента:

1) Информационно коммуникационные технологии (ИКТ)
2) Применение ИКТ
3) Цель применения ИКТ

В исследовании ИКТ для развития в рамках программы ООН[2], под ИКТ понимается совокупность технологий (радио, телевидение, телефон, компьютер, интернет, беспроводные технологии и т.п.) и программных обеспечений, которые используются для производства, развития, защиты и распространения информации. На всей территории Таджикистана существует возможность использования ИКТ, особенно мобильного интернета. Поэтому уровень доступа к ИКТ на данном этапе является удовлетворительным.

По второму элементу электронного правительства, то есть использования ИКТ, тоже наблюдаются хорошие результаты по статистике. Например, количество проданных симкарт для мобильных телефонов превышает общее количество населения Таджикистана (больше 8 миллионов), количество пользователей интернета достигло 47% от общего количества населения, широко используются персональные компьютеры в государственных органах и населением. Почти все центральные государственные органы имеют свои сайты, также в 2014 году планируется создание сайтов всех местных органов государственной власти[3]. При существовании некоторых проблем ИКТ, стало обычным предметом использования их не только в работе, но и в повседневной жизни людей, что тоже является удовлетворительным фактом.

Третий элемент - цель применения ИКТ в деятельности, что естественно должно пониматься в положительном смысле. То есть ИКТ можно использовать для улучшения качества и оперативности оказания услуг и выполнения работ.

Два первых элемента, относятся к вопросам организационного характера, а третий элемент относится к содержательной части электронного правительства. Умение использовать ИКТ целесообразно и эффективно необходимо не только государственным органам, но и в целом всем обществом. Например, если налоговый орган принимает отчеты по электронным формам, а предприниматели не используют ИКТ, или наоборот, тогда «электронное правительство» становится нереальным. С другой стороны цель применения ИКТ является важнейшим элементом электронного правительства. Наличие компьютеров и сети в государственных органах не говорит об электронном правительстве. Электронное правительство именно активизируется с началом их эффективного профессионального использования.

К сожалению, в Концепции формирования электронного правительства больше внимания уделяется только исполнительным органам власти, чем судебным и законодательным органам. Концепция не являются нормативным правовым актом, системообразующими являются

1 http://en.wikibooks.org/wiki/E-government/Definition

2 Information Communications Technology for Development. http://web.undp.org/evaluation/documents/essentials_5.PDF

3 Косимов Р., Атоев А., Меликов У.А., Рустамов С., Бандаренко К. / Исследование по электронной готовности Таджикистана. Душанбе 2012.

именно нормативные правовые акты, которые направляются для реализации идеи, заложенной в Концепции. Следовательно, в нормативных правовых актах, которые направляются на формирование электронного правительства, мы должны учитывать эти моменты. Естественно мы не можем всю деятельность трансформировать в электронную. То есть применение ИКТ в деятельности необходимо настолько, насколько это реально и эффективно. Например, в Казахстане до 2012 года уже 126 видов государственных услуг и в России до 2011 года, 511[1] видов государственных услуг оказывается через ИКТ. В Таджикистане также некоторые виды деятельности государственных органов осуществляются посредством электронных форм (электронные налоговые отчеты, электронная регистрация предпринимателей и т.п.), но, к сожалению, пока они не систематизированы. При их систематизации важную роль играет единый портал[2], что пока в Таджикистане отсутствует.

Необходимо подчеркнуть, что электронное правительство не существует как отдельный субъект, это является условным понятием, которое может охватывать электронизацию деятельности всех субъектов, особенно деятельность государственных органов.

На наш взгляд, идея формирования электронного правительства и идея конституционализма являются взаимосвязанными явлениями, и относятся друг к другу как средства достижения цели и самой целью. То есть электронное правительство это новый механизм достижения цели в разных сферах, в том числе и в сфере развития конституционализма.

И в электронном правительстве и в конституционализме в центре внимания стоит реализация надлежащим образом функций государственной власти во благо человека и господства права. Формирование электронного правительства в процессе реализации функции государственной власти добавляет один очень важный элемент, это активное и интерактивное участие населения в данном процессе. Население не только становится потребителем государственных услуг, но оно также активно принимает участие в решении социальных, политических, экономических и правовых вопросов.

Электронное правительство не только расширяет возможности взаимодействия государственной власти с обществом, но и ставит процесс реализации функций государственной власти в центр внимания общественности. Например, у должностного лица, который знает, что его решение прочитает весь мир в интернете, естественно повышается чувство ответственности при принятии решений. Их типичные и особые ошибки становятся прозрачными и будут обсуждаться, критиковаться. Следовательно, на этом фоне появляется иммунитет к критике, найдутся пути решения проблем и таким образом общественное мнение становится рычагом влияния на решение важных вопросов. При этом все действия сторон, в том числе должностных лиц, фиксируются и становятся подотчетными. Все это дает возможность государственным органам своевременно и правильно реагировать на существующие проблемы в обществе и предпринимать необходимые меры для предотвращения неблагоприятных последствий для общества.

Электронное правительство влияет на качество, количество и сроки выполнения функций государственной власти.

Качество выполнения функций государственной власти зависит не только от управления в том или ином государственном органе, но оно также зависит от взаимодействия с другими органами власти, от системы базы данных для решения того или иного вопроса. Например, установка систем видеонаблюдения в городе Душанбе, содействовала тому, что некоторые правонарушения были выявлены оперативно, также данная система положительно повлияла на сознание водителей по соблюдению правил дорожного движения.

Количественные показатели осуществления деятельности в той или иной сфере, при формировании электронного правительства, оперативно становится доступным и следовательно дублирующие и неэффективные полномочия того или иного государственного органа становятся очевидными и сокращаются. Например, «в результате реформы системы лицензирования количество лицензий для предпринимательской деятельности сократилось от 650 до 86 наименований»[3] и подробная информация о порядке их получения была размещена на сайте ijozat.tj . Следующим шагом ожидается созда-

1 http://ru.wikipedia.org/wiki/Портал_государственных_услуг_Российской_Федерации

2 Такие порталы существуют в Казахстане, России и других стран. (http://www.gosuslugi.ru/).

3 Послание Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан 20.04.2012. http://prezident.tj/ru/node/1083

ние системы получения лицензии посредством ИКТ, над которым работают соответствующие государственные органы.

Сроки выполнения функций возложенных на государственные органы власти с учетом ИКТ в отдельных случаях тоже сократились. Например, согласно ст. 23 Закона РТ от 19.03.2013г., «О периодической печати и других средствах массовой информации», государственные органы, организации и их должностные лица обязаны ответить на необходимую официальную информационную, критические и аналитические материалы средств массовой информации, не требующие дополнительного изучения в течение **до трех рабочих дней**[1] после обращения или публикации (трансляции) соответствующей информации. Государственными органами, организациями и их должностными лицами безотлагательно предоставляется срочная информация, имеющая общественное значение, не входящая в перечень сведений, составляющих государственную тайну и других сведений, защищаемых законом и не требующая дополнительного изучения».

Для развития современного Таджикистана электронное правительство, или другими словами электронное управление, можно считать одним из основных инструментов, на который можно рассчитывать с учетом двух факторов: миграция и географические условия. Общеизвестно, что более миллиона наших сограждан находятся за границей, а 93% территории Таджикистана составляют горы и при этом мы не имеем выхода к морю. Электронное управление упрощает взаимоотношение государственных органов и общества независимо от места расположения субъектов. При правильной организации электронного правительства, появляется возможность оказания услуг нашим мигрантам находящимся в других государствах и населению далеких сел в Таджикистане. Такой формат организации взаимодействия между субъектами имеет практическое значение для развития конституционализма.

Таким образом, для развития конституционализма необходимо сформировать механизмы, которые смогут наилучшим образом воплотить данную идею в реальность. Старыми механизмами и методами работать стало трудно и неэффективно. На современном этапе формирование электронного правительства не только способствует развитию конституционализма, но также способствует развитию всего общества в целом.

[1] В старом законе Республики Таджикистан «О печати и других средств массовой информации» такой срок не был предусмотрен, следовательно, на практике применялись сроки (от 15 дней до двух месяцев) согласно требованиям Закона РТ «Об обращениях граждан»

Анотатсия

Мусоидати ҳукумати электронӣ ба рушди конститутсионализм дар Тоҷикистони муосир

Дар мақолаи мазкур, ҳукумати электронӣ ҳамчун механизми нави мусоидат ба рушди конститутсионализм дар Тоҷикистони муосир таҳлил гардидааст. Маҳз истифодаи технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва ташкили идоракунии электронӣ имкон медиҳад, ки сифат, суръат ва шумораи хизматрасониҳои давлатӣ ва муносибати мутақобила байни мақомоти давлатӣ ва ҷомеа дар сатҳи замонавӣ ба роҳ монда шавад ва ба ҳимин минвол конститусионализм рушд ёбад.

Аннотация

Содействие электронного правительства в развитии конституционализма в современном Таджикистане

В данной статье электронное правительство рассматривается как новый механизм содействия развитию конституционализма в современном Таджикистане. Именно использование информационно - коммуникационных технологий и организация электронного управления дает возможность тому, чтобы качество, количество и оперативность государственных услуг и взаимодействие государственных органов с обществом осуществлялось на современном уровне.

Annotation

Assistance e – government to development of constitutionalism in Tajikistan

In the article e- government analyzed as new mechanism assistance to development of constitutionalism in Tajikistan. Use a information communication technology and e – governance can to influence to quality, quantity, timeliness of public services and interaction of state authorities with society.

Табаров Н.А.,
начальник отдела законодательства по государственному устройству, правоохранительным органам, обороне и безопасности Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРИНЦИПА СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ В ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ПРАВЕ

Калидвожаҳо: *принсипи конститутсионии мубоҳиса, ҳуқуқи мурофиавӣ, мурофиаи судии конститутсионӣ, мурофиаи судии граждани, мурофиаи судии иқтисодӣ, мурофиаи судии ҷиноятӣ, мурофиаи судии маъмурӣ.*

Ключевые слова: *конституционный принцип состязательности, процессуальное право, конституционное судопроизводство, гражданское судопроизводство, экономическое судопроизводство, уголовное судопроизводство, административное судопроизводство.*

Keywords: *constitutional principle of the adversarial, procedural law, constitutional proceedings, civil proceedings, economic proceedings, criminal proceedings, administrative proceedings.*

Следует отметить, что в суверенной Республике Таджикистан проделана большая работа в создании и упрочении судебной власти. В частности, в Конституции Республики Таджикистан (РТ) суд признан в качестве отдельной самостоятельной власти, отдельная глава Конституции (гл. 8) посвящена суду, которая включает основные принципы деятельности судебной власти, в частности принципы равенства всех перед законом и судом, состязательности и равенства сторон, независимости и беспристрастности судей, их подчинение только Конституции и закону. На основании данных конституционных норм принят ряд законов, в том числе Конституционные законы РТ «О Конституционном суде РТ», «О судах РТ», Гражданский процессуальный кодекс РТ (ГПК РТ), Экономический процессуальный кодекс РТ (ЭПК РТ), Уголовно-процессуальный кодекс РТ (УПК РТ), Процессуальный кодекс об административных правонарушениях РТ и другие нормативные правовые акты, в которых заложены основы организационной и правовой деятельности органов судебной власти.

Суверенный Таджикистан находится на стадии перехода из одного общественного строя в другой и это требует обеспечения развития и роста всех сторон общественной жизни в условиях данного перехода. Таджикистан провозглашен демократическим правовым государством, и происходящие в нём преобразования направлены на оптимальное разрешение проблемы гармонизации интересов личности, общества и государства. Конституционный принцип состязательности и равноправия сторон имеет в демократическом правовом государстве универсальное значение для функционирования судебной власти во всех формах реализации судопроизводства, включая конституционное, гражданское, экономическое, административное, уголовное.

В виду этого на основании Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ от 20.04.2006 г. и идеи радикальных изменений судебного процесса, его принципов, форм в сторону демократизации и гуманизации впервые была принята Программа судебно-правовой реформы, которая была утверждена Указом Президента РТ от 23.06.2007 г., № 271.

В данном Указе Президента РТ указывалось, что данная Программа утверждена с целью дальнейшего укрепления судебной власти, повышения ее роли и статуса в обществе, защиты прав и свобод человека и гражданина, интересов государства, организаций и учреждений, всестороннего обеспечения законности и справедливости.

Основной целью данной Программы является укрепление судебной власти и судебной системы, повышение роли суда в защите прав,

свобод и законных интересов граждан, государства, организаций и учреждений, обеспечения гарантий судебной защиты новых общественных отношений, усиления требований в отношении судебных кадров, повышения их знаний, опыта и ответственности.

Следует отметить, что согласно ч.4 ст.2 Конституционного закона РТ «О судах РТ» судебная власть осуществляется посредством конституционного, гражданского, экономического, административного и уголовного судопроизводства[1].

Для достижения вышеуказанных целей в частности были поставлены следующие задачи: дальнейшая демократизация судебного процесса и обеспечение равенства прав участников на всех судебных инстанциях; ограничение основных конституционных прав граждан, в частности дача санкций на арест, должна осуществляться в судебном порядке; усовершенствовать применительно к современным условиям законодательство о судебной власти, устранить противоречия между нормами законов и принять в новой редакции уголовно-процессуальный, гражданско-процессуальный, хозяйственно- процессуальный кодексы, кодекс об административных правонарушениях и другие соответствующие нормативные правовые акты.

Важной характеристикой правового государства является правосудие, осуществляемое на основе конституционных принципов. Конституция РТ в качестве одного из принципов судебного процесса закрепляет принцип состязательности. В соответствии со ст.88 Конституции РТ судебный процесс осуществляется на основе принципа состязательности и равенства сторон.

Остановимся на принципе состязательности как основном принципе осуществления правосудия, ведь от состязательной или следственной модели процесса зависит вся система судопроизводства и доказательственной активности сторон.

Итак, что такое состязательность? По словарю С.И. Ожегова, состязательный процесс – такой процесс, при котором обе стороны могут активно защищать свои права.

Закрепление принципа состязательности в Конституции РТ потребовало изменений отраслевого законодательства, так как при новом статусе этого принципа соотношение между ним и другими конституционными принципами, установленными ранее в пределах одной отрасли права, более сохраняться не могло.

Принцип состязательности сторон, закрепленный в Конституции РТ, получил последовательное развитие в качестве конституционно-процессуального, уголовно-процессуального, гражданско-процессуального, экономико-процессуального, административно-процессуального принципа и нашел своё отражение и закрепление в отраслевом законодательстве РТ.

Таким образом, в новых условиях, особенно после принятия Конституции РТ и на её основе процессуального законодательства, регламентирующего осуществление правосудия на основе демократических принципов, возникла объективная необходимость исследования принципа состязательности с позиции процессуального права.

Проблема состязательности явление далеко не новое в процессуальной науке, она разрабатывается уже в течение длительного времени. Однако в большинстве случаев состязательность рассматривалась как принцип и форма осуществления судопроизводства в процессуальном праве отраслевого уровня. Конституционный принцип состязательности был закреплен лишь в 1994 г. в тексте Конституции РТ.

Реализация конституционного принципа состязательности в различных процессуальных отраслях права выражается в совокупности норм, позволяющих на разных стадиях судопроизводства конкретизировать конституционную норму о состязательности и адаптировать её к специфике отношений в том или ином отраслевом праве.

Механизм реализации принципа состязательности сторон при осуществлении правосудия содержится в нормах отраслевого процессуального законодательства – ГПК РТ, ЭПК РТ, УПК РТ, Процессуальном кодексе об административных правонарушениях РТ, а также в Конституционном законе РТ «О Конституционном суде РТ».

Рассмотрим механизм реализации данного конституционного принципа в различных отраслевых нормах процессуального законодательства.

Конституционный принцип состязательности в конституционном судопроизводстве.

[1] Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2001 год, №7, ст. 490; 2003 год, №12, ст. 685; 2004 год, №5, ст. 347; 2006 год, №3, ст.143; 2007 год, №7, ст. 651; 2008 год, № 3, ст.181; №6, ст.443; №12, ч-1, ст. 982; 2010 год, №1, ст.1; №12, ч-1, ст. 799; 2011год,№7-8, мод. 604; №12,ст.829; 2012 год,№7,ст.683; №8, мод.809; №12 ч1,ст.997; 2013 год,№3,ст.176; №7, ст. 496,ст.501

Конституционный закон РТ «О Конституционном суде РТ» закрепляет состязательность и равноправие сторон как один из принципов конституционного судопроизводства (ст.29)[1]. Сущность принципа состязательности в конституционном судебном процессе следует усматривать в разделении процессуальных функций сторон и Конституционного суда.

Состязательность является одним из основных принципов конституционного судопроизводства, имеющего значение для уяснения всех обстоятельств конституционного дела и принятия обоснованного решения.

Принцип состязательности конституционного судопроизводства направлен на реализацию модели справедливого судебного процесса, ограничения произвола со стороны государства, исполнения конституционной обязанности защиты прав человека и гражданина.[2]

Учитывая особенности реализации состязательности в рамках конституционного процесса, следует остановиться на действии исследуемого принципа на основных стадиях конституционного судопроизводства.

Следует отметить, что в научной литературе существуют разные подходы к определению видов стадий конституционного судопроизводства.

Н.В. Витрук подразделяет конституционное судопроизводство на восемь стадий:

1) внесение обращений в Конституционный суд;

2) предварительное рассмотрение обращений в Конституционном суде;

3) принятие обращения Конституционным судом либо отклонение;

4) подготовка к судебному разбирательству;

5) судебное разбирательство (либо разбирательство вне этой формы);

6) совещание, голосование и принятие Конституционным судом итоговых решений;

7) провозглашение, опубликование и вступление в силу решений Конституционного суда;

8) исполнение решений Конституционного суда[3].

Н.Д. Мершина выделяет семь основных стадий конституционного судопроизводства:

– внесение в Конституционный суд РФ обращений;

– предварительное рассмотрение обращений Секретариатом Конституционного суда РФ;

– предварительное рассмотрение обращений судьями Конституционного суда РФ;

– подготовка к судебному разбирательству; назначение и подготовка дел к слушанию;

– собственно судопроизводство; рассмотрение дел в заседаниях Конституционного суда РФ;

– совещание, голосование и принятие Конституционным судом РФ решение по конкретному делу; осуществление толкования Конституции РФ; принятие итогового решения;

– исполнение решения[4].

В.А. Кряжков и Л.В. Лазарев выделяют четыре основные стадии конституционного судопроизводства:

– внесение в Конституционный Суд РФ обращений и их предварительное рассмотрение;

– назначение и подготовка дела к слушанию в судебном заседании;

– рассмотрение дела в судебном заседании;

– принятие итогового решения Суда и его исполнение[5].

Ж.И. Овсепян называет семь стадий и дополнительно выделяя такую стадию, как действие решения Конституционного Суда РФ как прецедентной формы права[6].

По поводу последнего Н.Д. Мершина справедливого отмечает, что действие решения как прецедентной формы права выходит за рамки собственно конституционного судебного процесса и является не стадией судопроизводства, а формой существования нормы права.

К.Н. Холиков выделяет четыре основных стадий конституционного судопроизводства:

---

[1] Ведомости Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1995 год, № 21, ст.223; Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1997 год, №9, ст.110; 1998 год, №10, ст.111, 115; 2000 год, №6, ст.349; 2001 год, №4, ст.200; 2004 год №2, ст.43; 2006 год, №3, ст. 142; 2007 год, №7, ст.650; 2008 год, №3, ст. 180, №10, ст.794; 2009 год, №7-8, ст.488; 2011 год, №6, ст.427; 2013 год,№3,ст.175

[2] Жамборов М.С. Реализация принципа состязательности в конституционном судопроизводстве Российской Федерации: Автореф. дис. … канд. юрид. наук. – М., 2013. - С. 8.

[3] Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс: Учебное пособие. М., 1998. С. 332-333.

[4] Конституционный судебный процесс: Учебник для вузов / Отв. ред. д.ю.н., проф. М.С. Саликов. – М.: Норма, 2004. С. 120

[5] Кряжков В.А., Лазарев Л.В. Конституционная юстиция в Российской Федерации. М., 1998. С. 148.

[6] Овсепян Ж.И. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов н/Д, 1992.

1) порядок возбуждения конституционного судопроизводства и подготовка дела к рассмотрению (гл.8 ст.40-44);

2) рассмотрение дел Конституционным судом РТ (гл.9 ст.45-46);

3) итоговое решение Конституционного суда РТ (гл.10 ст.47-51);

4) исполнение решения Конституционного суда РТ (гл.11 ст.54-55)[1].

Сопоставляя конституционное судопроизводство с гражданским судопроизводством и экономическим судопроизводством, которые также непосредственно возбуждается судом, по нашему мнению можно выделить следующие виды стадий конституционного судопроизводства:

1) принятие обращения к производству;

2) подготовка дела к рассмотрению;

3) рассмотрение дел Конституционным судом РТ;

4) исполнение решения Конституционного суда РТ.

Выделив основные виды стадий конституционного судопроизводства, переходим к реализации принципа состязательности на этих стадиях.

Принятие обращения к производству является первой стадией конституционного судопроизводства. Именно с этой стадии начинается состязательные начало судебного процесса и проявляются в разграничении функций Конституционного суда и сторон, в исключении инициирования и проведения процесса по инициативе суда. Второй стороны, противостоящей заявителю, на этой стадии пока еще нет в реальности, но она явно уже определена в обращении и понятна для суда. На стадии принятия обращения к производству, принцип состязательности выражается также в предоставлении заявителям права и возложении на них обязанности юридически аргументировать свою правовую позицию в обращении[2].

На стадии подготовки дела к рассмотрению в большей мере проявляется активная роль Конституционного суда. По возбужденному судопроизводству судья в двухмесячный срок обязан подготовить дело к рассмотрению, для чего он: 1) определяет стороны по делу, разъясняет им их процессуальные права и обязанности, предусмотренные Конституционным законом РТ «О Конституционном суде РТ», и оказывает содействие в получении доказательств для представления в Конституционный суд; 2) опрашивает обратившуюся сторону; 3) истребует относящиеся к делу необходимые документы и иную информацию; 4) опрашивает соответствующих должностных лиц; 5) при необходимости привлекает ученых, практических работников в качестве специалистов, экспертов, поручает производство проверок, исследований, экспертиз; 6) определяет круг свидетелей, специалистов, экспертов; 7) решает вопрос о соединении в одном судопроизводстве связанных между собой требований разных лиц либо о выделении неподведомственных требований, заявленных в одном обращении; 8) вносит предложение в Конституционный суд о прекращении судопроизводства в случае добровольного снятия стороной вопроса, отмены или утраты силы акта, конституционность которого оспаривается; 9) не позднее чем за десять дней до начала заседания обеспечивает вручение копий необходимых материалов дела всем судьям Конституционного суда и участникам процесса; 10) вносит предложение в Конституционный суд о назначении дела к рассмотрению; 11) извещает участников заседания и обеспечивает участие необходимых лиц; 12) проводит иные действия по обеспечению правильного разрешения дела.

В виду особой сложности заявленных требований либо исключительной их важности, подготовка дела к рассмотрению может быть поручена нескольким судьям, а срок подготовки может быть продлен не более чем на один месяц Председателем Конституционного суда.

Конституционный суд, признав дело достаточно подготовленным, выносит определение о назначении дела к рассмотрению Конституционного суда либо может прекратить судопроизводство в случаях добровольного снятия стороной вопроса, отмены или утраты силы акта, конституционность которого оспаривается, за исключением случаев, когда действием этого акта были нарушены конституционные права и свободы граждан.

Принцип состязательности наиболее полно и ярко выражен на стадии судебного рассмотрения конституционного судопроизводства, и в частности при объяснении сторон, когда стороны основывают свои позиции, доказывая истинный (конституционный) смысл оспариваемого нормативного акта. Стороны

---

[1] Холиков К.Н. Конституционный суд и конституционное судопроизводство в Таджикистане. –Душанбе, 2014. С. 262.

[2] См. Жамборов М.С. Указ. соч. - С. 10.

обладают равными процессуальными правами и это вытекает из принципа равенства сторон. Объяснения выслушиваются в полном объеме. Конституционный суд по существу рассмотренного дела выносит постановление. При вынесении постановления, Конституционный суд не связан в силу закона теми доводами, которые приводят стороны в судебном заседании. Они могут ссылаться на нарушение одних конституционных норм, а суд может прийти к выводу о том, что нарушены не указанные спорящими, а другие конституционные нормы.

Из вышеприведенного можно прийти к выводу, что принцип состязательности наиболее ярко проявляется в тех стадиях конституционного судопроизводства, где непосредственно участвуют стороны, то есть, прежде всего, в стадии судебного рассмотрения.

Конституционный принцип состязательности в гражданском судопроизводстве.

Состязательность гражданского судопроизводства обусловлена противоположностью материально-правовых интересов сторон[1]. Если принцип диспозитивности определяет возможности сторон и других лиц, участвующих в деле, по распоряжению объектом спора и движением процесса, то принцип состязательности определяет их возможности и обязанности по доказыванию оснований заявленных требований и возражений, по отстаиванию своей правовой позиции[2].

Конституционный принцип состязательности закреплен в ч.1 ст.13 ГПК РТ, вступивший в силу 1.04.2008 г. В соответствии с данным принципом гражданское судопроизводство в целом проходит в форме спора, который заключается в состязательности сторон и других участвующих в деле лиц перед судом, в доказывании обстоятельств, являющихся основанием из требований или возражений.

Стороны в процессе, обладая полной свободой распоряжения процессуальными средствами защиты, могут по своему усмотрению предоставлять суду доказательства или просить его об истребовании доказательств по делу, придерживаясь установленного законом процессуального порядка.

Следует отметить, что при этом стороны несут ответственность за полноту представленных ими доказательств, от которых зависит правильность и полнота решения дела.

Принцип состязательности в гражданском процессе заключается также и в том, что возбуждение, продолжение и прекращение процесса ставятся в зависимость от воли сторон, которая ограничивается судом лишь в редких, исключительных, предусмотренных законом случаях. При этом ГПК РТ не обязывает суд оказывать помощь участникам процесса и давать консультации по поводу того, с помощью каких доказательств следует доказывать те или иные обстоятельства и каким образом. По ГПК РТ суд должен создать условия для того, чтобы лица, участвующие в деле, могли реализовать свои права и только в том случае, когда лица участвующие в деле, не имеют реальной возможности получить от других лиц необходимые доказательства, суд должен оказать содействие в их получении.

Реализация принципа состязательности сопряжена с соблюдением ряда процессуальных правил, которые в своей совокупности создают максимально благоприятные условия для отыскания истины и вынесения справедливого судебного решения.

Среди этих правил обязательными являются: поступление в суд искового заявления истца; принятие судом письменных возражений, пояснений или контраргументов от противной стороны, отстаивающей свой законный интерес в конкретном деле; возможность для конфликтующих сторон оспаривать в свободной устной форме перед судом собранные доказательства по делу, показания свидетелей и заключения экспертов.

В гражданском процессе при реализации принципа состязательности определенная роль отводится и суду в интересах обеспечения законности. Суд определяет, какие обстоятельства имеют значение для дела, какой из сторон они подлежат доказыванию.

Хотя роль суда в собирании доказательств по гражданским делам уменьшена, но это вовсе не означает снижение его роли в гражданском судопроизводстве в целом.

Повсеместно страны со следственным типом судопроизводства все больше тяготеют к состязательному типу процесса, что сопровождается активизацией сторон. При этом последняя неизбежно приводит к усилению организующего начала суда. Он же – как орган государства – должен следить за соблюдением процессуального законодательства и при наличии

---

[1] Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Таджикистан / Под ред. проф. Рахимова М.З. Душанбе, 2012. С. 39.

[2] Гражданский процесс: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушникова. М., 2008. С. 77.

оснований активно применять к нарушителям процессуальные санкции: штраф, отнесение судебных расходов на сторону по чьей вине произошло затягивание процесса, и пр.

Состязательный тип судопроизводства ориентирует процесс доказывания на конечный результат – возможность разрешить дело (стандарт «доказывания»). В состязательном процессе лица, участвующие в деле, наделены широкими полномочиями по собиранию, представлению и исследованию доказательств[1].

Суд же, наоборот, при всем желании помочь стороне он может лишь предложить представить доказательства по делу, сам же собирать их не может, обязать сторону также не имеет права. Отсюда от выполнения сторонами обязанности доказывания должен зависеть и стандарт доказывания в состязательном процессе: доказала сторона правоту своей позиции – значит выиграла дело.

Роль суда в проведении действительно состязательного процесса в настоящее время возросла и усложнилась. Суд выполняет в ходе судебного разбирательства исключительно функцию арбитра дела, не высказывая заранее в ходе всего процесса, в том числе и в судебных прениях сторон, свое отношение к исходу дела. При этом суд не связан доводами сторон, свободен в оценке собранных доказательств и независим от любых посторонних влияний.

Деятельность суда по рассмотрению спорных вопросов предназначена исключительно для лиц, заинтересованных в разрешении юридического спора. Такой ее характер соответствует идее о том, что различные субъекты правоотношений должны сами проявить определенную озабоченность о судьбе спора и приложить максимум усилий для отстаивания своих прав и законных интересов.

В ч.2 ст.13 ГПК РТ установлена обязанность суда, согласно которой суд, сохраняя независимость, объективность и беспристрастность, осуществляет руководство процессом, разъясняет лицам, участвующим в деле, их права и обязанности, предупреждает о последствиях совершения или несовершения процессуальных действий, оказывает им содействие в реализации их прав, создает условия для всестороннего и полного исследования доказательств, установления фактических обстоятельств и правильного применения законов при разрешении гражданских дел.

В соответствии с принципом состязательности стороны и другие лица, участвующие в деле, наделены широкими правами, позволяющими им отстаивать свою позицию.

Согласно ч.1. ст.37 ГПК РТ лица, участвующие в деле, вправе: знакомиться с материалами дела, делать из них выписки и копии; заявлять отводы, представлять доказательства и участвовать в их исследовании; задавать вопросы другим лицам, участвующим в деле, свидетелям, судебным экспертам и специалистам; заявлять ходатайства об истребовании доказательств; давать устные и письменные объяснения суду, приводить свои доводы по всем возникающим в ходе судебного разбирательства вопросам, возражать против ходатайств и доводов других лиц, участвующих в деле; обжаловать судебные акты и пользоваться другими процессуальными правами, установленными законодательством о гражданском судебном процессе. Они должны добросовестно пользоваться всеми предусмотренными для них процессуальными правами.

Но вместе с тем, данный принцип относится исключительно к внешней, формальной стороне процесса и не касается содержательной его стороны, поскольку суд не вправе указывать сторонам какие требования они обязаны предъявить, какие ходатайства возбуждать, какой линии при защите своих прав придерживаться.

Необходимо также отметить, что состязательность как общий принцип организации и осуществления судопроизводства нашел свое отражение и в ходе обновления гражданского процессуального законодательства РТ.

По новому ГПК РТ существенным образом изменилась роль прокуратуры. Ранее прокурор мог возбудить дело любой категории. В соответствии ч.1 ст.47 ГПК РТ прокурор вправе обратиться в суд с заявлением в защиту прав, свобод и законных интересов граждан, неопределенного круга лиц или интересов РТ. Заявление в защиту прав, свобод и законных интересов гражданина может быть подано прокурором только в случае, если гражданин по состоянию здоровья, возрасту, недееспособности и другим уважительным причинам не может сам обратиться в суд.

По новому ГПК РТ прокурор не может вступить в процесс и дать заключение по любым категориям дел. Согласно ч.3 ст.47 ГПК

[1] Решетникова И. В. Состязательность гражданского судопроизводства через призму судебной практики // Закон. - 2005. - № 3. С. 80-82.

РТ прокурор вступает в процесс и дает заключение лишь по определенной законом категории дел: о выселении из жилища; о восстановлении на работе; о возмещении вреда, причиненного жизни или здоровью, а также в иных случаях, предусмотренных ГПК РТ и другими законами в целях осуществления возложенных на него полномочий.

Следует также отметить, что с изменением роли прокурора в процессе изменилось и отношение к нему. Если ранее в соответствии с ГПК Таджикской ССР в случае неявки прокурора, суд откладывал производство по делу, тогда как в новом ГПК РТ определено, что неявка прокурора, извещенного о времени и месте рассмотрение дела, не является препятствием к разбирательству дела.

Кроме того, в соответствии с новым ГПК РТ прокурор может обжаловать судебное постановление при условии, что он участвовал в рассмотрении данного дела.

Следует также отметить, что принцип состязательности реализуется не только при рассмотрении дел в суде первой инстанции, но и на других стадиях – при подготовке дел к судебному разбирательству, в кассационном, надзорной инстанциях, при пересмотре по вновь открывшимся обстоятельствам.

Конституционный принцип состязательности в экономическом судопроизводстве.

Конституционный принцип состязательности закреплен в ст.9 ЭПК РТ, вступивший в силу 1.04.2008 г. Согласно данной статьи судопроизводство в экономическом суде осуществляется на основе состязательности.

Лица, участвующие в деле, вправе знать об аргументах друг друга до начала судебного разбирательства. Каждому лицу, участвующему в деле, гарантируется право представления доказательств экономическому суду и другой стороне по делу, обеспечивается право заявления ходатайства, высказывания своих доводов и соображений, давать объяснения по всем возникающим в ходе рассмотрения дела вопросам, связанными с представлением доказательств. Лица, участвующие в деле, несут риск наступления последствий совершения или несовершения ими процессуальных действий.

Принцип состязательности призван способствовать всестороннему и полному представлению, собиранию и исследованию относимых и допустимых к делу доказательств, установлению фактических обстоятельств и правильному применению по делу нормативных правовых актов.

Содержание принципа состязательности раскрывают многие нормы ЭПК РТ. Так, из содержания ст.64 ЭПК РТ, которое предусматривает, что каждое лицо, участвующее в деле, должно доказать обстоятельства, на которые оно ссылается как на основание своих требований и возражений, следует, что принцип состязательности распространяется на всех лиц, участвующих в деле, а не только на стороны.

Принцип состязательности представляет собой правило, по которому заинтересованные в исходе дела лица вправе отстаивать свою правоту в споре путем представления доказательств, участия в исследовании доказательств, представленных другими лицами, путем высказывания своего мнения по всем вопросам, подлежащим рассмотрению в судебном заседании.

Сущность данного принципа состоит в том, что стороны состязаются перед экономическом судом, убеждая его при помощи различных доказательств в своей правоте в споре. Состязательность предполагает возложение бремени доказывания на сами стороны и снятие по общему правилу с экономического суда обязанности по сбору доказательств.

Вместе с тем в ст.9 ЭПК РТ закреплены пределы вмешательства суда в процесс состязания сторон. Так, экономический суд, сохраняя независимость, объективность и беспристрастность, осуществляет руководство процессом, разъясняет лицам, участвующим в деле, их права и обязанности, предупреждает о последствиях совершения или несовершения ими процессуальных действий, оказывает содействие в реализации их прав, создает условия для всестороннего и полного исследования доказательств, установления фактических обстоятельств и правильного применения законов и иных нормативных правовых актов при рассмотрении дела. Для этого он, в частности, определяет обстоятельства, имеющие значение для правильного рассмотрения дела, на основании требований и возражений лиц, участвующих в деле, в соответствии с подлежащими применению нормами материального права и вправе предложить лицам, участвующим в деле представить до начала судебного заседания дополнительные сведения, имеющие значение для установления обстоятельств и правильного разрешения дела. Лицо, участвующее в деле и не имеющее возможности самостоятельно полу-

чить необходимое доказательство от лица, у которого оно находится, вправе обратиться в экономический суд с ходатайством об истребовании данного доказательства[1].

ЭПК РТ закрепил полномочия экономического суда, направленные на быстрое и эффективное рассмотрение спора.

По действующему ЭПК РТ судья единолично решает вопрос о принятии искового заявления (ст.126 ЭПК РТ), проверяет как наличие предпосылок права на предъявление иска, так и условий реализации этого права. В зависимости от решения данного вопроса судья может отказать в принятии искового заявления (ст.126[1] ЭПК РТ), оставить исковое заявление без движения (ст.127 ЭПК РТ) или же возвратить исковое заявление (ст.128 ЭПК РТ).

Большой объем полномочий предоставлен судье экономического суда при проведении подготовки дела к судебному разбирательству. В ст.134 ЭПК РТ перечислены действия, от совершения которых на указанной стадии процесса зависит, насколько правильно и своевременно будет разрешен спор сторон по существу в конечном итоге.

Также значительно усилило роль судьи в процессе рассмотрения спора по существу проведение предварительного судебного заседания, где совершаются действия, направленные на наиболее эффективное проведение процесса в стадии судебного разбирательства (ст.135 ЭПК РТ).

Конституционный принцип состязательности в уголовном судопроизводстве.

Состязательность как общий принцип организации и осуществления судопроизводства закреплен в ст.20 УПК РТ, вступивший в силу 1.04.2010 г., предусматривает, что стороны обвинения и защиты равноправны в уголовном судопроизводстве и наделены равными возможностями отстаивать свою позицию, а суд не является органом уголовного преследования и не выступает на стороне обвинения или защиты, и обеспечивает им условия для осуществления прав и обязанностей. Содержание принципа состязательности конкретизирует положения, закрепленные в ч.3 ст.14 Международного пакта о гражданских и политических правах, в ч.3 ст.6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, а также в ст. 88 Конституции РТ.

Состязательное построение уголовного судопроизводства обеспечивает равные возможности сторон в реализации предоставленных им прав. Под состязательной моделью процесса понимается такое его построение, при котором функции обвинения и защиты полностью отделены друг от друга, суд же, в свою очередь, при рассмотрении и разрешении уголовного дела не связан мнением сторон[2].

Безусловно, принцип состязательности претерпел существенные изменения в уголовно-процессуальном законодательстве в связи с выполнением задач судебно-правовой реформы, проводящей в жизнь положение Конституции РТ.

Несомненно, что с принятием нового УПК РТ принцип состязательности в уголовном судопроизводстве приобрел первостепенное значение. Прежде всего, были разграничены функции обвинения и защиты, и разрешение дела. При этом законодатель исходил из того, что одни и те же участники уголовного судопроизводства не могут выполнять различные функции при производстве по уголовному делу.

В принципе предполагается, что в состязательном порядке судопроизводства стороны в процессуальном отношении равноправны. Однако если обратиться к закрепленным в УПК РТ нормам регламентирующим процесс собирания доказательств в ходе предварительного следствия, то просматривается нарушение закрепленных в Конституции РТ принципов состязательности и равноправия сторон.

Так ч.2 ст.86 УПК РТ содержит четкий перечень субъектов, которые вправе собирать доказательства в ходе уголовного судопроизводства. К ним относятся дознаватель, следователь, прокурор и суд, т.е. участники уголовного судопроизводства со стороны обвинения и суд. Здесь же указано, что собирание доказательств по делу осуществляется путем следственных и иных процессуальных действий, предусмотренным настоящим Кодексом.

Исходя из смысла данной нормы, участники уголовного судопроизводства со стороны защиты не обладают правом собирания доказательств по делу.

Пытаясь соблюсти конституционные принципы состязательности и равноправия сторон в ходе предварительного следствия, законода-

[1] См.: Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / С.Ф. Афанасьев и др.; отв. ред. Г.А. Жилин. М., 2006. С. 35; Рахимов М.З., Табаров Н.А. Комментарий к Экономическому процессуальному кодексу Республики Таджикистан. Душанбе, 2013. С. 19.

[2] Уголовный процесс: Учебник для вузов / Отв. ред. д.ю.н. А.В. Гриненко. М., 2004. С. 43.

тель закрепил за стороной защиты право на собирание доказательств в ч.3 ст.86 УПК РТ, указав, что защитник вправе:

– представлять доказательства;

– собирать сведения, необходимые для оказания юридической помощи;

– запрашивать справки, характеристики и иные документы из различных учреждений, организаций, предприятий, которые обязаны в установленном порядке выдавать эти документы или их копии;

– запрашивать с согласия подзащитного мнения специалистов для разъяснения возникших в связи с оказанием юридической помощи вопросов, требующих специальных познаний.

Вместе с тем, закрепление за стороной защиты права на собирание доказательств в такой форме нарушает принцип состязательности сторон, поскольку не предполагает процессуального равноправия по следующим основаниям.

Ч.2 ст.72 УПК РТ содержит четкий перечень доказательств по уголовному делу. В данный перечень не входят так называемые доказательства, которые вправе собирать защитник.

Доказательством по уголовному делу согласно ч.2 ст.72 УПК РТ являются показания подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего, свидетеля, эксперта. Данные, зафиксированные при опросе лица, статус которого не определен и в принципе защитником определен быть не может, к доказательствам, предусмотренным УПК РТ не отнесены.

Кроме того, законодатель не определил способа собирания защитником, так называемых доказательств по делу, не уточнил стадии уголовного судопроизводства и не определил порядок оценки и приобщения к делу собранных защитником доказательств по делу.

При этом согласно норм УПК РТ решение вопроса о придании статуса доказательств по делу собранных защитником материалов и приобщении их к материалам уголовного дела полностью зависит от решения лиц, производящих предварительное расследование по делу, т.к. каждое заявленное ходатайство рассматривается на основании ст.175 УПК РТ. Следователь или дознаватель может отказать в удовлетворении ходатайства, если, посчитает, что оно не имеет значение для дела.

В данной ситуации, представляется необходимым напомнить, что принцип состязательности в уголовном судопроизводстве предусматривает разграничение функций обвинения и защиты, которые имеют диаметрально противоположные задачи, поэтому предоставление стороне обвинения решающей роли в ходе предварительного следствия при сборе и оценке доказательств, а также полная зависимость при этом стороны защиты, и как следствие ее ограничение в правах по сравнению со стороной обвинения, в сборе доказательств, в ходе предварительного следствия влечет нарушение принципа состязательности сторон.

Представляется, что наиболее полно принцип состязательности сторон реализуется на стадии судебного разбирательства, в которой сторонам обвинения и защиты с помощью суда обеспечиваются равные права и возможности по отстаиванию своих интересов.

При этом представляется, что важнейшим достижением нового уголовно-процессуального законодательства является освобождение суда от несвойственных ему функций в контексте принципа состязательности. В настоящем уголовно-процессуальном законодательстве роль суда в соответствии с принципом состязательности сторон существенно повышается. Он выступает в качестве арбитра над сторонами, разрешает спор сторон, выполняет лишь функции разрешения дела, тем самым осуществляя правосудие. Суд не содействует ни стороне защиты, ни стороне обвинения, а лишь создает необходимые условия для исполнения сторонами их процессуальных обязанностей и осуществления предоставленных прав.

Принцип осуществления правосудия на основе состязательности сторон и равноправия сторон нашел свое воплощение в нормах УПК РТ о равенстве сторон обвинения и защиты в ходе всего судопроизводства, начиная от заявления отводов и ходатайств и до выступления в прениях сторон.

В частности в ст.277 УПК РТ указано, что в судебном заседании стороны обвинения и защиты равны в предоставлении доказательств.

Это действительно так, стороны в судебном заседании имеют абсолютно равные права, более того, суд не имеет права отказать, например, в допросе свидетелей обвинения или защиты, которые приглашены в судебное заседание. Стороны имеют равное право в исследовании доказательств в судебном заседании, им предоставляется равное право задавать вопросы потерпевшему, свидетелям, выступать в прениях.

Вместе с тем, следует отметить, что состязательность в процессе не может быть в полной мере реализована, если при рассмотрении дела не будет участвовать обвинитель или за-

щитник. Если участие обвинителя по делам публичного и частно-публичного обвинения обязательно, то участие защитника зависит от категории совершенного преступления и желания подсудимого. В соответствии со ст.51 УПК РТ участие защитника обязательно при обстоятельствах, изложенных в ч.1 указанной статьи. Подсудимый может отказаться от помощи защитника (ст.52 УПК РТ) и самостоятельно защищать свои интересы в суде. Но говорить о состязательности сторон в этом случае весьма затруднительно, поскольку сторону обвинения представляет юрист профессионал, который представляет доказательства собранные органами предварительного расследования. Другой стороной в процессе является только подсудимый, который, как правило, не только не имеет высшего юридического образования, но зачастую полного среднего, а порой и просто неграмотный.

С учетом вышеизложенного, представляется необходимым поставить вопрос о создании реальной состязательности в судебном разбирательстве, при которой как сторона обвинения, так и сторона защиты были представлены юристами профессионалами, которые выполняли бы в соответствии с требованиями закона возложенные на них функции.

Далее следует отметить, что в ходе обновления процессуального законодательства существенно расширены полномочия суда по контролю за исполнением законов и обеспечению прав граждан, участвующих в уголовном судопроизводстве на его досудебных этапах.

В соответствии с ч.1 ст.35 УПК РТ, суд правомочен принимать решения в ходе досудебного производства в части разрешения органам предварительного расследования проводить в ходе следствия и дознания следственные и иные процессуальные действия, связанные с ограничением прав и свобод.

В случае необходимости осуществить: осмотр жилища при отсутствии проживающих в нем лиц; обыск в жилище; выемку предметов и документов, содержащих информацию о вкладах и счетах в банках и иных кредитных организациях; наложение ареста на корреспонденцию и выемку ее в учреждениях связи; наложение ареста на имущество, включая денежные средства физических и юридических лиц, находящихся на счетах и во вкладах или на хранении в банках и иных кредитных организациях; контроль и запись телефонных переговоров, следователь обязан возбудить перед судом ходатайство о проведении следственного действия.

Но, вместе с тем, необходимо отметить, что принимаемые судом решения в ходе досудебного производства существенно отличаются от традиционной судебной деятельности и направлены на осуществление контроля за исполнением законов по обеспечению прав граждан, участвующих в уголовном судопроизводстве на его досудебных этапах.

Суд на этом этапе использует свои полномочия именно по контролю за дознанием и предварительным следствием в той части, которая сопряжена с применением мер процессуального принуждения, наиболее существенным образом ущемляющих конституционные права и свободы личности. Эти полномочия заключаются в том, что суд вправе принимать решения, связанные с вторжением в жилище, тайну переписки, телеграфных сообщений, телефонных и иных переговоров, ограничивающих право собственности и некоторые другие.

Соблюдение в данном судебном процессе принципа состязательности, т.е. предоставление лицу, конституционные права которого затрагиваются возможности не только лично участвовать в судебном заседании, но и поручать осуществление защиты своих прав защитнику, и представлять письменные возражения на доводы, приводимые в постановлении, с учетом характера следственных действий, может противоречить другим нормам уголовно-процессуального законодательства и не только нарушить следственную тайну, но и вообще лишить смысла проведения данного следственного действия.

Стороны активно, в условиях конкуренции участвуют в разбирательстве по делу, суд же не связан мнением сторон и принимает решения руководствуясь исключительно внутренним убеждением и в строгом соответствии с действующим законодательством.

Стороны в обоснование своей позиции имеют право представлять доказательства, а также участвовать в их исследовании. При допросах во время судебного следствия стороны наделены равными правами задавать вопросы допрашиваемым, заявлять ходатайства об истребовании новых доказательств, а также участвовать в судебных прениях. Кроме того, подсудимый имеет право на последнее слово.

Конституционный принцип состязательности в административном судопроизводстве.

22.07. 2013 г. принят Процессуальный кодекс об административных правонарушениях РТ. Следует отметить, что в данном Кодексе

не предусмотрен основной принцип судопроизводства – принцип состязательности. Принятие данного Кодекса результат смешения законодателем норм процессуального и материального права в так называемом «Процессуальном кодексе». К сожалению, принятие данного Кодекса не решил вопрос об административно-процессуальном кодексе.

В.М. Шерстюк в отношении гражданского процессуального правоотношения отмечает, что «гражданские процессуальные правоотношения возникают на основе норм гражданского процессуального права, содержащихся в различных источниках, и существуют только между двумя субъектами – судом, рассматривающим дело, и любым другим участником процесса (суд – истец, суд – ответчик, суд – свидетель и т.д.).

Суд – обязательный участник этих правоотношений. Стороны, третьи лица, прокурор, государственные органы не состоят между собой в процессуальных отношениях. Эти отношения не могут возникать без участия суда»[1].

По нашему мнению, это очень правильное суждение. Действительно, суд является обязательным участником процессуальных правоотношений. В статьях 94-132 Процессуального кодекса об административных правонарушениях РТ указаны административные органы, которые рассматривают подведомственные им дела об административных правонарушениях. Следует отметить, что между этими административными органами, которые наказывают лицо совершившего административное правонарушение и этим лицом, совершившим административное правонарушение, возникают административные материальные правоотношения, а не административные процессуальные правоотношения. Поэтому данные отношения не могут быть регулированы Процессуальным кодексом об административных правонарушениях РТ.

Однако это не означает, что административное судопроизводство не существует. Дела, указанные в подразделе III ГПК РТ и разделе III ЭПК РТ, являются административными делами и рассматриваются в порядке административного судопроизводства судами общей юрисдикции и экономическими судами.

Таким образом, на основании вышеизложенного можно сказать, что конституционный принцип состязательности находит свою полную реализацию в конституционном, гражданском, экономическом, административном и уголовном судопроизводствах именно на стадии судебного разбирательства дел, где основным участником процесса является суд.

[1] Гражданский процесс: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушникова. М., 2008. С. 82-83.

Аннотатсия

Татбиқи принсипи конститутсионии мубоҳиса дар ҳуқуқи мурофиавӣ

Дар мақола масоили татбиқи принсипи конститутсионии мубоҳиса дар ҳуқуқи мурофиавӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф дар натиҷаи омӯзиш ва муқоисаи мурофиаи судии конститутсионӣ, гражданӣ, иқтисодӣ, ҷиноятӣ ва маъмурӣ майян менамояд, ки принсипи мубоҳиса, ки дар боби 8-и Конститусияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба суд баён гардидааст, бештар татбиқи худро маҳз дар мурофиаҳои судӣ меёбад.

Аннотация

Реализация конституционного принципа состязательности в процессуальном праве

В статье рассматриваются проблемы реализации конституционного принципа состязательности в процессуальном праве. В результате изучения и сравнения конституционного, гражданского, экономического, уголовного и административного судопроизводств, автор определяет, что принцип состязательности, указанный в главе 8 Конституции РТ относящейся суду, более всего реализуется именно в судебных процессах.

Annotation

Implement the constitutional principle adversarial in procedural law

This article discusses the implementation of the constitutional principle of adversarial procedural law. As a result of study and comparison of constitutional, civil, economic, criminal and administrative proceedings author suggests, the adversarial principle laid down in Chapter 8 of the Constitution devoted to the court, it is more often realized in litigation.

Кудратов Н.А.,
доцент кафедры коммерческого права Таджикского государственного университета коммерции, кандидат юридических наук

Кудратов К.А.,
аспирант кафедры востоковедения Новосибирского государственного университета

НЕЗАКОННЫЙ ОБОРОТ НАРКОТИКОВ КАК УГРОЗА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАНА

Калидвожаҳо: *экстремизм, мубориза, нооромӣ, сохти конститутсионӣ, терроризм, зарар расонидан ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон.*

Ключевые слова: *экстремизм, борьба, дестабилизация, конституционный строй, терроризм, подрыв безопасности Республики Таджикистан.*

Keywords: *Extremism, struggle, destabilizations, the constitutional system, terrorism, blasting of safety of Republic Tajikistan.*

Незаконный оборот наркотиков наряду с терроризмом, экстремизмом, контрабандой оружия является одним из источников угрозы миру и безопасности государств. Совет Безопасности, который, согласно Уставу Организации Объединенных Наций, несет главную ответственность за поддержание международного мира, рассматривая ситуацию в Афганистане, неоднократно квалифицировал положение с наркотиками как создающее серьезную и усиливающуюся угрозу региональному и международного миру и безопасности.

События 11 сентября 2001 года в США, с одной стороны, стали серьезным напоминанием мировому сообществу об опасности, исходящей от международного терроризма, а с другой – заставили задуматься о том, с чем связан международный терроризм. Одной из самых его опасных связей является незаконный оборот наркотиков – важный источник финансовой поддержки международного терроризма.

Международному сообществу не удается пока переломить глобальную наркоситуацию к лучшему: в начале третьего тысячелетия (2000 г.) наркотики употребляли 180 млн. чел., или 3% населения земного шара; в 2006 г. – около 200 млн. чел.; в 2008 г. – около 250 млн. чел., или 5,76% населения планеты. Наркоторговля по разным источникам в целом оценивается в 400–500 млрд. долл. США, или 8–10% всего мирового товарооборота[1].

По экспертным оценкам ООН и других международных институтов, ежегодно в Афганистане производится более 2/3 мирового незаконного производства опия-сырца (с 1979 г. производство опия увеличилось более чем в 15 раз). В международной торговле афганским опием принимают участие более полумиллиона человек, ежегодный оборот от этой торговли составляет около 300 млрд. долларов США[2].

Значительное расширение посевных площадей под разведение опийного мака было связано с движением сопротивления в период войны 1979-1989 гг. В Пакистане располагались лаборатории по переработке опия в героин. Караваны, доставлявшие вооружение афганским моджахедам, на обратном пути загружались опиумом. Правительство США отказывалось в тот период рассматривать сообщения о контрабанде наркотиков[3]. Падение в 1992 г, правительства Наджибуллы, последующие во-

[1] Всемирный доклад ООН о наркотиках 2009. Резюме (Управление по наркотикам и преступности) // http://www.un.org/russian/esa/surveys.htm

[2] Обзор наркоситуации в Республике Таджикистан за 2003 год. Душанбе, 2004. С.34.

[3] Тыссовский Ю. Моджахеды разворачивают наркобизнес //Азия и Африка сегодня. М., 1991. №9. С.26.

енно-политические рекомбинации способствовали распаду структур государственной власти. И если до войны 1979-1989 гг. посевы опийного мака находились в основном в Бадахшане и составляли в структуре посевных площадей не более 0,15 процента, то к середине 1990-х гг. основные плантации опийного мака в Афганистане находились в Гильменде и Нангахаре, где производилось до трех четвертей всего афганского опиума[1].

Во второй половине 1990-х гг. появляется и отчетливая тенденция к объединению соответствующих нелегальных организаций разных стран для создания преступных транснациональных структур и раздела территорий. В русле этого международного взаимодействия в пограничных с Пакистаном районах Афганистана были созданы многие десятки лабораторий по производству героина, деятельность по производству и распространению наркотиков, производимых в Афганистане, приобрела системный характер.

По поводу причин развития такой тенденции существовали разные мнения. Согласно одному, в этом попросту проявлялась политика талибов: наводнить недружественные страны наркотиками, а получаемые средства использовать для закупки вооружения: «...радикальные исламские экстремисты намерены нанести всему цивилизованному миру если не смертельный урон, то удар сильнейшей силы. И это далеко не досужие рассуждения. В настоящее время Афганистан уже вышел на первое место в мире по производству героина и дает более 70% общего мирового производства»[2]. «Опиум – это местная стратегия выживания», – утверждали специалисты UNDCP, приводя высказывание муллы, возглавлявшего подразделение талибской администрации по борьбе с наркотиками в Кандагаре: «Мы хотели бы сжечь все, что выращено, чтобы покончить с этим. Но люди очень бедны, и замены этому урожаю нет». Альтернативы опиумному производству действительно не было. Тем более что выращивание опийного мака не требует такого количества воды, какое необходимо, например, для выращивания пшеницы. Большинство же ирригационных систем страны были разрушены в ходе войны[3].

В октябре 1999 г. мулла Мохаммад Омар отдал приказ сократить посевы опийного мака. «Все афганские крестьяне должны на одну треть сократить посевы опийного мака. Те, кто нарушит этот приказ, подвергнется наказанию», – говорилось в распоряжении муллы, который одновременно призвал международное сообщество оказать помощь Афганистану в развитии экономики, чтобы полностью прекратить выращивание опийного мака[4].

Деятельность талибов по сокращению производства наркотиков не означала, что они руководствовались какими-либо благими намерениями. Заявления о запрете производства опийного мака были обусловлены, видимо, двумя причинами. Во-первых, это был удачный пропагандистский ход, сделанный в то время, когда администрация «Талибана» пыталась добиться международного признания. Во-вторых, резко сократив поставки героина на мировой рынок, талибы быстро подняли цены и могли выгодно распродавать старые запасы. После введения талибами запрета на выращивание опиумного мака, опиум за полгода подорожал в десять раз[5].

Согласно последнему отчету ООН, в 2004 г. Афганистан вновь возглавил список основных стран-производителей наркотиков. Согласно отчету, эта страна производит 78 % мирового опия. В 2004 г. было произведено более 4200 тонн наркотиков (в 2003 г. – 3600 тонн). В последние годы продолжает набирать темп опасная тенденция смещения основных маршрутов транзита наркотиков в сторону стран центрально азиатского региона, продолжается рост масштабов культивирования опийного мака в северных провинциях, расположенных вдоль границ стран Центральной Азии (ЦА). Здесь же разворачиваются сети минилабораторий по производству героина. Например,

[1] Князев А.А. Влияние афганского кризиса на безопасность Центральной Азии. Дисс. канд. истор. наук. Бишкек, 2004. С. 108.

[2] Попов В. Афганистан сажает Европу на иглу// Независимая газета. Москва. 2000. 105 (2167), 9 июня. С. 8.

[3] Маркушин В. Мы ушли. Война осталась. Консервация конфликта грозит вырождением нации// Красная звезда. М., 2000. № 028, 15 февраля.

[4] ИТАР-ТАСС.М., 1999- 6 октября.

[5] В июле 2000 г. один килограмм героина в Афганистане стоил 579 долларов, через шесть месяцев -4564 долларов. Рекордные урожаи мака в Афганистане привели к некоторому «затовариванию рынка» - к концу 2001 г. еще не было реализовано до трети урожая 2000 г. - Князев А. К истории и современному состоянию производства наркотиков в Афганистане и их распространения в Центральной Азии. Бишкек: Илим, 2003, С. 21.

до последнего времени только в провинции Бадахшан выращивали опиум. Однако в 2003-2004 гг. практически во всех провинциях севера началось выращивание опийного мака, а в Бадахшане в 2003 г. посевные площади под наркосодержащие культуры увеличились на 55 %. Афганская частная газета «Андараб» обвиняет «специалистов» из южных приграничных провинций, особенно из провинции Нангархар, в расширении посевных площадей опиума на севере Афганистана. По сообщению газеты, нангархарцы ведут усиленную работу по вовлечению крестьян севера в дело выращивания опиума. Они выступают в роли фьючеров, обучают крестьян, бесплатно поставляют семена и даже выдают предоплату за будущий урожай[1].

По данным ЮНДКП ежегодно из Афганистана вывозится более 120 тонн героина.

Так как практически всё: и производство, и торговля наркотиками являются нелегальными, то и статистические данные весьма неполны, нет также достоверных данных и по числу жертв наркобизнеса и наркомании.

Кроме этого, на протяжении 12 лет (2000-2012 гг.) со стороны правоохранительных органов и силовых структур Республики Таджикистан (РТ) на территории страны было изъято из незаконного оборота более 78 тонн наркотических средств, из которых 31 тонну составил героин и 24 тонны опий.

Проблема наркотрафика из Афганистана для ЦА и, прежде всего, для Таджикистана, крайне актуальна.

Вышеприведенные данные свидетельствуют о том, что наиболее серьезной угрозой безопасности РТ является проблема контрабанды незаконного оборота и распространения наркотиков из Афганистана.

После гражданской войны РТ столкнулась с не менее серьезной проблемой – проблемой незаконного оборота наркотиков, которая, по словам Президента РТ Э. Рахмона, «угрожает не только углублению мирного процесса, безопасности и стабильности в стране, но и в известной степени становится серьезным препятствием на пути становления государственности независимого Таджикистана»[2].

На территории самого Таджикистана с древности произрастали наркосодержащие культуры, прежде всего опийный мак, и производились наркотики. В годы гражданской войны (1992-1993 гг.) из-за отсутствия должного контроля со стороны официальных властей в некоторых горных районах наблюдалось резкое увеличение площади посевов наркосодержащих культур. Однако постепенно, по мере укрепления государства, законности и правопорядка, усиливается и борьба правоохранительных органов против лиц, занимающихся выращиванием наркосодержащих растений. Так, например, проводятся ежегодные операции по обнаружению и уничтожению наркоплантаций. По данным, обнародованным президентом Э.Ш. Рахмоновым на международной научной конференции по вопросам борьбы с наркотиками, состоявшейся 15 января 1999 г. в г. Душанбе, в ходе проведения операции «Мак -98» было обнаружено 596 случаев незаконного выращивания наркотиков. Общая площадь наркоплантаций составляла при этом 65 гектаров. В отношении виновных было открыто 974 уголовных дела. Из незаконного оборота было изъято более 1800 кг. наркотических веществ[3].

Несмотря на то, что по мере усиления борьбы с наркобизнесом выращивание наркотиков на территории Таджикистана становится делом малоприбыльным и опасным, масштабы проблемы не уменьшаются. По данным, предоставленным автору этих строк в Агентстве по контролю за наркотиками при Президенте РТ, с 1991 по 1996 г. наблюдалась устойчивая тенденция к увеличению площадей посевов наркосодержащих культур. Так, если в 1991 г. было обнаружено и уничтожено посевов опийного мака на площади 91,8 гектаров, то уже в 1996 году их было уничтожено на площади 134,5 га, а плантаций гашиша – на площади 102 га.

Однако в 1997-1998 годы эти показатели заметно снизились. В 1997 году в Таджикистане было обнаружено и ликвидировано посевов

1 Мирдод Ханиф. Взгляд на причины расширения площадей для выращивания наркосодержащих культур// Андараб. Кабул, 2003. 10 декабря (на языке дари). 29

2 Из выступления президента Э.Ш. Рахмонова на 20-й специальной сессии Генеральной Ассамблеи ООН 8 июня 1998 г. // «Народная газета». Душанбе. 1998. 26 июня.

3 Э.Ш. Рахмонов. Угроза генофонду нации. (Выступление на международной научной конференции по вопросам борьбы с наркотиками.15января 1999г.) // «Точикистон». Душанбе. 1999. 22января; Искандаров К. Наркобизнес в Таджикистане: связь с афганским конфликтом // Центральная Азия и Кавказ. Лулео, 1999. №5 (6). С. 179.

опийного мака на площади 69,33 га, индийской конопли – 23,5 га и дикорастущей конопли – 60 га. В 1998 г. было выявлено и уничтожено посевов опийного мака на площади 8,9 га, индийской конопли – 6,3 га, дикорастущей конопли – 49,3 га. Такое положение вызвано действием нескольких факторов. С одной стороны, правоохранительные органы ослабили свою работу в этом направлении. Например, в ходе операции «Мак-97» было задействовано 648 оперативно-поисковых групп с привлечением 4990 сотрудников правоохранительных органов Таджикистана и 2170 представителей общественности, а в 1998 г. – всего 226 оперативно – поисковых групп, насчитывавших более 2290 сотрудников правоохранительных органов и 1340 представителей других ведомств и общественности[1].

С другой стороны, происходит резкое увеличение ввоза наркотиков в Таджикистан из Афганистана. По всей видимости, многие участники наркобизнеса в Таджикистане переключились на афганские наркотики, объем производства, которых растет год от года.

По некоторым данным, производство наркотиков в Афганистане в 1994-2012 годы является таковым:

Годы	Культивирование (га)	Производство опиума-сырца (тысяч тонн)
1994[1*]	71140[2*]	3416[3*]
1995	53759	2335
1996	56824	2241
1997	58416	2804[4*]
1998	63674[5*]	2800
1999	91000	4565
2000	82000	3276
2001	8000	185
2002	74000	3400
2003	80000	3600
2004	131000[6*]	4000
2005	104000	3600-3800
2006	165000	6000
2007	193000	8000-8200
2008	157000	7500-7800
2009	123000	6800-7000[7*]
2010	123000	3600
2011	131000	5800

Основными маршрутами транспортировки наркотических веществ из Афганистана являются:

«западный» – через Иран в Турцию и далее в Западную Европу и США;

«северный» так называемый «северный коридор» – через территории Таджикистана, Туркменистана, Узбекистана и далее через Киргизию, Казахстан в Россию, страны Западной Европы, Скандинавию, на восточное побережье США и Канады.

Согласно оценкам экспертов ООН, по северному маршруту из Афганистана вывозится до 65 % опия и 80 % героина.

«Северный маршрут» – через Таджикистан, Туркменистан, Киргизию, Узбекистан, Казахстан и Россию все шире используется наркодельцами для поставок героина и опия в европейские страны.

Кроме этого, существует и обширная классификация маршрутов транспортировки героина из Афганистана и практически все они проходят через страны СНГ[2]:

1) Афганский Бадахшан – Горный Бадахшан, Таджикистан – Ош, Киргизия – Сумгаит, Азербайджан (ранее в районе Баку осуществлялась переработка морфия в героин, но с развитием производства в самом Афганистане, Азербайджан превратился в один из транзитных пунктов) – Босния, Хорватия – Западная Европа;

2) Афганский Бадахшан – Горный Бадахшан, Таджикистан – Ош – Бишкек – Самара – Москва – Эстония – Швеция – США;

3) Афганский Бадахшан – Горный Бадахшан, Таджикистан – Ош Бишкек – Екатеринбург – Москва – Эстония – Швеция – США;

4) Афганский Бадахшан – Горный Бадахшан, Таджикистан – Ош – Бишкек – Нижний Новгород – Москва – Эстония – Швеция – США;

5) Афганский Бадахшан – Горный Бадахшан, Таджикистан – Ош – Бишкек – Саранск – Москва – Эстония – Швеция – США;

6) Бадахшан – Душанбе – Бомборы, Грузия – Кобулети (ранее здесь осуществлялась переработка морфия в героин, но с развитием производства в самом Афганистане, Кобулети также превратился в один из транзитных пунктов) – Аджария – Турция;

[1] См.: Искандаров К. Наркобизнес в Таджикистане: связь с афганским конфликтом // Центральная Азия и Кавказ. Лулео, 1999. №5 (6).

[2] См.: Милославский Г. новый наркоцентр на просторах СНГ // Пограничник Содружества. М., 1997. №1. С. 57.

7) Мургаб – Горный Бадахшан, Таджикистан – Ош – Бишкек – Гянджа, Азербайджан – Москва – Шауляй, Латвия – Европа;

8) Мазари-Шариф – Термез, Узбекистан – Шали, Чечня – Нахичевань, Азербайджан – Турция;

9) Мазари-Шариф – Термез – Самарканд – Гянджа – Дагестан – Шали – Москва – Шауляй;

10) Мазари-Шариф – Термез – Самарканд – Гянджа – Дагестан – Карачаево-Черкесия – Абхазия – Румыния.

Как хорошо видно из перечисленных выше схем доставки опийных наркотиков (наркотиков опиумной группы) от регионов производства до стран-потребителей, основными путями движения героина являются маршруты из Таджикистана в южную Киргизию. Эти маршруты (Таджикистан - Южная Киргизия), проходящие через три основных автомобильных направления, по которым сюда и далее в Казахстан и Россию перевозятся афганские наркотики: Худжанд – Ош, Хорог – Ош и Джергитал – Ош. Кроме того, в летний период наркотики переправляются с таджикской стороны в южную Киргизию по сотням горных пеших и конных переходов, контролировать которые практически невозможно. Таким образом, путь Горный Бадахшан (Таджикистан) – Ош (Киргизия) является ключевым звеном большинства маршрутов и, безусловно, заслуживает того, чтобы остановиться на ситуации в Горно-Бадахшанской автономной области (ГБАО) Таджикистана подробнее.

Центр ГБАО город Хорог, расположенный около впадения реки Гунт в Пяндж, – связан автомобильными дорогами с городами Душанбе и Ош. Уникальное географическое расположение ГБАО: близость «героиновой реки» Пянджа, наличие автомобильного сообщения с крупными центрами наркоторговли – Душанбе и Ошем, а также резко ухудшившаяся в начале 1990-х годов социально-экономическая ситуация привели к тому, что Хорог стал одним из узловых центров наркотрафика.

По данным командования ГПВ ФПС РФ в РТ, наиболее интенсивная контрабандная транспортировка наркотических веществ с территории Афганистана на протяжении 1990-х гг. осуществлялась по следующим направлениям:

1) Хорог-Мургаб-Ош;

2) Пянджском - на западном участке таджикско-афганской границы;

3) часть наркотиков доставлялась через Калай-Хумб в Гармскую группу районов РТ, а оттуда в Душанбе и далее в европейскую часть СНГ[1].

По мнению А.А. Князева, к началу 2000-х гг. маршруты незаконного перемещения наркотических веществ через Калай-Хумб, Ванч, Каратегин и Джиргаталь были взяты под постоянное наблюдение правоохранительными органами РТ. Бадахшан практически полностью перестал использоваться для нелегального транзита. Уже к 1999 г. основными направлениями незаконного транзита, по которым в Таджикистан нелегально перемещалось до 80% наркотиков из приграничных районов Афганистана, становятся Шуроабадское, Московское, Пянджское и Шаартузское. Изменение путей незаконного транзита наркотических веществ объяснялось, прежде всего, изменением социально-политической обстановки в Таджикистане, равнинным рельефом местности в Хатлонской области и наличием хорошо развитых коммуникаций[2].

Таким образом, наркотрафик из Афганистана представляет серьезную угрозу для национальной безопасности РТ. Таджикистан принимает активное участие во всех инициативах способствующих предотвращению этой угрозы.

Современную историю борьбы с наркотиками в Таджикистане можно условно разделить на три этапа. Первый этап с 1991 по 1996 годы характеризовался устойчивой тенденцией роста площадей посевов наркосодержащих культур, преимущественно опийного мака (опиумного мака). Так, по данным Агентства по контролю за наркотиками при Президенте РТ, если в 1991 году было обнаружено и уничтожено 91,8 гектаров опийного мака, то уже в 1996 году – 134,5 гектаров. При этом надо отметить, что подавляющее большинство посевов не регистрировалось, и, следовательно, не уничтожалось. Дело в том, что северная область Таджикистана, являвшаяся в 1990-е годы зоной посевов опиумного мака, была неподконтрольна центральному правительству. Опий, экстрагировался в Пенджикентском регионе и в виде опия-сырца доставлялся в г. Ходжент, где осу-

[1] На этапе перемен. В Совете командующих пограничными войсками государств СНГ// Пограничник Содружества. М., 1997. № 3. С.44.

[2] Князев А.А. Указ. раб. С. 110.

ществлялась его ректификация и производство конечного продукта – героина, который воздушным транспортом отправлялся в Москву и Санкт-Петербург. Таким образом, выращивание и переработка опийных наркотиков на неконтролируемых территориях, и их отправка прямыми рейсами в Россию не позволяли организовать какой-либо, даже косвенный учет наркотрафика.

Второй этап с 1996 по осень 2001 года характеризовался сокращением даже этих, более чем скромных, показателей. Так, в 1997 году в Таджикистане было обнаружено и ликвидировано посевов опийного мака на площади 69, 33 га, а в 1998 г. – 8,9 га. Подобная ситуация была обусловлена целым комплексом факторов, одной стороны, правоохранительные органы ослабили свою работу в этом направлении. Если в ходе операции «Мак-97» было задействовано 648 оперативно-поисковых групп с привлечением 4990 сотрудников правоохранительных органов Таджикистана и 2170 представителей общественности, то в 1998 году – всего 226 оперативно-поисковых групп, насчитывавших более 2290 сотрудников правоохранительных органов и 1340 представителей других ведомств и общественности.

Третий этап – с конца 2001 года по настоящее время – связан с ходом «контртеррористической операции» США и их союзников в Афганистане.

Как показывает статистика, на протяжении 12 лет (2000-2012 гг.) со стороны правоохранительных органов и силовых структур РТ на территории страны было изъято из незаконного оборота более 78 тонн наркотических средств, из которых 31 тонн составил героин и 24 тонны опий. В РТ, преступления связанные с наркотиками в среднем составляют 5-6% от общего числа совершенных преступлений. Среди лиц, которые были привлечены к уголовной ответственности, в среднем 65-70% составляют безработные и лица без определенного социального статуса. По статистическим данным в 2011 году на диспансерном учёте наркологической службы находилось 7117 больных наркоманией. Это является только официальной статистикой, что в свою очередь по экспертным оценкам не отражает реальную действительность[1].

С учетом напряженности наркоситуации, обусловленной незаконным транзитом афганских наркотиков через территорию Таджикистана в другие государства региона, а также последствия их незаконного потребления и оборота, еще 12 апреля 1996 года Президент Республики Таджикистан подписал Указ «О неотложных мерах по усилению борьбы с незаконным оборотом наркотиков», который заложил основу организации целенаправленной борьбы с наркотиками в стране. В свете реализации данного Указа была образована Государственная комиссия Республики Таджикистан по контролю за наркотиками.

После этого была принята первая Государственная национальная программа по борьбе с незаконным оборотом наркотиков на 1996 - 1999 годы.

В соответствии с подписанным 27 апреля 1999 года Протоколом между РТ и Управлением ООН по наркотикам и преступности 1 июня 1999 года Указом Президента РТ создано Агентство по контролю за наркотиками при Президенте РТ (далее по тексту – АКН).

Создания АКН – это выход на принципиально иной уровень в решении проблемы наркотизации нашего общества. Этот государственный орган, прежде всего, нацелен на борьбу с организованными преступными группировками, которые формируют наркопотоки и дилерские сети, создали механизмы легализации денег, заработанных на наркоторговле. Эти деньги нередко используются для финансирования международного терроризма, что подвергает опасности государственный суверенитет и основы конституционного строя РТ.

В этот период Таджикистан присоединился к антинаркотиковым Конвенциям ООН 1961, 1971 и 1988 годов. На международной конференции «Таджикистан против наркотиков», состоявшейся в январе 1999 года в городе Душанбе, Президент страны, акцентируя внимание на исходящую из Афганистана наркоугрозу, вновь призвал мировое сообщество оказать помощь Таджикистану в деле борьбы с незаконным оборотом наркотиков. Инициативы Президента страны Эмомали Рахмона были поддержаны мировым сообществом и международными организациями. В соответствии с Протоколом, подписанным между Таджикистаном и Управлением ООН по наркотикам и преступности, в июне 1999 года в РТ было образовано Агентство по контролю за наркотиками при Президенте РТ.

1 http://rus.ozodi.org/content/article/24760725.html

В своем выступлении на 64 сессии Генеральной ассамблеи Организации Объединенных Наций Президент Таджикистана Эмомали Рахмон отметил следующее: «Таджикистан лидирует в постсоветском пространстве по изъятию наркотиков, занимая в мире четвертое место по этому же показателю. За 10 лет работы Агентства по контролю за наркотиками при Президенте РТ, созданного при активном участии Организации Объединенных Наций, было изъято только героина на сумму 1 млрд. 120 млн. долл. США, что спасло более 36 млн. человеческих жизней от наркозависимости»[1]

Государственный контроль в сфере законного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров организуется и осуществляется АКН и другими государственными органами в пределах их полномочий, определяемых законодательством РТ. Агентство является правоохранительным органом, который координирует и контролирует деятельность государственных органов по законному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, борьбе с их незаконным оборотом, профилактике наркомании и токсикомании, а также социальной реабилитации больных наркоманией и токсикоманией[2].

Роль АКН в преодолении незаконного оборота наркотиков, как одного из основных угроз национальной безопасности и стабильности в стране, велика. АКН в этот период подписаны более 40 межправительственных и межведомственных двусторонних и многосторонних соглашений в сфере борьбы с незаконным оборотом наркотиков, в том числе с Афганистаном, Великобританией, Германией, Индией, Ираном, Италией, Казахстаном, Китаем, Кыргызстаном, Пакистаном, Российской Федерацией, США, Таиландом, Турцией, Узбекистаном, Украиной и Францией. Эффективность взаимодействия и сотрудничества с соответствующими правоохранительными органами и международными организациями обуславливается открытием Представительств АКН в северных провинциях Афганистана, в частности в городах Файзабад, Кундуз, Балх, Толукан, а также в городе Ош Кыргызской Республики.

Борьба с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров является главной задачей каждого государства. Для этого, парламентом РТ приняты несколько нормативных правовых актов. Например, уголовный Кодекс РТ, Закон РТ «О наркотических средствах, психотропных веществах и прекурсорах» от 10 декабря 1999 года[3] и т.д.

Кроме этого, по поручению Президента РТ Эмомали Рахмона разработан проект «Стратегии РТ по контролю за наркотиками на 2013-2022 годы».

«Стратегия, являясь основным документом по контролю за оборотом наркотиков, борьбой с их незаконным оборотом, предотвращению наркомании и снижению медицинских и социальных последствий наркомании в РТ определяет мероприятия по обеспечению национальной безопасности в данном направлении. Стратегия содействует взаимодействию органов государственной власти, организаций и общественных объединений, защите национальных интересов и обеспечению безопасности личности, общества и государства», – говорится в проекте документа. В документе отмечается, что контроль за оборотом наркотических средств и противодействие наркомании является одним из основных направлений социальной политики Правительства РТ. Высокий уровень незаконного производства наркотических средств в Исламской Республике Афганистан является основным определяющим фактором ситуации связанной с наркотиками не только в Таджикистане, но и во всём регионе Центральной Азии»[4].

В последнее время наблюдается тенденция распространения новых видов синтетических наркотиков, не внесенных в Национальный Список наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров. Это может способство-

[1] Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на общих дебатах 64-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН (Нью-Йорк, 23.09.2009) [Электронный ресурс] // Сайт Президента РТ. URL: http://www.president.tj/rus/novostee_240909a.html (дата обращения: 14.10.2011).

[2] Статья 5. Закона Республики Таджикистан «О наркотических средствах, психотропных веществах и прекурсорах» от 10 декабря 1999 года (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 1999 год, №12, ст. 312; 2002 год, №4, ч-1, ст. 266, 2006 год, №4, ст. 192; 2007 год, №7, ст. 661)

[3] Закон Республики Таджикистан «О наркотических средствах, психотропных веществах и прекурсорах» от 10 декабря 1999 года (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 1999 год, №12, ст. 312; 2002 год, №4, ч-1, ст. 266, 2006 год, №4, ст. 192; 2007 год, №7, ст. 661)

[4] Стратегия Республики Таджикистан по контролю за наркотиками на 2013-2022 годы. Душанбе, 2012.

вать возникновению новых видов наркотической зависимости.

«Сложившаяся ситуация составляет политическую, правовую и социальную основу разработки Стратегии», – отмечается в документе, предложенном для обсуждения населения[1].

Подводя итог анализа (исторического подхода) наркоситуации (наркотрафика) как угрозы национальной безопасности РТ можно сделать следующие выводы:

1. Незаконный оборот наркотических средств продолжает создавать реальную угрозу генофонду и становлению молодого поколения государств, как в настоящее время, так и в перспективе. Такое отношение будет сопровождать Таджикистан и в ближайшие десятилетия. Именно это диктует строгую необходимость странам СНГ, прежде всего РТ, вести совместную работу по всем аспектам обеспечения взаимной и системной безопасности с другими странами.

2. Активное противодействие афганской наркоугрозе необходимо строить, прежде всего, на наиболее важном для ЦА и РТ «северном маршруте». Стратегическими направлениями этого противодействия должны стать:

а) создание и укрепление антинаркотических «поясов безопасности» вокруг Афганистана. Инициатором данного предложения является Президент РТ Эмомали Рахмон. Учитывая растущий уровень наркотрафика из Афганистана на восточно-европейские рынки через территории Центрально- Азиатских стран и России по так называемому «Северному маршруту» в июне 1998 Президент РТ, выступая на Сессии Генеральной Ассамблеи ООН, призвал мировое сообщество к совместной борьбе, создав вокруг Афганистана «Пояс безопасности». Эта тема вновь прозвучала на состоявшейся в январе 1999 года в г. Душанбе Международной конференции «Таджикистан против наркотиков», в работе которой приняли участие представители правоохранительных органов, международных и общественных организаций, посольств аккредитованных в республике, Президент страны еще раз подчеркнув исходящую из Афганистана наркоугрозу, призвал мировое сообщество помочь Таджикистану в деле борьбы с незаконным оборотом наркотиков.

б) противодействие транснациональным преступным группировкам, занимающимся поставками и реализацией афганских опиатов и их прекурсоров;

в) создание необходимых условий для сотрудничества с компетентными органами иностранных государств и международными организациями.

2. Таджикистан является буферной зоной и стоит на переднем фронте борьбы с незаконным оборотом наркотических средств. Несет огромные человеческие, материальные, моральные, политические и социальные потери. Европейский Союз, страны Центральной Азии и Российская Федерация должны официально признать эти факты на основе реальных явлений действительности. Такое признание должно выражаться в форме теории, прикладной политики, экономической, социальной и военной помощи. Данная помощь должна быть адекватной по отношению к угрозам, которые намного усиливаются в связи с выводом войск НАТО из Афганистана. Необходимо проводить научный прогноз развития событий в наркотической ситуации Афганистана. Страны Центрально-Азиатского региона совместно должны быть готовы к усугублению ситуации и новым виткам угроз на данном направлении после 2014 г.

3. О необходимости консолидации сил международного сообщества в решении внутриафганского кризиса в целях ликвидации исходящей из Афганистана наркоугрозы, неразрывно связанной с транснациональной преступностью и международными террористическими группировками.

[1] http://rus.ozodi.org/content/article/24760725.html

Аннотатсия

Муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадор ҳамчун таҳдид ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар мақола проблемаҳои истеҳсол ва муомилоти ғайриқонунии маводи нашъадори афғонӣ ва таъсири он ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда мешавад. Ҳаҷми истеҳсоли маводи нашъадор ва самтҳои асосии кашонидани маводҳои нашъадор аз Афғонистон муқаррар карда шудааст. Таҳлили муомилоти ғайриқонунии воситаҳои нашъадор ва таъсири онро ба амнияти миллӣ ҷамъбаст карда, муаллифон таклифҳои худро барои пешгирӣ намудани он пешниҳод меномоянд.

Аннотация

Незаконный оборот наркотиков как угроза национальной безопасности Республики Таджикистана

В статье рассматриваются проблемы производства и незаконного оборота афганских наркотиков, и его влияние на национальную безопасность РТ. Установлен объем производства наркотиков и основные маршруты транспортировки наркотических веществ из Афганистана. Подытоживая анализ незаконного оборота наркотических средств и его влияние на национальную безопасность, авторы излагают свои предложения для предотвращения этого феномена.

Annotation

Illegal drug trafficking drug trafficking as a threat to the national security of the Republic of Tajikistan

This article discusses the problems of production and trafficking of Afghan drugs and its impact on national security of the Republic of Tajikistan. Set volume of drug production and the main routes of transportation of drugs from Afghanistan. Summing up the analysis of illicit drug trafficking and its impact on national security, the authors express their proposal for preventing this phenomenon.

1* От 1994 до 2003 См.: Князев А. К истории и современному состоянию производства наркотиков в Афганистане и их распространения в Центральной Азии. Бишкек, 2004. С.12, 77; Кыргызстан и наркотики: взгляд сквозь века (краткая история вопроса). Документ Агентства по контролю наркотиков при президенте Кыргызской Республики. Бишкек, 2003.

2* Культивирование (га) от 1994 до 2003 г.г. кроме 1998 г. См.: Князев А. К истории и современному состоянию производства наркотиков в Афганистане и их распространения в Центральной Азии. Бишкек, 2004. С.12, 77; Кыргызстан и наркотики: взгляд сквозь века (краткая история вопроса). Документ Агентства по контролю наркотиков при президенте Кыргызской Республики. Бишкек, 2003.

3* От 1994 до 1996 См.: Князев А. К истории и современному состоянию производства наркотиков в Афганистане и их распространения в Центральной Азии. Бишкек, 2004. С.12, 77; Кыргызстан и наркотики: взгляд сквозь века (краткая история вопроса). Документ Агентства по контролю наркотиков при президенте Кыргызской Республики. Бишкек, 2003.

4* От 2004 до 2008 См. Всемирный доклад о наркотиках 2012 год. С. 48. http://www/ubodc.org/documents/data-and-analisis/WDR2012/WDR_2012_Rusian_web/pdf

5*См. Всемирный доклад о наркотиках 2012 год. С. 51. http://www/ubodc.org/documents/data-and-analisis/WDR2012/WDR_2012_Rusian_web/pdf

6* Культивирование от 2004 до 2011 г.г. См. Всемирный доклад о наркотиках 2012 год. С. 51. http://www/ubodc.org/documents/data-and-analisis/WDR2012/WDR_2012_Rusian_web/pdf

7* От 2009 до 2011 г.г. См.: Всемирный доклад о наркотиках 2012 год. С. 48. http://www/ubodc.org/documents/data-and-analisis/WDR2012/WDR_2012_Rusian_web/pdf

Хоҷаева Н.Б.,
ассистенти кафедраи ҳуқуқи судӣ ва назорати прокурорӣ, унвонҷӯи Академияи Прокуратураи Генералии Федератсияи Руссия

АҲАМИЯТИ БАРНОМАҲОИ ИСЛОҲОТИ СУДӢ-ҲУҚУҚӢ ДАР ТАШАККУЛЁБИИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Калидвожаҳо: *барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, кодексҳои мурофиаи ҷиноятӣ, мурофиавии граждани, мурофиаи иқтисодӣ, ҳокимияти судӣ, низоми судӣ, коллегияҳои судӣ оид ба парвандаҳои маъмурӣ ва оилавӣ, низомнома дар бораи коромӯз-судя, истеҳсолоти иҷроия.*

Ключевые слова: *программа судебно-правовой реформы Республики Таджикистан, уголовный процессуальный, гражданский процессуальный, экономический процессуальный кодексы, судебная власть, судебная система, судебные коллегии по административным и семейным делам.*

Keywords: *program judicial-legal reform of the Republic of Tajikistan, criminal-procedure, civil-procedure, economic and procedure codes, judicial power, judicial system, judicial collegium on administrative and family Affairs.*

Бар асоси моддаи 9 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳокимияти судӣ яке аз шоҳаҳои ҳокимияти давлатӣ мебошад.[1] Дар ин робита Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳокимияти судиро шохаи мустақили ҳокимияти давлатӣ эълон намудааст, ки бояд дар таҳкими қонуният ва таъмини адолати иҷтимоӣ, сохтани давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ саҳми арзанда дошта бошад.

Дар замони истиқлолият бори нахуст механизми татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои демократии инсон ва шаҳрванд дақиқан муайян гардида, дар асоси талаботи Конститутсия мақомоти судӣ ҳамчун мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ҳуқуқ ва озодии инсону шаҳрванд, манфиати давлат, ташкилоту муассисаҳо ва қонунияту адолатро ҳифз менамояд.

Сохтмони ҷомеаи ҳуқуқбунёд ва амалӣ намудани принсипи конститутсионии арзиши олӣ доштани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон маҳз ба фаъолият ва кафолати судӣ эҳтиёҷ дорад.[2] Бояд қайд намуд, ки баъд аз соҳибихтиёр гаштани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ, зарурати гузаронидани ислоҳоти сиёсиву ҳуқуқӣ ба миён омад. Маҳз тибқи қабули санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии нав дар соҳаҳои алоҳидаи мамлакатамон, ба монанди муносибатҳои сиёсию иқтисодӣ ва иҷтимоию ҳуқуқӣ тағйиротҳои муҳим ба миён омаданд. Минбаъд давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Парлумон дар баробари ислоҳоти сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ ба гузаронидани ислоҳоти ҳуқуқӣ ва судӣ рӯ оварда, қонун ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии ҷавобгӯ ба талаботҳои давлати демократиро таҳия ва қабул намуданд.

Ҳанӯз соли 1993 Раёсати Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори худ «Дар бораи тадбирҳои ташкилӣ оиди таҳияи консепсияи сохтмони давлатию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон» комиссияи корӣ таъсис дод, ки ин падида дар эъмори давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду шаҳрвандӣ нақши муҳим иҷро намуда, барои оғози ислоҳоти ҳуқуқӣ ва судӣ дар ҷомеаи навини мо замина гузошт.[3]

Бинобар ин, бояд ислоҳотро дар ҳамин соҳа ба роҳ монд, яъне гузаронидани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ баҳри мустаҳкам намудани сохтор ва низоми судӣ ва салоҳияту ваколатҳои судяҳо. Дар воқеъ, тавре ки таҷрибаи ҷаҳонӣ

[1]Ниг. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон 6-ноябри соли 1994, бо тағйиру иловаҳои соли 1999 ва 2003- Душанбе, «Ирфон-2003сол.

[2]Ниг. М.Д.Оймаҳмадов, Судяи суди олӣ. «Ҳаёт ва қонун» Душанбе-2011 сол. Саҳ 12-14

[3]Ниг.: Н.А. Абдуллоев, Раиси суди Олии ҶТ, «Нақши ҳокимияти судӣ дар ҶТ».Нашрияи суди Олӣ. Душанбе 2012 сол. Саҳ 8-10.

гувоҳ аст, яке аз усулҳои босамар ва беҳтарини ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ин ҳимояи судӣ мебошад. Беҳуда нест, ки тӯли солҳои Истиқлолияти давлатӣ масъалаи такмили ҳокимият ва низоми судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста дар маркази таваҷҷӯҳи роҳбарияти давлату Ҳукумати Тоҷикистон қарор дорад. Ба ин хотир, бо мақсади таъмини мустақилият ва шафофияти ҳокимияти судӣ дар Тоҷикистон як қатор тадбирҳои хусусияти ҳуқуқӣ ва ташкилӣ дошта амалӣ карда шуданд. Аз ҷумла, солҳои 2007-2011 Барномаҳои давлатии ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Тоҷикистон қабул карда шуданд, ки тамоми нақша-чорабиниҳои вобаста ба он дар амал татбиқ карда шуданд.

Дар низому сохтор ва салоҳияти ҳокимияти судӣ баъди қабули барномаҳои ислоҳотӣ дар ин самт як қатор тағйироту иловаҳои нав дар қонунгузории соҳавӣ ворид карда шуданд. Инчунин, ин барномаҳои қабулшуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати қабули як зумра санадҳои нави меъёрӣ-ҳуқуқиро ба миён овард. Аз қабили кодексу қонунҳо ва дигар санадҳои зерқонунӣ дар самти ба амалбарории адолати судӣ дар кишвар.

Дар аввал он тағйиротҳое, ки дар барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқии соли 2007 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ шуда буданд, оварда ва натиҷаҳои онро дар ташаккулёбии қонунгузории соҳавӣ таҳлил менамоям. Ҳамаи он тағйиротҳое, ки дар ин барнома муқарар шудааст, бевосита инъикосгари ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ мебошанд.

Бо мақсади самаранокии фаъолияти низоми судӣ, ташкилу гузаронидани мурофиаҳои судӣ дар муҳлатҳои муқараркардаи қонун, иҷроиши саривақтии қарорҳои судӣ, баланд бардоштани донишу таҷрибаи судяҳо ва кормандони дастгоҳи судҳо, таъмини зарурии шароити моддию техникии судяҳо ва дигар масъалаҳо, чорабиниҳои зарурӣ гузаронида мешаванд.

Бояд қайд намуд, ки суди конститутсионӣ дар низоми судии кишвар нақши муҳим дорад ва аз ҳамин лиҳоз, дар барномаи соли 2007 қабулшуда, хусусан тағйиротҳоро дар заминаи салоҳият ва сохтори суди конститутсионӣ мушоҳида кардан мумкин аст. Бо назардошти таҷриба ва амалияи суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон тағиёротҳои сифатан куллӣ, ки дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар тайи солҳои охир рух додаанд зарур аст, ки салоҳияти суди Конститутсионӣ бо додани хулоса оид ба лоиҳаи тағйиру иловаҳои ба конститутсия воридшаванда, инчунин лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳое, ки ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳод карда мешавад, муккамал карда шавад.[1] Дар воқеъ, пешниҳоди барномаи мазкур дар қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суди конститутсионӣ»-и Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008, бо даровардани тағйиру иловаҳо ба моддаи 14 салоҳияти он чунин муқарар шудааст: «Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи ба конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ будани лоиҳаи тағйиру иловаҳои ба конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон воридшаванда, лоиҳаи қонунҳо ва дигар масъалаҳое, ки ба раъйпурсии умумихалқӣ пешниҳод карда мешаванд, муайян менамояд».[2]

Тағироти дигаре, ки тибқи ҳамин барнома муқаррар шудааст, дар масъалаҳои ташкилӣ мебошад. Бо назардошти таҳким бахшидани низоми судӣ ва ташаккул ёфтани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ, Коллегияҳои судӣ оид ба парвандаҳои маъмурӣ ва оилавӣ дар судҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоят, шаҳри Душанбе ва Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шавад. Дар ин замина, дар Суди Олии иқтисодӣ Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои маъмурӣ таъсис дода шавад.[3] Дар воқеъ, ин тағйироти пешниҳодшуда, ба мақсад мувофиқ буда дарҳол ҷойгоҳи худро дар низоми судии кишвар пайдо кард. Дар ин замина, Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои оилавии суди Олӣ 23-уми июни соли 2010 дар ҳайати 5 судя ташкил карда шуд, ки исботи ин гуфтаҳо дар моддаҳои 25 ва 35[1]-и қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон

[1] Ниг.: Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 23-июни соли 2007 таҳти №271

[2] Ниг.: Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», моддаи 14, банди 1-ум соли 1995, бо тағйироти соли 2008 воридшуда. Душанбе-2008 сол.

[3] Ниг.: Н.А. Табаров, муовини сардори шӯъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар «Ҳаёт ва қонун», Душанбе-2011 сол, саҳ. 230.

«Дар бораи Судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо ворид намудани тағйиру иловаҳои соли 2010 муқаррар карда шудааст.[1] Дар моддаи 35[1]-и қонуни мазкур салоҳияти коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои оилавии Суди Олиро муайян намудааст, ки тибқи он ин коллегия парвандаҳои оилавиро ба сифати суди марҳилаи якум, кассатсионӣ ва назоратӣ баррасӣ менамояд.

Ҳамчунин, дар моддаи 75-и қонуни мазкур таъсиси коллегияи оилавӣ дар сатҳи вилоятӣ муқаррар шудааст. Бояд гуфт, ки дар сатҳи шаҳрӣ ва ноҳиявӣ таъсис додани судҳои оилавӣ дар таркиби судҳо ба манфиати мардум мебошад. Бигзор мардум баҳсҳои пайдошуда байни худро дар судҳои соҳавӣ дида бароянд, то адолат воқеан ҳам риоят карда шавад.[2]

Ҳамчунин, дар моддаи 25-и қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» таъсис додани коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои маъмурии Суди Олӣ ва дар моддаи 75-и ҳамин қонун таъсиси он дар сатҳи вилоятӣ муқаррар шудааст, ки ин тағйиротҳо дар соли 2010 сурат гирифта буданд ва моддаи 35[2] салоҳияти ин коллегияро муайян намуд. Инчунин, бо шарофати Истиқлолияти давлатӣ, бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 январи соли 2010, таҳти №775, бо мақсади таъсис додани коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои маъмурӣ дар сохтори дастгоҳи Суди Олӣ, шӯъбаи марҳилаи кассатсионӣ ва назоратӣ ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ тасдиқ карда шуд. Дар ҳайати ин коллегия 3 нафар судя фаъолият менамояд.[3] Имрӯзҳо дар байни ҳам олимони дохилӣ ва ҳам хориҷӣ баҳсу мунозираҳо оиди таъсис додани судҳои маъмурӣ дар таркиби судҳои поёнӣ хеле зиёд мебошад ва олимони ин соҳа таъсиси чунин судҳоро ба он асоснок менамоянд, ки гӯё имрӯзҳо аксарияти парвандаҳое, ки ба суд ворид мешаванд, парвандаҳои маъмурӣ мебошанд ва аз ин рӯ, судяҳо наметавонанд дар ин муддат ҳамаи парвандаҳоро дуруст ва объективона баррасӣ намоянд.

Соли 2008 дар заминаи пешниҳоди барномаи дар боло зикршуда, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истеҳсолоти иҷроия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуд ва истеҳсолоти иҷроия ба хотири иҷрои самараноки қарорҳои судӣ, аз тобеияти суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тобеияти Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор карда шуд, ки ин яке аз ислоҳотҳо дар самти ҳокимияти судии кишвар мебошад.

Тағйироти дигаре, ки дар барномаи дар боло зикршуда муқаррар шуда буд ва он бевосита дар қонунгузорӣ ворид гардид, масъалаи таъсис додани вазифаи коромӯз-судя мебошад. Бо мақсади интихоб ва пешбурди номзадҳои арзанда ба вазифаи судя, ниҳоди нав «коромӯз-судя» таъсис дода шуд. Ба хотири дар низоми судии кишвар ворид намудани он, ба қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳои дахлдор ворид карда шуд, аз ҷумла, моддаи 105(1) ин масъаларо муқаррар намудааст.[4] Бар асоси тағйиру иловаҳои мазкур, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи «коромӯз-судя»[5] ва Низомнома дар бораи «коромӯз-судя» қабул карда шуд. Тибқи ин муқаррарот шахсоне, ки аз имтиҳони тахассусӣ мегузаранд, ба онҳо зарур аст, ки баъд аз супоридани имтиҳон ва пеш аз ба вазифаи судягӣ таин шудан (шахсоне, ки бори аввал ба ин вазифа таъин мешаванд, ба истиснои судяҳои Суди конститутсионӣ) муддати як сол ба сифати коромӯз-судя фаъолият намоянд.

Бояд қайд намуд, ки ин ислоҳоти ворид-шуда дар ташкилу фаъолияти ҳокимияти судӣ нақши бузург мебозад. Хуб буд агар

[1]Ниг.: Қонуни конститутсионииҶумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» Душанбе-2001сол. Моддаҳои 25, 351 ,352.75

[2]Ниг.: Т.Қ. Қодиров, Раиси коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои оилавии Суди Олӣ, «Оғози ташакули судҳои оилавӣ дарҶумҳурии Тоҷикистон. Нашрияи Суди Олӣ. Душанбе- 2012 Саҳ.23-26.

[3]Ниг.: Б.Р. Муродов, Раиси коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои маъмурии суди Олӣ. «Нақши коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои маъмури дар низоми судии кишвар» «Нашрияи Суди Олӣ». Душанбе- 2012. Саҳ.30-32.

[4] Ниг.: Конуни конститутсионииҶумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» 2001 сол бо тағйиру иловаҳои соли 2008 ва 2011 сол. Моддаи.103(1).

[5] Ниг.: Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 2008 таҳти № 495 «Дар бораи коромӯз-судя».

дар солҳои оянда муҳлати коромӯзии судяҳо тамдид карда мешуд, чунки шахсоне, ки мехоҳанд дар ҳақиқат судя шуда адолати судиро ба амал бароранд, ҳар қадар зиёд омӯзиш бубинанд, ҳамон қадар савияи донишу маҳорати коркуниро аз худ менамоянд ва баъдан ҳамчун судяи воқеан баландихтисос ба камол мерасанд.

Дар самти такмили қонунгузорӣ дар барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқии соли 2007 тасдиқшуда, чорабиниҳо ва пешниҳодҳои зиёд муқаррар шудаанд ва бояд гуфт, ки дар заминаи ин пешниҳодҳо дар самти қонунгузорӣ як қатор тағйиротҳои назаррас ба вуҷуд омаданд. Баъди қабули ин барнома зарурати қабули кодексҳои мурофиавии гражданӣ, мурофиаи иқтисодӣ, мурофиаи ҷиноятӣ, инчунин кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ дар таҳрири нав қабул карда шуд ва дар онҳо як зумра масалаҳое, ки ҳамин барнома муқаррар намуда буд, барои дохил намудани онҳо дар кодексҳои нави қабулшуда, муқаррар карда шуданд.

Маҳз бо гузаронидани ин ислоҳот дар соли 2008, Кодекси мурофиаи гражданӣ қабул карда шуд, ки дар он тамоми паҳлуҳои баррасии парвандаҳои гражданӣ муқаррар карда шуданд. Ҳамчунин, дар ҳамин сол Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мурофиаи иқтисодӣ» қабул карда шуд, ки баъдан солҳои 2011 ва 2012 номи он бо Кодекси мурофиаи иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон иваз карда шуд. Дар давоми ҳамин сол Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ низ қабул карда шуд.

Дар соли 2009 дар заминаи ҳамин барномаи ислоҳотӣ, Кодекси мурофиаи ҷиноятӣ дар таҳрири нав қабул гардид, ки тамоми паҳлуҳои мурофиаи суди ҷиноятиро танзим намуда, дар инкишофи ин соҳа қадами устувор гузошт. Ин ҳама қабули кодексҳо дар таҳрири нав аз раванди ислоҳотикунонии ҳокимияти судӣ шаҳодат медиҳад.

Дар натиҷаи гузаронидани ин ислоҳот бо қабул шудани Кодекси мурофиаи ҷиноятӣ қисми зиёди ваколатҳои амрдиҳӣ доир ба пешбурди парвандаҳои ҷиноятӣ, ба монанди ба ҳабс ва ба ҳабси хонагӣ гирифтан, кофтукови манзил, ҳабси молу мулк, муваққатан аз вазифа дур кардан, гӯш кардани гуфтугӯҳои телефонӣ ва ба мисли инҳо ба салоҳияти суд дода шуд. Ҳамаи ин гуфтаҳо дар робита ба салоҳияти суд дар ҷараёни мурофиаи ҷиноятӣ исботи худро дар моддаи 35-и Кодекси мурофиаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон меёбад.[1]

Ин ҷо бояд қайд намоем, ки нисбати ин масъала кормандони амалиявии мақомоти прокуратура ва ҳокимияти судӣ фикрҳои гуногун доранд. Ба ақидаи кормандони мақомоти прокуратура бояд салоҳият аз мақомоти прокуратура бардошта намешуд, чунки ин як марҳилаи зиёдатиро дар баррасии ин масъала дар суд ба миён овард, ки дар рафти гузаронидани амалиётҳои тафтишотӣ монеаҳоро ба миён меоварад. Дар ин замина кормандони судяҳои ҳокимияти судӣ чунин ақида доранд, ки ин салоҳият барои судяҳо ҳамчун як бори зиёдатӣ шуда, аз сабаби зиёд будани салоҳиятҳо ва зиёд будани парвандаҳо дар суд, судяҳо инро дуруст қабул намекунанд. Аммо ин фикри шахсии кормандон мебошад ва ба ақидаи ман ин масъала дуруст ба роҳ монда нашудааст ва бояд дар оянда ин масъала дида баромада шавад. Чунки имрӯзҳо агар ба салоҳияти прокурор назар намоем, нисфи дарсади ваколатҳои судро ташкил намедиҳад аз ҳамин хотир дар салоҳияти мақомоти прокуратура будани салоҳиятҳои дар боло номбаршуда, ба манфиати мурофиаи одилонаи судӣ хоҳад буд.

Тағйироти дигаре, ки дар барнома оварда шудааст, ин ба зиммаи мақомоти таҳқиқ дар марҳилаи аввал танҳо ҳаракатҳои таъхирнопазир, ки ба вақт маҳдуд аст, вогузошта шавад. Ин муқаррарот бевосита дар кодекси Мурофиаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моддаи 153 муқаррар карда шудаанд.[2]

Тағйироти зикргардида салоҳияти судро боз ҳам васеъ ва масъулияти онро дучанд сохт ва аз ин рӯ, зарур аст, ки дар бораи пурзӯр намудани талабот ҳангоми интихоб намудани судяҳо, баланд бардоштани маҳорату малакаи онҳо тадбирҳои мушаххас андешида шаванд. Ин буд тамоми он тағйиротҳое,

[1]Ниг.: Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2010, моддаи 35, Душанбе, нашрияи «Ирфон», 2010с.

[2] Ниг.: Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 апрели соли 2010, моддаи 153. Душанбе Нашрияи «Ирфон» - 2010 сол.

ки дар барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2007 тасдиқ шуда буданд.

Бо назардошти амалӣ намудани барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ, дар паёми худ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ дар соли 2009, зарурати идома додани ислоҳоти судиро таъкид намуда, масъалаи таҳия ва пешниҳоди барномаи нави мукаммали соҳаро барои солҳои минбаъда ба миён гузошта буд. Дар ин супориш оиди масъалаи минбаъд ба миён омадани мансаби судягӣ, бемуҳлат таъйин намудани судяҳое, ки дар ин мансаб зиёда аз даҳ сол фаъолият намуда, худро ҳамчун судяи кордон ва бо салоҳияту поквиҷдон нишон додаанд ва ғайра, ба миён гузошта шуд.

Вобаста ба иҷрои талаботи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ аз 24 апрели соли 2010, барномаи нави дигар дар бораи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 январи соли 2011, таҳти № 976 тасдиқ карда шудааст, қабул гардид, ки дар он як қатор тағйиротҳоро дар самти низому сохтор ва салоҳияти судҳо ба миён овард. Бояд қайд намуд, аксарияти ин тағйиротҳо, ки дар барнома муқаррар шудаанд, аллакай ҷойи худро дар қонунгузории соҳавӣ дарёфтанд ва аксари онҳо дар раванди ислоҳотонӣ қарор доранд.

Номгӯи он тағйиротҳо, ки дар барномаи мазкур муқаррар шудаанд, аз инҳо иборат мебошанд:[1]

-Омӯзиши масъалаи маҳдуд намудани баррасии парвандаҳо дар Суди Олӣ ва дар Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тариқи марҳилаи якум. Дар воқеъ ин масъала яке аз масъалаҳои муҳими ҷомеаи имрӯза дар соҳаи ҳокимияти судӣ мебошад. Бигзор тобеияти парвандаҳо имрӯз аз зинаҳои судии болоӣ кам карда шуда, ба зинаҳои поёнии судӣ тааллуқ доштани онҳо зиёд бошад. Ба он хотир, ки имрӯз судҳои зинаҳои поёнӣ бештар ба мардум наздикӣ доранд ва мушкилоти мардумро бештар эҳсос менамоянд. Аммо ин масъала то ҳол ҳалли худро дар қонунгузориҳои мурофиавӣ наёфтааст ва дар оянда бояд ҳалли худро ёбад.

-Барҳам додани марҳилаи апелатсионӣ дар судҳои иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бояд қайд намуд, ки аллакай ин масъала дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва Кодекси мурофиаи иқтисодӣ дарҷ шудааст ва ба он тағйиротҳо ворид карда шудаанд. Масалан, тибқи моддаи 48-и қонуни конститутсионӣ «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», марҳилаи аппелатсионӣ бардошта шуда, коллегияҳои кассатсионию назоратӣ таъсис дода шудааст, ки ба мурофиаи граждани монандӣ дорад.[2]

Бояд қайд намоем, аз байн бардоштани як марҳилаи зиёдатӣ дар судҳои иқтисодӣ, ҳам ба манфиати мардум ва ҳам ба манфиати кори судяҳо мебошад, ҳатто ин ҳолатро кормандони дар амалия ҳамчун судя фаъолияткунанда низ тасдиқ мекунанд.

-Васеъ намудани салоҳияти марҳилаи кассатсионӣ. Дар воқеъ вобаста ба ин масъала тағйиротҳои куллӣ дар қонунгузорӣ ба миён омада ва тасдиқи худро пеш аз ҳама дар таъсис ёфтани Коллегияи судӣ оиди тариқи кассатсионӣ баррасӣ ва тафтиш намудани санадҳои судҳои иқтисодӣ, ки ба қувваи қонунӣ надаромадаанд, дар моддаи 48-и қонуни дар боло зикршуда дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарар карда шудааст.

-Омӯзиши масъалаи дар доираи як коллегияи тахассусӣ муттаҳид кардани коллегияҳои тахассусии судяҳои Суди Олӣ, Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва коллегияи тахассусии судяҳои ҳарбӣ, судҳои Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, судҳои шаҳр, ноҳия ва Судҳои иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, ки то ҳол ин масъала ба ҳайси тағйирот дар қонунгузории соҳавӣ ворид карда

[1] Ниг.: Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013, аз 3 январи соли 2011 таҳти № 976 Душанбе -2011. Саҳ 9-14.

[2] Ниг.: «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» 2001 сол бо тағйиру иловаҳои соли 2008 ва 2012 моддаи 48. Душанбе-2012сол.

нашудааст ва масъалаи даровардани тағйиру иловаҳоро ба моддаи 105-и қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро талаб менамояд.[1]

-Такмили таъмини баробарҳуқуқии тарафҳо дар мурофиаи судӣ, аз ҷумла иштирок дар тамоми зинаҳои мурофиаи судии парванда.

-Таҷдиди назар кардан дар боздоштани амали санадҳои судӣ аз тарафи мақомоти прокуратура, ҳангоми бо асосҳои дар қонун пешбинигардида, барои омӯзиш талаб карда гирифтани парвандаҳо аз суд.

Бо мақсади баробар таъмин намудани дастрасии адолати судӣ ва сари вақт баррасӣ намудани парвандаҳо дар суд, мурофиаи то судӣ, пеш аз ҳама байни шаҳрвандон ва мақомоти давлатӣ, муайян намудани тартиби дурусти тақсим намудани парвандаҳо байни судяҳо, таҳия ва татбиқи механизми пешниҳоди ахбори ҳарсола дар бораи фаъолияти ҳар судя, ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунгузории мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муҳлат ва тартиби баррасии парвандаҳо, оид ба масъалаи тартиби пурра намудани ҳайати баъзе судҳо ва ба танзим даровардани сарбории судяҳо, таҷдиди назар намудан дар санадҳои ҳуқуқии танзимӣ, ки фаъолияти Шӯрои адлияро муайян мекунанд, ба вуҷуд овардани сомонаи интернетӣ дар мақомоти судӣ бо мақсади тамини шаффофияти фаъолияти онҳо, ташкили судҳо оиди баррасии парвандаҳои маъмурӣ ва оилавӣ, масъалаи синни таъйин ё интихоб ба мансаби судягӣ, мавҷудияти собиқаи корӣ, ба вазифаи судягӣ бемуҳлат таъйин ё интихоб намудани судяҳое, ки зиёда аз даҳ сол собиқаи корӣ доранд ва тафсир додани Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби суди конститутсионӣ ва пешниҳод намудани хулосаи ҳуқуқӣ ҷиҳати такмил додани санадҳои қонунгузорӣ, инчунин таъсис додани судҳои минтақавӣ, ба фоидаи кор ва таъмини адолати судӣ дар кишвар хоҳад буд.

Қобили зикр аст дар моҳи ноябри соли 2013 Кодекси одоби судяҳо ва Кодекси мурофиявии ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ низ қабул карда шудаанд[2], ки он низ ба раванди беҳбуди кори судяҳо таъсири мусбат хоҳад расонд.

Ёдовар мешавем, ки тибқи Конститутсия татбиқи адолати судӣ дар кишвар ба зиммаи ҳокимияти судӣ вогузор шудааст. Судяҳо аз як тараф адолати судиро ба амал мебароранд ва аз сӯи дигар низоми судии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ташкил медиҳанд, ки ба ин низоми судӣ, Суди конститутсионӣ, Суди Олӣ, Суди Олии Иқтисодӣ, Суди Ҳарбӣ, Суди Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои вилоят, шаҳри Душанбе, Суди иқтисодии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, судҳои иқтисодии вилоят ва шаҳри Душанбе шомил буда, мувофиқан аз тариқи мурофиаи суди конститутсионӣ, граждани, ҷиноятӣ, иқтисодӣ ва маъмурӣ муқаррар карда мешаванд.

Суди конститутсионӣ бо мақсади таъмини волоияти меъёрҳои Конститутсия ва амали бевоситаи он дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтааст. Ҳифзи Конститутсия, ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд ба василаи мурофиаи суди конститутсионӣ парвандаҳоеро, ки мутобиқи моддаҳои 14 ва 34-и Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба вай муносибат доранд,[3] баррасӣ намуда, зимни амалӣ намудани ваколатҳои худ тобеи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Қонуни конститутсионии зикргардида мебошад. Суди конститутсионӣ ҳамчун ҳокимияти судии махсус ба ҳисоб меравад, зеро таъсис ва фаъолияти он махсус ба ҳифзи меъёрҳои Конститутсия равона карда шудааст. Суди конститутсионӣ мисли дигар судҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияткунанда, дар асоси принсипҳои ба худ хос ва қоидаҳои махсуси мурофиаи конститутсионии худ фаъолият мекунад. Ҳайати суди конститутсонӣ аз 7 нафар судя

[1] Ниг.: «Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» 2001 сол бо тағйиру иловаҳои соли 2008 ва 2012 модаи 105 Душанбе-2012сол.

[2] Ниг.: Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2013, аз 3 январи соли 2011 таҳти № 976, Душанбе-2011. саҳ 9-14.

[3] Ниг.: Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» моддаҳои. 14 ва 34. ,аз 3.11.1995. № 85.

иборат буда, муҳлати ваколати ҳар судя 10 сол мебошад. Суди конститутсионӣ дар асоси қонуни соҳавии худ дорои салоҳиятҳо ва ваколатҳои зиёд мебошад. Дахлнопазирии судяҳо, ки тибқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шудааст, ба судяҳои суди конститутсионӣ низ тааллуқ дорад. Ба Суди конститутсионӣ парвандаҳое тобеъ мебошанд, ки бо баргузории мурофиаи конститутсионӣ баррасӣ карда шуда, дар ин самт адолати судӣ ба амал бароварда мешавад. Дар қонуни соҳавии Суди конститутсионӣ фасли алоҳида ба истеҳсолот ё мурофиаи суди конститутсионӣ бахшида шудааст, ки танзимкунандаи раванди мурофиаи конститутсионӣ мебошад. Бояд зикр намуд, ки масъалаи қабули кодекси нав бо номи «Кодекси мурофиаи конститусионии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар он тамоми паҳлуҳои мурофиаи конститутсионӣ дарҷ шуда бошанд, барои дар оянда дуруст ба амал баровардани адолати судӣ нақши муҳим мебозад ва дар ин ҳол ҳамаи муаммоҳои дар мурофиаи конститутсионӣ буда аз байн мераванд. Ба монанди нақши прокурор дар мурофиаи конститусионӣ, ки дар ҳар кодексҳои алоҳидаи мурофиавӣ моддаи алоҳида ба иштироки прокурор, нақши он дар рафти мурофиа ва ҳолати ҳуқуқии он муқарар шудааст, аммо дар Қонуни конститутсионӣ «Дар бораи суди конститутсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар ин бора чизе гуфта нашудааст. Баъдан дар хулоса ин масъаларо пешниҳод мекунам.

Дар хотимаи бояд қайд намуд, ки ҳокимияти судӣ, ин мутобиқи қонун доро будан ба ваколатҳои ҳуқуқтатбиққунӣ дар соҳаи ҳуқуқии ҳаёти ҷамъиятӣ ва амалӣ намудани ин ваколатҳо мувофиқи қонунҳои мурофиавӣ дар шаклҳои мурофиаи судии конститутсионӣ, гражданӣ, ҷиноятӣ, маъмурӣ ва иқтисодӣ мебошад. Барои дар оянда тағйирот даровардан дар сохтор ва салоҳияти судҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар хулосаи худ пешниҳодҳое барои боз ҳам мустақил гардидани ҳокимияти судӣ иброз менамоям. Ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ гуфта, раванди зинавии дигаргунии ҳокимияти судиро меноманд, ки албатта фарогири на фақат судҳои салоҳияти умумӣ дошта, балки судҳои иқтисодӣ ва дигар судҳоро низ дар назар дорад.

Ислоҳотҳое, ки дар барномаҳои ислоҳотӣ дар ин самт қабул шудаанд, қобили дастгирӣ буда, зина ба зина дар қонунгузории марбута инъикос ёфтани ин ислоҳотҳо баҳри мустаҳкам намудани қонунгузории соҳаи марбута нақши бузургеро ишғол менамояд.

Тавре, ки аз суханронии Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар маросими савгандёдкунӣ дар 16 ноябри соли 2013 баён шуд, «Ислоҳоти судӣ» дар Тоҷикистон дар оянда низ идома хоҳад ёфт[1].

Дар охир барои боз ҳам мустаҳкамтар намудани ҳокимияти судӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин пешниҳодҳо дорем:

1. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон адолати судӣ аз ҷониби ҳокимияти судӣ ба амал бароварда мешавад ва он аз тариқи гузаронидани мурофиаҳои алоҳида зоҳир мегардад. Яъне, бо роҳи гузаронидани мурофиаи судии гражданӣ, маъмурӣ, иқтисодӣ, ҷиноятӣ ва конститутсионӣ. Ҳар як мурофиаи дар боло зикршуда меъёрҳои танзимии худро дар қонуни кодификатсияшуда, яъне кодексҳои алоҳида дар бораи мурофиаҳои судӣ инъикос менамояд, аммо барои чӣ мурофиаи конститутсионӣ то ҳол танзими худро бо меъёрҳои маҳдуди Қонуни конститутсионӣ «Дар бораи суди Конститутсионӣ» танзим менамояд ва кодекси алоҳида надорад. Дар ҳоле, ки мурофиаи конститутсионӣ як намуди мурофиаи судӣ эътироф шудааст ва бигзор соҳиби қонуни кодификатсияшуда, яъне соҳиби кодекси мустақил бошад. Бо назардошти инкишофу пешрафт ва рушду нумӯи босуръати соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа, зарурияти такмилу тақвияти фаъолияти Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун мақомоти ҳифзкунандаи меъёрҳои Конститутсия (Сарқонуни)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон шарт ва зарур аст. Зеро дар пойдории давлату таъмини истиқлолияти давлатӣ ва ҳифзу ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои инсон, манфиати давлату ҷамъият, Суди конститутсионӣ нақши муҳиму муассир дорад. Ин амал пеш аз ҳама тавассути мурофиаи судии конститутсионӣ амалӣ карда мешавад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки фаъолияти Суди конститутсионӣ, аз ҷумла ниҳоди мурофиаи судии конститутсионӣ тавассути қонунгузорӣ такмил дода шавад. Бо ин мақсад бояд қонуни конститутсионии

[1] Ниг.: http://www.prezident.tj/node/5588

Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Суди конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо назардошти такмили қисми мурофиавии он дар таҳрири нав таҳия ва қабул карда шавад. Бигзор қисмати меъёрҳои хусусияти мурофиавӣ доштаи ин қонун чудо карда шуда, бо назардошти дигар кодексҳо як кодекси мукаммали мурофиаи конститутсионӣ қабул карда шавад, то ки ҷойгоҳи ҳар як институти мурофиавии конститутсионӣ мисли дигар мурофиаҳо возеҳу равшан шарҳ дода шавад. Ин амал дар мустаҳкам намудани ҳокимияти судӣ нақши бузург мебозад.

2. Ҷабҳаҳои гуногуни ислоҳоти ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар соҳаи истеҳсолоти судӣ, назари татқиқотчиёнро хеле вақт аст, ки ба худ ҷалб менамояд. Аммо ин мушкил дар Ҷумҳурии мо аз доираи татқиқоти илмӣ берун мондааст. Масалан, дар тӯли 20 соли Истиқлолият маҳз оиди ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ ягон олими соҳа кори илмӣ накардааст. Кори илмӣ ҳаст, аммо он танҳо ҷиҳати таърихиро дар бар мегирад. Дар бахши умуминазариявӣ бошад, ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар татқиқотҳои олимони хориҷӣ ва дохилӣ Абдумаджидова Г., Гуценко К.Ф., Головко Л.В., Лупинской П.А., Саркисянца Г., Филимонова Б.А., Искандаров З.Ҳ., Ғафуров Х.М. ва ғайра дида мешавад. Бояд қайд намуд, ки зарурати беҳтаргардонии истеҳсолоти судӣ оид ба ҳамаи парвандаҳо дар доираи талаботҳои стандартҳои байналхалқӣ имконияти гузаронидани татқиқоти иловагиро пеш меорад. Ҳамчунин, гуфтан ба маврид аст, ки гузаронидани ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ одатан дар барномаҳои давлатии ин ё он давлат муқаррар қарда мешавад.

3. Ҳамчунин масъалаи интихоби якумрӣ будани судяҳоро ҳал кардан лозим аст, вале инро наметавон бе таҳлили аниқ анҷом дод. Механизми ин корро ба таври мушаххас бояд мутахассисон кор карда бароянд, яъне дар назар дошта шавад, ки ҳангоми интихоби якумрии судяҳо кафолати қонунии фаъолияти онҳоро чи касе ё мақоме медиҳад ва оё онҳо аз ҳуқуқҳои ба онҳо додашуда сӯиистифода мекунанд ё не.

Аннотатсия

Аҳамияти барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар ташакулёбии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар ин мақола аҳамияти барномаҳои ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ дар ташакулёбии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст. Аз ҷумла, саҳми бузурги барномаҳои давлатии ислоҳоти судӣ- ҳуқуқӣ дар таъмини мустақилият, шаффофият ва беғаразии ҳокимияти судӣ қайд карда шудааст.

Аннотация

Значении программы судебно-правовых реформ в совершенстовании законодательства Республики Таджикистан

В данной статье автор рассматривает вопросы о значении программы судебно-правовых реформ в совершенстовании законодательства Республики Таджикистан. В частности, она указывает о большом значении программы судебно-прововых реформ в обеспечении независимости, прозрачности и объективности судебной власти.

Annotation

Value of the program judicial-legal reforms in improving the legislation of the Republic of Tajikistan

In this article the author examines the question of the significance of the program judicial-legal reforms in improving the legislation of the Republic of Tajikistan. In particular, she points the great importance of the program judicial-legal reforms to ensure independant, transparency and objectivity of the judicial power.

Бобоҷонов И.Ҳ.,
Раиси суди ноҳияи Рӯдакӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент

Бадалов Ш.К. *дотсенти кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, номзади илмҳои ҳуқуқ*

ҲОЛАТИ ҲУҚУҚИИ СОХТМОНИ ХУДСАРОНА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқӣ ва таҷрибаи судӣ)

(Давомаш. Аввалаш дар шумораи гузашта)

Калидвожаҳо: *сохтмони худсарона; вайрон кардани сохтмони худсарона; тартиби вайрон кардани сохтмони худсарона*

Ключевые слова: *самовольная постройка; снос самовольной постройки; порядок сноса самовольной постройки*

The Keywords: *self-willed building; the demolition of the self-willed building; order of the demolition of the self-willed building*

2. Вайрон кардани сохтмони худсарона

Яке аз масъалаҳои муҳим ҳангоми анҷом додани сохтмони худсарона ин оқибатҳои ҳуқуқии аз он бароянда мебошад. Қонунгузории замони шӯравӣ чунин муносибатҳоро ҳамчун ҳуқуқвайронкунии маданӣ, маъмурӣ ва ҷиноятӣ медонист. Ҳалли масъалаҳо вобаста ба он бошад бо тартиби маъмурӣ ҳал мегардид.

Қонунгузории амалкунандаи маданӣ оқибатҳои ҳуқуқии сохтмони худсаронаро дақиқ намуда, аз рӯи қоидаи умумӣ онро чун зуҳуроти манфӣ арзёбӣ намудааст.

Агар сохтмон худсарона дониста шавад, оқибатҳои зерин ба вуҷуд меоянд:

- шахсе, ки чунин сохтмонро анҷом додааст, ба он ҳуқуқи моликият пайдо намекунад;

- имконияти ихтиёрдорӣ намудани сохтмони худсарона ҷой надорад (дар сурати анҷом ёфтани чунин аҳдҳо онҳо комилан беэътибор мебошанд);

- сохтмони худсарона бояд вайрон карда шавад (ба истиснои ҳолатҳое, ки имконияти эътироф намудани ҳуқуқи моликият нисбат ба он ҷой дорад);

- агар сохтмони худсарона дар замини худсарона сохташуда анҷом ёфта бошад, шахсе, ки сохтмонро анҷом додааст, ҳуқуқи талаби ҷуброни хароҷоташро надорад;

- оқибатҳои дигари ҳуқуқии маъмурӣ ва ҳуқуқии ҷиноятӣ. Чунончи, мувофиқи моддаи 409 Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷойгир кардан, бунёд ва ба истифода додани объектҳо бидуни ҳуҷҷатҳои лоиҳавии тасдиқшуда, хулосаи мусбати экспертиза, қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бидуни иҷозати мақомоти назорати давлатии сохтмон иҷро намудани корҳои сохтмонию васлкунӣ, инчунин риоя накардани дигар қоидаҳои сохтмони иншоот, дар моддаи 417 барои риоя накардани нақшаи асосии тасдиқшуда, лоиҳаи банақшагирии ҷузъӣ, сохтмони иловагӣ, ансамблҳои меъморӣ, маҷмааҳо, биноҳо ва иншоот, дар моддаи 427 барои худсарона сохтани объектҳои таъйиноти мухталиф, аз ҷумла бунёди хонаи истиқоматии хусусӣ ва дар моддаи 430 барои риоя накардани қоидаҳои қабулу баистифодадиҳии объектҳо, сохтмонҳои баитмомрасида, таҷдид, дигар кардани таъйиноти бино ва таъмири асосӣ ҷавобгарии маъмурӣ пешбинӣ шудааст. Дар қисми 2 моддаи 338 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҷавобгарии ҷиноятӣ барои сохтмони худсарона дар қитъаи замини худсарона ишғолнамуда пешбинӣ гардидааст.

Ҳолати аз ҳама муҳиме, ки боиси оқибатҳои муайяни иқтисодию иҷтимоӣ шуда метавонад, ин вайрон кардани сохтмони худсарона мебошад. Вобаста ба ин дар қонунгузории амалкунанда мушкилоти зиёд ҷой дорад (масалан, вобаста ба тартиби маъмурии вайрон кардани сохтмон, имконияти татбиқи муҳлати даъво нисбат ба он ва ғайра).

Бинобар ин, дар доираи мақолаи мазкур баъзе паҳлуҳои ин масъала тибқи қонунгузории амалкунанда баррасӣ мегарданд.

Вайрон кардани сохтмони худсарона на ҳамеша ба манфиати кор аст ва самаранок мебошад. Ҳини вайронкунӣ манфиатҳои на танҳо шахсе, ки сохтмонро анҷом додааст, балки дигар субъектон низ поймол шуда метавонад. Муомилоти маданӣ низ дар ниҳояти кор зарар дида метавонад, ки ин дар навбати худ ба иқтисодиёт таъсир дорад. Дар баробари ин, бояд ба инобат гирифт, ки вайрон кардани қоидаҳои шаҳрсозӣ боиси оқибатҳои фоҷианок шуда метавонад (масалан, марги одамон). Ё худ дар заминҳои таъиноти кишоварзӣ анҷом ёфтани сохтмон боиси таъсири манфӣ ба қабати ҳосилхези замин шуда, зарар ба замин ҳамчун объекти табиӣ ва захираи табиӣ низ шуда метавонад.

Аз ин рӯ, шахсе, ки сохтмони худсаронаро анҷом додааст, ба он ҳуқуқи моликият пайдо намекунад. Ӯ ҳуқуқ надорад чунин сохтмонро ихтиёрдорӣ кунад, аз ҷумла ҳадя намояд, ба иҷора супорад ва дигар аҳдҳоро анҷом диҳад (қисми 2 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон). Гузашта аз он, шахсе, ки сохтмони худсаронаро анҷом додааст, бояд онро ихтиёрӣ вайрон намояд ва ё аз ҳисоби ӯ ин сохтмон бояд вайрон карда шавад. Моҳиятан вайрон кардани сохтмони худсарона муҷозоти ҳуқуқи хусусӣ мебошад.

Вайрон намудани сохтмони худсарона ду намуд мешавад: вайрон намудани тамоми объект ва ба ҳолати аввала баргардонидани объект. Интихоби намуди мушаххаси он аз хулосаи экспертизаи судии сохтмонӣ вобастагӣ дорад. Агар объектро ба ҳолати аввала баргардонидан имконпазир бошад (масалан, дар шафати бино сохтмони худсарона анҷом ёфтааст, ки вайрон кардани он ба бино таъсир намерасонад ва ё таъсири зиёд надорад), набояд объект бапуррагӣ вайрон карда шавад. Вале агар ба ҳолати аввала баргардонидани объект имконнопазир бошад (масалан, дар натиҷаи анҷом додани сохтмони худсарона бинои қаблӣ садамавӣ шуда, баъди вайрон намудани сохтмони худсарона низ хавфи фурӯравӣ аз байн намеравад), пас бояд объект бапуррагӣ вайрон карда шавад.

Аз рӯи муқаррароти қонунгузории амалкунанда ду тартиби вайрон намудани сохтмони худсарона пешбинӣ шудааст:

- тартиби маъмурӣ;
- тартиби судӣ.

Тибқи моддаи 104 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон қитъаҳои замини худсарона ишғолкардашуда бе ҷуброни хароҷоте, ки дар муддати ғайриқонунӣ истифодабарӣ сарф шудааст, мувофиқи таъиноташон баргардонида мешаванд. Ба ҳолати барои истифодаи мувофиқ баргардонидани қитъаҳои замин, аз ҷумла барҳам додани сохтмон, аз ҳисоби шахсоне, ки қитъаҳои заминро худсарона ишғол намудаанд, амалӣ карда мешаванд.

Қитъаҳои замини худсарона ишғолшуда бо қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳия (шаҳр) баргардонида мешаванд[1].

Чунин ба назар мерасад, ки дар дигар мавридҳо вайрон кардани сохтмони худсарона бояд бо тартиби судӣ амалӣ карда шавад. Бинобар ҷой доштани номуайянӣ дар ин масъала зарур аст, ки ба Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти дахлдор ворид карда шавад. Дар иртибот бо ин илова намудани қисми 3 ба моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мазмуни зайл зарур аст:

«3. Сохтмони худсарона тибқи даъвои шахсе, ки ҳуқуқу манфиатҳои қонунан ҳифзшавандааш вайрон шудааст, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё прокурор бояд аз тарафи шахси онро сохта ё аз ҳисоби он (ба ғайр аз ҳолатҳое, ки имконияти эътирофи ҳуқуқи моликият ба он ҷой дорад) вайрон карда шавад. Агар сохтмон дар қитъаи замини худсарона ишғолшуда анҷом дода шуда бошад, он бояд бо қарори мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вайрон карда шавад.».

Аз рӯи ин муқаррарот бояд шахсони зерин ҳуқуқи талаби вайрон кардани сохтмони худсаронаро дошта бошанд:

[1] Дар сарчашмаҳо қайд шудааст, ки вайрон кардани сохтмони худсарона бояд танҳо бо тартиби судӣ амалӣ шавад.

- истифодабарандаи қитъаи замин;

- ҳамаи дигар шахсоне, ки сохтмони худсарона ҳуқуқу манфиатҳои қонунии онҳоро вайрон мекунад ё ба чунин вайроншавӣ таҳдид мекунад[1];

- мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ;

- прокурор[2].

Дар амалия бисёр ҳолатҳое мешавад, ки истифодабарандаи қитъаи замин барои анҷом додани сохтмон иҷозат медиҳад, баъдан бинобар вайрон шудани муносибат бо шахси сохтмонро анҷомдода талаб менамояд, ки сохтмони худсарона вайрон карда шавад.

Масалан, А. ба домодаш Д. иҷозат додааст, ки дар гӯшаи қитъаи замини наздиҳавлигиаш, ки баробар ба 0,15 га мебошад, сохтмонро анҷом диҳад[3]. Баъди анҷом ёфтани сохтмон Д. чандин сол дар он истиқомат кардааст. Бинобар вайрон шудани муносибатҳои оилавии Д. бо духтари А. охирин ба суд бо даъво оид ба вайрон кардани сохтмони худсаронаи анҷомёфта мурочиат кардааст. Тибқи мазмуни моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин сохтмон бояд вайрон карда шавад, зеро имконияти эътироф намудани ҳуқуқи моликияти Д. нисбат ба он ҷой надорад.

Ҷиҳати пешгирӣ аз чунин сӯиистифода зарур аст, ки меъёр бо мазмуни зерин мавҷуд бошад: «Агар сохтмони худсарона бо розигии истифодабарандаи қитъаи замин сурат гирифта бошад, ӯ ҳуқуқ надорад вайрон кардани онро талаб намояд».

Дар сурати ворид шудани меъёри мазкур ба Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мисоли овардаи мо ду роҳи ҳалли масъала ҷой дорад: а) А. сохтмонро ба ҳуқуқи моликияти худ қабул намуда[4] (ё ин ки бидуни ба ҳуқуқи моликияти худ қабул намудан), арзиши хароҷоти Д.-ро пардохт менамояд; б) тибқи талаботи пешбиникардаи қонунгузории замин ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин ба Д. дода шавад (бо тартиби даст кашидан ва аз нав ҷудо кардан) ва ё бегонакунии ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин.

Аз рӯи даъвоҳо оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона ба сифати ҷавобгар соҳибикунандаи сохтмони худсарона ва ё шахсе, ки сохтмонро анҷом додааст, баромад мекунанд. Вобаста ба ҳолатҳои мушаххас истифодабарандаи қитъаи замин (агар шахси анҷомдодаи сохтмони худсарона набошад) ба сифати ҷавобгар (ҳамҷавобгар) баромад карда метавонад.

Табиати даъво оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона мураккаб мебошад.

Дар мавриде, ки бо талаби вайрон кардани сохтмони худсарона истифодабарандаи қитъаи замин баромад мекунад, даъво хислати негаторӣ дорад. Дар амалияи Тоҷикистон тачрибаи пешниҳоди даъво оид ба «бартараф намудани монеа» васеъ паҳншуда шудааст, ки на ҳамеша бамаврид пешниҳод мешавад.

Баъзан ҳолатҳое мешавад, ки баҳс оид ба ҳуқуқ нисбат ба замин ба вуҷуд меояд. Дар чунин ҳолатҳо даъво оид ба эътирофи ҳуқуқ ба қитъаи замин ва вайрон кардани сохтмони худсарона пешниҳод мешавад.

---

[1] Вайрон шудани манфиатҳои хусусӣ на ҳамеша асоси вайрон кардани сохтмони худсарона мегардад. Агар ҳуқуқи моликияти истифодабарандаи қитъаи замин ба сохтмони худсарона эътироф карда шавад, ба шахси анҷомдодаи сохтмони ҷуброни дахлдор дода мешавад. Дар чунин ҳолат зарурат ба вайронкунии сохтмони худсарона намемонад, ҳарчанд анҷом додани сохтмони худсарона дар қитъаи замини ба дигар шахс ҷудо ё вобасташуда ҳуқуқу манфиатҳои ӯро вайрон мекунад. Вале бо ворид намудани тағйирот ба моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июни соли 2013 чунин имконият маҳдуд карда шуд. Яъне, ҳоло агар сохтмон дар қитъаи замини дигар шахс бунёд гардад, имконияти эътирофи ҳуқуқи моликият ба он ҷой надорад ва бояд он ҳатман вайрон карда шавад. Чунин муносибат комилан ғалат буда, бояд меъёри қаблан ҷойдошта барқарор карда шавад.

[2] Аз ҷониби прокурор пешниҳод намудани даъво табиати мураккаб дорад. Чунин тахмин кардан мумкин аст, ки прокурор танҳо чиҳати ҳимояи манфиатҳои хусусӣ метавонад ба суд бо даъво оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона мурочиат намояд. Сабаб дар он аст, ки ҳангоми вайрон шудани манфиатҳои оммавӣ мақомоти дахлдори ваколатдори давлатӣ мавҷуданд (масалан, мақомоти маҳалли ҳокимияти давлатӣ). Дар чунин шароит зарурати аз ҷониби прокурор пешниҳод шудани даъво истисно гардида, дар мавридҳои зарурӣ прокурор метавонад бо санадҳои эътиноӣ чиҳати ҳимояи манфиатҳои давлатӣ ба мақомоти дахлдор таъсир расонад.

[3] Бо дарназардошти илова шудани моддаи 3381 ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки диспозитсияи он номуайян ва духӯра ифода шудааст, ин амал зоҳиран ҷиноят мебошад. Ҳарчанд дар банди 3 қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2012, №3 «Дар бораи тачрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба худсарона ишғол намудани қитъаи замин ва сохтмони худсарона дар он, ғайриқонунӣ додани қитъаи замин» субъекти ин ҷиноят тавзеҳ дода шудааст, он қонеъкунанда нест.

[4] Чуноне қайд намудем, аз матни амалкунандаи моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, ки ҳуқуқи моликияти шахсе ба сохтмони худсарона эътироф карда мешавад, ки ӯ сохтмонро худаш анҷом додааст. Аз ин рӯ, ҳолати баррасишаванда дар мавриде қобили қабул аст, ки тағйироти дахлдор ворид карда шавад.

Дар таҷриба пешниҳод шудани даъво аз ҷониби мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва ё прокурор зери унвони даъво оид ба «эътироф намудани сохтмони худсарона ва вайрон кардани он» маъмул мебошад.

Қобили зикр аст, ки талабот оид ба сохтмони худсарона эътироф намудан дар алоҳидагӣ ягон оқибати ҳуқуқӣ дошта наметавонад, аз ин рӯ, дар чунин шакл пешниҳод намудани ариза нодуруст мебошад. Дар чунин аризаҳо (аризаҳои даъвогӣ) бояд ҳатман талаб оид ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ва ё вайрон кардани сохтмони худсарона ҷой дошта бошад.

Яке аз масъалаҳои мушкил дар ин ҷода имконияти пешниҳоди талаб оид ба кӯчонидан аз сохтмони худсарона мебошад.

Дар рафти мурофиаи судӣ агар яке аз аломатҳои сохтмони худсарона, ки дар қисми 1 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, мавҷуд бошаду имконияти эътирофи ҳуқуқи моликият нисбат ба он ҷой надошта бошад (қисми 3 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон), қарор оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона қабул карда мешавад.

Таҷрибаи судии Федератсияи Русия тавре шакл гирифтааст, ки агар то сохтмони объекти баҳсӣ ва ё дар ҷараёни иҷрои корҳо шахс ҷиҳати гирифтани иҷозат барои сохтмон кӯшиш накарда бошад (тадбирҳо наандешида бошад), эътирофи ҳуқуқи моликият ба чунин сохтмон ба қонун номувофиқ дониста мешавад[1], мувофиқан чунин сохтмонҳо бояд вайрон карда шаванд. Ба андешаи мо чунин муносибат чандон ба муқаррароти қонунгузории маданӣ мувофиқ нест, зеро анҷом ёфтани сохтмони худсарона аксаран аз «бевиҷдонӣ» сар мезанад. Барои ҳамин қоидаи умумии вайрон кардани сохтмони худсарона дар Кодекси граждании мустаҳкам шуда, танҳо дар ҳолатҳои истисноӣ имконияти эътирофи ҳуқуқи моликият ба он пешбинӣ шудааст. Гузашта аз он, чунин муносибат дар таҷрибаи судӣ мушкилоти тафриқаи «бевиҷдонӣ», «бегуноҳӣ», «надонистан», «монеаҳои маъмурӣ», «гузаронидани муҳлат» ва ғайраро ба вуҷуд оварда метавонад, ки роҳ ба самти сӯиистифодаҳо мегардад.

Нисбат ба муносибатҳо оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона набояд муҳлати даъво татбиқ карда шавад, чунки дар чунин ҳолатҳо хатар (вайронкунӣ ё таҳдиди вайронкунии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунӣ) ё дигар асосҳо ҳамеша ҷой доранд. Дар сарчашмаҳо ақидае баён шудааст, ки нисбат ба талабот оид ба вайрон кардани сохтмонҳои худсаронае, ки ба ҳаёт ва саломатӣ таҳдид намекунанд, муҳлати даъво бояд татбиқ карда шавад[2] (дар таҷрибаи судии Федератсияи Русия низ ин нукта ҷонибдорӣ ёфтааст[3]). Ба андешаи мо муҳлати даъво нисбат ба чунин муносибатҳои татбиқнашаванда аст, чунки сохтмони худсарона худ зуҳуроти манфӣ дар ҳуқуқи маданӣ буда, танҳо баъд аз эътирофи ҳуқуқи моликият ба он «қонунӣ» мегардад. Бинобар ин, ҳам нисбат ба талаби эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона[4] ва ҳам нисбат ба талаби вайрон кардани сохтмони худсарона набояд муҳлати даъво татбиқ карда шавад.

Яке аз масъалаҳои мушкил вобаста ба иҷроиши ҳалномаҳои суд оид ба вайрон кардани сохтмони худсарона ин субъекти иҷрокунанда мебошад.

Дар таҷрибаи судии Тоҷикистон ҷалби приставҳо барои иҷроиши чунин ҳалномаҳо ба ҳукми анъана даромадааст. Мавқеи мазкур дар натиҷаи баҳсҳои зиёд атрофи шарҳи меъёри моддаи 4 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи истеҳсолоти иҷро»[5] асоснок карда шудааст.

Дар адабиёт ва таҷрибаи судии дигар давлатҳо баъди баровардани ҳалнома вайрон кардани сохтмони худсарона аз ҷониби соҳиби қитъаи замин ва минбаъд талаб намудани харочоти вайрон кардан аз шахсе, ки сохтмони худсаронаро анҷом додааст, ҷоиз дониста

---

[1] Ниг.: Постановление Федерального арбитражного суда Северо-Кавказского округа от 30.10.2013 по делу № А63-18393/2012// http://www.klerk.ru/law/news/345336/

[2] Шишканов П. А. Самовольное строительство и его правовые последствия: автореф. канд.юрид.наук. М., 2012. С. 21.

[3] П.22 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации № 10, Пленума Высшего Арбитражного Суда № 22 от 29.04.2010 «О некоторых вопросах, возникающих в судебной практике при разрешении споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав».

[4] Ин ҷанбаи масъала аллакай дар қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012, №14 «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳо марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд» пешбинӣ шудааст.

[5] Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008, № 3, мод.192; соли 2010, №7, мод. 543; соли 2012,№7, мод. 717.

шудааст.

Таҳлилҳои болоиро ҷамъбаст намуда, қайд бояд намуд, ки дар қонунгузорӣ ва таҷрибаи амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти зерин дар бобати вайрон кардани сохтмони худсарона ҷой дорад:

1. Дар тартиби маъмурии вайрон кардани сохтмони худсарона:

- бояд низомнома ва ё дастурамали хоссаи вайрон кардани сохтмонҳои худсарона ҷой дошта бошад;

- дар санади мазкур бояд тартиби корбарӣ аз рӯи худсарона эътироф намудани сохтмон пешбинӣ гардад;

- бояд пеш аз вайрон кардани сохтмон муҳлати огоҳкунӣ ҷой дошта бошад, яъне ба шахси сохтмонро анҷомдода имконият дода шавад, ки аз болои қарори мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба суд шикоят намояд ё оид ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба суд мурочиат кунад ва ё ихтиёран сохтмони худсарона анҷомдодаашро вайрон намояд;

- бояд субъекте, ки сохтмонро вайрон мекунад, дақиқ карда шавад;

- дар ҳолати муайян набудани шахси анҷомдодаи сохтмони худсарона тартиби корбарӣ аз ҷониби мақомоти маҳалии ҳокимияти давлатӣ муқаррар карда шавад;

- манбаи маблағгузории вайрон кардани сохтмони худсарона ва тартиби бозпас талаб намудани хароҷот нишон дода шавад.

2. Дар тартиби судии вайрон кардани сохтмони худсарона:

- оид ба сохтмонро худсарона эътироф намудан ва мувофиқан вайрон намудан ва ё эътирофи ҳуқуқи моликият ба он набояд муҳлати даъво татбиқ карда шавад;

- ҳангоми вайрон кардани сохтмони худсарона бовиҷдонии шахси анҷомдодаи сохтмони худсарона ба инобат гирифта шавад. Дар ин ҷода илова намудани қисми 4 ба моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мазмуни зайлро зарур мешуморем:

«4. Шахсе, ки сохтмони худсаронаро бевиҷдонона анҷом додааст, ҳуқуқ ба талаби ҷуброни зиён ва ё хароҷоташро надорад, вале метавонад маводи сохтмонро ихтиёрдорӣ намояд. Ихтиёран вайрон накардани сохтмони худсарона дар муҳлати муқарраршуда ё дигар муҳлати оқилона маънои даст кашидан аз ҳуқуқи моликият ба маводи сохтмонро дорад.»;

- дар ҳолатҳои истисноӣ сохтмони худсарона набояд вайрон карда шавад, агар манфиатҳои давлатию ҷамъиятӣ онро тақозо намоянд ва ҳамзамон талаботи моҳиятии бехатарии сохтмон риоя шуда бошад. Бо ин мақсад илова намудани меъёрҳои зерин ба моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқи мақсад аст:

«Дар ҳолатҳои истисноӣ бо дарназардошти мувофиқи мақсадҳои иҷтимоию иқтисодӣ будан сохтмони худсарона мумкин аст ба моликияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ тибқи талаби онҳо дода шавад, агар қитъаи замин ба мақсадҳои сохтмонӣ ҷудо нашуда бошад ё қитъаи замин худсарона ишғол шуда бошад ва ё истифодабарандаи қитъаи замин аз ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин даст кашида бошад. Дар чунин ҳолат ба андозаи муқарраркардаи суд, вале на зиёда аз нисфи арзиши воқеии сохтмони худсарона, ба шахси сохтмонро анҷомдода хароҷоташ пардохт карда мешавад».

(Давом дорад)

Аннотатсия

Ҳолати ҳуқуқии сохтмони худсарона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Падидаи сохтмони худсарона дар амалия яке аз масъалаҳои мураккаб ва ҳалталаб гардидааст. Дар доираи қисми дуюми мақолаи мазкур баъзе масъалаҳои вайрон кардани сохтмони худсарона баррасӣ шудааст.

Аннотация

Правовое положение самовольной постройки в Республике Таджикистан

Институт самовольной постройки в практике стал одним из сложных вопросов и требующего решения. В рамках части второй данной статьи рассмотрены некоторые вопросы сноса самовольной постройки.

Annotation

Legal status of unauthorized construction in the Republic of Tajikistan

The Institute of the self-willed building one of the complex question became in practical person and requiring decisions. Within the framework of a part second given article are considered some questions of the demolition of the self-willed building.

Холикзода Дж.,
начальник главного управления по законодательству Министерства юстиции Республики Таджикистан

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ И СУЩНОСТИ КОММЕРЧЕСКОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА

Калидвожаҳо: *намояндагӣ, намояндаи тиҷоратӣ, Кодекси граждани, намоянда, муаррифӣ.*
Ключевые слова: *представительство, коммерческий представитель, Гражданский кодекс, представитель, представляемый.*
Keywords: *representative, commercial representative, Civil code, agent, submitted.*

Представительство – это правоотношение, в соответствии с которым одно лицо (представитель) на основании имеющегося у него полномочия выступает от имени другого лица, интересы которого он представляет (представляемый), непосредственно создавая, изменяя или прекращая для него права и обязанности. В силу представительства, сделки, совершенные представителем, непосредственно создают, изменяют или прекращают гражданские права и обязанности у представляемого.[1]

В качестве представляемого могут выступать как дееспособные граждане, так и недееспособные, а также юридические лица. Представителями могут быть граждане и юридические лица. Однако чтобы осуществлять представительскую деятельность, гражданин должен быть дееспособным. Граждане, дееспособность которых ограничена, могут быть представителями с согласия попечителя. Юридические лица – некоммерческие организации, государственные предприятия, которые обладают специальной правоспособностью (специальная правоспособность означает, что юридическое лицо обладает только теми гражданскими правами и несет только те обязанности, которые предусмотрены в его учредительных документах и соответствуют цели создания юридического лица), могут выполнять функции представителей, если это соответствует целям их деятельности, предусмотренные в учредительных документах. Коммерческие организации, не имеющие специального на то указания в учредительных документах, могут осуществлять лишь коммерческое представительство при заключении сделок в сфере предпринимательской деятельности.

Не являются представителями лица, действующие хотя и в чужих интересах, но от собственного имени (коммерческие посредники, конкурсные управляющие при банкротстве, душеприказчики при наследовании и т. п.), а также лица, уполномоченные на вступление в переговоры относительно возможных в будущем сделок. Так, комиссионер по договору комиссии не может считаться представителем комитента, поскольку действует от собственного имени, тогда как поверенный в договоре поручения является типичным представителем доверителя.[2]

Представитель может совершать от имени представляемого различные сделки (купля-продажа, наём, мена и т. д.), за исключением таких, которые по своему характеру могут совершаться только лично, например, оформление завещания, усыновление, принятие лицом на себя обязанностей по исполнению завещания. Через представителей могут осуществляться и иные юридические действия – предъявление претензии, получение заработной платы и другие.

Представитель не может совершать сделки от имени представляемого в отношении себя лично. Он не может также совершать такие

[1] См.: Дурнева П.Н. Добровольное представительство по гражданскому праву России: Автореф. дис…канд. юрид. наук. Краснодар, 2007г.

[2] Круглова Н.Ю. Коммерческое право.,- М.: Изд-во «РДЛ», 2001, с. 104

сделки в отношении другого лица, представителем которого он одновременно является, за исключением случаев коммерческого представительства. Особенность правового положения представителя состоит в том, что он действует от чужого имени и в чужом интересе.

Существует несколько видов представительства. Представительство, основанное на административном акте – представительство, при котором представитель обязуется действовать от имени представляемого в силу административного распоряжения последнего. Например, когда орган юридического лица издает приказ о назначении работника на должность, связанную с осуществлением определенных представительских функций: представительство в суде, составление юридических актов, заключение сделок. В данном случае полномочия представителя основываются на административном акте или должностной инструкции работника.

Представительство, основанное на законе – это когда представительские отношения возникают по прямому указанию закона. Оно возникает без участия воли представляемого лица, когда представляемое лицо является недееспособным. Например, представительство малолетних их родителями, полномочия которых основываются на фактах материнства и отцовства (усыновителями, опекунами) или представительство признанного недееспособным в связи с душевной болезнью или слабоумием.

Представительство, основанное на договоре – это добровольное представительство. Оно возникает по воле представляемого. Представляемый определяет лицо, которое он хочет видеть в качестве представителя и заключает с ним договор, где определяется, – какие полномочия будут у представителя. Это может быть договор поручения, доверенность. Добровольное представительство возникает по воле субъектов в отличие от законного представительства, при котором воля субъектов не участвует в назначении представителя в определении его полномочий. Правильно следует считать понимание добровольного представительства как возникающего не только по воле представляемого, но и одновременно по воле представителя. Невозможность возникновения добровольного представительства без волеизъявления представляемого очевидна. Но невозможно также возникновение добровольного представительства без встречного волеизъявления будущего представителя принять на себя соответствующие представительские функции. Поэтому добровольное представительство называют также договорным, так как основанием его возникновения может быть только соглашение сторон, например, договор поручения.

И в заключении, хотелось бы отметить, что институт представительства позволяет удовлетворять потребности одного лица с помощью действий другого. Изменения, происшедшие в последние годы в общественной и хозяйственной жизни страны, существенно расширили сферу применения представительства.[1]

Коммерческое представительство – это довольно новый вид представительства в гражданском праве. Коммерческий представитель – всегда предприниматель, который совершает постоянно и самостоятельно от имени предпринимателей сделки. Как правило, коммерческий представитель нужен там, где для совершения сделок необходимы специальные знания, информация, деловые связи. Отдельные категории сделок и в отношении определённого имущества вообще могут быть заключены только лицом, обладающим определённым статусом или лицензией (брокерами, страховыми агентами).

Конструкция коммерческого представительства существенно отличается от традиционной. Одна из особенностей правового режима, установленного для этого вида представительства, состоит в том, что коммерческий представитель вправе заключать помимо обычных также сделки, которые никто иной, кроме него, совершать не может.[2]

Речь идет о том, что ст. 209 Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ) допускает заключение договора коммерческим представителем, который в одно и то же время является представителем обеих сторон (продавца и покупателя, займодавца и заемщика, подрядчика и арендатора и т.п.). Это возможно, если стороны выразили своё согласие по данному вопросу, и если это не противоречит закону. Подобного рода сделки коммерческий представитель должен совершать с рачительностью обычного предпринимателя. Он не может совершать сделки от имени представляемого для себя лично. Даже дилер, который совершает сделки купли-продажи имущества от своего

[1] Калпина А.Г., Масляева А.И. Гражданское право. -М.-, 2003 ,с.217.

[2] Калпина А.Г., Масляева А.И. Гражданское право. -М.-, 2003 ,с.222.

имени, должен придерживаться правила о приоритете интересов представляемого.

Форма договора, на котором основывается коммерческое представительство, должна быть письменной. Как правило, это договор поручения. В нём должны быть указаны полномочия представителя и порядок их реализации. Если в договоре полномочия не указаны, то представителю выдаётся доверенность.

Как правило, договор на коммерческое представительство является возмездным, то есть предполагается вознаграждение за совершённые сделки. При этом представитель приобретает право требовать наряду с вознаграждением также компенсации понесенных им издержек. Если представитель представляет различные стороны, то для ограждения интересов обеих сторон установлено, что при отсутствии в заключенных ими с коммерческим представителем договорах иного вознаграждение и возмещение издержек должны выплачиваться сторонами в равных долях. В договоре так же может быть указано, что он безвозмездный.

Коммерческий представитель обязан сохранять в тайне сведения о совершаемых им торговых сделках. Данная обязанность сохраняется и после того, как коммерческим представителем будет исполнено поручение.[1]

Представительство, именуемое коммерческим, не является тождественным гражданскому представительству, несмотря на происхождение от него.

Можно выделить три фундаментальных отличий коммерческого представительства от гражданского представительства.

Предметом гражданского представительства является одно или несколько юридических действий, совершаемых представителем. Коммерческий же представитель осуществляет либо юридические и физические действия, либо только физические.

Юридическая деятельность гражданского представителя преобладает над находящейся с ней в связи деятельностью физической. Напротив, правомочие, по которому коммерческий представитель может заключать сделки, которые он подготовил, не изменяет юридической природы его контракта, главным образом зависящего от деятельности фактической (поиск контрактанта и переговоры).

Коммерческий представитель (не уполномоченный на заключение сделок) также оказывает содействие в делах другому. Он ведет переговоры, исходя из интересов представляемого. Но его роль ограничивается этой деятельностью. Причем ведение переговоров предполагает деятельность чисто фактического характера.

Таким образом, мы можем утверждать, что деятельность, осуществляемая в интересах другого, не является обязательно представительской.

Говоря о представительстве в отношении поиска контрагента или проведения переговоров коммерческим представителем negociateur, разговорный язык незаконно ассимилировал представительство экономическое, т. е. широкое понятие, лишенное юридической силы, и представительство, взятое в своем техническом значении слова.

Второе отличие коммерческого представительства состоит в том, что деятельность гражданского представителя является случайной и единичной. Она распространяется на одно или несколько изолированных дел. Коммерческое представительство – это профессия. Тот, кто занимается им, вступает в долговременные отношения с комитентом или нанимателем. Эта деятельность состоит в повторении неопределенного количества операций одной природы. Нахождение клиентуры является обычной деятельностью коммерческого представителя. Поддерживая непрерывные отношения со своим комитентом, он ведет переговоры или заключает для него максимум сделок одной природы.

Профессиональный характер коммерческого представительства объясняет третье отличие его от представительства sensustricto – возмездность: вознаграждение составляет одно из существенных условий договора. Договор поручения в гражданском праве теоретически предполагается безвозмездным. Договор коммерческого представительства, как осуществляемый в сфере предпринимательских отношений, всегда является возмездным, что ведет к предъявлению к уполномоченному повышенных требований.

Таким образом, вскрыв основные отличия коммерческого представительства от гражданского представительства, мы можем утверждать, что оно представляет собой особый феномен в коммерческом праве, поскольку включает

[1] Завидов Б.Д. Договорное право России. – М.: ИПК «Лига Разум», 1998, с.77

в себя два вида отношений – посредничество и представительство – в узком юридическом значении.

Особенностью гражданского права является возможность установления и осуществления имущественных прав и обязанностей через другое лицо - представителя.

В результате представительства сделка, совершенная одним лицом (представителем) от имени другого лица (представляемого) в силу полномочия, основанного на доверенности, указании закона либо акте уполномоченного на то государственного органа или органа местного самоуправления, непосредственно создает, изменяет и прекращает гражданские права и обязанности представляемого (ст.207 ГК РТ).

Субъектами представительства являются:

представляемый;

представитель;

третье лицо.

Представляемый - гражданин либо юридическое лицо, от имени и в интересах которого представитель совершает сделки. Им может быть любой гражданин с момента рождения или юридическое лицо - с момента возникновения в установленном законом порядке.

Представитель - гражданин либо юридическое лицо, наделенный полномочиями совершать юридически значимые действия в интересах и от имени представляемого.

Гражданин должен обладать полной дееспособностью, т.е. быть совершеннолетним, не ограниченным в дееспособности, не признанным недееспособным.

Юридические лица, обладающие специальной правоспособностью, могут выполнять функции представителей, если это не противоречит целям их деятельности (определенных в законе или учредительных документах). Так, банк, являясь кредитным учреждением, в силу предписаний закона не может быть представителем в торговой сделке.

Третье лицо - гражданин или юридическое лицо, с которыми, вследствие действий представителя, устанавливаются, изменяются или прекращаются субъективные права и обязанности представляемого. Третьими лицами могут быть все лица, обладающие гражданской правосубъектностью.

Цель представительства - совершение представителем сделок в интересах и за счет представляемого.

Особенность правового положения представителя состоит в том, что он действует не только в чужом интересе, но одновременно и от чужого имени.

Открывая коммерческое представительство и составляя при этом текст договора, следует подробнее определять круг прав и обязанностей коммерческого представителя, подчиненных ему лиц, а также предусматривать его договорную ответственность. Закон разрешает заключение с коммерческим представителем договора о полной материальной ответственности.

Договорами, порождающими отношения представительства, являются договоры поручения и агентирование, по которым одна сторона (поверенный в договоре поручения или агент в договоре агентирования) обязуется совершать от имени и за счет другой стороны (доверителя в договоре поручения или принципала в договоре агентирования) определенные юридические действия.

Односторонней сделкой, порождающей полномочия представителя, является выдача ему представляемым доверенности.

Представительство, возникшее на основе договора и представительство на основе доверенности, принято называть добровольным представительством.

Разновидностью добровольного представительства и является коммерческое представительство. Оно осуществляется на основе договора, заключенного в письменной форме и содержащего указания на полномочия представителя, а при отсутствии таких указаний - также и доверенности. Представляемыми могут быть только предприниматели.

Коммерческий представитель - всегда предприниматель, который совершает постоянно самостоятельно от имени предпринимателей сделки, связанные с предпринимательской деятельностью.

Одна из особенностей правового режима состоит в том, что коммерческий представитель вправе заключать помимо обычных также сделки, которые никто иной, кроме него, совершать не может.

Речь идет о том, что ст.209 ГК РТ допускает заключение договора, который в одно и то же время является представителем обеих сторон (продавца и покупателя, займодавца и заемщика, подрядчика и заказчика, арендодателя и арендатора).

В условиях рыночной экономики результа-

ты деятельности предприятий во многом определяются разветвленной и надежной системой договорных отношений, которая предполагает широкое использование предприятиями в коммерческой и производственной деятельности института коммерческого представительства.

Следует обратить внимание на достоинства института коммерческого представительства: если перед фирмой стоит вопрос, что целесообразнее: открыть филиал или заключить договор с коммерческим представителем, то, безусловно, следует отдать предпочтение коммерческому представительству, поскольку это значительно проще, дешевле, оперативнее. С коммерческим представителем можно заключить такой договор, по которому он будет получать зарплату в зависимости, например, от количества заключенных договоров поставки, то есть финансовые отношения будут строиться на принципе «самоокупаемости». Коммерческий представитель не связан трудовыми правоотношениями с представляемым.

Цель коммерческой деятельности – получение прибыли. Но это отнюдь не конечная цель деятельности предприятия в целом. Главная цель его деятельности (миссия) – удовлетворение общественных потребностей в определенных видах товаров в тех или иных географических границах рынка. Только через удовлетворение потребностей можно получить прибыль. Именно этим целям во многом служит институт коммерческого представительства. По крайней мере, способствует достижению этих целей, что и подтверждает лишний раз, что знаниями в данной области должен обладать любой юрист, намеревающийся специализироваться в области коммерческого права.

Аннотация

Доир ба масъалаи мафҳум ва моҳияти намояндагии тиҷоратӣ

Намояндагии тиҷоратӣ ин намуди хеле муосири намояндагӣ дар ҳуқуқи граждани мебошад. Дар шароити иқтисоди бозоргонӣ натиҷаҳои фаъолияти корхонаҳо асосан чун низоми сершоха ва боэътимоди муносибатҳои шартномавӣ муайян мешавад, ки дар фаъолияти тиҷоратӣ ва истеҳсолии корхонаҳо истифодаи васеи институти намояндагии тиҷоратиро пешбинӣ мекунанд. Намояндагии тиҷоратӣ як намуди намояндагии граждани-ҳуқуқӣ бо нишонаҳои махсуси пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, ки ҳамчун намуди шарикии соҳибкорӣ ба вуҷуд меояд.

Аннотация

К вопросу о понятии и сущности коммерческого представительства

Коммерческое представительство - это довольно новый вид представительства в гражданском праве. В условиях рыночной экономики результаты деятельности предприятий во многом определяются разветвленной и надежной системой договорных отношений, которая предполагает широкое использование предприятиями в коммерческой и производственной деятельности института коммерческого представительства. Коммерческое представительство является, разновидностью гражданско-правового представительства со специфическими признаками ведения предпринимательской деятельности, которое возникает как вид предпринимательского партнерства.

Annotation

On the concept and essence of commercial representation

Commercial representation - it is quite a new kind of representation in civil law. In a market economy, enterprise performance is largely determined by an extensive and robust contractual relation -making , which involves extensive use of enterprises in commercial and industrial activities of the Institute of commercial representation . Commercial representation is a kind of civil legal representation to the specific features of business activity that occurs as a form of business partnership.

Куруши Ардалонӣ
унвонҷӯи Институти давлат ва ҳуқуқи Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУҚОИСАИ ҲУҚУҚИ ОИЛАИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶУМҲУРИИ ИСЛОМИИ ЭРОН ДАР ХУСУСИ ШАРТУ ТАРТИБИ АҚДИ НИКОҲ ВА БЕКОР КАРДАНИ ОН

Моддаи 10 Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми сабти ақди никоҳ, замони оғози ҳуқуқ ва уҳдадориҳои завҷаҳоро расмӣ маҳсуб намудани ақди никоҳи шаръӣ басташуда то 19 сентябри 1929-ро баён менамояд ва ақди никоҳи шаръӣ баъд аз он таърихро беэътибор медонад ва ба расмият намешиносад ва танҳо ақди никоҳро аз таърихи сабти расмӣ дар идораи сабти аҳволи шаҳрвандон (ЗАГС)-ро ба расмият мешиносад. Дар ҳуқуқи Эрон низ мақоми танзимкунандаи ақди никоҳро дафтарҳои расмии издивоҷ муаррифӣ мекунанд ва сабти издивоҷи доимиро лозимӣ ва барои замонати иҷрои он низ моддаи 645 қонуни муҷозоти исломӣ муҷозоти ҷиноятии то як сол ҳабсро дар назар гирифтааст. Идораҳои мазкур, ки зери назари Созмони сабти аснод ва амлок ва дар ниҳоят мақомоти судӣ мебошад, ки пас аз сабт кардани издивоҷ, онро ба идораи сабти аҳвол, ки зермаҷмӯаи мақомоти иҷроия (вазорати корҳои дохилӣ) аст, эълон менамоянд.

Албатта ин ба маънии беэътибории ақди никоҳи шаръӣ нест. Дар ҳуқуқи Эрон илова бар издивоҷи доимӣ, издивоҷи муваққат низ дорои эътибор мебошад, лекин сабти расмии он ҷуз дар моддаи 21 қонуни ҳуқуқи оила: 1)бордор шудани завҷа, 2)ризояти тарафҳо ва 3)шарти зимни ақд, мавриди лозимӣ нест. Бинобар ин, дар ҳуқуқи Эрон ақди никоҳи шаръӣ дорои эътибор мебошад, агарчи дар ақди издивоҷи доимӣ ва чи муваққат бошад, лекин будани сабти издивоҷи доимӣ лозимӣ мебошад ва агар набошад муҷозоти ҷиноятӣ дар пай хоҳад дошт. Бар асоси ояи 232 аз сураи «Бақара» ақди никоҳ вобаста бар ризояти зану шавҳар аст ва бо розигии онҳо, эҷобу қабули никоҳ ба амал меояд. Бинобар ин, ақди никоҳ ақди ризоӣ аст, на ташрифотӣ.

Моддаи 11: Тартиби ақди никоҳ

Мутобиқи ин модда ба вуҷуд омадани шароит ва дуруст будани ҳуҷҷатҳо тавассути идораи сабти аҳвол сурат мегирад ва агар завҷаҳо аз он эътироз (норозигӣ) дошта бошанд, метавонанд ба додгоҳ мурочиат ва шикоят кунанд. Қонуни мадании Эрон низ ҳамин равандро пешбинӣ намудааст, лекин дар ду маврид иҷозати додгоҳ зарурӣ мебошад: яке ҳангоме, ки падари завҷаи бокира бо издивоҷи духтараш зиддият намояд (моддаҳои 1043 ва 1044 қонуни маданӣ) ва дигар ин ки завҷаҳо ба синни балоғати шаръӣ нарасида бошанд (моддаи 1041 қонуни маданӣ). Албатта шароити дигаре низ вуҷуд дорад, ки идораҳои издивоҷ қаблан боисти барои сабти издивоҷ ба он таваҷҷӯҳ намоянд, ки дар моддаи оянда шарҳ дода хоҳад шуд.

Моддаи 12: Шартҳои ақди никоҳ

1-Ризояти завҷаҳо ва синни издивоҷ

2-Монеаҳои издивоҷ дар моддаи 14

Синни издивоҷ дар қонуни оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 соли пурра иборат мебошад.

Дар қонуни Эрон синни издивоҷ бо балоғати шаръӣ шурӯъ мешавад. Духтар 9 сол ва писар 15 соли пурраи қамарӣ. Валекин, агар завҷаҳо камтар аз синни зикршуда бошанд ва аз назари ҷисмӣ қобилияти издивоҷ дошта бошанд, бо иҷозати додгоҳ ва риоят кардани маслиҳат ва дар мадди назар доштани ризояти падар метавонанд издивоҷ кунанд (моддаи 1041 қонуни маданӣ). Нуктае, ки ҷолиби таваҷҷӯҳ аст дар қонунҳои шаръӣ синни балоғати шаръии духтар 9 сол мебошад, лекин дар ин моддаи қонунӣ синни 13 солро баён намудааст. Дар Қуръони Маҷид низ ишорае ба синни издивоҷ нашудааст, лекин аз дигар чизҳо ба монанди балоғат, балоғати ҳукм, балоғати

никоҳ ва балоғати ниҳоӣ сухан рафтааст, ки он метавонад ба тарзе синни балоғат ва синни издивоҷро муайян кунад,ки дар воқеъ меъёри синни издивоҷ аз назари Қуръон ҳамон қудрат ва тавононии издивоҷ кардан, тавоноӣ ба ҳамхобагӣ кардан ва тавлиди насл аст. Албатта бояд рашид (оқил) ҳам бошад (рушди ақлӣ). Аммо дар хусуси монеаҳои никоҳ дар қонуни Эрон монеаҳои бисёр бештар дар муқоиса бо кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон баён шудааст. Бар асоси оёти қуръонӣ издивоҷҳои зерин ҳаром ва манъ аст:

1)Издивоҷ бо модар, духтар, хоҳар, амма, хола, духтари бародар, духтари хоҳар

2)Издивоҷ бо модари ризоӣ (ширдодагӣ), хоҳари ризоӣ (ширхора), модари зан

3)Издивоҷ бо рабибия (духтари зане, ки шавҳар бо ӯ наздикӣ кардааст)

4)Издивоҷ бо зани писар (келин), издивоҷ бо ду хоҳар дар як вақт

5)Издивоҷ бо зани шавҳардор

6)Издивоҷ бо зане, ки се бор ӯро талоқ додааст

7)Издивоҷи марди мусалмон бо зани мушрик ва никоҳи зани мусалмон бо марди мушрик

8)Никоҳ дар даврони идда (вақти муайяншудаи махсус, ки зан дар он вақт набояд издивоҷ кунад)

9)Никоҳ бо кофирон (ба истиснои никоҳи муваққати марди мусалмон бо зани кофир)

10)Никоҳи мард бо зане, ки бо иҷрои лион (лаъну нафрин) ӯро бар худ ҳаром кардааст

11) Никоҳ дар ҳоли эҳром (дар ҳаҷ) (бар асоси ривоятҳо)

Оятҳои мазкур, ки дар онҳо ин чизҳо баён шудаанд иборатанд аз: ояи 23, 24 аз сураи «Нисо», ояҳои 221, 228, 229, 230, 235 аз сураи «Бақара» ва ояҳои 6,7,8,9 аз сураи «Нур» ва ояи 10 аз сураи «Мумтаҳана».

Тазаккур ё шарҳ: дар ояи 230 сураи «Бақара» ибораи талоқ шомили шавҳаре аст, ки барои бори сеюм зани худро талоқ медиҳад ва мурод аз ҳалол набудани зан бар шавҳар, ҳаром будани руҷӯъ (дубора) кардан пас аз талоқи сеюм аст. Дар қонуни мадании Эрон низ моддаҳои 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 1050, 1052, 1053, 1054, 1056, 1057, 1058, 1059 ва 1060 қонун бештар такрори ояҳои қуръонӣ мебошад, лекин дар моддаи 1049 манъ будани издивоҷ бо сабаби набудани розигии ҳамсар ба издивоҷи шавҳараш ва духтари бародари зан ё духтари хоҳари зан мебошад. Ва дар моддаи 1056 низ манъ будани дигарро баён мекунад ва он ин аст,ки: агар касе бо писаре амали шанеъ (лавот-бачабозӣ) кунад наметавонад модар ё хоҳар ё духари ӯро ба занӣ бигирад. Дар моддаи 1060 ба манъ будани қонунӣ аз тарафи давлат ишорат дорад: издивоҷи зани эронӣ бо шаҳрванди хориҷӣ дар мавридҳое ҳам, ки манъи қонунӣ надорад вобаста ба иҷозати махсус аз тарафи давлат аст. Ва моддаи 1058: зани ҳар шахсе, ки ба 9 талоқ, ки шаштои он ҳисобшудааст талоқ шуда бошад, он зан бар он шахс ҳароми абадӣ мешавад. Ин мавридҳо баён медоранд, ки издивоҷ дар қонуни мадании Эрон ба ғайр аз мавридҳое, ки дар ҳолатҳои зарурӣ мумкин (иҷозатдодашуда) воқеъ шуда бошанд, ба монанди издивоҷи муваққати марди мусалмон бо зани кофир.

Моддаи 13 низ дар бораи синни издивоҷ, ки аз 18 солагӣ оғоз мешавад пардохтааст ва дар ҳолатҳои хос бо пазируфтани як сол камтар ва бо розигии додгоҳ метавонад бо синни 17 сол издивоҷ кунанд.

Назари қонуни мадании Эрон дар ин хусус дар моддаи пешина баён карда шуд.

Моддаи 14: Монеаҳои никоҳ дар моддаи 12 шарҳ дода шудаанд.

Моддаи 15: Муоинаи тиббии завҷаҳо ва мушовираи пеш аз издивоҷ.

Ин моддаи қонунӣ ба назар мерасад, ки ҳам ба қабл ва ҳам ба баъди издивоҷ ишора дорад. Тибқи ин модда завҷаҳо мебоист пеш аз сабт кардани издивоҷ, мушовира ва муоинаи тиббӣ аз ҷиҳати сиҳҳатии ақлу саломати ҷисмӣ ва генетикӣ боварӣ ҳосил намоянд ва ҳамчунин агар барои яке аз тарафҳо баъд аз издивоҷ чунин шароите пайдо шавад, метавонад барои бекор кардани никоҳ ба додгоҳ мурочиат намояд.

Дар ҳуқуқи Эрон қонуни ҳимоят аз оила аз 20.12.1391(2012) моддаҳои 16, 17, 18, 19 дар мавриди мушовираи оила ва моддаи 23 дар мавриди муоинаҳои тиббӣ ихтисос ёфтааст. Албатта натиҷаи онҳо сабаби издивоҷ накардан нахоҳад буд, лекин мумкин аст ба пешгирӣ аз ҳомилагӣ изҳори назар намояд.

Ҳамчунин, дар қонуни маданӣ дар сурати пайдо шудани шароитҳо аз ҷумла ҷунун ё девонагӣ (моддаи 1121), айбҳои мард (моддаи 1122), айбҳои зан (моддаи 1123) ҳаққи бекор кардани издивоҷро пешбинӣ намудааст. Албатта ҳар гоҳ барои мард ҷунун (девонагӣ) ва анин (безурётӣ) баъд аз ақд пайдо шавад, ҳаққи бекор кардан барои зан пайдо мешавад (моддаи 1125). Валекин агар завҷаҳо пеш аз ақд

аз касалиҳои якдигар хабар дошта бошанд, пас аз ақд ҳаққи бекор кардани ақдро нахоҳанд дошт (моддаи 1126).

Моддаи 16: Сабабҳои бекор кардани ақди никоҳ

1)Ақди никоҳ дар натиҷаи вафот ва ё эълон кардани яке аз завҷаҳо аз сӯи додгоҳ бекор карда мешавад.

2)Ақди никоҳ бар асоси дархости зан ё шавҳар ё ҳар дуи онҳо ё васии зан ё шавҳар, ки додгоҳ ӯро ҷинояткор шинохтааст, ҳамчунин аз сӯи додситон (прокурор) мумкин аст бекор карда шавад.

Дар ҳуқуқи Эрон мавридҳои бекор кардани ақди никоҳ мутобиқи моддаи 1120 қонуни маданӣ ба бекор кардан ё талоқ ва ё бахшидани муддат дар ақди муваққат маҳдуд карда шудааст.

Ба ин мавридҳо бояд иртидод (муртад-аз дин баргаштан) ва вафотро низ бо назардошти ояҳои қуръонӣ илова намуд. Ояи 10 сураи «Мумтаҳана» ва ояи 221 сураи «Бақара» дар хусуси иртидод (муртад-аз дин баргаштан) ва ояи 234 сураи «Бақара» дар мавриди вафот ишора кардааст. Ҳаққи талоқ тибқи моддаи 1133 ба мард тааллуқ дорад. Лекин дар сурате, ки шароите ҳосил шавад, ки имкони идомаи зиндагӣ бо машаққату азоб ҳамроҳ бошад, тибқи моддаҳои 1129 ва 1130 завҷа ба додгоҳ муроҷиат мекунад ва додгоҳ шавҳарро маҷбур ба талоқ додани занаш менамояд.

Ояҳои 229, 230 ва 231 аз сураи «Бақара» ва ояи 1 аз сурати «Талоқ» ва ояи 49 аз сураи «Аҳзоб» ҳама ихтиёри талоқ доданро доштани мард ишора кардаанд.

Ва ҳамчунин дар хусуси тавофуқи тарафҳо барои талоқ дар боби талоқи хулъ (бо нафрат аз шавҳар) ва муборот (бо розигии шавҳар) (ояи 229 аз сураи «Бақара» ва ояи 20 аз сураи «Нисо» ва моддаҳои 1146 ва 1147-и қонуни маданӣ ба ин мавзӯъ (талоқи мувофиқатшуда) ишора кардаанд.

Моддаи 17: Маҳдуд кардани ҳуқуқи шавҳар ба сабаби дархости талоқ

Шавҳар ҳақ надорад ҳангоми ҳомила будани зан ва дар муддати 1,5 сол пас аз таваллуди кӯдак бе розигии зан аз додгоҳ дархости талоқ додани занро намояд.

Дар ҳуқуқи Эрон маҳдудияте ба ин шакл дар қонун вуҷуд надорад, лекин дар хусуси ҷорӣ намудани сиғаи талоқ боистӣ ба ҳангоми покии зан, ки завҷ бо ӯ наздикии накардааст иҷро шавад.

Ояи 1 аз сураи «Талоқ»: «Эй пайғамбар, (бигӯ) ҳар гоҳ занони худро талоқ диҳед ба ҳангоми иддаи онҳо (туҳри ғайри мувоқеа) талоқ диҳед ва шумори иддаро нигаҳ доред». Ва низ бар асоси қоидаи зарар нарасондан ва моддаи 40 Қонуни асосӣ (Конститутсияи Эрон) ҳеҷ кас ҳақ надорад амалҳои ҳаққи худро василаи зарару зиёни дигаре қарор диҳад, ки ин қоида ва ин модда, мутаассифона дар мавзӯи талоқ дар додгоҳи оилавӣ истифода намешавад ва дар ниҳоят дар қонуни маданӣ ва қонуни ҳимояти оила ҳеҷ гуна маҳдудияте барои талоқ тавассути мард дида намешавад.

Моддаи 18: Тартиби бекор кардани ақди никоҳ

Ақди никоҳ дар назди идораи сабти аҳволи шаҳрвандӣ ва дар ҳолатҳои муқарраршуда дар моддаҳои 21-24 ҳамин қонун бар асоси ҳукми додгоҳ бекор карда мешавад.

Дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон асл бар ин аст, ки бекор кардани ақди никоҳ дар идораи сабти аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) сурат мегирад ва дар мавридҳои хоса барраси судӣ ва содир кардани ҳукми бекор кардани никоҳ аз тарафи додгоҳ ниёз мебошад. Аз ҷумла, моддаҳои 21, 22, 23 ва 24, ки дар саҳифаҳои оянда шарҳи онҳоро баён менамоем.

Аммо дар қонуни Эрон дар моддаи 24 –и «Қонуни ҳимоят аз оила» лозим будани сабти талоқ ва дигар мавридҳои бекор кардани никоҳ ва низ эълони ботил будани никоҳ ё талоқ дар дафтар (идора)-ҳои санадҳои расмӣ талоқ пас аз содир кардани гувоҳии набудани имкони созиш кардан ё ҳукми марбута аз тарафи додгоҳ мумкин аст.

Бинобар ин, ба сурати мутлақ сабти ҳар гуна бекор кардан ва талоқ лозимааш содир кардани гувоҳии он аз тарафи додгоҳ мебошад ва идораҳо ё дафтарҳои сабти талоқ ҳаққи ҳеҷ гуна иқдомро пеш аз он надоранд.

Албатта ин ба он маъно аст, ки талоқи шаръӣ ҳамчун никоҳи шаръӣ дорои эътибор буда, аммо сабт накардани он дорои замонати иҷро дар моддаи 645-и қонуни муҷозоти (ҷазои) исломиро дар пай дорад.

Моддаи 19: Ин модда бекор карда шудааст.

Моддаи 20: Баррасиҳое, ки дар назди идораи сабти асноди аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) ҳангоми бекор кардани ақди никоҳ дар байни зану шавҳар ба миён меояд, дар хусуси тақсими амволи муштараки зану шавҳар, пардохти маблағи муайян барои таъмини зан ё шавҳари ниёзманд, ҳамчунин дар хусуси фарзандони

муштараки зану шавҳар.

Дар ҳуқуқи Эрон расидагӣ ба ҳамаи он чизҳое, ки дар боло зикр кардем, дар маҳкамаҳо сурат мегирад, аммо дар масъалаи бекор кардани талоқ ва дархосткунандаи он ҳолатҳои гуногун вуҷуд дорад.

Тибқи моддаи 1132 қонуни маданӣ дар бекор кардани никоҳ риоят кардани тартиботе, ки барои талоқ муқаррар карда шудаанд, шарт нест.

Бекор кардани талоқ ин талоқ нест, агарчӣ аз назари доштани идда (вақти муайяне, ки зан пас аз талоқ ё вафоти шавҳараш бояд нигоҳ дорад ва то тамом шудани вақт (4 моҳу даҳ рӯз дар талоқ) дубора шавҳар накунад) якхела ҳам бошанд, аммо дар бисёре аз ҳукмҳо бо ҳам фарқ доранд. Аз ҷумла дар ин мавридҳо:

1) Дар талоқ навиштани сиғаи талоқ лозим аст, аммо дар бекор кардани талоқ чунин нест.

2) Агар талоқ пеш аз духул (ҳамхобагӣ) иҷро шавад, маҳрия нисф мегардад, дар ҳоле, ки дар фасх пеш аз духул ба таври куллӣ маҳрия ба завҷа тааллуқ намегирад ва ҷуз дар мавриди безурётӣ, ки мавриди хоса аст. Аммо фасх пас аз наздикӣ дар ин маврид бо талоқ ҳукми якхела дорад.

3) Дуруст будани талоқ вобаста аст ба мавҷуд будани шароити махсус дар зан ба монанди он ки бояд дар туҳри ғайри мувоқеа (муддати муайян, ки дар давоми он зан набояд никоҳ кунад) бошад, дар ҳоле, ки дар бекор кардан чунин шарт мавҷуд нест.

4) Дар талоқ ҳозир будани шоҳидони одил ва шунидани онҳо лозим аст, бар хилофи фасх, ки мавҷуд будани чунин шарт лозим нест.[1]

Муштаракоти фасху талоқ дар нигаҳдории идда ва пардохти нафақаи айёми идда мебошад, моддаҳои 1151, 11562 ва 1153 қонуни мадании Эрон онро баён намудааст.

Дар мавриди талоқ тибқи моддаи 29 қонуни ҳимояти хонавода ва моддаи 336 қонуни маданӣ додгоҳ бо назардошти шартҳои дохили ақд ва навишташудаҳо дар санади издивоҷ, таклифи ҷаҳизия, маҳрия ва нафақаи завҷа, тифлҳо ва ҳамли (ҷанин)-ро муайян ва ҳамчунин уҷратулмисли (ҳаққи кори зан дар хона) даврони завҷият (зану шаҳвари)-ро таъйин ва дар мавриди чигунагии сарпарастию нигаҳдории тифлҳо ва тарзи пардохт кардани хароҷоти сарпарастию нигаҳдорӣ тасмими муносиб мегирад.

Ҳамчунин, додгоҳ бо назардошти вобастагии отифӣ (эҳсосотӣ) ва фоидаи тифл, тартиб, замону макони мулоқоти вай бо падару модар ва дигар наздиконашро таъйин мекунад.

Сабти талоқ вобаста ба пардохти ҳуқуқи молии завҷа аст. Мумкин аст талоқ дар сурати ризояти завҷа ё содир кардани ҳукми қатъӣ дар бораи эъсори завҷ (муфлисшавӣ) ё тақсити маҳкумбиҳ (тақсимбандии уҳдадориҳояш) сабт шавад.

Пешниҳод кардани гувоҳии пизишкӣ дар мавриди ҷанин ё набудани он барои сабти талоқ лозимӣ аст, магар он ки завҷаҳо бар вуҷуди ҷанин иттифоқи назар дошта бошанд (дар заминаи будани ҷанин ё набудани он).

Моддаи 21: Бекор кардани никоҳ дар додгоҳ

Ақди никоҳ дар сурате, ки завҷаҳо фарзандони ноболиғ дошта бошанд, ба истиснои ҳолатҳое, ки дар қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи тасдиқи асноди давлатии сабти аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) муқаррар намудааст ё дар сурати норозӣ будани зану шавҳар аз тарафи додгоҳ бекор карда мешавад. Ақди никоҳ дар ҳолатҳое, ки зану шавҳар бо вуҷуди розӣ будан аз бекор кардани он дар назди идораи сабти аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) худдорӣ мекунанд, он низ аз тарафи додгоҳ бекор мешавад. Дар ҳуқуқи Эрон бо назардошти тавзеҳоти пешина ва бо назардошти моддаи 24 қонуни ҳимоят аз хонавода, ҳамаи ақдҳои издивоҷ ва шаклҳои он аз ҷумла бекор кардан, ботил кардан, талоқ ва руҷӯъ (дубора баргаштани зан ё мард), ҳама аз сӯи додгоҳ иҷро мешаванд ва дафтарҳои сабти талоқ бидуни дастур ё ҳукми додгоҳ аз иҷрои ҳар гуна иқдом дар ин хусус манъ мебошанд.

Моддаи 22: Бекор кардани ақди никоҳ бо ҳукми додгоҳ, дар сурати розӣ набудани зану шавҳар

1)Зимни баррасии парванда дар бораи бекор кардани ақди никоҳ, дар сурати розӣ набудани зан ё шавҳар барои бекор кардани ақди никоҳ, додгоҳ барои ошкӣ додани зану шавҳар тадбирҳо меандешад ва ҳақ дорад баррасии парвандаро мутаваққиф намуда ба зану шавҳар барои ошкӣ шудан то 6 моҳ муҳлат диҳад.

2)Агар додгоҳ муқаррар намояд, ки зиндагӣ байни зану шавҳар ва нигаҳдории оила ғайримумкин гардидааст ва тадбирҳои ошкӣ додани зану шавҳар натиҷаи муносиб надодааст, никоҳ бекор карда мешавад.

Дар ҳуқуқи Эрон бо назардошти ҷудо

[1] Баррасии фиқҳии ҳуқуқи хонавода, доктор Муҳаққиқи Домод, с.374.

кардани ихтиёроти зану шавҳар, аз се тариқ имкони бекор кардани ақди никоҳ вуҷуд дорад:

1-Талоқ аз сӯи шавҳар, ки танҳо бо майлу ихтиёр ва хоҳиши шавҳар сурат мегирад ва розӣ будан ё набудани зан дар он таъсире надорад.

Моддаи 1133 қонуни маданӣ муқаррар менамояд: «Мард метавонад бо риоят кардани шартҳои муқарраршуда дар ин қонун бо муроҷиат кардан ба додгоҳ тақозои талоқи ҳамсарашро бинамояд».

2-Талоқ ба тақозои зан аз додгоҳ дар сурати сарпечӣ кардани шавҳар аз додани нафақа ва набудани иҷрои ҳукми маҳкама ва лозим ба додани нафақа, ки дар ин сурат ҳоким шавҳарро маҷбур ба талоқ додан менамояд. Моддаи 1129 қонуни маданӣ ва моддаи 1119 қонуни маданӣ ва ҳамчунин мутобиқи моддаи 1130 ҳамон қонун, дар сурате, ки давоми завҷият (зану шавҳар будан) ба сабаби дар шароити вазнин қарор гирифтани завҷа бошад, вай метавонад ба ҳоким муроҷиат кунад ва тақозои талоқ намояд ва додгоҳ метавонад завҷро маҷбуран талоқ намояд. Ва дар сурате, ки маҷбур кардан муяссар набошад завҷа бо иҷозати ҳоким талоқ дода мешавад. Фарқияте, ки дар мавриди талоқ бо дигар талоқҳо дорад ин аст, ки вобаста ба замон (вақт) нест, чунонки аз замони қатъӣ шудани ҳукми талоқ дар муддати 6 моҳ ва гувоҳии дигар набудани имкони созиши байни онҳо дар муддати 3 моҳ барои иҷрои он иқдом нашавад таъсири ҳуқуқии худро аз даст дода ва қобилияти иҷро надорад (моддаҳои 33 ва 34 «Қонуни ҳимояти хонавода»).

3-Талоқ ба тақозои зан ва бо ихтиёроти ҳосилшуда аз шартномаи издивоҷ, ки тибқи он завҷ (шавҳар) розӣ аст барои додани ваколат ба завҷа барои талоқ додани худаш иқдом намояд ба шарти ин ки аз шартҳои зимни ақд сарпечӣ карда бошад.

Ва дар хусуси талоқи тавофуқӣ ва мавридҳои фасх, ки ташрифоти хоси худро доранд низ лағви ақди никоҳ анҷом мешавад.

Ҳангоме, ки дар хусуси талоқ аз сӯи мард розӣ будан ё розӣ набудани завҷа дар худи талоқ таъсире надорад, дар мавриде ҳам, ки завҷа дар бандҳои 2 ва 3 дархосткунандаи талоқ мешавад барои талоқ ниёзе ба иҷзоат додани завҷ (шавҳар) нест.

Дар мавриде, ки байни завҷаҳо ихтилоф ҳосил шавад ва ба додгоҳ муроҷиат кунанд ва додгоҳ аввал худ барои эҷоди сулҳу созиш талош менамояд ва дар ниҳоят бо назардошти ояи 35 сураи «Нисо» бо пешниҳод кардани ин масъала ба довар барои ҳар як дар барқарор кардани сулҳу созиш талош менамояд ва дар ниҳоят агар доварон дар давоми муддати 20 рӯз дар бораи дигар имкони сулҳу созиш надоштан назари худро диҳанд, додгоҳ талоқро содир менамояд. Албатта мутобиқи шариати ислом роҳ барои бозгашти завҷаҳо пас аз талоқ ба ҷуз дар мавридҳои истисноӣ (талоқ) бастагӣ нест. Ва дар айёми иддаи талоқ ҳаққи руҷӯъ ва бозгашт вуҷуд дорад. Дар мавриде, ки завҷаҳо хостори талоқи тавофуқӣ бошанд низ додгоҳ масъаларо (ба истиснои моддаи 25 қонуни ҳимояти хонавода) ба маркази мушовираи оила ирсол мекунад. Дар сурати набудани имкони баргаштан аз талоқ маркази мушовираи оила ин масъаларо барои тасмимгирии ниҳоӣ ба додгоҳ ирсол мекунад.

Моддаи 23: Бекор кардани ақди никоҳ бо ҳукми додгоҳ ба ҳангоми розӣ будани завҷаҳо барои бекор кардани ақди никоҳ

1)Агар зану шавҳар дорои фарзандони ноболиғи муштарак, ҳамчунин зану шавҳар дар қисми 2 моддаи 21 ҳамин қонун барои бекор кардани ақди никоҳ розӣ бошанд.

2)Ақди никоҳ дар муддати 1 моҳ баъд аз ариза додани зану шавҳар бекор карда мешавад.

Ояи 130 сураи «Нисо» ба ҳамин масъала ишора мекунад. Ҳуқуқи Эрон дар ин замина чи назар дорад дар моддаи 21 шарҳ дода шуд.

Моддаи 24: Мавридҳое, ки додгоҳ ҳангоми содир кардани раъй дар бораи бекор кардани ақди никоҳ эълон менамояд:

Дар ҳуқуқи Эрон моддаи 29 қонуни «Ҳимояти хонавода» комилан мавридҳоро шарҳ додааст ва дар моддаи 20 шарҳи муфассал баён шуд.

Қуръони карим дар мавриди манъи хориҷ шудани зани талоқдодашуда аз маҳалли сукунаташ дар ояи 1 сураи «Талоқ» супориш додааст ва низ дар мавриди пардохт кардани маҳрияи зани талоқдодашуда пеш аз наздикӣ кардан бо ӯ низ ояҳои 236 ва 237 аз сураи «Бақара» ва ояи 49 сураи «Аҳзоб» гуфта шудааст.

Моддаи 25: Замони қатъи ақди никоҳ ҳангоми талоқ

1-Ақди никоҳ дар идораи сабти аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) аз рӯзи тасдиқи давлатии бекор кардани ақди никоҳ дар идораи сабти аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) ва ҳангмои бекор кардани ақди никоҳ дар додгоҳ ва қатъӣ (расмӣ) шудани он қатъ мегардад.

2-Бекор кардани ақди никоҳ дар додгоҳ

бояд дар идораи сабти асноди аҳволи шаҳрвандӣ (ЗАГС) аз рӯзи қувваи қонунӣ пайдо кардани раъйи додгоҳ бар асоси тартибе, ки барои асноди аҳволи шаҳрвандӣ муқаррар гардида ба тасдиқи давлатӣ мерасад. Бекор кардани ақди никоҳ аз лаҳзаи тасдиқ барои шахсони сеюм эътибор ё қувваи ҳуқуқӣ дорад.

Бекор кардани ақди никоҳ ба монанди ақди никоҳ дар ҳуқуқи Тоҷикистон бо сабти расмӣ қонунӣ мешавад, ки ин сабти расмӣ аз тариқи идораи сабти аҳволи шаҳрвандӣ ё ба сабаби ҳукми додгоҳ ва пас аз қатъӣ шудани он амалӣ мешавад.

Дар ҳуқуқи Эрон бекор кардани ақди никоҳ (талоқ) ҳам аз назари шаръӣ ва ҳам қонунӣ дорои эътибор мебошад, аммо сабти расмӣ накардани он сабаби ҷазо додан тибқи моддаи 645 қонуни муҷозоти исломӣ ва моддаи 49 қонуни ҳимояти хонавода мешавад.

Ҳарчанд ақди издивоҷ ақди ризоӣ (бо розигии дутарафа) аст ва баъзан онро ташрифотӣ намедонанд, лекин барои анҷоми талоқ ташрифоти лозим ва зарурӣ бояд сурат бигирад, ки агар амал нашавад талоқ қонунӣ ва шаръӣ намешавад. Содир кардани ҳукм аз сӯи додгоҳ лозимаи иҷрои сиғаи талоқ мебошад, лекин далолат бар талоқ нест.

Мутобиқи моддаи 37 қонуни ҳимояти хонавода иҷрои сиғаи талоқ бо риояти ҷиҳатҳои шаръӣ дар дафтархона ё дар маҳалли дигар ва бо ҳозир будани сардафтар сурат мегирад.

Сабти талоқ ба ҳозир будани ҳадди ақалл ду шоҳиди одил вобастааст ва бояд бо ҷорӣ кардани сиғаи талоқ амалӣ шавад, ки моддаи 1134 қонуни маданӣ ин мавзӯъро баён кардааст.[1]

Ояи 2 сураи «Талоқ» дар хусуси шаҳодати ду шоҳиди одил ва ояи 229 сураи «Бақара» барои маҷбурӣ будани шароити талоқ далолат мекунад. Албатта иҷрои сиғаи талоқ бояд бо риояти моддаи 1140 қонуни маданӣ дар замоне, ки зан дар муддати одати занонагӣ (ҳайз) ё дар ҳоли нифос (покии баъд аз зоидан) набошад, сурат бигирад.

Натиҷа ин аст, ки:

1) Дар қонуни Эрон талоқи шаръӣ ва расмӣ монанди никоҳ эътиборнок аст.

2) Иҷрои сиғаи талоқ ва шаҳодати ду шоҳиди одил дар замони иҷрои сиғаи талоқ ҳатмӣ мебошад.

3) Ҳатто изҳор кардани талоқ аз тарафи мард ва ё судури ҳукми талоқ аз тарафи додгоҳ ва қатъӣ шудани он, зан дар ҳукми талоқдодашуда нест ва боисти ташрифоти талоқ иҷро шавад то ин ки он эътиборнок шавад.

4) Сабти сиғаи талоқ дар дафтари расмии талоқ сурат мегирад ва он ба идораи сабти аҳвол (ЗАГС) эълон карда мешавад.

5) Талоқ бояд қатъӣ бошад.

Моддаи 26: Барқарории ақди никоҳ дар сурати пайдо шудани зан ё шавҳаре, ки вафоткарда ё гумшуда эълон шудаанд:

1-Дар сурати пайдо шудани зан ё шавҳар, ки додгоҳ гум шудани онҳоро тасдиқ намудааст, идораи сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ (ЗАГС) метавонад бар асоси аризаи муштараки зану шавҳар ақди никоҳро барқарор намояд.

2-Агар зан ё шавҳар бо дигар кас издивоҷ карда бошанд, ақди никоҳ дубора барқарор карда намешавад.

Дар ҳуқуқи Эрон моддаи 1030 қонуни маданӣ дар ин бора мегӯяд, ки агар шахси ғоиб пас аз ба амал омадани талоқ ва пеш аз тамом шудани муддат муроҷиат намояд, нисбат ба талоқ ҳаққи руҷӯъ (муроҷиат ё дубора баргаштан) дорад, вале баъд аз поён ёфтани муддати мазкур ҳаққи руҷӯъ кардани дубора надорад.

Моддаи 1150 қонуни маданӣ дар таърифи идда гуфтааст: идда иборат аз муддати муайяне аст, ки баъди гузаштани он метавонад дигареро интихоб кунад. Бар ин асос, иддаи зане, ки шавҳари ӯ ғоиб будааст ва ҳоким ӯро талоқ дода бошад аз таърихи талоқ иддаи вафот нигоҳ медорад ва мутобиқи моддаи 1154 иддаи вафот 4 моҳу 10 рӯз аст. Ва агар дар ин муддат шавҳар руҷӯъ (пайдо шавад) ба иҷрои сиғаи ақди никоҳ дигар ниёз нест.

[1] Моддаи 1134: «Талоқ бояд ба сиғаи талоқ ва дар ҳузури ҳадди ақал ду нафар марди одил, ки талоқро бишнаванд, воқеъ мегардад».

Давлатова Ш.С.,
аспирантка отдела теоретических проблем современного права, Института философии, политологии и права Академии наук Республики Таджикистан

ПРАКТИКА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ИНИЦИАТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН И ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ (СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)

Калидвожаҳо: *субъект, қонун, ташаббус, ҳуқуқгузор, қонунгузорӣ, ташаббуси қонунгузорӣ.*
Ключевые слова: *субъект, закон, инициатива, правотворчество, законотворчество, законодательная инициатива.*
Keywords: *subject, law, initiative, legislating, legislation, lawmaking initiative.*

Законодательная инициатива представляет собой сложное правоотношение, чтобы понять его сущность, актуальным является вопрос о составе его участников, в связи с чем, считаем необходимым раскрыть понятие субъекта права. Нужно отметить, что однозначного подхода к определению понятия субъекта права законодательной инициативы не существует. Так, субъект права это необходимый атрибут правоотношений во всех отраслях права, независимо от того, что специфика в каждой сфере юриспруденции разная.

Взаимодействие органов государственной власти в частности для реализации субъективного права законодательной инициативы в процессе законотворческой деятельности является главным условием эффективного её осуществления.

По мнению Н.В. Витрука, если социальной предпосылкой правосубъектности служит свобода воли человека, то ее содержание, т.е. содержание особого свойства, сообщаемого юридическими нормами участникам общественных отношений, состоит в том, что лица обладают способностью быть носителями юридических прав и обязанностей. Эта способность (свойство) и называется правосубъектностью[1]. По мнению Халфина Р.О., с которым нельзя не согласиться, «Субъект права» («правосубъектность») – понятие широкое, в какой-то мере отличительное от понятия «субъект (участник) правоотношения»[2]. С другой стороны, субъект права – это лицо, обладающее правосубъектностью, т.е. лицо, потенциально (вообще) способное быть участником правоотношений. А субъект правоотношения – это реальный участник данных правовых отношений[3].

Бытует мнение о том, что право законодательной инициативы по своему характеру и принадлежности относиться к субъективным правам без каких либо ограничений по возможностям реализации. Субъективным данное право является в силу принадлежности его исключительно должностным лицам, государственным органам и лицам со специальными полномочиями (депутатами)[4]

По мнению С.В. Бошно, круг субъектов законодательной инициативы своеобразно отражает перечень тех органов государственной власти, организаций, физических лиц и их объединений, которые имеют реальное влияние на формирование правовой системы данного общества, чьи интересы находят закрепление в правовой материи государства[5].

[1] Витрук Н.В. отмечает, что относительно свободная воля в области права «выступает не сама по себе, так сказать, в «чистом виде», а через соответствующий эквивалент в праве, как необходимое правовое свойство (качество) личности» (Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе, с. 81).

[2] См.: Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении, с. 115-116.

[3] Бойцов В.Я. Система субъектов советского государственного права. Уфа, 1972, с. 32-36.

[4] См. Рамазанова Э.Т. Институт законодательной инициативы в правовой системе Российской Федерации: теория и практика реализации. Дис...канд. юр.наук. М.,2005-С.79

[5] См.: Бошно С.В. Законодательная инициатива в Государственной думе Федерального Собрания

Также хотелось бы отметить, что некоторые авторы вместо субъекта права законодательной инициативы используют смежные термины, такие как «субъект законотворчества», «субъект правотворческого процесса», «правотворческая правоспособность» и т.п.

По нашему мнению все же нам стоит придерживаться понятия и формулировки приведенной в ст. 58 Конституции Республики Таджикистан (РТ), согласно которым субъектами законодательной инициативы могут быть субъекты наделенные данным правом. Стоит отметить, что в Конституции РТ о субъектах права правотворчества или правотворческого права не говориться. Более того в ст. 58 Конституции РТ сказано о праве законодательной инициативы и приведен перечень должностных лиц органов государства и иных лиц наделенных этим правом. В связи с этим считаем, что есть полное основание четко дифференцировать и в научном обороте использовать самостоятельное понятие «субъект права законодательной инициативы». То есть, согласно Конституции РТ, субъектами правотворчества и законодательной инициативы в РТ, является государство в лице членов Маджлиси милли Маджлиси Оли Республики Таджикистан (ММ МО РТ), депутаты Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан (МН МО РТ), Президент РТ, Правительство РТ, Маджлисы народных депутатов Горно - Бадахшанской автономной области[1].

Интересным на наш взгляд является сравнение субъектов права законодательной инициативы в Конституции РТ от 1994 г. и Конституции РТ с изменением и дополнением от 2003 г.. В поправках, которые были внесены в Конституцию РТ в 2003 г., к сожалению, судебная власть была лишена права законодательной инициативы по вопросам касающихся их компетенции. Тем самым, у судебной власти было отобрано одно из важнейших прав взаимодействия с законодательной и исполнительной властями. Круг других субъектов законодательной инициативы также сузился. Из числа субъектов были исключены Конституционный суд РТ, Верховный суд РТ, Высший экономический суд РТ.

После принятия независимости остро встал вопрос о создании профессионального парламента. В соответствии с Конституцией РТ 1994 г., был создан новый высший представительный орган государственной власти, который получил название Маджлиси Оли Республики Таджикистан (МО РТ). Однако он был создан по образу и подобию прежнего Верховного Совета и результат его деятельности показал неэффективность такой модели построения представительного высшего и законодательного органа. В результате чего было принято решение о создании профессионального двухпалатного парламента, которое было воплощено в ходе референдума о внесении изменений и дополнений в Конституцию РТ 1999 г.. Начиная с этого времени, ведет свой отсчет новый этап построения представительного и законодательного органа государственной власти в РТ.

Следует отметить, что отстраненность гражданина от законотворческого процесса делает демократическое государство ущербным[2]. Однако есть и другое мнение относительно этого, М. Амиллер отмечает, что предоставление права законодательной инициативы народу следует «….из строгого толкования принципа народного суверенитета и имеет своей целью воспрепятствовать возможной тенденции со стороны членов парламента пренебрегать своими обязанностями, призывая их к изданию законов по определенным вопросам»[3].

Очень интересным в этой связи опыт Швейцарии, согласно которому предложение может внести каждый гражданин, причем предложить новый закон или предложить внесение изменений в действующий закон может даже один человек. Только в Конституцию предложение о внесении изменения должно исходить от нескольких людей. Не допускаются, какие либо поправки к закону: он должен быть принят либо отвергнут. На этих собраниях народ непосредственно принимает или отвергает предложенные ему законы[4].

Действия субъекта права законодательной инициативы, предшествовавшие моменту вынесения законопроекта, надо рассматривать

Российской Федерации Дис...канд.юр.наук. М.,1997-С.89

[1] Конституция Республики Таджикистан статья 58

[2] Завягин Ю. Предлагаю проект закона. Право законодательной инициативы. Как его реализовать// Российская Федерация, 1995г.,№8.-С.23

[3] Амиллер М. Парламенты. Сравнительные исследование структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира.-М., 1967.-с.242-243.

[4] Магазинер Я.М. Лекции по государственному праву (Общее государственное право) -Петроград, 18 государств Типография, 1919г. – С.171

как действие или деятельность, направленную на подготовку к реализации права законодательной инициативы. Поскольку инициатива выражается предложением выдвинуть идею о принятии или изменении нормативного правового акта и может быть рассмотрена по существу, тогда когда будет реализована в виде проекта закона в ряде субъектов осуществляющих его специальное регулирование. Внесение законодательного предложения сопровождается его обязательной регистрацией и предварительным рассмотрением в соответствующих органах РТ, которые принимают решение об одобрении или отклонении предложения в виде законопроекта. В случае одобрения ставится вопрос о предложении работы над ним[1]. Другими словами, законодательное предложение в любом случае превращается в разработку и внесение в законодательный орган законопроекта. «Юридически значимым для правотворческого процесса является не просто высказанная идея, но и внесение письменного текста в виде законопроекта»[2]. Право внесения законопроекта каждым из членов Парламента лично – соответствует парламентской практике, но не является бесспорным для всех стран мира. Так, например, предоставление права инициировать законодательный процесс характерно Италии, в соответствии со ст.71 Конституции Итальянской республики, законодательная инициатива принадлежит любому члену палат[3]. Ограничение действует для членов парламента США, которые при наличии желания коллективно внести законодательное предложение должны внести проект от собственного имени.[4]

Одной из форм ограничения права субъектов законодательной инициативы может быть выдвижение требования объедения депутатов для реализации их прав, причем это требование является обязательным.

Так, по мнению Бошно С.В., требования к численности группы депутатов различны. В Эфиопии для внесения законопроекта необходимо предоставить подписи 10 депутатов, в Австрии в Национальном Совете для этой цели необходимо 8 подписей, в Иране 15, в Испании – 50, в Японии-20[5].

Следует отметить, что существует мнение о том, что предоставление права законодательной инициативы депутатам законодательного органа является нецелесообразным. Эта точка зрения принадлежит Н. Ахтенбергу и П.Будара[6]. По мнению этих ученых при законотворческом процессе интерес депутатов концентрируется на политическом аспекте, а правовой остается далеко «за бортом», и это связано в сложности материала, а не в недостаточной компетентности. Распространённым является мнение о том, что из самой демократии вытекает, что инициатива издания законов должна принадлежать выборному парламенту. Отсюда и необходимость предложения предоставления права законодательной инициативы парламенту в целом, его палатам и депутатам (членам) законодательного органа. Уместно отметить, что в соответствии с новой Конституцией Республики Таджикистан 1994 г. правом законодательной инициативы обладают народные депутаты.

На выбор структуры парламентов влияют многие факторы: форма устройства, политический режим, национальные традиции. Рассматривая первую теоретическую конструкцию, мы можем, основываясь на анализе многовековой истории парламентов, прийти к выводу, что структура всех парламентов имеет много сходных черт. Так, парламент обычно бывает одно– или двухпалатным. Иногда палат может быть и больше. Например, Конституция ЮАР 1983 г. предусматривала существование трехпалатного парламента.[7] По Конституции Югославии 1974 г. Скупщины республик и автономных краев имели трехпалатную структуру.[8] Но это является исключением из правил.

Наличие двухпалатного парламента

[1] См.: Старцева Л.И. Конституционно-правовое регулирование законодательного процесса в областях-субъектах РФ. Автореф. Дис...канд.юр.наук. М.,2002-С.50

[2] См.: Тамже.- С51. Конституционное право зарубежных стран. Учебник в 4 томах Т. 1-2. Под ред. Б.А. Страшун. М., Из-во «Бек»,1996г.-С.494.

[3] Амиллер М. Парламенты. Сравнительные исследование структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира.-М., 1967.-с.240.

[4] Конституционное право зарубежных стран. Учебник в 4 томах Т. 1-2. Под ред. Б.А. Страшун. М., Из-во «Бек»,1996г.-С.494.

[5] Бошно С.В. Законодательная инициатива в Государственной думе Федерального Собрания Российской Федерации Дис...канд.юр.наук. М.,1997-С.105

[6] Государственное право Германии. Сокращенный перевод немецкого семитомного издания. М.:1994

[7] См.: Staatskoerant van die Republiek van Suid-Afrika. Vol. 219. № 8914. 1983. 28 September.

[8] См. подробнее: Ильинский И.П., Страшун Б.А., Ястребов В.И. Политическая система зарубежных стран социализма. М., 1981. С. 247 - 255.

оправдано в федеративном государстве, в котором одна палата формируется на основе представительства всего населения государства, а в другой палате представлены отдельные субъекты федерации. В силу этого, каждый субъект федерации представлен равным числом членов второй палаты. Только в четырех федеративных государствах: Танзании, Сент-Китсе и Невисе, Федеративных Штатах Микронезии и на Коморских островах – существуют однопалатные парламенты[1].

Характерно, что подавляющее большинство законодательных собраний в крупных демократически организованных странах – двухпалатные.[2] Однако это не означает, что наличие в государстве однопалатного парламента является признаком его недемократичности. Однопалатные парламенты функционируют в таких странах как Португалия, Швеция, Финляндия. В этих государствах таким образом обеспечивается централизация власти.

Двухпалатная структура парламента получила значительное распространение в мире благодаря, ряду своих преимуществ: обе палаты взаимно сдерживают друг друга в сфере власти; двухпалатный парламент более эффективно сдерживает исполнительную власть; двухпалатный парламент обеспечивает более широкое представительство избирателей, особенно в многонациональных странах (например, в России); наличие второй палаты обеспечивает более тщательную проработку законопроектов; вторая палата действует в качестве гаранта конституции, поскольку удлиняются сроки прохождения спорных законопроектов, что дает дополнительное время для рассмотрения законопроекта и его общественного обсуждения.

Однако у двухпалатной парламентской системы существуют и недостатки: однопалатный парламент работает более эффективно, поскольку наличие второй палаты может излишне усложнять и затруднять законодательный процесс; вторая палата нередко выступает как тормоз на пути демократии, особенно когда ее члены не избираются или же избираются посредством непрямых выборов; в самой двухпалатной системе заложена возможность возникновения конфликтов в структурах власти; двухпалатный парламент может сужать доступ к процессу определения политики, так как окончательная выработка законодательных актов находится в руках объединенных комитетов; вторая палата способствует консерватизму в политике, поскольку она поддерживает существующие конституционные устройства и иногда отражает интересы лишь правящей элиты[3].

Таким образом, приверженность к той или иной структуре законодательного собрания предопределяется конкретными условиями ее истории и традициями. В федеративных государствах выбор двухпалатной структуры обусловлен особенностями территориальной организации государства. Выбор однопалатной системы предопределен иногда небольшими размерами территории, облегчающими решение проблем внутриполитического равновесия[4].

В подавляющем числе стран нижние палаты формируются на началах выборности, избираются населением на основе всеобщих, равных, прямых выборов при тайном голосовании. Именно с ними связывается идея народного представительства и высшего законодательного органа, который выступает в качестве носителя народного суверенитета и наделенного правом принимать законы.

Инициатива субъекта законодательного органа это выражение субъектом форма законодательного предложения, которое обязательно должно исходить от субъекта права законодательной инициативы, в нашем случае от должностного лица государства, наделенного правом законодательной инициативы, то есть субъектом законодательной инициативы. Но стоит отметить, что законодательное предложение субъектами законодательной инициативы не является завершающим звеном права субъекта законодательной инициативы в РТ. В соответствии с действующим законодательством РТ, со стороны субъектов законодательной инициативы могут прилагаться и иные сопровождающие документы, такие как экспертное заключение к законопроекту, конечно если проведение научной экспертизы является обязательным или такая экспертиза уже проводилась экспертами по инициативе субъекта законодательной инициативы; или же заключение высшего исполнительного органа государственной

[1] Автономов А.С. Правовая онтология политики М., С. 288.

[2] Алебастрова И.А. – Конституционное право зарубежных стран. М.,2000 С.122

[3] Федосов П.А. Двухпалатные парламенты: европейский и отечественный опыт. М., 2001. С. 172

[4] Мишин А.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М. 1999. С.205

власти на проект закона в соответствии с требованием законодательного субъекта. Как правило, при несоблюдении подобных требований и условий, законопроект возвращается субъекту права законодательной инициативы. В связи с чем, при реализации права законодательного органа необходимо быть очень внимательным к таким малозначительным на первый вид, но очень важным тонкостям. В Конституции РТ положение о наделении субъектов правом законодательной инициативы изложено в достаточной мере, однако, вопрос о гарантированной реализации права законодательной инициативы субъектами этого права нуждается в полной и детальной регламентации.

Наделение правом законодательной инициативы перечисленных в Конституции РТ органов государственной власти, основано на очевидных мотивационных обстоятельствах, но с другой стороны, они имеют самое непосредственное отношение к решению общегосударственных задач. Как правило, правом законодательной инициативы в зарубежных странах обладают только депутаты парламента и правительства. Например, в странах, которые являются классическими примерами президентской республики право законодательной инициативы предоставлено исключительно Конгрессу (согласно Конституции США), то есть, членам обеих палат – Сената и членам палаты представителей. Так, например Президент США фактически лишен права законодательной инициативы. Согласно Конституции Франции, как субъекту законодательной инициативы данное право принадлежит премьер- министру страны и членам национального собрания. По Конституции Российской Федерации правом законодательной инициативы наделен Президент страны, и все ветви власти (законодательная, исполнительная и судебная власти).

Как отмечалось выше правом законодательной инициативы в РТ, обладают государственные должностные лица. Хотели бы детально на этом остановиться. Правотворчество в целом является прерогативой парламента государства. В условиях двухпалатного парламента она приобретает особую актуальность, так как Конституция РТ характеризует МО РТ как законодательный орган, в соответствии с чем законотворчество является основной функцией парламента РТ. Законотворческая деятельность парламента осуществляется через их законодательную инициативу.

МО РТ (парламент) является двухпалатным парламентом, который состоит из ММ МО РТ (верхняя палата) и МН МО РТ (нижняя палата). Парламент РТ, как субъект законодательной инициативы является высшим представительным и законодательным органом государственной власти РТ, который является единым законодательным органом, **осуществляет свою деятельность в соответствии с Конституцией Республики Таджикистан и другими нормативными правовыми актами Республики Таджикистан** [1].

ММ МО РТ состоит из 33 членов и МН МО РТ состоит из 63 депутатов. Срок полномочий данных субъектов законодательной инициативы – пять лет. Полномочия же, прекращаются в день начала деятельности ММ МО РТ и МН МО РТ нового созыва. Функционирование ММ МО РТ [2], основывается на обеспечении взаимного сотрудничества между маджлисами парламента по принципу взаимного сдерживания и противовеса. ММ МО РТ, как составная часть МО РТ, самостоятельно участвуя в законодательном процессе, ответственен за принятие совершенных законов и обеспечение верховенства закона. Представляя в основном территориально-административные единицы, ММ МО РТ в своей деятельности приводит их интересы в соответствие с общенациональными и рассматривает законы согласно этому требованию[3].

С учетом роли и места ММ МО РТ Конституция РТ предусматривает специальный порядок его образования. В связи с тем, что ММ МО РТ представляет отдельные регионы Таджикистана, три четверти его членов избираются косвенным путем, тайным голосованием на совместных собраниях народных депутатов Горно- Бадахшанской автономной области и её городов и районов, областей и их городов и районов, города Душанбе и его районов, городов и районов республиканского подчинения (совместно). Следует отметить, что каждый регион Таджикистана, независимо от территории и численности населения, имеет в ММ МО РТ равное количество представителей. Используя опыт некоторых стран мира, одну четвертую часть членов ММ МО РТ назначает Президент РТ.

[1] Конституционный Закон Республики Таджикистан «О Маджлиси Оли Республики Таджикистан» (В редакции Закона РТ от 17.05.2004г. N40)

[2] URL:http://www.majlisimilli.tj/ru/index/index/pageId/191/ (23.03.2013)

[3] URL http://ru.wikipedia.org/wiki (23.04.2013)

Основным направлением деятельности ММ МО РТ является законодательство. Член ММ МО РТ, обладая правом законодательной инициативы, согласно Конституции (Основному Закону) РТ и по установленному порядку может внести на рассмотрение в МН МО РТ проекты законов, по вопросам государственной и общественной жизни.

МН МО РТ реализуя законодательную власть, принимает следующие законодательные акты: Конституционные законы РТ, законы РТ, постановления[1]. МН МО РТ является постоянно действующим и профессиональным органом, ММ МО РТ – созывным. Законодательный процесс в МО РТ – в парламенте демократического и правового государства – осуществляется на основе принципа верховенства власти в законодательской деятельности. Это, в свою очередь, согласуется с принципом разделения властных полномочий. Согласно ст.ст. 56 и 57 Конституции РТ определены полномочия двух Маджлисов[2]. Согласно ч.1 ст.59 и ч.1 ст.60 Конституции РТ определено, что проекты законов вносятся в МН МО РТ и законы принимаются МН МО РТ. Верховенство закона в обществе является основным юридическим столпом государства. Каждая из двух палат МО РТ в своей законодательной деятельности имеют прямую и постоянную взаимосвязь.

Данные субъекты законодательной инициативы при осуществлении своих полномочий в процессе осуществления законодательной инициативы взаимодействуют между собой.

Необходимость изучения их взаимодействий в рамках законотворческой деятельности вызвано основной функцией этих органов. Как отмечает А.И. Имомов, функция законотворчества необходимый атрибут и главное свойство парламента. Парламент – бесспорный орган законодательной власти. Именно на нем лежит вся тяжесть принятия закона[3].

С целью осуществления эффективного законотворчества их взаимодействие между собой является закономерностью. Взаимодействие двухпалатной структуры парламента является обязательной, чтобы оптимизировать законодательный процесс, установив противовес вероятным поспешным и недостаточно продуманным законодательным решением одной палаты[4].

Согласно ст.7 Конституционного Закона РТ «О Маджлиси Оли Республики Таджикистан», член Маджлиси милли и депутат Маджлиси намояндагон независимо от воли избирателей вправе свободно выражать своё мнение, голосовать по своему убеждению.

Маджлис народных депутатов Горно-Бадахшанской автономной области в соответствии с Конституцией РТ и ст.4 Конституционного Закона РТ «О Горно-Бадахшанской автономной области» обладает правом законодательной инициативы.

Участие *Президента* РТ в законодательном процессе осуществляется в разнообразной форме. Исходя из его статуса главы государства, как гаранта Конституции РТ дает ему возможность участия на всех стадиях законодательной деятельности. Помимо этого, Президент РТ, в рамках своих правомочий выступая субъектом законодательной инициативы, наравне с другими субъектами законодательной деятельности, активно осуществляет свое право инициирования.

По нашему мнению у главы государства особая роль в законотворческом процессе. Следует отметить, что целью данной статьи не является раскрытие всех форм участия Президента в законодательной деятельности, а лишь показать те формы, которые являются важными в системе законодательной инициативы. Так, имеется несколько моделей участия Президента в правотворческом процессе. Однако данное право дано не всем главам государствам; наличие данного права у Президента связано с формой правлением государством[5]. Так например правом законодательной инициативы наделены Президенты в государствах – участниках СНГ и стран Балтии: Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики и ряде других[6]. Сахаров Н.А. отмечает, что «При

[1] URL: http://parlament.tj/ru/(23.04.2013)

[2] URL: http://parlament.tj/ru/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=15 (23.04.2013)

[3] Имомов А.И. Формирование парламента и перспективы парламентаризма в Таджикистане.// Государство и право, 2005.№1.- С.8.

[4] Комментарий к Конституции Российской Федерации// Под общей редакцией ВД Карповича. 2-е издание, доп. и перераб; -М:Юрайт-М»Новая правовая культура, 2002;-С.650

[5] Сахаров Н.А. Институт Президента в современном мире. – М.:1994. –С.109

[6] Конституция Российской Федерации, Конституция Республики Беларусь, Конституция Республики Казахстан, Конституция Кыргызской Республики. См.: Конституции и декларации о государственном суверенитете государств участников СНГ и стран Балтии/Материалы международной конференции 26-27 апреля 1994. - М., 1994,- с24,51,89,164.

президентской системе правления в качестве главы государства Президент должен принимать активное участие в формировании государственной политики и при этом вносить на рассмотрение парламента свои законодательные инициативы»[1].

Но, например, в США Президент не обладает правом законодательной инициативы, однако его роль в правотворческом процессе велика. Можно подытожить, что участие Президента как главы государства в первой стадии правотворческого процесса не сводится исключительно к праву законодательной инициативы. Редко бывают случаи, когда в президентских республиках президент не имеет права законодательной инициативы. Так на примере Польской Республики, Президент не вошел в перечень субъектов права законодательной инициативы[2].

В РТ наделенный правом законодательной инициативы Президент широко им пользуется. Особую роль в регулировании законодательной инициативы играет ежегодные Послания Президента РТ Маджлиси Оли РТ.

Так, Президент является необходимым участником законодательного процесса, он обладает правом законодательной инициативы и по всем вопросам, тогда как другие участники не могут внести изменения и дополнения в Конституцию[3]. Например, законопроекты об амнистии вносится в МН МО РТ только Президентом РТ, что является специфическим его правом[4].

Следует отметить, что Президент РТ обладает правом законодательной инициативы преимущественно перед другими субъектами законодательной инициативы, исходя из того, что его законодательные предложения могут рассматриваться вне очереди, хотя об этом в законодательстве не содержится какая либо норма. В отличие от других субъектов права законодательной инициативы Президент РТ лично принимает решение о реализации права законодательной инициативы. Остальные же субъекты законодательной инициативы такое решение принимают коллегиально.

В сфере взаимодействия с парламентом Президенту РТ принадлежат весьма значительные полномочия. Он назначает выборы в МН МО РТ и назначает одну четвертую часть ММ МО РТ, пользуется правом законодательной инициативы, может вернуть одобренный парламентом законопроект для повторного обсуждения, подписывает и обнародует законы. Таким образом, Президент РТ может оказывать весьма активное воздействие на работу парламента. Однако он не вправе подменять собой парламент. Он не может принимать законы. А издаваемые Президентом РТ нормативные акты не должны противоречить Конституции РТ и законам РТ[5].

С непосредственной законодательной инициативой Президента РТ Эмомали Рахмоном, при независимости государства было принято много законов. Так по законодательной инициативе Президента РТ был принят ряд кодексов и законов: Уголовный кодекс РТ, Уголовно-процессуальный кодекс РТ, Гражданско-процессуальные кодекс РТ, Экономический процессуальный кодекс РТ, Кодекс РТ об административных правонарушениях, Закон РТ «Об упорядочении традиций, торжеств и обрядов в Республике Таджикистан», Закон РТ «О государственном языке Республики Таджикистан», Закон РТ «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей», Закон РТ «О приостановлении применения смертной казни», Закон РТ «Об амнистии граждан и юридических лиц Республики Таджикистан в связи с легализацией имущества», Закон РТ «О борьбе с терроризмом» Закон РТ «Об оперативно розыскных мероприятиях», Закон РТ «О государственной службе», Закон РТ «О защите прав потребителей» и ряд других.[6]

Участие Президента в правотворческом процессе в качестве субъекта права законодательной инициативы, имеет ряд отличительных признаков, связанных со статусом главы государства. Так, например, формирование законодательной стратегии относительно выделения важных направлений развития правовой систе-

[1] Сахаров Н.А. Институт Президента в современном мире. – М.:1994. –С.109

[2] Малая Конституция Польской Республики, ст.51.

[3] Чиркин В.Е. Система государственного и муниципального управления//Учебник 4-ое издание// Изд-во «Норма». М., 2009 год. – С229

[4] Конституция Республики Таджикистан, ст. 59

[5] Диноршоев А Конституция и права человека (Сборник материалов Курсов по правам человека)//Бюро по правам человека и соблюдению законности. //. Взаимосвязь разделения властей и прав человека.

[6] М. Махмудов Р. Сотиволдиев \\ Ташаббуси конунгузории Президенти Чумхурии Точикистон ва ахмияти он дар рушди давлати сохибистиклол \\ Законодательная инициатива Президента Республики Таджикистан и его значение в развивающемся независимом государстве \\ Душанбе, Эр-граф 2011., С.20

мы государства, то есть в русле общегосударственной правовой стратегии.

Содержание института законодательной инициативы по принципу разделения власти определило и роль Правительства. Право законодательной инициативы Правительство РТ осуществляет в форме внесения проектов законов РТ, проектов законов об изменениях, дополнениях или отмене действующих законов РТ, а также в форме письменных предложений о принятии новых законов РТ или внесении изменений или дополнений в действующие законы РТ (законодательные предложения). Правительство РТ разрабатывает и утверждает программу подготовки проектов нормативных правовых актов, вносимых Правительством РТ в МН МО РТ. Правительство РТ дает письменные заключения по проектам законов, которые направляются субъекту законодательной инициативы и в МН МО РТ[1]. Так Президент РТ, являясь также председателем Правительства РТ, имеет право законодательной инициативы. Обычно законодательная инициатива Правительства РТ проходит в коллегиальном виде на собраниях Правительства РТ[2]. Согласно ст.73 Конституции РТ, Правительство обеспечивает исполнение законов, совместных постановлений Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон, постановлений Маджлиси милли, постановлений Маджлиси намояндагон, указов и распоряжений Президента Таджикистана. Также Правительство РТ в соответствии со статьей 74 Конституции РТ и законами республики издает постановления и распоряжения, исполнение которых на территории Таджикистана обязательно.

Предоставление права законодательной инициативы является традиционным для большинства зарубежных стран. Так, например, в Италии согласно ст.71 Конституции Итальянской Республики, Правительство наделено правом законодательной инициативы[3]. В Германии особую роль в инициировании законов принадлежит Федеральному Правительству, от которого исходит большинство законодательных инициатив (60 законов из 100)[4].

«Правительство лучше, чем кто-либо другой знает нужды страны, поскольку задачи, которые требуют своего решения, становятся все более сложными. Оно технически лучше, чем отдельные члены парламента, подготовлено к тому, чтобы составлять законопроекты, приемлемые с юридической точки зрения, поэтому в большинстве стран правительству принадлежит право выносить законопроекты независимо от того, являются ли его министры членами парламента или нет. Там где они являются ими, можно все же утверждать, что парламенту принадлежит исключительное право осуществлять законодательной инициативу»[5]. К такому мнению пришел Амидер М., после того как исследовал структуру и деятельность представительных учреждений 55 стран.

Необходимо подчеркнуть, что правоприменительная практика и действующее законодательство страны не разграничивает право субъектов законодательной инициативы. В связи с чем, только путем общения можно выделить практику внесения законопроектов и определить по каким конкретным вопросам законодательная инициатива осуществляется субъектами законодательной инициативы. Каждый свободно определяет какой законопроект необходим на том или ином этапе и направлении. По нашему мнению эффективным было бы разработку и внесение законопроекта осуществлять по очереди и по определенным вопросам, каждой из сторон субъекта права законодательной инициативы. Не стоит забывать, что всё-таки есть исключение в том, что согласно ст.59 Конституции РТ, проект закона о бюджете, об установлении и отмене налогов вносятся в МН МО РТ Правительством РТ. Несмотря на это, необходимо подчеркнуть, что субъектам права законодательной инициативы дано право совместной законодательной инициативы. К сожалению, несмотря на это, субъекты законодательной инициативы не всегда пользуются этим правом, в результате чего возникают альтернативные проекты закона об

---

[1] Статья 30 Конституционного Закона Республики Таджикистан «О Правительстве Республики Таджикистан (в редакции Закона РТ от 22.04.2003г. №28)

[2] М. Махмудов Р. Сотиволдиев\\Ташаббуси конунгузории Президенти Чумхурии Точикистон ва ахмияти он дар рушди давлати сохибистиклол \\Законодательная инициатива Президента Республики Таджикистан и его значение в развивающемся независимом государстве \\ Душанбе, Эр-граф 2011., С.20

[3] Конституция Итальянской Республики,ст.71.\\В кн. Конституция зарубежных стран. Учебное пособие . –М.:Из-во БЕК.-с.257

[4] Государственное право Германии. Сокращенный перевод немецкого издания. Т.1. М., 1994г. С-156

[5] Амилер М. Парламенты. Сравнительное исследование структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира. – М.,1967, -С.240.

одном и том же предмете, но с разным содержанием.

В некоторых странах сочетание одними и теми же лицами функций в разных властях считается недопустимым, в других укоренились иные традиции и министры, как правило, являются членами парламента. В ряде государств исключается возможность наделения исполнительной власти правом издания законов. Но есть и страны, в которых при определенных условиях допустимо как прямое, так и делегированное законодательствование со стороны исполнительных структур.[1]

Данный метод исследования права законодательной инициативы не исчерпывает всех особенностей реализации права законодательной инициативы различными его субъектами. Подытоживая, следует отметить, что круг субъектов права законодательной инициативы в РТ содействует демократизации правотворческого процесса.

Исследование состава субъекта права законодательной инициативы в РТ позволяет нам, обобщая сделать следующие выводы:

Нет единого подхода к определению понятия «Субъекта законодательной инициативы» ни в юридической литературе, ни в научных работах ученых исследовавших данный вопрос. В целях устранения имеющегося многообразия и унификации понятия «субъекта права законодательной инициативы» следует придерживаться правил формулировки закрепленной в Конституции РТ (ст.58), которым принадлежит право законодательной инициативы. Право законодательной инициативы следует различить по существу принимаемых во внимание ими вопросов и разобрать по тематике и отрасли. Для этого, например, субъекту права законодательной инициативы дать право и полномочия внесения законопроектов по определенному кругу вопросов.

Исходя из этого, право законодательной инициативы должно постоянно совершенствоваться не только на основании собственного опыта, но и должно развиваться на основании опыта других стран, где широкое распространение получили такие явления как законодательная инициатива общественных организаций и судов. Так, представляется целесообразным в будущем наделить правом законодательной инициативы общественные объединения, в том числе общественные организации. К примеру, на территории РТ действуют общественные организации, число членов которых превышает 3-5 человек. Реализация ими права законодательной инициативы может положительно повлиять на качество принимаемых законов. Они могли бы вполне успешно разрабатывать и вносить свои предложения в законодательный орган.

Стоит отметить, что в действующем законодательстве и правоприменительной практике РТ нет четкой прописки осуществления народной законодательной инициативы. По нашему мнению в целях совершенствования механизма реализации законодательной инициативы граждан, необходимо внедрить правовую норму, которой бы устанавливалась схема реализации законодательной инициативы граждан, и стадии ее реализации, прохождение которых явилось бы обязательным для всех законодательных инициатив граждан.

[1] Топорнин Б.Н. Разделение властей и государственная организация// Разделение властей и парламентаризм. М.1992.С.7

Аннотатсия

Таҷрибаи амалисозии ташаббуси қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мамлакатҳои хориҷа (таҳлили муқоисавӣ ҳуқуқӣ)

Дар мақолаи мазкур масоили ташаббуси қонунгузор, ҳамчун амали субъекти қонунгузор ва таҷрибаи субъектони ташабусси қонунгузории давлатҳои хориҷ баррасӣ карда мешавад. Ҳамчунин, ба ҳам алоқамандии фаолияти субъектон, бо роҳи ба танзимдарории муносибати байни онҳо ҳангоми амалисозии ташаббуси ҳуқуқгузорӣ аз ҷониби мақоми олии давлатӣ бо баррасии пешниҳоди қонун ва механизми амалишавиашон таҳти таҳқиқ қарор мегирад.

Аннотация

Практика осуществления законодательной инициативы в Республике Таджикистан и зарубежных странах (сравнительно–правовой анализ)

В статье исследуется проблема об инициативе законодателя, как волевого поступка субъекта правотворчества. Также, рассматривается вопрос о взаимосвязи субъектов, путем регулирования отношений возникающих между ними при осуществлении законодательной инициативы и высшем представительным органом государственной власти, по принятии к рассмотрению законодательного предложения вместе с механизмом его осуществления, а также опыт субъектов законодательной инициативы зарубежных стран.

Annotation

The practice of legislative initiatives in the Republic of Tajikistan and foreign countries (comparative legal analysis)

This paper investigate the problem of the initiative of the legislator, as a volitional act of the subject of law-making and the experience of the subjects of law-making initiatives in foreign countries. Also, the issue of the relationship of subjects, by regulating the relations between them arising in the implementation of the law-making initiatives and the highest representative body of the government, by taking to consideration of legislative proposals, together with the mechanism for its implementation.

Селиверстов В.И.,
доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки Российской Федерации, профессор юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова

ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ГОСУДАРСТВ – УЧАСТНИКОВ СНГ (НА ПРИМЕРЕ ГОСУДАРСТВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ)

В конце прошлого века в странах СНГ было принято уголовно- исполнительное законодательство. Основой для большинства его норм послужил Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств (модель) «Уголовно-исполнительный кодекс», принятый на восьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств –участников Содружества Независимых Государств 2 ноября 1996 года (далее – Модельный УИК государств-участников СНГ).[1] В связи с этим общие положения, на которых строится основа правового регулирования исполнения (отбывания) наказания и применения мер уголовно-правового воздействия в основном идентична Рекомендательному законодательному акту. Речь идет о таких понятиях, как предмет, цели и принципы уголовно-исполнительного законодательства, основные средства исправления осужденных, основы правового положения осужденных, система учреждений и органов, исполняющих наказания и меры уголовно-правового характера (воздействия), система контроля за деятельностью персонала.

В связи с идущей в настоящее время разработкой нового уголовно-исполнительного законодательства в ряде государств – участников СНГ (Республика Казахстан, Республика Кыргызстан, Республика Таджикистан) возникает проблема преемственности общих положений действующих и новых разрабатываемых УИК, а, иначе говоря, преемственности идеологии в этой важной сфере правоохранительной деятельности. Рассмотрим все по порядку с учетом сравнения действующих УИК в Республике Казахстан, Республике Кыргызстан и Республики Таджикистан[2].

Предмет уголовно-исполнительного законодательства.

В УИК рассматриваемых государств определены виды общественных отношений, входящих в предмет уголовно-исполнительного законодательства. При довольно разнообразном спектре видов общественных отношений, входящих в предмет уголовно-исполнительного законодательства (от общих положений и принципов до оказания помощи в социальной адаптации), все они могут быть сведены в три основных блока:

1) общественные отношения, возникающие в связи с исполнением и отбыванием уголовных наказаний;

2) общественные отношения, возникающие при исполнении и отбывании иных мер уголовно-правового характера, в УИК Республики Казахстан, УИК Республики Кыргызстан они названы мерами уголовно-правового воздействия;

3) общественные отношения, возникающие при применении к осужденным основных средств исправления.

С момента принятия уголовно-исполнительного законодательства государств-участников СНГ предмет данной отрасли законодательства не изменился, изменялись лишь содержание и виды отдельных наказаний и мер уголовно-правового характера (воздействия).

Вместе с тем следует признать, что во

1 См.: приложение к Информационному бюллетеню МПЛА СНГ, 1997, №12. С. 3-107

2 В Республике Таджикистан данный нормативных правовой акт назван Кодексом исполнения уголовных наказаний (КИУН), что сужает его функциональное назначение и не отражает всего спектра общественных отношений, урегулированных данным актом. В целях удобства все законодательные акты в этой сфере будут называться УИК.

всех УИК виды общественных отношений, относящихся к иным мерам уголовно-правового характера (воздействия), терминологически не очень удачно изложены. Предметом уголовно-исполнительного законодательства могут быть отношения, возникающие в связи с исполнением иных мер уголовно-правового характера (воздействия), а не их применением. В теории уголовного и уголовно-исполнительного права термином «применение» охватывается как назначение мер уголовно-правового характера (воздействия), та и их исполнение. Между тем назначение указанных мер является предметом правового регулирования норм уголовного и отчасти уголовно-процессуального законодательства. Стадия же исполнения иных мер уголовно-правового характера относится к предмету уголовно-исполнительного законодательства и права. Однако, если по этой причине и последуют изменения в предмете уголовно-исполнительного законодательства, то они будут чисто редакционными.

Основа в определении предмета уголовно-исполнительного законодательства осталась неизменной, что позволяет прийти к выводу о качестве норм УИК, определяющих предмет уголовно-исполнительного законодательства и необходимости сохранения данного предмета правового регулирования в новых законодательных актах.

В проекте нового УИК Республики Казахстан (2014 года) в норме, определяющей задачи, указаны вышеизложенные сферы общественных отношений, однако они отсутствуют в других нормах Общей части проекта. Между тем указанные виды правоотношений должны найти свое отражение в предмете уголовно-исполнительного законодательства (ст.2 проекта), целях и задачах уголовно-исполнительного законодательства (ст.3 проекта), действии уголовно-исполнительного законодательства во времени и пространстве (ст. 4 проекта), в основаниях исполнения и отбывания наказания и иных мер уголовно-правового воздействия и применения основных средств исправления осужденных (ст.5 проекта). В связи с изложенным, как нам представляется, ст.ст. 2-5 проекта нового УИК Республики Казахстан могли бы быть закреплены в следующей редакции[1].

«Статья 2. Уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан

Уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан состоит из настоящего Кодекса, иных законов и нормативных правовых актов, устанавливающих порядок и условия исполнения и отбытия наказания и мер уголовно-правового воздействия на осужденных, а также применения основных средств исправления осужденных.

Настоящий Кодекс основывается на Конституции Республики Казахстан и общепризнанных принципах и нормах международного права.

Статья 3. Цели и задачи уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан

1. Целями уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан являются восстановление социальной справедливости, исправление осужденных, предупреждение совершения новых уголовных правонарушений как осужденными, так и иными лицами.

2. В соответствии с указанными целями уголовно-исполнительное законодательство имеет своей задачей регулирование порядка и условий исполнения и отбывания наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия, определение средств исправления осужденных, охрану их прав, свобод и законных интересов, оказание им помощи в социальной адаптации.

Статья 4. Действие уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан в пространстве и времени

1. К осужденным, отбывающим наказания или иные меры уголовно-правового воздействия на территории Республики Казахстан, применяется уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан.

2. Исполнение и отбывание уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия, а также применение средств исправления осужденных и оказание помощи освобождаемым осуществляются в соответствии с законодательством, действующим на момент исполнения и отбывания данного вида наказания или применения иной меры уголовно-правового характера.

Статья 5. Основания исполнения и отбывания наказания, иных мер уголовно-правового воздействия и применения основных средств исправления осужденных

Основаниями исполнения и отбывания наказания, иных мер уголовно-правового воздей-

1 Здесь и далее жирным курсивом выделены предлагаемые автором настоящей статьи изменения норм проекта УИК.

ствия, а также применения основных средств исправления осужденных являются приговор или постановление суда, вступившие в законную силу, а также акт амнистии или акт помилования.»

Цели уголовно-исполнительного законодательства.

В нормах Общей части действующих в Казахстане, Кыргызстане и Таджикистане УИК закреплены следующие цели: а) исправление осужденных; б) предупреждение совершения новых преступлений осужденными; в) предупреждение совершения преступлений со стороны иных лиц. В УИК Казахстана на первом месте дополнительно закреплена цель восстановления социальной справедливости. Аналогичные четыре цели поставлены в проекте нового УИК Республики Казахстан. Таким образом, можно констатировать наличие преемственности и в целях уголовно-исполнительного законодательства. Однако применительно к целям недостаточно констатации преемственности, необходимо рассмотреть те теоретические позиции, которые могут изменить подходы законодателей к закреплению целей, в частности в новых УИК Кыргызстана и Таджикистана. Рассмотрим эти позиции более подробно.

Первая позиция вызвана различным отношением ученых к закреплению цели восстановления социальной справедливости в качестве цели уголовно-исполнительного законодательства. Недаром в УИК Казахстана такая цель есть и даже продублирована в новом проекте УИК, а в УИК Кыргызстана и Таджикистана такой цели нет. Кстати, ее нет и в УИК Российской Федерации. Одни ученые считают, что цель восстановления социальной справедливости уже достигнута при назначении уголовного наказания, другие, например, профессор Ю.М.Ткачевский, наоборот, относят к существенным недостаткам уголовно-исполнительного законодательства отсутствие закрепления цели восстановления социальной справедливости.[1] Однако законодатель, на наш взгляд, вполне обоснованно не воспринял до настоящего времени аргументы сторонников включения в число целей уголовно-исполнительного законодательства цели восстановления социальной справедливости.

Вторая отличительная черта заключается в том, что нормами УИК Кыргызстана и Таджикистана (а также и Российской Федерации) установлен примат цели исправления осужденных. Данная цель закреплена на первом месте, и соответственно ее достижение является приоритетным и первоочередным делом в процессе исполнения уголовных наказаний.

Постановка перед уголовно-исполнительным законодательством цели исправления осужденных в науке уголовного и уголовно-исполнительного права подвергается сомнению. Так, часть ученых считает целесообразным отказаться от цели исправления по причине неопределенности содержания данного термина и заменить его на «ресоциализацию», «социализацию», «реадаптацию», «социальную адаптацию» личности осужденного. Иные специалисты предлагают исключить из перечня цель исправления осужденных, поскольку она недостижима в современных условиях. Не можем согласиться с указанными позициями.

Во-первых, замена исправления на иные, в основном иностранного происхождения термины, вряд ли будет обоснована, учитывая неопределенность и дискуссионность приведенных выше терминов. Едва ли она будет отвечать и языковым традициям (во всяком случае, в русском языке). Есть известное выражение известного казахского мыслителя Абая Кунанбаева:

– «Будь в моих руках власть, я бы отрезал язык тому, кто твердит, будто человек неисправим»[2]. Попытайтесь в нем заменить термин исправление на ресоциализацию и сразу мысль великого философа потеряет свой смысл.

Во-вторых, цель исправления была известна еще советскому исправительно-трудовому праву. Нередко в то время она понималась как воспитание в процессе отбывания наказания, особенно лишения свободы, высоконравственного человека, передового строителя коммунизма. Такое завышенное понимание цели исправления даже породило шутку о том, что для построения коммунизма в стране необходимо пребывание всех граждан в исправительно-трудовых учреждениях. В настоящее время содержание исправления в качестве цели понимается в контексте уголовного наказания. Это такое изменение сознания человека, которое не по-

1 См.:Ткачевский Ю.М. Соотношение уголовного и уголовно-исполнительного законодательства. В кн.: Избранные труды.- СПб.: издательство «Юридический центр-Пресс», 2010. С. 398.

2 Цит. По Концепции проекта «10 мер по снижению «тюремного населения» (в рамках вывода Казахстана из числа 50 стран, лидирующих по «тюремному населению»)». Астана, 2013. С. 4.

зволяет ему нарушать элементарные нравственные заповеди и не совершать преступлений. А о достижении эталонного высоконравственного поведения речи не идет. В таком понимании цель исправления более достижима и избавлена от налетов идеологизма и искусственности.

В-третьих, когда отмечают то, что цель исправления осужденного недостижима, следует посоветовать не подходить к цели исправления осужденных чисто потребительски, как к какому-либо блюду в ресторане, которое обязательно будет подано, если оно заказано и оплачено. Цель представляет собой категорию, к которой необходимо стремиться, но которая не может быть достигнута. Основным показателем достижения этой цели является постпенитенциарный рецидив, хотя и этот показатель не универсален. К сожалению, ранее существовавшая в СССР система учета рецидива после отбывания лишения свободы в государствах СНГ не восстановлена. Выборочные социологические исследования показывают, что рецидив после освобождения из исправительных учреждений, например, в России колеблется от 30 до 50 процентов. Так, согласно региональным научным исследованиям, проведенным учеными Томского госуниверситета, в течение трех лет после освобождения совершает новое преступление в среднем 48,5% от числа освобожденных из мест лишения свободы, причем – 55,0 % освобожденных из колонии общего режима и 29,6 % – из колонии строгого режима[1] (данные приведены на основе анализа рецидива после освобождения из колоний общего и строгого режимов Томской и Кемеровской областей). Как видно из результатов исследования рецидив после освобождения от отбывания лишения свободы не стопроцентный. Более того, он сопоставим с показателями рецидива в зарубежных пенитенциарных системах. Например, в сравнении с отдельными странами постпенитенциарный рецидив в России выше (например, в Норвегии он составляет от 15 до 25% в зависимости от конкретной тюрьмы), с другими странами он почти равен (Франция, Германия), а с иными даже ниже (страны Латинской Америки)

На отказ от цели исправления направлены появившиеся в последнее время взгляды о необходимости разделения осужденных на категории исправимых и неисправимых преступников. Эти взгляды характерны для российской уголовно-исполнительной политики: в принятой 14 октября 2010 года Концепции развития уголовно-исполнительной системы Российской Федерации до 2020 года их обозначили как осужденных, способных и не способных к «ресоциализации»[2]. Пишу в данной научной статье об этом опыте потому, что влияние российской политической и научной доктрин прослеживается в государствах СНГ, в том числе в Центрально-Азиатском регионе. Однако следует учитывать, что есть позитивный опыт и есть негативный опыт, который не следует воспринимать. Выделение категории неисправимых преступников и тем самым постановка под сомнение цели исправления осужденных является негативным опытом. Восприятие его без критического анализа нанесет непоправимый ущерб самой уголовно-исполнительной системе государства. Отказ от цели исправления осужденных для столь многочисленной категории осужденных повлечет сокращение и так небольших бюджетных ассигнований на развитие воспитательных технологий работы с осужденными, свертывание психологической, социальной и воспитательной работы с ними. Государственная власть юридически признала бы существование целой касты «отверженных», не способных к исправлению осужденных. В истории развития человечества были государства, которые содержали идеологические постулаты о вредности отдельных групп населения, дифференцированных по национальному признаку, состоянию психического здоровья, социальному происхождению или других признаков. Известно, что такие государства признавались тоталитарными со всеми вытекающими из этого факта последствиями. Едва ли есть целесообразность государствам-участникам СНГ идти по этому пути.

Принципы уголовно-исполнительного законодательства закреплены в УИК всех государств-участников СНГ, входящих в Центрально-Азиатский регион. Однако имеются разли-

1 См.: Городнянская В.В. Постпенитенциарный рецидив. Монография - М., Юрдитинформ, 2012. С. 51.

2 Соответственно не способные к ресоциализации осужденные должны были отбывать лишение свободы в более, чем 400 тюрьмах, создание которых предполагалось осуществить в период 2013 по 2016 годы. Как видно, речь шла о более чем 400 тысячах осужденных. Следует отметить, что данные планы не осуществимы по экономическим и другим причинам. Поэтому 9 сентября 2013 года распоряжением Правительства РФ №1616-р создана рабочая группа по корректировке отдельных положений Концепции, среди которых, как нам представляется, должен быть пересмотр самой «тюремной» идеи.

чия в закреплении принципов.

Во-первых, в УИК Республики Казахстан (ст. 6) и УИК Республики Кыргызстан (ст. 7) принципы закреплены в виде перечня, даны они в одной статье УИК. Аналогично закреплены принципы в УИК Российской Федерации (ст. 8) и в Модельном УИК государств-участников СНГ (ст. 7). А в УИК Республики Таджикистан все принципы даны в отдельных статьях и раскрыто их содержание. При некоторой дискуссионности содержания отдельных принципов (а дискуссионность принципов будет всегда) такой подход следует признать в большей степени отвечающий принципам правового государства. Общеизвестно, что принципы как основные положения, идеи отрасли законодательства имеют большой праворегулирующий потенциал. Они занимают важное место в устранении возникающих пробелов и противоречий в праве, недаром решения органов конституционного надзора (конституционных судов, конституционных советов) базируются на понимании сущности и содержании принципов.

Во-вторых, набор принципов различается в рассматриваемых государствах, что видно из приведенной ниже таблицы.

Как явствует из приведенной выше таблицы, общими для всех трех государств являются принципы законности, равенства осужденных перед законом, гуманизма, демократизма, дифференциации и индивидуализации исполнения наказания. В УИК Республики Казахстан дополнительно закреплен принцип гласности, в УИК Республики Таджикистан – принцип справедливости, в УИК Республики Кыргызстан – принцип рационального применения принудительных средств. Не закреплены принцип стимулирования правопослушного поведения в УИК Республики Казахстан и принцип соединения наказания с исправительным воздействием – в УИК Республики Таджикистан.

Несмотря на различие в наборе принципов, они остались неизменными с момента принятия УИК данных государств. При этом данная стабильность прослеживается как в УИК Таджикистана, где принципы расшифрованы и в отдельных статьях даются дефиниции принципов, так и в УИК Республики Казахстан и УИК Республики Кыргызстан, где принципы не раскрыты в отдельных статьях кодекса, а даны в виде перечня общеправовых, межотраслевых и отраслевых (специальных) принципов.

Наименование принципа	**Республика Казахстан**	**Республика Кыргызстан**	**Республика Таджикистан**
Законности	х	х	х
Равенства осужденных перед законом	х	х	х
Гуманизма	х	х	х
Демократизма	х	х	х
Дифференциации исполнения наказания	х	х	х
Индивидуализации исполнения наказаний	х	х	х
Гласности	х	--	--
Справедливости	--	--	х
Рационального применения принудительных средств	--	х	--
Стимулирование правопослушного поведения	--	х	х
Соединения наказания с исправительным воздействием	х	х	--

Такая стабильность принципов свидетельствует о том, что в своей основе нормы-принципы уголовно- исполнительного законодательства отвечают современным реалиям.

В ст. 6 проекта нового УИК Республики Казахстан предложена несколько иная система принципов, однако новое не всегда означает верное, правильное решение. В новой норме вполне обоснованно добавлены принципы рационального применения к осужденным принудительных средств и стимулирования правопослушного поведения, в то же время исчезли принципы демократизма и гласности. На наш взгляд, необходимо внести в ст.6 проекта принцип демократизма, реализация которого определяет нахождение деятельности государства по исполнению уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового воздействия под постоянным контролем институтов гражданского общества, а также помощь указанных институтов в исправлении осужденных и их социальной реабилитации. Положения Общей и Особенной частей проекта УИК Республики Казахстан свидетельствуют о возросшем гражданском контроле за деятельностью уголовно-исполнительной системы и участии общественных институтов в исправлении осужденных[1]. Поскольку действие принципа демократизма прослеживается в нормах нового УИК Республики Казахстан, почему же тогда его не указать в числе принципов. При закреплении принципа демократизма станет излишним закрепление принципа гласности, поскольку демократизм предполагает гласное осуществление деятельности по исполнению уголовных наказаний, ибо без последнего невозможен действенный гражданский контроль за этой сферой правоохранительной деятельности.

С учетом изложенного статья проекта нового УИК Республики Казахстан могла бы быть изложена в следующей редакции.

«**Статья 6. Принципы уголовно-исполнительного законодательства**

Уголовно-исполнительное законодательство основывается на принципах законности, демократизма, равенства всех перед законом, гуманизма, дифференциации и индивидуализации исполнения наказаний, соединения наказания с исправительным воздействием, рационального применения принудительных средств и стимулирования правопослушного поведения.»

Приведенное мнение автора статьи не исключает реализации, на наш взгляд, более прогрессивной идеи о закреплении в новых УИК государств каждого принципа в отдельной статье, с раскрытием его содержания. Данные статьи могут быть объединены в отдельной главе Общей части, что придаст этой правовой материи необходимую логику.

Основные средства исправления осужденных первоначально были определены в Модельном УИК государств-участников СНГ (ст. 8) в виде установленного порядка исполнения и отбывания наказания (режима), воспитательной работы, общественно-полезного труда, получения общего образования, профессиональной подготовки и общественного воздействия. Затем они были предусмотрены в самостоятельных статьях УИК Республики Казахстан (ст. 7), Республики Кыргызстан (ст. 8) и Республики Таджикистан (ст. 14). Имеются определенные редакционные и сущностные особенности в определении основных средств исправления.

Так, в УИК Республики Кыргызстан к основным средствам исправления отнесено получение образования. Это вполне правильное решение, поскольку образование осужденных не охватывается только общим образованием. По этой же логике в УИК Республики Казахстан образование осужденных расшифровано на начальное, основное среднее и общее среднее. В УИК Республики Таджикистан образование названо всеобщим, а труд лишен указания на его общественно-полезный характер. Такая сущностная трансформация труда вполне объяснима, так как не секрет, что указанные средства исправления были заимствованы из советского исправительно-трудового законодательства. В условиях новых экономических и политических отношений на стадии принятия УИК, да и в настоящее время, отдельные из них выглядят несколько архаично, например, общественно-полезный труд в условиях господства идеологии рыночных отношений. На момент принятия УИК рассматриваемых государств наука не могла предложить иных основных средств исправления, полагая, что практика выработает новые средства исправительного воздействия на осужденных.

Эти ожидания оправдались, (возможно, только частично): при исполнении лишения свободы с осужденными стала проводиться со-

[1] См.: ст. 7 проекта нового УИК, предусматривающую общественное воздействие в качестве основного средства исправления осужденных.

циальная работа, которая впоследствии стала применяться и в деятельности уголовно- исполнительных инспекций при исполнении наказаний без изоляции от общества. Поэтому существует вполне обоснованная позиция о дополнении основных средств исправления указанием на социальную работу с осужденными, технологии которой заключаются в оказании конкретной социальной помощи осужденным в решении их насущных жизненных проблем (содействие в получении паспорта и других документов, подыскание работы и места жительства после освобождения от отбывания наказания, помощь в решении социальных вопросов семье осужденного, оказавшейся в трудной жизненной ситуации, и т.д.)

Кроме того, следует обратить внимание на ст. 7 проекта нового УИК Республики Казахстан, в которой в качестве основного средства исправления закреплено поддержание социальных и родственных связей осужденных. Действительно, разрыв социальных, родственных и семейных связей являются характерными чертами личности осужденных к лишению свободы в современный период. Усилившуюся десоциализацию личности осужденных к лишению свободы зафиксировала проведенная в 2009 году в Российской Федерации специальная перепись лиц, отбывающих лишение свободы и содержащихся под стражей[1]. Как представляется и в других государствах- участниках СНГ мы можем наблюдать аналогичные тенденции. В связи с изложенным обращение внимания государства и институтов гражданского общества на поддержание социальных и родственных связей осужденных следует только приветствовать. Однако при этом необходимо сделать два дополнения.

Во-первых, следует обратить внимание, что в основных средствах исправления осужденных должна идти речь о поддержании социально- полезных, позитивных связей и отношений. Криминальные связи осужденных по своей природе также являются социальными.

Во-вторых, закрепление в основных средствах исправления осужденных поддержания позитивных социальных и родственных связей не самоцель. Необходимо, чтобы механизмы поддержания таких связей нашли свое отражение в нормах Особенной части УИК, в ведомственных нормативных правовых актах, а главное в практике исправительных учреждений.

Поэтому редакция ст.7 проекта нового УИК Республики Казахстан могла бы выглядеть следующим образом.

«Статья 7. Основные средства исправления осужденных

1. Основными средствами исправления осужденных являются: установленный порядок исполнения и отбывания наказания (режим отбывания наказания), воспитательная работа, социальная работа, поддержание позитивных социальных и родственных связей, общественно-полезный труд, получение начального, основного среднего, общего среднего образования, профессиональная подготовка и общественное воздействие.

2. Средства исправления применяются с учетом вида наказания, характера, степени общественной опасности, формы вины и мотивов совершенного уголовного правонарушения, личности и поведения осужденного.»

В теории уголовно-исполнительного права имеются различные предложения о дополнении основных средств исправления осужденных, например, мерами поощрения и взыскания, изменениями условий отбывания наказания и т.д. Однако, как представляется, указанные средства могут быть отнесены к иным средствам исправления, а не к основным. Независимо от имеющейся в науке уголовно-исполнительного права полемики о дополнении основных средств исправления осужденных, теоретическая конструкция основных средств исправления осужденных, закрепленная в момент принятия УИК государств-участников СНГ, осталась неизменной.

Правовое положение осужденных было закреплено в самостоятельных главах УИК государств-участников СНГ. Основные идеи, заложенные в основу определения правового статуса осужденных в Республике Казахстан (ст. 8), Республики Кыргызстан (ст. 9), Республики Таджикистан (ст. 15) остались неизменными. Это:

1) гарантирование уважения и государственной охраны прав, свобод и законных интересов осужденных;

2) сохранение за осужденным гражданства государства и статуса гражданина;

2) установление ограничений прав и сво-

[1] См.: Осужденные и содержащиеся под стражей в России: по материалам специальной переписи осужденных и лиц, содержащихся под стражей, 12-18 ноября 2009 года/ под общ. ред. Ю.И. Калинина/ Под науч ред. В.И.Селиверстова.- М., ИД «Юриспруденция», 2012.

бод человека и гражданина только законом;

4) закрепление основных обязанностей и основных прав осужденных в Общей части УИК.

За время, прошедшее со дня принятия УИК рассматриваемых государств, соответствующими законами были внесены изменения и дополнения в главу, регламентирующую правовое положение осужденных. Однако данные изменения коснулись, в основном, порядка реализации прав и законных интересов осужденных либо установления дополнительных гарантий их обеспечения. Изменения и дополнения не затронули основ правового положения осужденных, что также свидетельствует о достаточном качестве уголовно-исполнительного законодательства.

Единственное существенное дополнение статьи, устанавливающей основы правового положения осужденных, было осуществлено в УИК Республики Кыргызстан. В части 6 ст.9 УИК предусмотрены основания и порядок применения процедур восстановительного правосудия во время отбывания уголовного наказания. Данные правоотношения, на наш взгляд, в большей степени относятся к применению основных средств исправления осужденных, чем к основам правового положения осужденных. В связи с этим, если законодатель примет решение об оставлении данного института в новом УИК, то его регламентация могла бы быть осуществлена в статьях, регулирующих применение основных средств исправления осужденных.

В ст. 8 проекта нового УИК Республики Казахстан закреплены основы правового положения осужденных в точном соответствии с вышеуказанными идеями. Поэтому предлагаемые нами изменения, с одной стороны, носят редакционный характер, например, добавление к Конституции слов «Республики Казахстан». С другой стороны, изменения имеют и содержательный характер. Например, изменение источника ограничений прав осужденных с Уголовно-исполнительного кодекса на уголовно-исполнительное законодательство продиктовано тем положением, что в систему уголовно- исполнительного законодательства входит не только УИК, но и другие законы РК, регламентирующие исполнение наказаний, иных мер уголовно-правового воздействия. Соответственно с учетом предлагаемых изменений статья 8 проекта нового УИК Республики Казахстан могла бы быть закреплена в следующей редакции.

«Статья 8. Основы правового положения осужденных

1. Республика Казахстан уважает и охраняет права, свободы и законные интересы осужденных, обеспечивает необходимые условия их исправления, гарантии социальной справедливости, социальную, правовую и иную защищенность их личности при исполнении наказаний.

2. Осужденные имеют права и несут обязанности граждан Республики Казахстан с ограничениями, устанавливаемыми Конституцией **Республики Казахстан, уголовным, уголовно-исполнительным и иным законодательством** Республики Казахстан.

3. Осужденные иностранцы и лица без гражданства имеют права и несут обязанности в соответствии с Конституцией **Республики Казахстан**, международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, законодательством о правовом положении иностранцев и лиц без гражданства, ограничениями, предусмотренными **Конституцией Республики Казахстан, уголовным, уголовно-исполнительным и иным законодательством Республики Казахстан.»**

В данной статье не рассматривается такое важное положение Общей части УИК, как система учреждений и органов, исполняющих наказания. Вызвано это тем, что данная проблема, особенно в аспекте сохранения принципа создания исключительно государственной системы исполнения наказания, а также в свете перспектив перехода от к тюремному содержанию осужденных нуждается в самостоятельном осмыслении и освещении.

Данный сравнительно-правовой анализ мог бы оказаться полезным при подготовке новых законодательных актов не только в странах Центрально-Азиатского региона, но и для других государств-участников СНГ.

Исполнитель:

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Йорг Пуделька,
директор региональной программы GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии», судья г. Берлин (Германия)

Йенс Деппе,
доктор права, эксперт по планированию проектов в сфере правовых и судебных реформ, отдел по эффективному управлению и правам человека, GIZ (Германия)

ОБЩЕЕ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО В ГОСУДАРСТВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ – КРАТКИЙ ОБЗОР СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ

Часть I
Обзор актуальной ситуации и действующего законодательства

а) Введение

Для государств с переходной экономикой в Центральной Азии, образовавшихся после распада Советского Союза, первостепенное значение сначала имела реформа гражданского и экономического права. Сразу после принятия новых Конституций, целью которых было обеспечение национальной безопасности, приоритетом было введение рыночной экономики, в то время как многое другое оставалось на старом уровне: канцелярии, суды, тюрьмы, народные парламенты и министерства поначалу хранили верность традиции: существовать не для граждан, а для власти.

Это впечатление не вполне развеялось в Центральной Азии вплоть до сегодняшнего дня. Демократия – это хорошо, но не везде годится, как не раз подчеркивал российский президент. В последнее время стало возможным говорить о правовом государстве, т.к. очевидно, что ни одно государство не может отказаться от права. Но и здесь есть ряд проблем, потому что право проще провозглашать, чем его гарантировать. За последние пятнадцать лет в странах Центральной Азии издано множество новых законов, которые пишутся на бумаге грамотно и с большим усердием. Однако многие из них не оказали большого влияния на характер правопорядка или на переориентацию государств в направлении верховенства права. Нет уверенности и в эффективности новых законов в области административного права, потому что они требуют реализации и институционального

обеспечения. Однако в контексте условий Центральной Азии возможны постепенные изменения, которые поставят отношения гражданина с государством на новую основу.

Как было отмечено выше, административное право не было приоритетным направлением реформы законодательства при переходе к рыночной экономике. По сравнению с новыми конституциями[1], измененными гражданскими кодексами и дальнейшей переработкой гражданского и экономического законодательства[2] основополагающие законы в области административного права, например, на Южном Кавказе, были приняты относительно поздно, спустя несколько лет после новых редакций гражданских кодексов.[3] В Центральной Азии только Киргизская Республика, Таджикистан и Казахстан приняли новые законы об административных процедурах. Казахстанский закон об административных процедурах от 2000 года остался при этом столь бессодержательным, что не заметно, применяется ли он или нет. Напротив, таджикский и киргизский законы об административных процедурах настолько революционны, что их применение еще не обеспечено.

Дефициты при реализации законов объясняются не только нехваткой государственных ресурсов. Взгляд на правовую и административно-правовую науку в Центральной Азии обнаруживает определенное противодействие вообще разработке новых подходов. Даже в России все еще не принят новый закон об административных процедурах.[4] Причины этого различны, но, возможно, они и объективны: законы об административных процедурах устанавливают действующие в правовом государстве правила отношений между гражданином с государством и государства с гражданином, соблюдение которых может быть проверено в суде. Регулярный и эффективный судебный контроль за деятельностью администрации налагает ограничения на деятельность исполнительных органов. Однако в странах Центральной Азии эти органы до сих пор не привыкли к тому, что их кто-то контролирует.

Конечно, с одной стороны, нет никакого сомнения в стремлении стран с переходной экономикой выбросить за борт советское наследие. С другой же стороны, очевидны трудности в принятии и реализации демократических принципов и принципов правового государства. Противоречие между официальной риторикой и действительностью затрудняет закрепление принципов правового государства. Фундамент традиционного правопорядка воспринимается многими как факт, который подавляет уже в зародыше любую мысль о прогрессе в либеральном направлении. На основании предыдущих реформ могло бы возникнуть впечатление, что какие-то шансы на успех имеют прежде всего политически нейтральные реформные законы. Напротив, не так просто реализовать новые, общие административно-правовые законы, обязывающие административные органы предоставлять информацию и обосновывать свои решения и устанавливающие.

Поэтому в отношении административного права можно задать вопрос: как объяснить тот факт, что в Центральной Азии и сегодня все еще имеется дефицит важных реформных концепций? Какие есть препятствия, которые до сегодняшнего дня, вот уже более двадцати лет после окончания советского социализма несут за это ответственность? Для ответа на этот вопрос делались попытки охарактеризовать все еще актуальное наследие социалистического правопорядка и провести различие между простыми и трудными (или «комплексными») шагами реформы. Для примера обратимся к статье, посвященной деформации принципов правово-

1 Конституция Республики Узбекистан была принята в 1992 г. Россия, Казахстан и Киргизская Республика провозгласили свои Конституции в 1993 г. В 1994 г. за ними последовал Таджикистан, три государства на Кавказе – в 1995 г.

2 См. соответствующий обзор по Южному Кавказу и Центральной Азии: Chanturia, Schramm, Knieper: Das Privatrecht im Kaukasus und in Zentralasien – Bestandsaufnahme und Entwicklung, Berlin 2010.

3 Краткий обзор: Грузия: Административный закон / Административно-процессуальный закон 1999 г.; Молдавия: Закон об административно-судебном процессе 2000 г.; Эстония: Закон об административных процедурах 1999 г., Закон об административно-судебном процессе 2001 г.; Украина: Закон об административно-судебном процессе 2005 г.; Армения: Закон об административных процедурах 2004 г. / Закон об административно-судебном процессе 2007 г.; Азербайджан: Закон об административных процедурах 2005 г. / Административно-процессуальный кодекс 2007 г.; Киргизстан: Закон об админи-стративных процедурах 2003 г.; Таджикистан: Закон об административных процедурах 2007 г. В Азер-байджане оба закона вступили в силу только с 1.1.2011 г.

4 Соответствующий законопроект № 64090-3 был внесен в Государственную Думу в 2001 г. и в 2009 окончательно отклонен, см. http://www.consultant.ru/online/base/?req=doc;base=PRJ;n=29125. Также с 2001 г. идет безрезультатная дискуссия по законопроекту об административно-судебной процедуре.

го государства в странах Центральной Азии.[1] Автор ставит следующие вопросы: Что такое простая деформация права и закона? Что такое комплексная деформация? В статье выдвигается тезис, что комплексные деформации могут объясняться наследством Советского Союза - или, по крайней мере, лучше всего объяснить их прежним советским режимом. Но сейчас, на фоне правового развития последних двадцати лет уже можно задать вполне оправ данный вопрос, а не являются ли уже такие сохраняющиеся деформации выражением новой общественной системы, которая за этот время заняла более-менее прочное место?[2] В приводимой ниже таблице (на основе выше упомянутой статьи) при помощи трех критериев показано отличие простых деформаций от комплексных. Эти примеры были отобраны не из сферы административного права, однако они с ним взаимосвязаны:

Простая деформация:	**Комплексная деформация:**
Критерии разграничения:	
один из многих возможных шагов реформы	решающий шаг реформы
препятствия легко устранимы	препятствия устраняются с трудом
по мнению большинства являются явно негативными и должны быть устранены	признаны всеми как «норма» или как постоянный признак
Примеры:	
(1) непризнание государства как субъекта частного права;	(1) нечеткое различие между частным и государственным правом или слабые стороны определения понятия публичных интересов и публично-правовых принципов;
(2) криминализация отдельных ситуаций, относящихся к сфере административного права;	(2) нечеткое различие между административным правом и уголовным правом или концепция административной ответственности гражданина перед государством;
(3) дефицит парламентских законов по сравнению с количеством президентских и министерских указов и постановлений;	(3) недостаточное разделение властей, отсутствие принципа оговорки закона или практика принятия государственными органами постановлений при отсутствии достаточной нормативно-правовой базы;
(4) публичное право не предоставляет гражданам полноценных прав для обжалования действий государства;	(4) недостаточный судебный контроль за решениями органов администрации или практика осуществления правового надзора самими исполнительными органами и прокуратурой;
(5) недостаточное количество судей административных судах.	(5) почти полностью отсутствует защита основных прав конституционными судами.

Приведенные примеры показывают, что стабильные изменения в административном праве зависят не только от формальных реформных шагов (новые законы, новые институты), но и от подлинных инноваций, основополагающих реформ и изменения сознания как профессиональных правоприменителей, так и населения. При этом установка граждан представляется не менее важной, чем повышение профессиональной квалификации юристов. В публичном праве, как и в частном, действует принцип «где нет истца, там нет и ответчика». Для того чтобы реформированное законодательство реализовывалось, оно должно активно применяться и в органах администрации, и в судах. Для иллюстрации таблицы предлагаем схему, демонстрирующую незначительный вес формальных реформных шагов по сравнению с существенно важными реформами в сфере правовой государственности:

1 L.Golovko The Space for Legal Reform in Central Asia: Between Political Limits and Theoretical Deforma-tions, OSCE Yearbook 2010, CORE Hamburg.

2 По этому вопросу см. также: Kathleen Collins, Clan Politics and Regime Transition in Central Asia, Kapitel 1, Cambridge 2006.

Илл. 1: Реформные качели в ходе создания правового государства

b) Об актуальной ситуации в государствах Центральной Азии с учетом развития, правовой государственности и органов администрации

Краткий обзор международных оценок ситуации в странах Центральной Азии показывает, что несомненно имеется потребность в продолжении реформ. Сравнение показателей развития этих государств свидетельствует о том, что наибольших успехов среди них удалось добиться Казахстану и Киргизской Республике. Экономические показатели Казахстана лучше, в то время как Киргизская Республика – несмотря на политические перемены – получает более позитивную оценку с позиций создания правового государства и развития демократии. Обращает на себя внимание тот факт, что Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан в равной мере получают более сдержанную оценку как политической, так и хозяйственной ситуации:

	Казахстан	Киргизская Республика	Таджикистан	Туркменистан	Узбекистан
2012 г. Индекс развития человеческого потенциала (UNDP) в 187 странах	69-е место (высокоразвитое государство)	125-е место (средний уровень развития)	125-е место (средний уровень развития)	102-е место (средний уровень развития)	114-е место (средний уровень развития)
2012 г. Индекс демократии (Economist Intelligence Unit) в 167 странах	143-е место (авторитарный режим)	106-е место (переходный режим)	151-е место (авторитарный режим)	161-е место (авторитарный режим)	161-е место (авторитарный режим)
2014 г. Индекс трансформации Бертельсманна (BTI) в 128 странах	Политика: 102-е место Экономика: 47-е место Жесткая автократия и рыночная экономика с функциональными дефицитами, с умеренным трансформационным менеджментом	Политика: 64-е место Экономика: 70-е место Очень дефектная демократия и рыночная экономика с функциональными дефицитами, с умеренным трансформационным менеджментом	Политика: 108-е место Экономика: 113-е место Жесткая автократия и плохо функционирующая рыночная экономика со слабым трансформационным менеджментом	Политика: 123-е место Экономика: 104-е место Жесткая автократия и плохо функционирующая рыночная экономика при отсутствии трансформационного менеджмента	Политика: 122-е место Экономика: 116-е место Жесткая автократия и плохо функционирующая рыночная экономика при отсутствии трансформационного менеджмента
2013 г. Индекс восприятия коррупции (CPI) в 183 странах	140-е место	150-е место	154-е место	168-е место	168-е место
2013 г. Доклады Всемирного банка “Ведение бизнеса” (World Bank, IFC)	Легкость ведения бизнеса: 50 Начинающий бизнес: 30 Строительство: 145 Контракты: 27	Легкость ведения бизнеса: 68 Начинающий бизнес: 12 Строительство: 66 Контракты: 70	Легкость ведения бизнеса: 143 Начинающий бизнес: 87 Строительство: 184 Контракты: 439	. / .	Легкость ведения бизнеса: 146 Начинающий бизнес: 21 Строительство: 149 Контракты: 40

Что касается развития правовой системы, то Казахстан и Киргизская Республика относятся к государствам, более активно осуществляющим реформы, за ними следует Туркменистан. Эти три центрально-азиатские государства достигли и большего прогресса в деле создания более эффективной администрации и более профессиональной судебной системы. Наоборот, Туркменистан и Узбекистан добились меньших успехов в ходе реформы, направленные на создание правового государства - не только в реализации законов, но даже и в самом процессе законодательства (см. ниже 3. b).

Собственную специализированную административную юрисдикцию учредил только Казахстан. Здесь в первой инстанции созданы специализированные суды, которые, правда, до сих пор занимаются только административными правонарушениями (т.е. нарушениями общественного порядка); в вышестоящей инстанции имеются и соответствующие специальные судьи. Конституционный совет Казахстана тоже работает относительно активно, в то время как Конституционные суды Узбекистана и Таджикистана прозябают. В отличие от них в Туркменистане нет конституционного суда. Киргизская Республика недавно опять ликвидировала свой Конституционный суд.

В более бедных странах Центральной Азии, в особенности в Таджикистане и в Киргизской Республике, а также в сельских районах Узбекистана в органах администрации отсутствуют кадровые и финансовые ресурсы для выполнения публичных задач. Но помимо этого есть и целый ряд дефицитов, которые отмечаются во всем регионе. Более подробные примеры этого можно найти в докладах, составленных выше названными организациями по конкретным странам. Прежде всего, весьма слабо выражено разделение властей. Исполнительные органы имеют неприкосновенное преимущественное положение, что ослабляет и конституционно-правовую независимость судов. За исключением Киргизской Республики, выборы неоднократно характеризовались как несвободные и нечестные. В большинстве стран Центральной Азии средства массовой информации находятся частично под строгим контролем государства.

Одновременно с этим и в отличие от других евразийских государств практически нет прогресса в уголовном преследовании должностных злоупотреблений (коррупция, кумовство, протекции, растраты), и это несмотря на ряд инициатив, реализация которых началась в последние годы. Сравнительно низкими являются и международные рейтинги, оценивающие соблюдение охраняемых законом свобод и прав граждан (срав. здесь доклады по конкретным странам организаций Amnesty International[1] и Human Rights Watch[2]). Законы, направленные против экстремизма и терроризма, еще сильнее ограничили права граждан, начиная с 2005 г. Менее 10% общественных гражданских организаций Казахстана выступают в защиту охраняемых законом свобод и прав граждан или различных меньшинств. В Таджикистане этот показатель составляет менее 5 %. Хотя новое правительство Киргизской Республики призвало своих граждан к проявлению гражданской общественной активности, однако государственная поддержка оказывалась лишь в единичных случаях (см. доклады по странам Фонда Бертельсманна BTI 2012).

Описанные политические и общественные условия отражаются и в практике применения административного права: до сих пор подается сравнительно немного административно-правовых исков. Большая часть их предъявляется хозяйственными субъектами. В суде государство выступает, как правило, против своих граждан. Представляется, что права граждан на обжалование действий государства недостаточно дифференцированы и не повсеместно известны. Часто они не помогают в решающих ситуациях, прежде всего в случаях бездействия должностных лиц. Защита прав в случаях посягательств на право собственности, в вопросах выплаты гражданам компенсации за вмешательство со стороны государства или за неправомерные действия должностных лиц нередко терпит неудачу уже в самом начале. Юридические консультации и помощь адвоката в суде для большинства населения недоступны по причине их дороговизны. На судебных процессах по гражданским или административно-правовым спорам помощь адвоката, как правило, не предоставляется. Складывается впечатление, что фактически не гарантированы доступ к правосудию и юридическое информирование и просвещение населения.

c) Общие административные законы в странах Центральной Азии

В общем административном праве имеется три основополагающих закона, которые имеют центральное значение или претендуют на то, что их действие носит общий характер для всего административного права с его особой материей (полицейское право и законодательство об административных правонарушениях (нарушения общественного порядка), жилищно-коммунальное право, строительное право, социальное право, право государственной службы / право чиновников и т.д.):

(1) закон об административных процедурах,

(2) кодекс об административных правонарушениях,

(3) процессуальный закон о судебном производстве по публично-правовым спорам.

Эти законы частично взаимосвязаны, но частично и нет. Первый определяет в пользу граждан основания законных действий администрации. Второй устанавливает публично-правовые нормы, действующие против граждан, и угрожает санкциями за нарушение этих норм. Третий, в свою очередь, предоставляет гражданам защиту их прав в суде, в случае, если их жалобы, поданные в административный орган, не имеют положительного результата (или с самого начала представляются бесперспективными). Административные процедуры и возможный последующий судебный процесс тесно взаимосвязаны. Правда, судебная защита прав граждан против требований законодательства об административных правонарушениях тоже имеет большое значение. В приведенной ниже таблице отражены задачи и функции трех названных законов. Илл. 2 показывает отсутствие равновесия между применением права общественного порядка в пользу исполнительных органов и защитой индивидуальных прав в пользу гражданина.

1 См. Amnesty International Annual Report 2012..

2 По этому вопросу см., например, Central Asia: Five Years of EU Engagement - Impact on Rights Hampered by Lack of Clear Expectations, Policy Consequences, опубликовано на сайте: http://www.hrw.org/news/2012/06/20/central-asia-five-years-eu-engagement.

	(1) Законодательство об административных процедурах	(2) Процессуальное законодательство	(3) Законодательство об административных правонарушениях
Задача	Рамочный закон, целью которого является установление минимальных требований к процедурам в различных органах администрации и который должен исполняться последними при издании ими административных актов или при осуществлении ими иных административных действий.	Процессуальный закон, регулирующий исковое производство по публично-правовым спорам в суде, является либо частью гражданского кодекса, либо отдельным процессуальным законом или частью общего «административного кодекса».	Кодекс с общей частью, включающей в себя дефиниции, правила и процедурные нормы, и с особой частью, содержащей перечень административных правонарушений («малое уголовное право», уголовное преследование нарушений закона, не носящих криминального характера).
Функция	Обеспечение законности действий органов государственной администрации	Защита прав граждан в суде от нарушения их действиями и решениями администрации	Наложение санкций за административные правонарушения, совершенные гражданами и юридическими лицами
Содержание	путем установления принципов и правил административных процедур и путем точного определения понятий административного акта и др. форм административных решений.	путем описания предпосылок для предъявления иска и видов иска, а также принципов судебного рассмотрения публичных споров.	путем регулирования процедуры наложения денежных штрафов и других санкций, а также определения составов административных правонарушений.
Последствие	Издание / отказ от издания административного акта, а в случае обжалования: или удовлетворяющее требование гражданина решение администрации, либо отказ в удовлетворении требования и при необходимости последующий судебный процесс.	Вынесение решения против административного органа об отмене административного акта, или о выдаче разрешения путем издания нового административного акта, или о выплате компенсации истцу в случае неправомерных действий административного органа.	Предупреждение, денежный штраф, конфискация вещей, административный арест, высылка за границу, лишение лицензии/разрешения, дисквалификация и т.д.

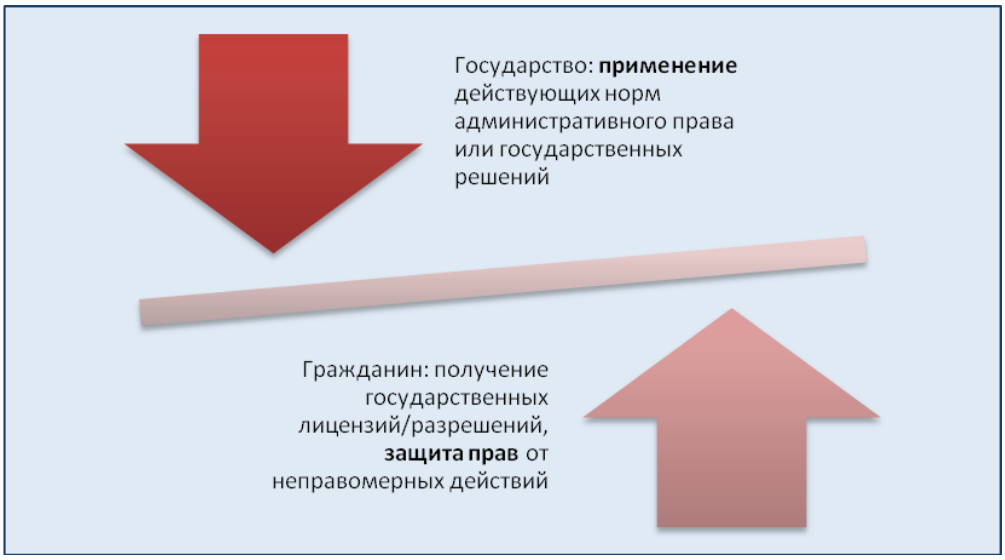

Илл. 2: Административное право – право государства или право гражданина?

Пояснение к илл. 2: В административном праве стран Центральной Азии законодательство об административных правонарушениях, направленное на применение норм против гражданина, развито сильнее, чем законодательство об административных процедурах, которое предоставляет гражданину права участия и получения информации, в особенности как защита прав в суде против посягательств государства и его органов. Это отражает неравенство государства и граждан в суде.

Однако решающее значение имеет не только то, как оформлены законодательные нормы. Важную роль играют также качество правового надзора, осуществляемого вышестоящими органами администрации, предоставление информации юридического характера и правовое просвещение граждан, публикация сообщений в СМИ, независимость правосудия и понимание исполнительной властью своих функций. Как было сказано, здесь в государствах Центральной Азии имеются дефициты, которые оказываются более или менее крупными препятствиями для доступа к правосудию.

Несмотря на частичное принятие новых общих административных законов (в особенности в Таджикистане и в Киргизской Республике), разработка законодательства во всех пяти центрально-азиатских государствах еще не завершена. Это утверждение касается, прежде всего, административных процедур и разработки правил судебного процесса по публично-правовым спорам. В этом состоят самые большие задачи реформы, поскольку они связаны с введением и реализацией нового по своей сути административного права, которое, во-первых, устанавливает правовые позиции граждан, во-вторых, признает за государством обязанность юридически просвещать граждан, обосновывать свои решения и защищать права граждан и, в-третьих, придает большее значение защите индивидуальных прав граждан.

В отличие от этого, крупные кодексы в области административных правонарушений уже неоднократно становились предметом законодательных изменений, но это мало сказалось на улучшении защиты прав или правового положения граждан. Дискуссии, ведущиеся в связи с реформой, и изменения законодательства об административных правонарушениях касались, к примеру, вопроса о применении более гибких санкций (например, увеличение доли предупреждений) или привлечения юридических лиц, но в значительной мере также и запоздалой отмены полностью устаревших составов правонарушений и постепенного повышения денежных штрафов в интересах эффективности законодательства об административных правонарушениях.

В то время как Киргизская Республика (в 2004 г.) и Таджикистан (в 2007 г.) уже приняли общий закон об административных процедурах, который в Таджикистане содержит даже главу о судебном процессе по новым видам исков, Казахстан все еще находится в процессе разработки нового законодательства (см. ниже, часть II). Узбекистан, после того как там в 2008-2009 гг. были разработаны соответствующие законопроекты, снова отказался от них, так что правовая ситуация здесь схожа с ситуацией в Туркменистане: существуют только разработанные еще во времена Советского Союза, претерпевшие неоднократные изменения кодексы, регулирующие административные правонарушения, а также общие гражданско-процессуальные законы, содержащие несколько специальных норм по исковому производству в публично-правовых спорах.

В последнее время стало очевидным, что эти специальные нормы, имеющие краткий и неопределенный характер, уже перестали соответствовать современным требованиям, предъявляемым к рассмотрению публично-правовых споров в суде. Правила, определяющие процессуальные принципы и участников процесса, право подачи иска и различные видов исковых заявлений, а также положения о полномочиях судов на вынесение решений происходят из гражданского процесса советского образца. Они лишь в очень недостаточной степени учитывают особенности публично-правовых споров и реализуют процессуальные принципы без опоры на четкие определения прав и обязанностей сторон процесса. Для различных ситуаций (негативный иск, иск о принуждении к исполнению обязательства, иск в связи с бездействием административных органов, иск о выплате компенсации за причиненный ущерб и т.д.) нет соответствующих норм, которые позволили бы заявить исковые требования в точном соответствии с целью иска.

Кроме того, в странах Центральной Азии имеются законы о заявлениях, обращениях и жалобах граждан в государственные органы. Они восходят к соответствующему закону Российской Федерации, принятому в 1997 году. С

одной стороны, этот закон уже в то время, несмотря на свой весьма декларативный характер и сходство с традиционным (советским) петиционным правом, являлся определенным новшеством. Однако на сегодняшний день он устарел из-за наличия большого числа неопределенностей и открытых вопросов, касающихся последующей защиты права. Поэтому рекомендуется привести его в соответствие с законом об административных процедурах.

В последнее время отдельные страны региона идут к процессу исключения из общего права об административных процедурах и отдельного урегулирования так называемых «государственных услуг», которые по сути дела являются ничем иным, чем особыми областями права об административных процедурах. Это проблематично, так как это и дальше будет способствовать фрагментарности (раздробленности) административного права. Кроме того таким образом уменьшиться потребность, в первую очередь, во всеобъемлющем общем законодательстве об административных процедурах. Некоторые, как признано, особенно важные отрасли и сейчас регулируются с помощью процедурных норм. Все эти новые регулирования нужно будет позже снова собрать при принятии общего закона об административных процедурах, другими словами: либо они должны быть приведены в соответствие с новым законом, либо - еще лучше, должны быть интегрированы в него. В целом, такие намерения, вероятно, поэтому следует рассматривать скорее с критической точки зрения. Они приводят только к кажущемуся прогрессу, который к тому же еще на короткий срок, но в более далекой перспективе они все же препятствуют возникновению единого законодательства об административных процедурах.

На приведенной ниже схеме (илл. 3) рассматриваются центральные административные законы в аспекте защиты прав. Здесь четко по-

Илл. 3: Значение общих административных законов для защиты прав

казано, что перечисленные общие административные законы, а также и кодификация в законе особых административных процедур оказывают значительное влияние на защиту индивидуальных прав гражданина в сфере административного права. Защита прав гражданина включает в себя различные фазы, в рамках которых граждане осуществляют свои права и заявляют о них:

- юридическая консультация, помощь адвоката
- досудебное производство по возражению: ходатайство об издании административного акта или обжалование административного акта
- судебный процесс: иск о принуждении к исполнению обязательства, негативный иск, иск о выплате компенсации за причиненный ущерб и т.д.
- средства обжалования, направленные против исполнения административного акта (в досудебном и судебном порядке)
- конституционная жалоба

Существенно важными вопросами при обеспечении защиты прав являются следующие:

- Как далеко распространяется защита прав?
- Сколько стоит защита прав? Кто может оплатить защиту своего права?
- Является ли защита прав единообразной, или есть много особых процедур?
- При наличии многих особых процедур: соблюдаются ли минимальные стандарты?

d) Пример: Анализ закона об административных процедурах Киргизской Республики и Таджикистана

Приведенная таблица содержит краткий сводный обзор положений новых законов об административных процедурах Киргизии и Таджикистана, имеющих центральное значение для участия гражданина в административной процедуре и защиты индивидуальных прав. Сравнение показывает, что оба закона совпадают в важных аспектах. Кроме того, таджикский закон содержит краткую главу о судебном процессе. Очевидно сходство обоих законов с западно- и восточноевропейским правом:

	Киргизская Республика	**Таджикистан**
Виды административных действий, предусмотренные законом об АПроц	Административный акт (АА)	Административный акт (АА) (для конкретного случая / индивидуальный и нормативный)
Виды процедур, предусмотренные законом об АПроц	3 вида: личный прием, упрощенная процедура, устная процедура (продолжительность процедуры принципиально составляет 1 месяц)	3 вида: упрощенная процедура, формальная процедура с устным разбирательством, публичная процедура для неограниченного числа лиц (различная продолжительность процедуры: 15 или 30 дней, для нормативного АА: 2 месяца)
Отвод должностного лица в связи с пристрастностью	да, но не предусмотрена защита права от решения вышестоящего должностного лица	да, но не предусмотрена защита права, если решение принято начальником соответствующего должностного лица
Слушания, ознакомление с документами	да	да, но в ограниченном объеме
Для вступления АА в силу необходимо его вручение	да	да
Юридическая сила / действительность неправомерного АА	нет, неправомерный АА недействителен	да, отзыв / отмена путем издания АА
Защита доверия при отмене АА	нет, возможна общая ответственность	да, предусмотрено при отмене

Нормированы принципы правового государства	да	да, но частью сокращенно (напр., принцип пропорциональности)
Досудебное производство по возражению в административных органах	да, факультативно	да, факультативно
Орган, в котором проводится производство по возражению	вышестоящий орган	орган, издавший АА, или вышестоящий орган, если АА издан руководителем органа,
Срок подачи возражения	3 месяца	1 месяц
Отлагательное действие средств обжалования	при лишении прав - да	принципиально да, но есть ряд очень неопределенных исключений
Временная защита права	нет	нет
Принудительное исполнение, средства принудительного исполнения	да	да, денежный штраф или выполнение действий третьим лицом за счет обязанного лица, принудительное исполнение осуществляется органом
Административная юрисдикция	нет, суды общей юрисдикции	нет, суды общей юрисдикции
Права суда на вынесение решения	нет специального регулирования	специальные нормы по отдельным видам иска

Из этой сравнительной таблицы следует, что оба закона об административных процедурах, в отличие от закона Казахстана от 2000[1] года, содержат много новелл, в основе которых лежат принципы правового государства. Но есть в них и положения, которые органы администрации вполне могут применять в свою пользу:

Если в законе Таджикистана правила упрощенной процедуры не дают четкого представления о том, действительно ли у гражданина есть право быть выслушанным в случае обжалования обременяющих административных актов, то киргизский закон гарантирует гражданину возможность оказывать определенное влияние на ход процедуры и предписывает, по крайней мере, в отношении обременяющих административных актов, ясное отлагательное действие. Соответствующие положения таджикского закона во многих случаях позволяют отказать в отлагательном действии или же, являясь неопределенными, предоставляют административному органу почти неограниченное право на усмотрение. Кроме того, таджикский закон дает администрации возможность отказать в принятии иска, если, по ее мнению, по этому вопросу уже принято решение. С другой стороны, таджикский закон содержит, в отличие от киргизского, более точные правила защиты юридической силы административного акта и предоставляет защиту доверия при отмене административного акта.

Представляется, что поначалу оба закона долгое время не применялись или почти не применялись в повседневной практике административных органов. Во всяком случае, по Киргизской Республике такой вывод был сделан уже в 2008 году при изучении результатов опроса большого числа органов, проведенного рабочей группой, в состав которой входили представители государственных организаций.[2] Ни один из 22 опрошенных органов или министерств вообще не включил новый закон хотя бы в нормативные источники, на основании которых велась повседневная работа. Позже были

1 Предложения о реформе казахстанского закона см.: Е.В.Порохов «Административные процедуры». Алматы 2011 г. на сайте: http://www.zakon.kz/214693-administrativnye-procedury-e.v.porokhov.html. Ав-тор выступает за применение принципов правового государства в целях предупреждения произвола со стороны государства и для разработки основополагающего регулирования административного акта.

2 Подтверждение этого вывода см.: Турар Бекболотов «Проблемные вопросы исполнения и применения закона КР Об административных процедурах», law firm «Partner»), а также статья «Невыученные уроки государственного управления и борьбы с коррупцией», газета «Открытый Кыргызстан», 29.08.2012 г.

названы причины неприменения закона:

(1) Закон действительно не был известен большинству должностных лиц.
(2) Должностных лиц не готовили к применению этого закона ни в вузе, ни в рамках повышения квалификации.
(3) Другие административные законы, которые связаны с новым законом об административных процедурах, не содержат ссылок на этот закон, так что они применяются изолированно. В частности, нет ссылок на досудебную процедуру по возражению, которая впервые была введена новым законом об административных процедурах.
(4) Граждане и заявители тоже не были проинформированы о новом законе. Кроме того, при подаче ими ходатайства их часто не извещали о времени и месте проведения административной процедуры.
(5) В-пятых, утверждалось, что положения киргизского закона об административных процедурах слишком ограничивают сферу его применения (см. ст. 2), так что он уже заранее представляется неприменимым ко многим ситуациям публичного права.

К этим критическим замечаниям следует добавить, что понятие административного акта все еще остается во многих отношениях неясным. В этом задача не только законодателя, но и административно-правовой догматики.[7] Поэтому современные процессуальные законы почти не учитывают такую конструкцию, как административный акт, хотя в большинстве случаев он является предметом судебного разбирательства. Окончательный соответствующий анализ таджикского закона об административных процедурах пока отсутствует; однако имеются многочисленные указания на то, что ситуация еще хуже, чем в Киргизии: закон не только не применяется, он просто-напросто многим правоприменителям не известен. Более того: из-за нехватки финансирования закон был напечатан в недостаточном количестве и попал в руки не всем судьям и правоприменителям. Поэтому это также не удивительно, что и этот закон тоже до сих пор не вызвал никакого эффекта, достойного упоминания.

Вывод: трудности заключаются не только в законодательном регулировании, но прежде всего в его реализации.

II. Первые результаты административно-судебных реформ

a) Центральная Азия

В региональном масштабе в Центральной Азии нельзя увидеть конкретные результаты административно-правовых реформ. Во-первых, причина этого заключается в том, что нет каких-либо кодификаций права административных процедур или административно-процессуального права, которые были бы созданы в общую советскую эпоху и сохранили бы сегодня свое действие, чтобы тем самым можно было бы поставить вопрос о необходимости их переработки. Кроме того, в области административного права, в отличие от других областей права, например, от гражданского или акционерного права, не заявлено ни одной инициативы по разработке соответствующих законов в рамках СНГ. Поэтому не было и нет никаких рабочих групп – ни на уровне всего СНГ, не только для стран Центральной Азии, которые занимались бы разработкой совместных региональных типовых законопроектов.

Все предыдущие разработки – если таковые вообще были – являются строго национальными.

b) Казахстан

В Казахстане сейчас не ведутся разработки в рамках реформы. Уже принятый в 2011 г. нижней палатой Парламента проект закона, который должен был по-новому регулировать как административные правонарушение, так и административно-процессуальное право, не был утвержден верхней палатой (сенатом).

Развитие права происходило, практически, только в процессуальной области и только на основе судебной практики. В этой связи следует упомянуть, в частности, Постановление Верховного суда Республики Казахстан о рассмотрении публично-правовых споров[1], в котором даны точные указания – частично также весьма современные – о рассмотрении споров с применением главы 27 Гражданского процессуального кодекса, следовательно, большинства административно-правовых дел. Однако это надо рассматривать как временное состояние, которое может сохраниться только до принятия законодательного регулирования административного судебного процесса.

Однако вследствие корректировки под-

1 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 24.12.2010 № 20 «О некоторых вопросах применения судами норм главы 27 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан».

твержденной указом Президента «Концепции правовой политики на 2010-2020 годы», которая особенно охватывает административно-правовую сферу, было решено разработать законопроект административно-процессуального кодекса. Уже в 2014 году при Министерстве юстиции должна быть создана рабочая группа. Законопроект планируется предоставить до 2016 года.

c) Киргизия

Киргизия уже достигла значительных успехов в ходе осуществления реформы в сфере административного права. Сюда, несомненно, относится и готовый проект новой, переработанной версии закона об административных процедурах, которая, по всей вероятности, будет утверждена и вступит в силу уже в этом году. Благодаря этому общее законодательство об административных процедурах Киргизии еще более сблизится с европейскими стандартами. Однако имеются, конечно, и особенности, которые были взяты из прежнего закона или даже получили дальнейшее развитие и регулируются несколько по-иному, чем в Германии.

Сюда относится, например, включение в закон отдельных процессуальных принципов. В то время как в Германии они были выработаны судебной практикой на протяжении нескольких десятилетий, в Киргизии – как и вообще на постсоветском пространстве – очевидно, остается актуальной серьезная потребность в том, чтобы по возможности больше закрепить в самом тексте закона. За этим стоит надежда, что процессуальные принципы, письменно зафиксированные в тексте закона, будут обладать большей фактической убедительностью или, что они просто будут больше учитываться правоприменителями.

Одной из положительных новелл законодательства является отказ от факультативного характера досудебной процедуры по возражению. Согласно прежней правовой ситуации в ст. 44 Закона об административных процедурах (прежняя редакция) предусмотрено, что процедура досудебного производства по возражению является для заявителя факультативной, т.е. он может свободно выбирать, хотел бы он, чтобы в административном органе состоялось производство по возражению, а затем при необходимости начать судебный процесс, или же он собирается сразу обратиться в суд. Согласно абз. 1 ст. 65 нового законопроекта сначала должна быть проведена процедура рассмотрения возражения, и только после этого заявитель может обратиться в суд. Эту новеллу можно только приветствовать, т.к. благодаря ей процедура в целом не только становится более эффективной (самостоятельное исправление административными органами допущенных ошибок и снижение нагрузки на суды), но и возрастает действенность защиты прав (принудительная проверка правомерности и целесообразности, которая бы не проводилась в случае немедленного предъявления судебного иска).

d) Таджикистан

В Таджикистане были предприняты усилия модернизировать кодекс через административное право и в этой связи дополнить его административно-процессуальными нормами. В 2010 году была создана соответствующая рабочая группа по разработке законопроекта при поддержке Германского общества по международному сотрудничеству (GIZ). Однако рабочая группа, которая к тому моменту уже включила в законопроект нормы, регулирующие рассмотрение публично-правовых споров, в конце 2010 года приняла решение не объединять эти два круга вопросов и, таким образом, однозначно следовать примеру Казахстана. Поэтому законопроект, внесенный в парламент в 2011 году, является теперь модернизированным законом об административных правонарушениях.

В отличие от этого уже проведена реформа закона об административных процедурах, который, однако – как упоминалось – испытывает значительные дефициты при применении. Новые шаги в направлении создания административно-процессуального законодательства еще не предпринимались.

e) Туркменистан

В Туркменистане в настоящее время по распоряжению Президента проводится реформа действующего еще с советского времени гражданско-процессуального кодекса. В этой связи активно обсуждается вопрос, что делать со статьями ГПК, которые касаются процесса в публично-правовых спорах. В настоящее время было принято решение о том, что пока нет смысла разрабатывать собственный административно-процессуальный закон, но должна быть произведена модернизация предписаний в рамках ГПК. В этой связи намечается, что касающиеся административных правонарушений положения будут вычленены из ГПК и сконцентрированы в кодексе об административных правонарушениях, кроме того оставшиеся пу-

блично-правовые положения будут реформированы с сильным упором на инквизиционный принцип.

f) Узбекистан

В Узбекистане – за исключением некоторых изменений в законодательстве об административных правонарушениях – нет сколько-нибудь заметных успехов в ходе реформы общего административного права. Уже разработанный законопроект об административных процедурах смог пройти чтения в парламенте и не вступил в силу. Теперь будет предпринята новая попытка по его переработке, а затем предстоит очередное представление в парламент.[1]

В продолжение советских традиций административный судебный процесс проводится в соответствии с нормами гражданского процессуального кодекса. Реформ в этой области можно ожидать только после 2016 года, с учетом государственных программ проведения реформ.

III. Критическая инвентаризация осуществляемых реформ и планов проведения будущих реформ в области административного права

1. Центральная Азия в целом с учетом концепции и модельного закона об административном судебном процессе

а) Формальные и неформальные модели

Для Центральной Азии как региона в настоящее время характерно не только единое движение вперед в сфере осуществления административно-правовых реформ. Хотя страны этого региона имеют общее советское прошлое, однако они развиваются в разных направлениях и с разными темпами.

Это объясняется, по меньшей мере, тремя причинами. Во-первых, не везде существуют одинаково хорошие политические связи между центрально-азиатскими государствами. В некоторых частях региона наблюдается явная напряженность, и хотя причина это заключается не в сфере права, это значительно на ней сказывается. Частично это даже исключает возможность сотрудничества – например, в форме создания совместных рабочих групп по разработке межгосударственных законопроектов.

Во-вторых, в сфере административного права Россия вряд ли может выступать как упорядочивающий фактор или как образец для подражания. В то время как в прибалтийских республиках и в постсоветских республиках Южного Кавказа уже осуществлены реформы законодательства об административных процедурах и административного процессуального законодательства по немецкому или европейскому образцу, в России до сих пор практически не проведены коренные реформы. Правда, не раз высказывалось желание построить административную юстицию по европейскому образцу. Недавно в этом неоднократно заверил нынешний президент В.Путин в ходе своей предвыборной кампании. Однако до сих пор все эти попытки и заявления остаются безрезультатными. Даже если центрально-азиатские государства и отвергают известную с советских времен направляющую, а частично и опекающую правовую политику со стороны России, то все же для большинства стран проведение правовых реформ в России функционально является, по меньшей мере, неформальным образцом. Так, несколько государств Центральной Азии приступили к осуществлению планов в области законодательства, после того как Россия обратилась к соответствующей проблематике. И тогда российские законопроекты даже частично брались за основу или - с учетом национальных особенностей конкретного государства – вообще использовались максимально широко. Ввиду отсутствия соответствующих реформ в области административного права Россия de facto не может представлять собой (неформальную) модель для региона Центральной Азии.

В-третьих, в сфере административного права – в отличие от других областей права – нет модельного законодательства для Содружества Независимых Государств (СНГ), в которое входят все республики Центральной Азии.[2] Например, в области гражданского права существует соответствующий модельный закон, устанавливающий для гражданских кодексов всех стран СНГ основные требования, которые, в частности, в значительной мере были приняты центрально-азиатскими республиками.[3] Государства-члены СНГ проводят и совместные обсуждения важных новелл, чтобы обеспечить созвучность в ходе развития законодательства.[4] Поэтому исключается и формальная модель для обеспечения единого направления правотворчества в административном праве.

1 Подробнее об этом см. ниже III. 2. e).

2 Туркменистан имеет только ограниченный статус участника.

3 См. Chanturia, Schramm, Knieper: Das Privatrecht im Kaukasus und in Zentralasien – Bestandsaufnahme und Entwicklung, Berlin 2010.

4 Срав., например, предпринимаемые сейчас усилия по реформе модельного закона по гражданскому праву.

b) Концепция и модельный закон в области административного процессуального права в Центральной Азии

Ввиду отсутствия объединяющих или упорядочивающих базовых требований, Региональная программа «Содействие правовой государственности в Центральной Азии», которая вот уже более 10 лет осуществляется Германским обществом по международному сотрудничеству (GIZ) по поручению Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ) в пяти государствах Центральной Азии и в ходе реформ в области юстиции оказывает поддержку своим партнерам на местах, приняла решение о разработке концепции, включающей формулирование модельных норм для создания административно-процессуального закона. То же самое планируется сделать и в области законодательства об административных процедурах.

aa) Административно-судебный процесс

Так как во всех государствах Центральной Азии административное процессуальное право, продолжая следовать советскому образцу, в конкретных гражданских процессуальных кодексах регулируется как особый вид процесса, то практически нет никакой возможности использовать региональный законодательный опыт при создании новой административной юрисдикции. Правда, некоторые государства на постсоветском пространстве за пределами центрально-азиатского региона уже провели у себя реформу административного процессуального законодательства по примеру европейских стран. Однако при этом иногда использовались настолько различные подходы, что они вряд ли годятся как модельные. Так, например, Грузия и Армения в значительной степени использовали немецкую модель - один к одному; недавно за ними последовал Азербайджан. В Прибалтике имеются частично другие подходы. Так, например, Латвия объединила в одном законе административные процедуры и административный процесс (подобно тому, как это сделано в Нидерландах), но при этом однозначно пошла по пути отказа от рассмотрения административного права как права административных правонарушений.

На этом фоне и памятуя о совместном советском прошлом центрально-азиатских стран, а также учитывая, что с европейской точки зрения желательным представляется единое или схожее развитие разных регионов, разработанная GIZ Концепция, включая модельные нормы, должна быть предоставлена в распоряжение соответствующих национальных рабочих групп в странах Центральной Азии и послужить как бы образцом или основой для работы. При этом как Концепция, так и модельные нормы по существу придерживаются следующей структуры:

(1) Сначала должны быть сформулированы общие принципы административного процесса, отвечающего требованиям правовой государственности. Принимая во внимание, что в странах Центральной Азии прочно укоренились законодательные традиции советского периода, сформулированные принципы должны быть включены также и в конкретные нормы. Это соответствует и практическому опыту, полученному при осуществлении других реформ процессуального права в Центральной Азии: чем конкретнее будут сформулированы общие принципы в самом тексте норм, тем выше вероятность их практического применения. Наряду с обычными и формально общепризнанными, в том числе и в Центральной Азии, принципами (справедливость, публичность и т.д.) особое внимание будет уделено принципу исследования обстоятельств судом (инквизиционный принцип). В этом заключается существенное отличие от гражданского процесса, согласно принципам которого и сегодня еще в основном продолжают разбираться публично-правовые споры.

(2) Во 2-м разделе рассматриваются возможные участники процесса (и причины исключения из числа участников). При этом авторы концепции исходят из того, что прокуратура, которая, примыкая к советской традиции, все еще играет значительную роль даже в гражданском процессе («функция надзора»), фактически не может быть исключена. Во всяком случае, на сегодняшний момент такие планы были бы неосуществимы. В этом отношении речь прежде идет всего о включении прокуратуры таким образом, чтобы укрепить, а где-то и расширить административно-правовую защиту индивидуальных прав, но, с другой стороны, Концепция не признает общего надзора за правомерностью.

(3) Третий раздел содержит определения видов иска. При этом избран примыкающий к немецкой модели, однако частично модифицированный подход. Модификации встречаются в особенности там, где необходимо упростить

слишком сложные конструкции или сослаться на специфические условия ситуации в центрально-азиатском регионе. С учетом последнего аспекта предлагается, например, ввести иск об отводе, с помощью которого истец еще до вынесения решения по административному спору может добиться изменения состава судебного органа, выносящего решения. В особенности в общественных системах, основанных на клановых структурах, - а к ним относятся и общественные системы Центральной Азии - это может быть решающим преимуществом.

Защита прав не ставится в зависимость от наличия административного акта, однако имеет соответствующую привязку к нему как к центральному конструкту права административных процедур. Так, например, предъявлением иска об исполнении обязательства могут быть оспорены как административные акты, так и прочие виды административных действий («реальные акты») и быть отменены иском об отмене. При этом для эффективности защиты прав важно кассационное действие отменяющего административный акт судебного решения, которое не требует последующего исполнения органом (следовательно, не требует и контроля исполнения).

(4) В следующем разделе рассматриваются средства обжалования. При этом авторы концепции исходят из того, что судебные решения по административным спорам обязательно должны давать возможность их проверки – как в юридическом, так и в фактическом аспекте. Но для усиления эффективности должна быть создана проверяющая инстанция («кассация»), компетенцией которой является контроль исключительно правового аспекта. Важно устранить надзорную инстанцию, которая вправе задним числом снова отменять даже вступившие в законную силу решения последней инстанции. Эта особенность советского наследия наносит огромный вред правовой надежности, а тем самым и инвестиционному климату в стране.

(5) Далее в настоятельном порядке будет рекомендовано ввести производство по возражению, проводящееся административными органами и предшествующее судебно-административному контролю. Вопреки широко распространенному в Центральной Азии мнению оно не является бессмысленным и не затрудняет доступ к защите прав в суде. Напротив: производство по возражению может разгрузить суды и способствовать тем самым из большей эффективности, поскольку мелкие или формальные ошибки можно без проблем устранить в вышестоящем административном органе. Кроме того, возрастет эффективность защиты прав гражданина. Ведь согласно принципу разделения властей он только в досудебном производстве по возражению может заявить, что действие администрации было хотя и правомерным, но не целесообразным. Так как суды уже не могут проверять соображения целесообразности из-за принципа разделения властей, то тем самым и граждане были бы вообще исключены из этого процесса при отсутствии производства по возражению.

(6) Еще один раздел содержит нормы, касающиеся процессуальных расходов, при этом концепция следует здесь общим принципам, по которым проигравшая сторона несет процессуальные расходы. С другой стороны, следует учитывать и особенности, которые вытекают из особенных отношений между гражданином и государством. Так, следует, в частности, учесть такие случаи, в которых гражданин ищет защиты своего права только потому, что правомерность обжалуемого административного акта не вполне очевидна из-за неудачного обоснования. В подобных случаях надо искать взвешенные решения, не совпадающие с общим регулированием.

bb) Законодательство об административных процедурах

Законодательство об административных процедурах в странах Центральной Азии характеризуется в основном разбросом по различным нормативно-правовым актам и децентрализованным регулированием. Противодействие этому обстоятельству и подготовка почвы для кодификации общего административно-правового регулирования как раз и является целью недавно разработанной концепции и вытекающих из нее модельных норм для общего закона об административных процедурах.

Принятый на этой основе национальный общий административно-процессуальный кодекс должен предусматривать единые правила для множества административных процедур. Данная модель регулирует, что также должны регулировать и соответствующие национальные законы, следующие положения:

(1) подачу ходатайства как условие начала процедуры или же начало процедуры в случаях, когда орган вправе и должен действовать без ходатайства;

(2) административный акт как центральный инструмент действия администрации, который в итоге может иметь значение и для предоставления защиты прав;

(3) нормы, предписывающие слушания до издания обременяющих административных актов;

(4) процедурные нормы, включая возможные нормы для исправления процедурных ошибок;

(5) участников и условия их исключения из процесса;

(6) выработку завершающего процедуру решения или действия;

(7) производство по возражению в целях досудебной проверки административных актов в аспекте правомерности и целесообразности;

(8) единые нормы о тарифах;

(9) вручение извещений;

(10) исполнение административных актов.

Вопрос, в какой степени все эти аспекты должны быть впоследствии включены в кодификацию общего административного права или же об издании с их учетом специальных законов для конкретных областей (как, например, в Германии к закону об исполнении административных решений), должен быть потом предоставлен на усмотрение соответствующих рабочих групп в конкретных странах.

2. Тенденции в развитии права административных процедур и в административном процессуальном праве в отдельных странах

a) Казахстан

Как отмечено выше, в Казахстане не было административно-правовых реформ в рассматриваемых здесь областях законодательства об административных процедурах и административно-процессуального законодательства. Серьезные импульсы развития содержит утвержденная Указом Президента от 24 августа 2009 г. «Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года»,[1] предусматривающая как унификацию законодательства об административных процедурах, так и учреждение в Казахстане административной юстиции по европейскому образцу.

Правда, после того, как в 2009 г. потерпел неудачу уже принятый нижней палатой Парламента «Административный кодекс», который по существу был призван объединить административное право в области общественного порядка с административным процессуальным правом, государство уже не принимало никаких серьезных усилий по реформе в рассматриваемых здесь правовых сферах.

В 2011 году Институт законодательства, который сегодня стал подразделением Министерства юстиции, представил проект общего закона об административных процедурах.[2] Однако этот законопроект, многие разделы которого уже отвечали современным европейским принципам, не был рассмотрен и не получил дальнейшего развития, несмотря на положительные отзывы иностранных экспертов.

В частности, эта проблематика до сих пор не включена в «План законодательных работ», ежегодно утверждаемый в Казахстане и планирующий законодательную деятельность на будущий год. Предпринимаются соответствующие усилия, чтобы добиться включения этой темы в названный План (в том числе это поддерживается и Региональной программой GIZ – например, в рамках ежегодно проводимой в Астане «Международной конференции по административному праву», которая в 2012 году была организована совместно с инициативой Европейского Союза «Rule-of-Law-Plattform»), причем наличие представленной выше Концепции и соответствующих модельных норм увеличили шансы на успех. Таким образом, Министерство юстиции приняло решение разработать соответствующий законопроект и создать для этого рабочую группу. Но в плане законодательных работ данный вопрос должен быть рассмотрен только в 2015 году, так что принятие закона следует ожидать лишь в 2016 году.

b) Киргизия

После того как в Киргизии был разработан новый закон об административных процедурах, который сейчас проходит парламентские чтения и, должен будет принят уже в первой половине 2014 годе, в июне 2012 году при поддержке со стороны Программы GIZ «Содействие правовой государственности в Центральной Азии» начала работу рабочая группа по разработке законопроекта, в котором предусматривается самостоятельное процессуальное право для рассмотрения публично-правовых споров. Рабочая группа, в которую входят члены парламента, судьи различных судов и другие юристы, в своей работе ориентируется на изложенную

1 Указ Президента Республики Казахстан от 24.08.2009 г. № 858

2 Институт законодательства Республики Казахстан. Проект (А.Б. Габбасов) закона об административных процедурах, март 2011 г.

выше Концепцию.[1]

c) Таджикистан

В Таджикистане не наблюдается стремлений к реформе законодательства об административных процедурах и административного процессуального законодательства, хотя реформа признана необходимой и включена в соответствующие программные документы.[2] Остается ждать, будут ли предприняты реформаторские усилия в этом направлении для двух областей или не лучше ли поработать в отношении процедурного права только над более эффективной реализацией уже существующего закона.

d) Туркменистан

В Туркменистане созданная по поручению Президента рабочая группа занимается вопросами реформирования гражданского процессуального кодекса, а также регулируемыми в нем публичными спорами. При этом согласно текущему состоянию дел намеревается: (1.) исключить административные правонарушения из Гражданского процессуального кодекса и объединить их в Кодексе об административных правонарушениях; (2.) пересмотреть необходимость собственной арбитражной подсудности; (3.) заново урегулировать публично-правовые споры в рамках ГПК и при необходимости включить подведомственные до сих пор арбитражной подсудности публично-правовые споры экономического характера; (4.) при этом придать особое значение, прежде всего, административно-процессуальным принципам, как например, инквизиционному принципу.

e) Узбекистан

Согласно государственным программным документам, часть которых упоминалась в речи Президента Республики Узбекистан, имеются смелые планы по реформированию законодательства об административных процедурах и законодательства об административном процессе, при этом приоритет однозначно отдается праву административных процедур.[3] По имеющейся информации, только по завершению этих работ приступят к вопросам административной юрисдикции, что сегодняшними планами предусмотрено на 2015 год. Однако здесь планируется проведение двухлетних исследований, в ходе которых, прежде всего на основе сравнения права, будет запрошен международный опыт по административной юрисдикции.

В 2012 г. одна из рабочих групп снова предприняла усилия по представлению законопроекта об административных процедурах при поддержке GIZ и Японского агентства международного сотрудничества (JICA). При этом следует привести в соответствие с указаниями Верхней палаты (Сената) законопроект, который был внесен в парламент еще три года назад, был утвержден Нижней палатой, но отклонен Верхней палатой парламента. Между тем в 2013 году была предоставлена национальная концепция. После этого было принято решение, объединить в одном законе административно-процессуальное право и право об административных процедурах, как например это имеет место в Латвии или Нидерландах. Однако для разработки такого единого закона еще нет четких временных рамок. В связи с предстоящими президентскими выборами можно предположить, что никаких серьезных шагов по реформированию в данный момент не будет предпринято. Этого следует ожидать не ранее 2015 года.

Обзор шагов в ходе осуществления реформ:

	KZ	KG	TJ	TM	UZ
Государственная программа по реформе Закона об административных процедурах	+	+	+	-	+
Создана рабочая группа	-	+	-	-	-
Наличие законопроекта	-	+	-	-	-
Государственная программа по реформе административно-процессуального законодательства	+	+	+	-	+
Создана рабочая группа	-	+	-	-	-
Наличие законопроекта	-	-	-	-	-

1 См. выше п. III. 1.

2 См., например: Указ Президента Республики Таджикистан от 3 января 2011 г. № 976 «Об утверждении Программы судебно-правовой реформы в Республике Таджикистан на 2011-2013 годы».

3 См., например: «Концепция дальнейшего углубления демократических реформ и формирования гражданского общества в стране», которая была представлена в речи Президента Республики Узбекистан на совместном заседании обеих палат парламента 12 ноября 2010 г.

IV. Рекомендации для высших должностных лиц в странах Центральной Азии

1. Пропаганда идей по осуществлению реформы законодательств об административных процедурах и об административном судебном процессе в соответствии с вышеизложенной Концепцией (одновременное продолжение многолетней работы по лоббированию)

2. Содействие созданию национальных рабочих групп по разработке законопроектов и по проведению сравнительных исследований регионального права

3. Принятие во внимание международного опыта (практика и законодательство), а также обсуждение модельных норм

4. Учреждение собственной административной юрисдикции или специализированных судебных палат в рамках общей юрисдикции, которые будут рассматривать споры, применяя собственный процессуальный кодекс

4а. При необходимости создание пилотных судов

5. Введение принципиально обязательного досудебного производства по возражению

6. Обновление административного права на основе теории права

7. Включение современных подходов в области административного права в программы обучения и повышения квалификации юристов

8. Реализация реформированных законов, например закона об административных процедурах Киргизской Республики (например, повышение квалификации, сотрудничество с пилотными органами администрации, Public Awareness Raising – повышение информированности общественности)

8а. Усиление защиты индивидуальных прав и публикация директивных решений административных органов и судебных решений

9. Дальнейшее улучшение базовых условий (например, приведение в соответствие зарплат чиновников и судей, регулярное повышение квалификации всего судебного корпуса, увеличение учебных часов на изучение административного права, усиление антикоррупционных мер – в особенности превентивных, усиление участия граждан в адми-нистративном праве)

10. Мониторинг осуществления реформ со стороны государства и гражданского общества

Европейский парламент

Проект доклада с рекомендациями в адрес Комиссии по Законодательству об административных процедурах Европейского Союза (2012/2024(INI))

Комитет по юридическим вопросам

Докладчик: Luigi Berlinguer

Выдержка из доклада:

Рекомендация 1 (в отношении цели и сферы принимаемых норм):

«Цель регулирования заключается в обеспечении права на надлежащее управление путем открытого, эффективного и независимого администрирования на базе Европейского Закона об административной процедуре.

Регулирование должно применяться к институтам, учреждениям, бюро и агентствам (к «администрации Союза») в процессе их взаимодействия с общественностью. Следовательно, сфера его применения ограничивается прямым администрированием.

Эти нормы должны кодифицировать основополагающие принципы надлежащего управления и регулировать соблюдаемую администрацией Союза процедуру при рассмотрении дел с участием физических или юридических лиц в качестве одной из сторон, а также в иных случаях личного или прямого контакта физического лица с администрацией Союза».

Рекомендация 3 (в отношении общих принципов, регулирующих деятельность административных органов):

Законодательное регулирование должно кодифицировать следующие принципы:

- Принцип законности: администрация Союза действует в соответствии с законами и при-

меняет правила и процедуры, предусмотренные законодательством Союза;

Административные полномочия и их содержание основаны на законах и полностью им соответствуют. Принимаемые меры и решения никогда не бывают произвольными (дискреционными), они всегда основаны на законах и интересах общества.

- Принцип отсутствия дискриминации и равного отношения: администрация Союза избегает любую необоснованную дискриминацию людей по национальному, гендерному, расовому принципу, по цвету кожи, этнической принадлежности, социальному происхождению, языку, религии, убеждениям, политическим или иным взглядам, по инвалидности, возрасту или сексуальной ориентации.

К лицам, находящимся в одинаковой ситуации, будет одинаковый подход.

Единственным основанием разного подхода являются объективные характеристики рассматриваемого вопроса.

- Принцип пропорциональности: администрация Союза принимает решения в отношении прав и интересов лиц исключительно по мере необходимости и в пределах, требуемых для достижения поставленной цели.

При принятии решений должностные лица обеспечивают баланс интересов частных лиц и общества. В частности, они не налагают чрезмерное по сравнению с ожидаемым результатом административное или финансовое бремя.

- Принцип беспристрастности: администрация Союза действует беспристрастно и независимо. Она воздерживается от любых произвольных действий, отрицательно влияющих на лиц, и от предоставления привилегированных режимов по любым основаниям.

Администрация Союза всегда действует в интересах Союза и на общее благо. В основе ее действий никогда не лежат личные, семейные, национальные интересы или политическое давление.

– Принцип последовательности и законных ожиданий: администрация Союза действует последовательно в соответствии со своей стандартной административной практикой, которая доводится до общего сведения. При наличии в отдельных случаях законных оснований для отступления от такой стандартной административной практики предоставляется обоснование такого отклонения.

Администрация Союза уважает законные и разумные ожидания лиц, вытекающие из ее предыдущих действий.

– Принцип неприкосновенности частной жизни: администрация Союза соблюдает неприкосновенность частной жизни в соответствии с Директивой ЕС № 45/2001.

Администрация Союза воздерживается от обработки данных в незаконных целях или передачи таких данных неуполномоченным третьим лицам.

- Принцип прозрачности: Администрация Союза документирует административные процедуры и ведет учет входящей и исходящей почты, полученных документов, а также принятых решений и мер.

Запросы на получение доступа к документам обрабатываются в соответствии с международными правилами и общими принципами и лимитами, предусмотренными Директивой ЕС №1049/2001.

- Принцип эффективности и служения: Администрация Союза действует в соответствии с критериями эффективности и служения обществу.

Сотрудник информирует общественность о порядке рассмотрения вопросов, находящихся в его компетенции. По получении запроса, не входящего в компетенцию сотрудника, последний направляет заявителя в соответствующую службу.

Рекомендация 4.1: по началу (введению) административной процедуры

Рекомендация 4.2: по подтверждению получения [письма, запроса и т.д.]

Рекомендация 4.3: по беспристрастности административных решений

Рекомендация 4.4: по праву быть выслушанным

Рекомендация 4.5: по праву доступа к своему личному делу

Рекомендация 4.6: по срокам

Рекомендация 4.7: по форме административных решений

Рекомендация 4.8: по обязанности указывать причины

Рекомендация 4.9: по уведомлениям о принятых административных решениях

Рекомендация 4.10: по уведомлениям о доступных средствах решения проблемы

ОМӮЗИШ ВА ҶАМЪБАСТИ ТАҶРИБАИ СУДИИ МАРБУТ БА ПАРВАНДАҲОИ ЭЪТИРОФИ (ҲОЛАТИ) ҲУҚУҚИ МОЛИКИЯТ БА СОХТМОНИ ХУДСАРОНА, КИ АЗ ҶОНИБИ СУДЯҲО ДАР СОЛИ 2013 БАРРАСӢ КАРДА ШУДААНД

Тибқи нақшаи кории Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар нимсолаи якуми соли 2014 ҷамъбастии мазкур гузаронида шуд. Мақсад аз гузаронидани ҷамъбастӣ таҳлил намудани таҷрибаи судии марбут ба парвандаҳои эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ва омӯзиш аз тарафи судҳо, татбиқи қонунҳои моддӣ, мурофиавӣ ва иҷрои талаботи қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012 таҳти №14 «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд», ҳангоми ҳалли баҳсҳои эътирофи ҳуқуқи (ҳолати) моликият ба сохтмони худсарона ва пешниҳоди тавсияҳои муфид баҳри татбиқи таҷрибаи ягонаи қонунии дурусти судӣ мебошад.

Бо мақсади гузаронидани ҷамъбастии мазкур ҳамагӣ 1218 парвандаҳои граждани вобаста ба ҳалли баҳсҳои мазкур, ки дар давраи соли 2013 дар судҳои шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ баррасӣ гардидаанд, таҳти омӯзиш қарор дода шуданд.

Тибқи талаботи моддаи 36-и Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас ба манзил ҳуқуқ дорад. Ин ҳуқуқ бо роҳи сохтмони манзили давлатӣ, ҷамъиятӣ, кооперативӣ ва хусусӣ таъмин карда мешавад.

Мувофиқи талаботи қисми 1 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтмони худсарона - сохтмони хонаи истиқоматӣ, биною иншоот ё дигар амволи ғайриманқуле мебошад, ки дар қитъаи замини мутобиқи тартиби муқаррарнамудаи қонун ва дигар асноди ҳуқуқӣ барои чунин мақсад ҷудонашуда ё бидуни гирифтани иҷозати зарурӣ ё ба таври назаррас вайрон кардани меъёру қоидаҳои шаҳрсозӣ ва бинокорӣ бунёд шудааст. Дар асоси талаботи қисми 3 ҳамин модда, ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона мумкин аст аз тарафи суд ба шахсе, ки дар қитъаи замин сохтмонро анҷом додааст, ба меросии якумра ва истифодаи доимӣ (бемуҳлат) эътироф карда шавад.

Кафолати ҳифзи судии шаҳрвандон дар моддаи 19 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ гардидааст.

Натиҷаи ҷамъбастии гузаронидашуда нишон дод, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон бо истифода аз ҳуқуқҳои манзилиашон тибқи талаботи меъёри дар Сарқонун зикргардида, моддаи 4 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қисми 3 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ҳолати пайдоиши баҳсҳои мазкур оиди эътироф намудани ҳуқуқи (ҳолати) моликият ба сохтмонҳои худсаронаашон ба суд мурочиат кардаанд.

Аз омӯзиши 1218 адад парвандаҳои марбут ба баҳсҳои мазкур муайян карда шуд, ки нисбат ба 1107 парванда ҳалномаҳо оиди қонеъ намудани баҳсҳо қабул гардида, 1 ариза рад, 111 ариза бе баррасӣ ва баррасии 1 адад парванда қатъ карда шудааст.

Мутобиқ ба талаботи моддаи 136 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, судя уҳдадор аст дар давоми се рӯз аз рӯзи ворид гардидани аризаи даъвогӣ (ариза) ба суд, масъалаи ба мурофиаи суд қабул намудани аризаи даъвогӣ(ариза)-ро баррасӣ намояд. Дар хусуси қабули аризаи даъвогӣ судя таъинот қабул мекунад, ки мутобиқи он баррасии парвандаи граждани дар суди марҳилаи якум оғоз мегардад.

Муайян гардид, ки дар вақти қабули аризаҳо (инчунин аризаҳои даъвогӣ) марбут ба баҳсҳои мазкур, таъинотҳо дар хусуси қабули аризаҳо (аризаҳои даъвогӣ) ба мурофиаи судӣ саривақт ва тибқи талаботи моддаи 136 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби судяҳои судҳои шаҳрҳои Ваҳдату Турсунзода, ноҳияҳои Ҳисор, Рӯдакӣ, Ваҳдат, Шаҳринав ва Варзоб тартиб дода шуда ва ба маводҳои парванда замима карда шудаанд.

Аз мазмуни қисми 1 моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боҷи давлатӣ» бармеояд, ки боҷи давлатӣ ба андозаи 0,5 % аз арзиши даъво бояд пардохт карда шавад.

Омӯзиши парвандаҳо нишон дод, ки

иҷроиши дурусти талаботи қонуни зикргардида аз ҷониби судяҳо на ҳама вақт ба иҷро расонида шудаанд. Дар баъзе ҳолатҳо боҷи давлатӣ аз маблағи дар қонун нишондодашуда кам ё умуман пардохти он таъмин карда нашудааст.

Масалан: шаҳрванд Р.Д. 14 январи соли 2013 ба суди шаҳри Ваҳдат бо ариза оиди эътирофи соҳибмулкӣ мурочиат карда, вале ҳангоми пешниҳоди ариза боҷи давлатиро пардохт накардааст. Судяи суди шаҳри Ваҳдат аризаро бе пардохти боҷи давлатӣ ба мурофиаи судӣ қабул намудааст. Инчунин, дар суди ноҳияи Ҳисор низ аризаҳои шаҳрвандон Х.З. ва Н.А. оиди эътирофи соҳибмулкӣ ба манзилҳои худсарона сохташуда бе пардохти боҷи давлатӣ ба мурофиаҳои суд қабул карда шудаанд.

Камбудиҳои зикргардида дар қабули аризаҳои шаҳрвандон Д.А., Н.А. дар суди шаҳри Турсунзода такрор гардидаанд.

Муайян карда шуд ҳолатҳое, ки дар вақти қабули аризаҳо (даъвогӣ) оиди баҳсҳои мазкур маблағи боҷи давлатӣ аз андозаи маблағи муайян кардаи қонун камтар пардохт карда шудаанд.

Чунончӣ: дар суди ноҳияи Ҳисор ҳангоми ба мурофиаи судӣ қабули аризаҳо оиди баҳсҳои мазкур шаҳрвандон Ш.Н. ба ҷои 160 сомонӣ - 50 сомонӣ, Р.А. ба ҷои 230 сомонӣ - 30 сомонӣ, А.Р. ба ҷои 140 сомонӣ - 9 сомонӣ, П.И. ба ҷои 250 сомонӣ - 50 сомонӣ, А.Н. ба ҷои 180 сомонӣ - 42 сомонӣ ва Р.Ш. ба ҷои 120 сомонӣ - 48 сомонӣ боҷи давлатӣ пардохт кардаанд. Мутаассифона, судяҳои суди ноҳияи Ҳисор дар чунин ҳолат бо дастрасии талаботи моддаи 93 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми қабули ҳалномаҳо масъалаи пардохти фарқияти маблағи боҷи давлатии пардохтнашударо ҳал накардаанд.

Дар моддаи 93 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ гардидааст, ки ҳангоми душвории муайян намудани нархи даъво дар рӯзи пешниҳоди он андозаи боҷи давлатиро суд пешакӣ муайян намуда, минбаъд боҷи давлатӣ иловатан, мутаносибан ба нархи даъвое, ки суд ҳангоми ҳалли парванда муайян кардааст, пардохта мешавад.

Аз омӯзиши парвандаҳои таҳти ҷамъбастӣ қарордодашуда муайян карда шуд, ки иҷроиши талаботи меъёри мурофиавии дар боло номбаршуда дар мавридҳои алоҳида таъмин карда нашудааст.

Чунончи: дар суди шаҳри Турсунзода тибқи парванда боҷи давлатӣ 105 сомонӣ супорида шудааст. Аз рӯи хулосаи ташхиси судии дар маводҳои парванда мавҷудбуда, нархи бозоргонии сохтмони худсаронаи таҳти баҳс қарордодашуда 41000 сомониро ташкил медиҳад ва аз рӯи ин арзиш боҷи давлатӣ 205 сомонӣ бояд супорида мешуд, вале ҳамагӣ 105 сомонӣ супорида шуда, 100 сомонии боқимонда пардохт карда нашудааст. Судяи суди шаҳри Турсунзода бошад дар вақти қабули ҳалнома бо дастрасии моддаи 93 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ин камбудиро ислоҳ накарда, масъалаи рӯёнидани боҷи давлатии иловагӣ оиди фарқияти боҷи пардохтнашударо ҳал накардааст.

Мисоли дигар: дар суди шаҳри Турсунзода, тибқи парванда аз рӯи аризаи А.М. арзиши сохтмони худсарона 50000 сомонӣ муайян карда шудааст. Вале аризадиҳанда А.М. боҷи давлатиро ба ҷои 250 сомонӣ ҳамаги 100 сомонӣ пардохт кардааст.

Мувофиқи талаботи моддаҳои 150-153 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва банди 6 Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №14, «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд», омодасозии парванда ба муҳокимаи судӣ нисбат ба ҳар як парвандаи граждании ҳатмӣ буда, судя баъди қабули ариза ҷиҳати омодасозии парванда ба муҳокимаи судӣ таъинот қабул мекунад ва амалеро, ки тарафҳо, шахсони дигари иштирокчии парванда бояд анҷом диҳанд, муҳлати иҷрои ин амалҳоро барои таъмини баррасии саривақтии парванда ва ҳалли дурусти он зикр менамояд.

Таҳлили парвандаҳо нишон дод, ки яке аз давраҳои асосӣ, яъне омодасозии парвандаҳо ба муҳокимаи судӣ ба таври дахлдор бо риояи талаботи дурусти меъёри қонуни мурофиавии дар боло ёдрасгардида, гузаронида нашудаанд. Яъне, омодасозии парвандаҳо ба муҳокимаи судӣ ба таври рӯяки гузаронида шуда, дар судҳо таъинотҳои омодасозӣ ба таври қолабӣ (мазмунашон якхела) буда, танҳо сана, рӯз ва ному насаби иштирокчиёни парванда иваз карда шудаанду халос. Дар ин давраи мурофиавӣ муҳлатҳои барои пешниҳоди далелҳо аз ҷониби тарафҳо таъингардидаро судяҳо на ҳама вақт дуруст муайян мекунанд.

Масалан: аризаи Р.Ш. оиди эътироф намудани ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона, санаи 21 августи соли 2013 ба суди шаҳри Турсунзода ворид гардида, бо таъиноти судя аз ҳамин рӯз омодасозии парванда ба муҳокимаи судӣ гузаронида шуда, аризадиҳанда бо ҳамроҳии шахсони манфиатдор ба санаи 20 августи соли 2013 соати 16[45] даъват карда шудаанд, ҳол он, ки санаи 20 августи соли 2013 аризаи Р.Ш. ба суди мазкур ворид нагардида буд.

Гузаронидани омодасозии парвандаҳо ба муҳокимаи судӣ доир ба парвандаҳо аз рӯи аризаҳои К.Г., И.Г., Қ.Қ., Т.Ф., М.М. ба талаботи меъёрҳои дар боло зикргардида мувофиқат намекунанд.

Дар давраи омодасозии як қатор парвандаҳо аз ҷониби раисикунандаҳо нусхаҳои ҳуҷҷатҳои пешниҳодгардидаи тарафҳо ба таври дахлдор тасдиқ карда нашудаанд, вале ҳуҷҷатҳо ҳангоми қабули санадҳои судӣ ҳамчун далел ба асос гирифта шудаанд. Чунин камбудиҳо дар суди шаҳри Турсунзода марбут ба парвандаҳо аз рӯи аризаҳои З.М. оиди эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмонҳои худсаронаи А.А., Х.У. ва Г. Р. такрор гардидаанд.

Муайян карда шуд, ки аз 1218 адад парвандаҳои омӯхташуда 493 адади онҳо давраи сохтмонҳои манзилҳои худсарона сохташуда то солҳои 1990 ва 234 ададашон то солҳои 2008-ум ва 491 ададашон баъди солҳои 2008-ро дар бар мегиранд.

Агар давраи сохтмонҳои манзилҳои худсарона биношударо ба давраҳои боз ҳам мушаххастар дар судҳои шаҳри Ваҳдат ва ноҳияи Ҳисор ба гурӯҳҳо ҷудо намоем, онҳо чунин ҳолатро хоҳанд дошт:

Суди шаҳри Ваҳдат:

- сохтмонҳои солҳои 1970-1980 ба анҷом расонида 43 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 1981-1990 ба анҷом расонида 32 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 1991-2000 ба анҷом расонида 31 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 2001-2008 ба анҷом расонида 23 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 2008-2013 ба анҷом расонида 14 парванда;

Суди ноҳияи Ҳисор:

- сохтмонҳои солҳои 1970-1980 ба анҷом расонида 65 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 1981-1990 ба анҷом расонида 31 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 1991-2000 ба анҷом расонида 46 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 2001-2008 ба анҷом расонида 91 парванда;
- сохтмонҳои солҳои 2008-2013 ба анҷом расонида 86 парванда;

Ҳолатҳои зикргардида шаҳодати он мебошанд, ки давраи бинои аксарияти сохтмонҳои худсарона то соли 2008-ро дар бар мегиранд.

Аз ҷамъи ҳамаи парвандаҳои зикргардида 805 парванда бе иштироки прокурорҳо ва 413 парванда бо иштироки прокурорҳо баррасӣ гардидаанд.

Дар банди 7 қисми 3, Қарори Пленуми Суди Олӣ омадааст, ки парвандаҳои мазкур бо иштироки прокурор баррасӣ мегарданд. Муайян карда шуд, ки дар қисми зиёди парвандаҳои марбут ба баҳсҳои мазкур, ҳарчанд вобаста ба парвандаҳои зерин мактубҳои судяҳо оиди хабардоркунии прокурорҳо аз вақт ва маҳалли баррасии мурофиаҳои суди саривақт ба унвони прокуратураи шаҳри Ваҳдат ирсол гардидааст, вале прокурорҳо ба мурофиаҳои судӣ бо сабабҳои номаълум ҳозир нашудаанд.

Масалан: аризаи шаҳрванд Ҳ.И. оиди эътирофи далели ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили истиқоматӣ санаи 6 декабри соли 2012 ба суди шаҳри Ваҳдат қабул гардида, ба унвони прокурори шаҳри Ваҳдат санаи 21 январи соли 2013 мактуб оиди хабардор кардани прокурор аз вақт ва маҳалли баргузоргардии баррасии мурофиаи судӣ дар санаи 24 январи соли 2013 равон карда шудааст, вале прокурор бо сабаби номаълум ба мурофиаи судӣ ҳозир нашудааст ва ҳалномаи суди оиди қонеъ намудани аризаи Ҳ.И. бе иштироки прокурор қабул карда шудааст.

Аз омӯзиши парвандаҳо дар суди шаҳри Ваҳдат буда, марбут ба аризаҳои шаҳрвандон Х.М., Р.Т., С.А., Б.Ҳ., Н.Ш., К.С., С.С., Ш.Ш., Ш.Ш., С.А. ва дигарон муайян карда шуд, ки дар баррасии онҳо прокурор иштирок накардааст. Ҳолатҳои мазкур ҳангомии баррасии аризаҳои шаҳрвандон: Ё.А., И.И., Қ.М. ва дигарон ҳамагӣ марбут ба 805 парванда такрор гардидааст.

Тавре ки дар боло қайд карда шуд аз 1218 адад парвандаҳои омӯхташуда, дар баррасии 332 парвандаҳо ёрдамчиёни прокурорҳои Прокуратураи шаҳри Ваҳдат иштирок карда, онҳо дар хулосаҳояшон қонеъ намудани аризаҳои шаҳрвандонро аз суд хоҳиш кардаанд.

Чунончӣ: ёрдамчиёни прокурори шаҳри

Ваҳдат дар баррасии парвандаҳо вобаста ба аризаҳои шаҳрвандон Х.Т., С.И., Р.Ш., А.У., З.Н., С.О., М.М., Ё.А., С.Х., Г.Н. ва Т.Б. ва Р.Ҳ. дар бораи эътироф намудани ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили истиқоматӣ иштирок карда, оиди қаноатбахш намудани аризаҳои номбурда хулоса додаанд.

Инчунин, дар баррасии аризаи шаҳрванд Р.З. оиди эътирофи ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили истиқоматӣ, ки бо ҳалномаи судӣ аз 16 августи соли 2013 ариза қонеъ гардонида шудааст, прокурор (аз Прокуратураи шаҳри Ваҳдат) иштирок карда, дар хулосааш қонеъ намудани аризаи Р.З.-ро хоҳиш кардааст. Чунин мисолҳо дар баррасии аризаҳои шаҳрвандон Н.Н., Қ.С., Б.Б., Қ.З. ва ғайра вобаста ба 63 парвандаҳо такрор гардидааст.

Ҳолатҳое низ ҷой доранд, ки дар протоколҳои маҷлиси судӣ ва ҳалномаҳои марбут ба парвандаҳо бо аризаҳои шаҳрвандон Х.Ш., Ш.Б., Э.А., М.М., М.Н., З.Ё., Г.Ш., Р.Х., И.Т., Н.М., ва А.З. қайд карда шудааст, ки прокурорҳои шаҳри Ваҳдат иштирок кардаанд, вале хулосаҳои онҳо вуҷуд надорад.

Аз ҳисоби 319 парвандаҳои дар суди ноҳияи Ҳисор баррасӣ гардида, дар 118 ҳолат прокурорҳо иштирок карда, хулоса додаанд, ки аризаҳо қонеъ карда шаванд.

Аз протоколи маҷлиси судӣ ва ҳалномаи парванда бо аризаи шаҳрванд Н.Ф. дида мешавад, ки прокурор иштирок надорад, вале хулосааш дар протокол қайд карда шудааст.

Аз талаботи қисми 3 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеояд, ки ҳуқуқи моликии шахсе, ки дар замини бегона худсарона иморат сохтааст, аз ҷониби суд ба шарте эътироф карда шуданаш мумкин аст, ки қитъаи замини мазкур мутобиқи тартиби муқарраргардида ба ин шахс ҷиҳати сохтмони иморат дода шуда бошад.

Тибқи талаботи меъёри қонуни дар боло зикргардида ва банди 6, сархати 4-и Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №14, «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд», яке аз асосҳои қонеъ намудани баҳсҳои мазкур маълумотномаи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар бораи ба аризадиҳанда (даъвогар) дар оянда имконпазирии ҷудо кардан ё накардани қитъаи замине, ки дар он сохтмони худсарона бунёд гардидааст, мебошад.

Аз мазмуни санадҳои меъёрии дар боло зикргардида бармеояд, ки масъалаи вобаста кардан ё накардани қитъаи замин бояд бо маълумотномаи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳаллу фасл гардад. Вале судяҳо ҳангоми ҳалли баҳсҳои мазкур талаботи қонунҳои номбурдаро сарфи назар карда, баҳсҳои мазкурро бо назардошти хулосаи Кумитаи замин дар бораи он, ки «баъди эътироф намудани соҳибмулкӣ ба хонаи истиқоматӣ, қитъаи замини наздиҳавлигии шаҳрванд тибқи тартиби муқарраргардидаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ӯ вобаста карда мешавад», қаноатбахш кардаанд. Ҳол он, ки тибқи талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар боло номбурда, масъалаи мазкур на бо хулосаи Кумитаи замин, балки бо маълумотномаи мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бояд ҳал мегардид. Камбудиҳои мазкур ҳангоми баррасии аризаҳои С.О. дар бораи эътирофи ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили истиқоматӣ, Н.С., Ҳ.А., ки бо ҳалномаҳои судӣ аризаҳои онҳо қаноатбахш гардонида шудааст, такрор гардидаанд. Ин вайронкунии қонуни моддӣ ва қарори Пленуми номбурда аз маҷмӯи парвандаҳои омӯхташуда дар 132 парванда такрор гардидаанд.

Омӯзиши парвандаҳо оид ба баҳсҳои мазкур нишон дод, ки якчанд шаҳрвандон нисбат ба қитъаҳои замине, ки дар онҳо сохтмонҳои худсаронаашонро бино кардаанд, қарорҳои мақомотҳои дахлдорро, ки то давраи соли 2008 ҳуқуқи вобаста кардани китъаҳои замин барои сохтмони манзили истиқоматиро доро буданд, ба суд пешниҳод кардаанд. Дар натиҷа, аз омӯзиши 12 адад парвандаҳои граждани маълум гардид, ки судяҳо аризаҳои шаҳрвандон оиди баҳсҳои мазкурро бо назардошти ба номи онҳо мавҷуд будани қарор оиди ҷудо кардани қитъаи замин барои сохтмони манзили шахсиро қаноатбахш кардаанд.

Масалан: ба суди шаҳри Ваҳдат оиди баҳси эътироф намудани ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили истиқоматӣ бо аризаи шаҳрвандон: С.Х. санаи 29 январи соли 2013, Б.Х. санаи 10 январи соли 2013, Н.Ш. санаи 18 феврали соли 2013, Б. И. санаи 23 октябри соли 2012, С.Т. санаи 30 майи соли 2013, Ҷ.А. санаи 18 октябри соли 2012, М.М. санаи 1 октябри соли 2013, Ё.А. санаи 13 майи соли 2013, Р.Х. санаи 19 марти соли 2013, Г.Н. санаи 24 майи соли

2013, Ғ.А. санаи 15 феврали соли 2013 ва Ҳ.Д. санаи 16 июли соли 2013 муроҷиат кардаанд. Аз маводҳои парвандаи онҳо бармеояд, ки қарорҳои мақомоти дахлдор оиди ҷудо кардани қитъаи замин ба номи шаҳрвандони зикргардида мавҷуд мебошанд.

Чунончӣ: ба номи С.Х. қарори колхози ба номи Анҷумани шаҳри Ваҳдат, ба номи Б.Х. қарори раиси шаҳри Ваҳдат аз 18 октябри соли 2007, ба номи Н.Ш. қарори раиси шаҳри Ваҳдат аз 22 июни соли 1996, ба номи Б.И. қарори колхози «Ҷавонон»-и ноҳияи Кофарниҳон аз 8 июни соли 2000, ба номи С.Т. қарори Совети иҷроияи шаҳри Орҷоникидзеобод аз 14 июли соли 1988, ба номи Ҷ.А. қарори Ҷамоат аз 25 марти соли 2005, ба номи М.М. ва Ё.А. қарорҳои колхози ба номи «Ленин»-и шаҳри Орҷоникидзеобод аз 10 апрели соли 1992, ба номи Р.Х. қарори колхози ба номи «Ленин» аз 6 апрели соли 1993, ба номи Г.Н. қарори Ҷамоати ба номи «Баҳор»-и шаҳри Ваҳдат аз 17 июни соли 1998, ба номи Ғ.А. фармони совхози Симиганҷи ноҳияи Кофарниҳон аз 23 апрели соли 1992 ва ба номи Ҳ.Д. қарори Ҷамоати ба номи Бурунови шаҳри Ваҳдат аз 22 сентябри соли 2005 мавҷуд мебошанд, ки суд бо назардошти ин ҳуҷҷатҳои муайянкунандаи ҳуқуқ оиди истифодабарии қитъаи замин, аризаҳои онҳоро дуруст қонеъ намудааст. Дар парвандаҳои номбаршуда хулосаҳои Мақомоти меъморӣ ва шаҳрсозӣ, санитарӣ-эпидеомолгӣ, оташнишонӣ, шабакаи баркӣ, обу корезӣ ва маълумотномаҳо дар бораи ба меъёрҳои қоидаҳои сохтмонӣ, санитарӣ, зидди сӯхтор мувофиқат кардани сохтмони худсарона, ба ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон хавфро ба миён наовардани он, нигоҳдории сохтмони худсарона, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии дигар шахсонро халал накарданаш, мавҷуд мебошанд.

Омӯзиши таҷрибаи судии баррасии парвандаҳои номбаршуда оид ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона нишон дод, ки судяҳо асосан парвандаҳои мазкурро бо риояи талаботи меъёрҳои моддию мурофиавӣ баррасӣ намуда, санадҳои судии моҳиятан дуруст қабул кардаанд. Вале аз омӯзиши якчанд парвандаҳо муайян карда шуд, ки дар баъзе ҳолатҳо ҳангоми ҳалли баҳсҳои мазкур аз ҷониби судяҳо риояи татбиқи қонунҳои моддию мурофиавӣ ва иҷрои талаботи Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012, таҳти №14 «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд», ба таври дахлдор ба иҷро расонида нашудаанд.

Тибқи талаботи банди 6 сархати 5 Қарори Пленуми дар боло зикргардида, суд аризаи шаҳрвандон оиди баҳси мазкурро дар ҳолате қонеъ мегардонад, ки агар далелҳои боэътимод, ки сохтмон аз ҷониби шахси аризадиҳанда (даъвогар) бунёд ва ба итмом расонида шуданашро тасдиқ намояд, мавҷуд бошад. Омӯзиши парвандаҳои номбурда нишон дод, ки судяҳо талаботи ин қарорро ба таври дахлдор ба иҷро нарасонидаанд.

Чунончӣ: дар ҳалномаҳои судии марбут ба парвандаҳои гражданӣ аз рӯи аризаҳои шаҳрвандон Қ.С., С.С., Ш.Ш., С.А., Ф.З., Ш.Р., М.Р., Ш.Қ., И.Р., Ш.Ш., Ф.З. ва дигарон дарҷ гардидааст, ки ҳолати аз тарафи онҳо сохта шудани хонаҳои худсарона сохташуда бо баёноти шоҳидон тасдиқ карда мешаванд. Вале аз маводҳои парванда барнамеояд, ки вобаста ба ин парвандаҳо ягон нафар шоҳидон дар мурофиаи судӣ тибқи талаботи моддаҳои 180-181 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон пурсида шуда бошанд. Раисикунандаҳои парвандаҳо бошанд хилофи талаботи қарори Пленуми номбаршуда ва моддаи 70 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон баёнотҳои ба таври хаттӣ бе расман тасдиқшуда ва бе таърихи рӯзро (сана), ки аз ҷониби аризадиҳандаҳо ба суд пешниҳод гардидаанд, ҳамчун баёноти шоҳидон ба инобат гирифта, баёнотҳои шоҳидони ба таври талаботи қонун пурсиданашударо ҳамчун далели боэътимод доир ба тасдиқи ҳолати сохтмони хонаи худсарона сохташуда аз ҷониби аризадиҳандаҳо ҳисобида, аризаҳоро бармаҳал қонеъ намудааст.

Бояд қайд кард, ки тибқи тағиру иловаҳо аз 22 июли соли 2013, таҳти №976 ба моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳуқуқи моликии шахси сохтмони худсаронаро анҷомдода аз ҷониби суд ба шарте эътироф карда мешавад, ки агар қитъаи замин мутобиқи тартиби пешбининамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин шахс барои сохтмони иморат дода шуда бошад. Тибқи тағйироти мазкур акнун қонунгузор ба таври мушаххас меъёри муайянеро пешбинӣ намудааст, ки тибқи он асоси ҳуқуқии эътирофи моликият ба сохтмонҳои худсарона қарори

мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар бораи ҷудо кардани қитъаи замин барои сохтмони манзилҳои шахсӣ, биною иншоот ё дигар молу мулки ғайриманқул ба шумор меравад.

Аз омӯзиши парвандаҳои таҳти ҷамъбастӣ қарордодашуда муайян карда шуд, ки ҳангоми баррасии парвандаҳои навъи мазкур пас аз ворид гардидани тағйиру иловаҳои дар боло қайдгардида ба моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, талаботи қонуни мазкур ва Қарори Пленуми номбурда ба иҷро расонида нашуда, бе мавҷуд будани қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар бораи ҷудо кардани қитъаи замин барои сохтмони манзилҳои шахсӣ, биною иншоот ё дигар молу мулки ғайриманқул, ҳуқуқи соҳибмулкии аризадиҳандаҳо ба манзилҳои худсарона бунёднамудаашон эътироф карда шудааст.

Чунончӣ: шаҳрванд З.Н. санаи 1 апрели соли 2013 ба суди шаҳри Ваҳдат бо ариза дар бораи эътирофи ҳуқуқ ба манзили худсарона сохташуда муроҷиат карда асос овардааст, ки манзили худсарона бунёдкардаашро соли 2011 сохтааст. Раиси шаҳри Ваҳдат муроҷиати шаҳрванд З.Н. дар бораи эътироф намудани ҳуқуқи моликият ба манзили истиқоматиро бо қарор рад карда дар он сабаби рад карданро дар пешниҳод нагардидани ҳуҷҷатҳои ҳуқуқмуайянкунанда аз тарафи З.Н. қайд кардааст. Инчунин, аз рӯи парвандаи мазкур раиси Кумитаи заминсозии шаҳри Ваҳдат ба суд ба таври хаттӣ хулоса пешниҳод карда, дар он дарҷ кардааст, ки баъди эътироф намудани соҳибмулкӣ ба хонаи истиқоматӣ, қитъаи замини наздиҳавлигии шаҳрванд З.Н. тибқи тартиботи муқараргардидаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста карда мешавад. Ин хулосаи Кумитаи замин ва қарори Раиси ҳукумати шаҳри Ваҳдат ва дигар маводҳои парвандаро ба асос гирифта, суд аризаи З.Н.-ро қаноатбахш кардааст, ки ҳалномаи қабулкардаи суд ба талаботи қарори Пленуми дар боло зикргардида ва меъёри қонунҳои дар боло овардашуда мувофиқат намекунад. Яъне, гарчанде дар вақти қабули санади судӣ қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар бораи ҷудо кардани қитъаи замин барои сохтмони манзили шахсӣ ба номи Зокирова Н. мавҷуд набошад ҳам, вале суд бармаҳал аризаи ӯро қаноатбахш кардааст.

Мисоли дигар: шаҳрванд Х.М. санаи 8 апрели соли 2013 ба суди шаҳри Ваҳдат бо ариза дар бораи эътирофи ҳолати соҳибмулкӣ ба манзили худсарона сохташуда муроҷиат карда асос овардааст, ки манзили худсарона бунёдкардааш воқеъ дар суроғаи шаҳри Ваҳдат, кӯчаи ба номи «Бинокорон»-ро соли 2012 сохтааст ва бо сабаби надоштани ҳуҷҷати ҳуқуқмуайянкунанда аз суд хоҳиш кардааст ҳолати соҳибмулкиаш ба хонаи мазкур эътироф карда шавад. Муовини якуми раиси шаҳри Ваҳдат ба муроҷиати шаҳрванд Х.М. дар бораи масъалаи мазкур ба ӯ бо мактуб тавсия додааст, ки оиди ин баҳс ба суд муроҷиат намояд. Ҳамзамон, аз рӯи парвандаи мазкур раиси Кумитаи заминсозии шаҳри Ваҳдат ба суд ба таври хаттӣ хулоса пешниҳод карда, дар он дарҷ кардааст, ки баъди эътироф намудани соҳибмулкӣ ба хонаи истиқоматӣ, қитъаи замини наздиҳавлигии шаҳрванд Х.М. тибқи тартиботи муқараргардидаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста карда мешавад. Ин хулосаи Кумитаи замин ва мактуби муовини якуми Раиси ҳукумати шаҳри Ваҳдат ва дигар маводҳои парвандаро ба асос гирифта, суд аризаи Х.М.-ро қаноатбахш кардааст, ки ҳалномаи қабулкардаи суд ба талаботи Қарори Пленуми дар боло зикргардида ва меъёри қонунҳои дар боло овардашуда мувофиқат намекунад. Яъне, гарчанде дар вақти қабули санади судӣ қарори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар бораи ҷудо кардани қитъаи замин барои сохтмони манзили шахсӣ ба номи Х.М. мавҷуд набошад ҳам, вале суд бармаҳал аризаи ӯро қаноатбахш кардааст. Чунин камбудиҳо ҳангоми баррасии аризаҳои С.Х. ва Ш.Р. низ такрор гардидаанд.

Тибқи талаботи банди 7-и қарори Пленуми номбурда зимни омодасозии парванда ба муҳокимаи судӣ, судя бояд масъалаи ба парванда ҳамроҳ шудани намояндагони Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, Мақомоти ваколатдори давлатии батанзимдарории муносибатҳои вобаста ба замин ва сохторҳои маҳаллии он, Корхонаи фаръии бақайдгирии техникӣ ва дигар шахсони манфиатдорро ҳал намояд.

Аз парвандаҳои омӯхташуда муайян карда шуд, ки талаботи банди 7-и қарори Пленуми номбурда низ ҳангоми ҳалли як қисми парвандаҳои граждани аз рӯи баҳсҳои мазкур ба иҷро расонида нашудааст.

Чунончӣ: бо ҳалномаҳои суди шаҳри Ваҳдат аризаҳои шаҳрвандон Р.Т., Т.Б., Х.М.,

Б.Ҳ., Ш.Ш., С.А., Б.Х., Н.Ш. ва дигарон қонеъ гардонида шудааст, вале дар вақти баррасии ин парвандаҳо аз ҷониби суд намояндагони Корхонаи фаръии бақайдгирии техникӣ, Кумитаи заминсозӣ ва аз рӯи парвандаи Р.Т., умуман ягон нафар шахси манфиатдор ба парванда ҷалб карда нашудааст. Дар суди ноҳияи Ҳисор бошад аз 319 парвандаи баррасӣ гардида 288 адад парвандаҳо танҳо бо иштироки аризадиҳандаҳо ва бе ҷалби намояндагони мақомотҳои манфиатдори дахлдор мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Тибқи моддаи 26 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистон, Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияҳо, шаҳрҳо қитъаҳои заминро бо мувофиқаи мақомоти маҳаллии заминсозӣ ба истифодаи бемуҳлат, муҳлатнок, якумраи мерос медиҳанд. Ҷамъбастии мазкур нишон дод, ки ҳангоми пайдоиши баҳсҳои мазкур дар вақти муроҷиати шаҳрвандон ба Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии ноҳияҳо ва шаҳрҳо оиди ҳалли масъалаи вобастакунии қитъаҳои замини наздиҳавлигӣ, Мақомоти мазкур талаботи моддаи 26 Кодекси замини Ҷумҳурии Тоҷикистонро вобаста ба ваколатҳояшон оиди ҳалли вобаста кардан ё накардани қитъаҳои замин ба таври дахлдор ба иҷро нарасонида, ба субъектони муроҷиаткунанда бо мактубҳо дар баъзе мавридҳо бо қарорҳо ҷавоб гардонида, ба онҳо тавсия медиҳанд, ки ба суд муроҷиат намоянд. Ҳол он, ки масъалаи номбурда, яъне вобастакунии қитъаи замини наздиҳавлигӣ тибқи талаботи меъёри қонуни дар боло дарҷгардида вазифаи мақомоти номбурда мебошад.

Ҳамзамон, ҷамъбаст нишон дод, ки сифати тартиб додани санадҳои судии қабулгардида на ҳама вақт ба талаботи моддаи 202 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ ҳастанд.

Тибқи талаботи банди 4 моддаи 202 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар қисми асосноккунии ҳалнома қонуне, ки суд ба роҳбарӣ гирифтааст бояд дарҷ гардад, вале муайян карда шуд, ки талаботи меъёри санади мурофиавии мазкур на ҳама вақт риоя гардидааст.

Масалан: судяҳои суди ноҳияи Ҳисор ҳангоми тартиб додани ҳалномаҳои судӣ марбут ба парвандаҳо аз рӯи аризаҳои шаҳрвандон Б.Р., Р.Р., Н.Н., М.М., И.С., ва дигарон, ки баҳсҳои онҳо эътирофи ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба сохтмони худсарона мебошад, моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистонро умуман дастрас накардаанд.

Мисоли дигар: бо ҳалномаи суди шаҳри Ваҳдат аз 17 июни соли 2013 аризаи С.Х. оиди эътирофи ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили худсарона сохташуда қонеъ карда шуда, раисикунандаи парванда меъёри қарори Пленуми Суди Олӣ аз 31 августи соли 2007, таҳти № 6 «Дар бораи баъзе масъалаҳое, ки ҳангоми аз ҷониби судҳо баррасӣ намудани парвандаҳо оид ба ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона (хонаи истиқоматӣ)»-ро дастрас намуда, мадди назар намудааст, ки Қарори Пленуми номбурда бо Қарори Пленуми Суди Олӣ таҳти №13 аз 23 ноябри соли 2012 «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд», аз эътибор соқит дониста шудааст.

Бо ҳалномаи суди шаҳри Турсунзода аризаи Н.А. оиди соҳибмулк эътироф кардан ба сохтмони худсарона эътироф карда шудааст, вале қарори Раиси шаҳри Турсунзода оиди вобаста намудани қитъаи замин барои сохтмони манзили баҳсӣ вуҷуд надорад. Аз маводҳои парванда маълум нест, ки Н.А. барои сохтмони хонаи истиқоматӣ иҷозати мақомоти шаҳрсозиро гирифтааст ё не. Ҳамчунин, дар парванда хулосаи Кумитаи заминсозӣ вуҷуд надошта, намояндаи ин мақомот ба баррасии парванда ҷалб карда нашудааст.

Чунин камбудиҳо дар вақти баррасии парванда аз рӯи аризаи шаҳрванд С.А. марбут ба баҳси мазкур дар суди шаҳри Турсунзода такрор гардидааст.

Омӯзиши парванда аз рӯи аризаи шаҳрванд М.Ш. оиди эътироф намудани воқеияти ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсаронаи манзили истиқоматӣ нишон дод, ки мувофиқи маълумотномаи Ҷамоати деҳоти Гулистони ноҳияи Рӯдакӣ замини наздиҳавлигии ба номи марҳум падараш М.Н. вобаста шуда, 0,13 га.-ро ташкил дода, хонаи баҳсӣ солҳои 1968 сохта шуда ва охирон санаи 14 январи соли 2013 вафот кардааст. Шаҳрвандон М.Ш. баъди вафоти падараш дар қитъаи замини мазкур боз сохтмони иловагӣ бунёд карда ва ин сохтмон аз тарафи КФБТ-и ноҳияи Рӯдакӣ ба нақшаи сохтмони манзили ӯ ворид карда шудааст. Ӯ аз суд пурсидааст, ки воқеияти соҳибмулкии марҳум падараш ба ин манзил эътироф карда

шавад ва суди ноҳияи Рӯдакӣ бо ҳалнома аризаи М.Ш. -ро қонеъ намудааст.

Тибқи банди 11 Қарори Пленуми зикргардида, агар муқаррар карда шавад, ки меросдиҳанда дар давраи дар қайди ҳаёт буданаш дар қитъаи замини ба ӯ чудо кардашуда иморати худсарона сохтааст, он гоҳ масъалаи эътирофи ҳуқуқи моликият ба чунин сохтмон аз тарафи суд бо аризаи шахсони манфиатдор бо тартиби муқаррарнамудаи ҳолатҳое, ки аҳамияти ҳуқуқӣ доранд (яъне ҳолати эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба шахси вафотёфта), ҳал карда мешавад.

Суди марҳилаи якум ҳангоми ҳалли парвандаи номбурда талаботи қарори Пленуми дарҷгардидаро риоя накардааст. Яъне, суд танҳо бо маълумотномаи додаи раиси Ҷамоати деҳоти Гулистон аз 12 марти соли 2013 дар бораи қитъаи замине, ки дар он манзили истиқоматӣ ҷойгир мебошад ва ба номи падари М.Ш.-М.Н. мебошад маҳдуд гардида, бармаҳал аризаро қонеъ намудааст. Ҳол он, ки дар маводи парванда ягон ҳуҷҷати ҳуқуқмуайянкунандае, ки масоҳати қитъаи замини дар он манзили бинокардашуда ҷойгир шуданашро тасдиқ намояд, мавҷуд намебошад. Судя дар ҳалнома ҳолатҳои воқеии баҳс, аз қабили аз ҷониби кӣ бунёд гардидани манзили худсарона сохташуда, масоҳати қитъаи замин, вақти сохта шудани манзили зикргардида, шумораи ҳуҷраҳои зист, масоҳати онҳо, ҳуҷраҳои ёрирасон ва дигар ҳолатҳои воқеии парвандаро муайян накардааст.

Тибқи талаботи қисми 2 моддаи 74 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон далелҳои хаттӣ дар шакли асл ё дар шакли нусхаи ба таври дахлдор тасдиқгардида пешниҳод карда мешаванд.

Вале омӯзиши парвандаҳо нишон дод, ки аз ҷониби раисикунандаҳо нусхаи ҳуҷҷатҳои пешниҳод гардида ба таври дахлдор тасдиқ карда нашуда, ин ҳуҷҷатҳо ҳангоми қабули қарор ба асос гирифта шудаанд.

Тибқи талаботи Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 июни соли 2010, № 13 «Дар бораи ҳалномаи судӣ» диққати судҳо ба он ҷалб карда шудааст, ки ҳалномаҳои судӣ бояд ба талаботҳои моддаҳои 200 ва 202 Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгӯ буда, қонунӣ ва асоснок бошанд.

Ҳалномаи судӣ дар он сурат қонунӣ ва асоснок ба ҳисоб меравад, ки агар дар он ҳамаи ҳолатҳои аҳамияти ҷиддӣ доштае, ки ба парванда дахлдор мебошанд, ҳаматарафа ва пурра дар мурофиаи судӣ санҷида ва муайян шуда, бо далелҳои бебаҳс тасдиқ ёфтаанд.

Омӯзиши парвандаҳо нишон дод, ки талаботи қонуни зикргардида ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба баҳсҳои мазкур на ҳама вақт ба иҷро расонида шудааст.

Масалан: шаҳрванд М.З. ба суди шаҳри Турсунзода мурочиат карда, дар аризааш хоҳиш намудааст, ки ӯ соҳибмулки манзили истиқоматӣ, воқеъ дар деҳаи Аскари сурх, ҷамоати деҳоти Қаратоғи шаҳри Турсунзода эътироф карда шуда ва КФБТ-и шаҳри Турсунзода вазифадор карда шавад, ки ба ӯ шиносномаи техникии ҳавлидорӣ диҳад. Бо ҳалномаи суд аризаи шаҳрванд М.З. дар қисми соҳибмулк эътироф намудан қонеъ карда шуда, вале дар қисми додани шиносномаи техникӣ ягон санади судӣ қабул карда нашудааст. Дар маводҳои парванда қарор оиди ҷудо намудани қитъаи замин вуҷуд надорад. Суд дар қисми асосноккунии ҳалнома қайд намудааст, ки мувофиқи шаҳодатномаи бақайдгирӣ аз 26 феврали соли 1987 қитъаи замини баҳсӣ масоҳати 0,17 га.-ро ташкил медиҳад ва он ба шавҳари аризадиҳанда - марҳум М.А. вобаста карда шудааст. Аммо аз нусхаи шаҳодатномаи бақайдгирӣ дида мешавад, ки дар он масоҳати қитъаи замин нишон дода нашудааст. Дар хулосаи Кумитаи заминсозии шаҳри Турсунзода низ масоҳати замин нишон дода нашуда ва дар он муҳри Кумитаи заминсозӣ мавҷуд намебошад.

Шаҳрванд Д.М. дар аризааш оиди эътирофи ҳуқуқи соҳибмулкӣ дарҷ кардааст, ки дар собиқ колхози ба номи К.Назаров, ҷамоати деҳоти Навобод, деҳаи Истиқлоли шаҳри Турсунзода зиндагӣ карда истода, мувофиқи аризааш аз колхози мазкур ба ӯ 0,10 га қитъаи замини наздиҳавлигӣ чудо карда шудааст, ки ӯ дар ин қитъаи замин соли 2008 хонаи истиқоматии худсарона иборат аз се ҳуҷра бо як пешайвонро сохтааст ва пурсидааст, ки ҳуқуқи соҳибмулкиаш ба сохтмони худсаронаи номбаршуда эътироф карда шавад. Гарчанде дар маводҳои парванда қарор оиди ҷудо намудани қитъаи замин барои сохтмони манзили истиқоматӣ, қарор ё мактуби мақомоти маҳалии иҷроияи ҳокимияти давлатӣ дар бораи ҳалли масъалаи қитъаи замини баҳсӣ вуҷуд надошта бошад ҳам, бо ҳалнома аризаи мазкур бармаҳал қонеъ кунонида шудааст.

Камбудиҳои зикргардида дар баррасии парвандаҳои аз рӯи аризаи Р.Б., аризаи Р.Ш. дар суди шаҳри Турсунзода такрор гардидаанд.

Аз гузаронидани ҷамъбастӣ муайян карда шуд, ки дар суди ноҳияи Варзоб низ ҳангоми баррасии парвандаҳо аз рӯи баҳсҳои мазкур камбудиҳои дар боло нишондодашуда ҷой доранд.

Масалан: парвандаи аз рӯи аризаи З.Н. ва парвандаи вобаста ба аризаи С.Т. оиди эътирофи ҳолати соҳибмулкӣ ба сохтмони худсарона, дар парванда хулосаҳои мақомоти санитарию эпидемиологӣ, шабакаҳои барқии ноҳия, бахши меъморӣ ва сохтмонӣ, дидбонгоҳи алоҳидаи ҳарбикунонидаи хадамоти давлатии оташнишонӣ ба таври дахлдори қонунӣ пешниҳод нагардида, дар онҳо муҳри мақомоти дахлдор гузошта нашудааст.

Камбудиҳои зикргардида ҳангоми баррасии парвандаҳои мазкур дар суди ноҳияи Шаҳринав низ ба чашм мерасад. Чунончӣ: парвандаи аз рӯи аризаи С.Т. нисбати Мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатии ноҳияи Шаҳринав оиди эътирофи ҳуқуқи соҳибмулкӣ ба манзили истиқоматӣ бо ҳалномаи суд аз 27 майи соли 2013 ҳуқуқи моликияти С.Т. ба манзили худсарона сохташуда дар масоҳати умумии 4000 м.м. эътироф карда шудааст. Ҳол он, ки хулосаҳои мақомотҳо ба таври дахлдор ба суд пешниҳод нагардида ва иштироки шахсони манфиатдор ба баррасии судӣ таъмин карда нашудааст.

Вобаста ба сохтмони худсарона қарори мақомоти иҷроияи ноҳия оиди ҷудо намудани қитъаи замин барои сохтмони манзили истиқоматӣ вуҷуд надошта, С.Т. барои худсарона ишғол намудани қитъаи замин бо қисми 2 модди 338 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шудааст.

Аризадиҳанда Қ.О. аз суди ноҳияи Шаҳринав хоҳиш намудааст, ки ҳуқуқи моликиятии бибияш Т.З. ба манзили истиқоматии воқеъ дар ноҳияи Шаҳринав ба масоҳати умумии 80,1м.м., аз ҷумла масоҳати зисташ 69,3 м.м. эътироф карда шавад.

Суд аз доираи талаботи пешниҳодгардида баромада бо ҳалнома аз 11 октябри соли 2013 ҳолати соҳибмулкии моликияти марҳум Т.З.-ро дар масоҳати умумии манзили 822 м.м. ба манзили истиқоматӣ муқаррар намудааст. Вале дар номи Т.З. қарор оиди вобаста намудани қитъаи замин барои сохтмони манзили истиқоматӣ вуҷуд надошта ва парванда бо тартиби қисми 1 моддаи 246 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда шудааст.

Қайд кардан лозим аст, ки шаҳрвандон (шахсон) пеш аз шурӯъ намудан ба сохтмони хонаи истиқоматӣ (биною иншоот) бояд талаботи меъёрҳои ҳуқуқиро риоя намоянд.

Аз ҷумла, дар моддаи 60 Кодекси шаҳрсозии Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки мақомоти маҳаллии меъморӣ ва шаҳрсозии шаҳру ноҳияҳо дар асоси қарори дахлдори мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҷиҳати ҷудо кардани қитъаи замин мувофиқи нақшаи генералии тасдиқшуда ва лоиҳаи мувофиқагардидаи сохтмон бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои оғоз намудани сохтмон иҷозат медиҳанд. Мутобиқи моддаи 61-и Кодекси номбурда ба лоиҳаи иморатсозӣ, ки пас аз гирифтани қарор дар хусуси додани қитъаи замин таҳия мешавад, ҳуҷҷатҳои зерин дохил мешаванд:

- нақшаи генералии қитъаи замин;

- лоиҳаи намунавӣ ё инфиродии хонаи истиқоматӣ, ки дар мақомоти маҳаллии меъморӣ ва шаҳрсозии шаҳру ноҳияҳо бо назардошти шароити маҳаллии муҳандисию геологии сохтмон мувофиқа шудааст;

- лоиҳаи намунавӣ ё инфиродии биноҳои хоҷагии ёрирасон.

Тибқи талаботи моддаи 78 ҳамин Кодекс, соҳибмулкон ва истифодабарандагони объектҳои сохтмон уҳдадоранд объектҳои сохтмонро дар ҳолатҳои дахлдори техникӣ, санитарию эпидемологӣ, зиддисӯхторӣ, экологӣ ва меъморию эстетикӣ нигоҳ доранд. Ҳамзамон, тибқи талаботи моддаи мазкур андозаи калонтарини масоҳати истиқоматӣ ва умумии хонае, ки аз ҳисоби маблағи шаҳрвандон сохта мешавад, танҳо бо қитъаи замине, ки мутобиқи лоиҳаи бо мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи меъморӣ ва шаҳрсозӣ мувофиқашуда барои сохтмони хонаи истиқоматӣ дода шудааст ва ба меъёрҳои зиддисӯхтору санитарӣ ҷавобгӯ мебошад, маҳдуд мегардад.

Мутаассифона, шаҳрвандон ҳанӯз солҳои даврони шӯравӣ ва баъдан хонаҳои истиқоматии шахсии худро бе риояи талаботи қонун сохтаанд ва кунун аз ҳуқуқҳои конститусионии худ оид ба ҳифзи судӣ истифода бурда, тибқи моддаи 246 Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба суд дар бораи эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмонҳои худсарона мурочиат менамоянд.

Бо мақсади дар амалияи судӣ ҷорӣ намудани татбиқи якхелаи баррасии парвандаҳои категорияи мазкур, таҳкими ҳамаҷонибаи сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон марбут ба муносибатҳои ҳуқуқи граждани оиди сохтмони худсарона, Қарори Пленуми Судӣ Олӣ таҳти №6 аз 31 августи соли 2007 «Дар бораи баъзе масъалаҳое, ки ҳангоми аз ҷониби судҳо баррасӣ намудани парвандаҳо оид ба ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона (хонаи истиқоматӣ) бармеоянд» қабул гардида буд ва сипас қарори нави Пленуми Суди Олӣ таҳти №14 аз 23 ноябри соли 2012 «Дар бораи баъзе масъалаҳое, ки ҳангоми аз ҷониби судҳо баррасӣ намудани парвандаҳо оид ба ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона (хонаи истиқоматӣ) бармеоянд» қабул карда шудааст, ки риояи онҳо аз ҷониби судяҳо ҳангоми ҳалли баҳсҳои мазкур ҳатмӣ мебошад.

Аз ҷамъбастии гузаронидаи мазкур маълум гардид, ки судҳои ҷумҳурӣ бо назардошти он, ки шаҳрвандон дар қитъаҳои заминашон худсарона хонаи истиқоматӣ бунёд карда, солҳои тулонӣ бо аҳли оилаашон дар он истиқомат карда, қитъаҳои заминро истифода бурда, аз ҷониби мақомотҳои дахлдор нисбаташон эродҳо андешида нашудааст, дар китобҳои ҷамоатҳо ҳамчун сардори хоҷагӣ онҳо ба қайд гирифта шудаанд, дигар манзили истиқоматӣ надоранд, сохтмони хонаҳо аз ҷониби шахсони аризадиҳандаҳо (даъвогарон) бунёд гардидааст, парвандаҳоро баррасӣ намуда, соҳибмулкии онҳоро ба сохтмони худсарона эътироф намудаанд.

Судҳо бояд дар назар дошта бошанд, ки моддаи 338 Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятиро барои сохтмони худсарона дар қитъаи замини худсарона ишғол намуда пешбинӣ намудааст. Аз ин рӯ, ҳангоми баррасии парвандаҳои гражданӣ аз рӯи баҳсҳои мазкур дар ҳолати ошкор гардидани аломатҳои ҷиноят раисикунандаҳои парвандаҳо бояд чораҳои дахлдори қонуниро андешанд.

Дар мавридҳои ҷойдошта таъинотҳои хусусӣ нисбат ба шахсони мансабдор ва дигар шахсони масъул қабул гардида, ба суроғаи онҳо ирсол карда шаванд.

Оид ба натиҷаи ҷамъбастии мазкур пешниҳод мешавад, ки:

1. Ҷамъбастии мазкур дар байни судяҳои судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти муҳокимаронӣ қарор дода шуда, барои дар оянда роҳ надодан ба камбудиҳои номбурда чораҳо андешида шаванд.
2. Нусхаи ҷамъбастии мазкур ба Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дар семинарҳои судяҳо муҳокима ва чораандешӣ намудан ирсол карда шавад.
3. Ҳангоми баррасии баҳсҳои мазкур риояи қонунҳои моддӣ, мурофиавӣ ва қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012 таҳти №14 «Дар бораи татбиқи қонунгузорӣ оид ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҷрибаи судӣ ҳангоми баррасии парвандаҳои марбут ба эътирофи ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона ба миён меоянд», таъмин карда шавад.
4. Дар барномаи таълимии коромӯз–судяҳо оид ба мавзӯи “Ҳуқуқи моликият ба сохтмони худсарона” бо иштироки судяҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соатҳои дарсӣ гузошта шавад.
5. Ҷамъбастии мазкур дар нашрияи Суди Олӣ ба чоп расонида шавад.

Шуъбаи ҷамъбасткунии амалияи судӣ ва расонидани ёрии амалӣ ба судҳои поёнии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ТАФСИРИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(қисми сеюм)

Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Раҳимов Маҳмад Забирович

(Давомаш. Аввалаш дар шумораи гузашта)

§ 6. Уҳдадориҳои ғайришартномавӣ

Моддаи 1225. Уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба миён меоянд

1. Ҳуқуқу уҳдадориҳо оид ба уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба амал меоянд, бо ҳуқуқи кишваре, ки амал ё ҳолати дигар ҷой дошт ва барои талаботи баргардонидани зарар асос шуда буд, муайян карда мешавад.

2. Ҳуқуқу уҳдадориҳо оид ба уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи расонидани зарар дар хориҷа ба амал омадаанд, агар тарафҳо шаҳрванд ё шахсони ҳуқуқии ҳамон як давлат бошанд ё дар як давлат истиқоматгоҳ дошта бошанд, бо ҳуқуқи ин давлат муайян карда мешаванд.

3. Баъди содир гардидани амал ё пеш омадани ҳолати дигаре, ки дар натиҷа зарар расонида шудааст, тарафҳо метавонанд оид ба татбиқи уҳдадории дар натиҷаи расонидани зарар ба амаломада ҳуқуқи кишвари судро созиш намоянд.

4. Агар амал ё ҳолати дигар, ки барои талаби гардонидани зарар асос шуда бошад ва ба санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мухолиф набошанд, ҳуқуқи хориҷӣ татбиқ намешавад.

1. Бо моддаи мазкур қисми фасли тафсиршавандаи Кодекси граждани, ки ба масъалаҳои уҳдадориҳои ғайри-шартномавӣ бахшида шудааст оғоз мегардад. Танзими дахлдор уҳдадориҳои ғайришартномавӣ бо унсури хориҷӣ яке аз масъалаҳои марказии ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар замони муосир мебошад. Зеро, бо васеъ шудани муносибатҳои байналмилалии гуногун ва ривоҷу равнақ ёфтани мухоҷирати меҳнатӣ масъалаи танзими дахлдори уҳдадориҳои ғайришартномавиро бо унсури хориҷӣ аз қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон низ талаб менамояд. Бинобар ин, муқаррар намудани меъёри мазкур дар Кодекси граждани ин як дастоварди асосӣ баҳри танзими уҳдадориҳои дарҷшуда мебошад.

Дар меъёри мазкур қоидае муқаррар карда шудааст, ки дар қонунгузории бештари давлатҳо баҳри танзими уҳдадориҳои ғайришартномавӣ бо унсури хориҷӣ дарҷ карда шудааст. Ин ҳам бошад меъёри коллизионии ҷойи расонидани зарар мебошад.

Меъёри коллизионии мазкур баҳри муқаррар намудани статути ҳатмии уҳдадориҳо аз расонидани зарар равона карда шуда моҳияти он иборат аз он мебошад, ки барои танзими чунин уҳдадориҳо бояд ҳуқуқи кишваре татбиқ карда шавад, ки дар он ҷой зарар расонида шуд ва ё дигар амале, ки барои талаб намудани ҷуброни зарар асос гардид, татбиқ карда шавад. Пас, ҳангоми баррасии масъалаи ҷуброни зарар, суд бояд пеш аз ҳама, муқаррар намояд, ки дар кадом давлат ба даъвогар зарар расонида шудааст. Баъдан, дар асоси ин ҳуқуқ бояд масъалаи мазкурро бо назардошти муқаррароти моддаи мазкур ва моддаи 1226 КГ баррасӣ намояд.

Қайд менамоем, ки дар моддаи мазкур танҳо оид ба зарареро, ки аз муносибатҳои ғайришартномавӣ расонида мешаванд, баррасӣ карда мешаванд. Бинобар ин, мафҳуми «зарар» танҳо зарари ба амволи субъект расонида ва ё зарари ба ҳаёт ва саломатӣ расонида ба назар гирифта мешавад, аммо фоидаи аз дастдода ба назар гирифта намешавад, зеро он хоси муносибатҳои шартномавӣ мебошад.

2. Мутобиқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда бошад, дар ҳолате, ки зарар дар хориҷа расонида шуда буд, вале тарафҳои уҳдадории ғайришартномавӣ, ки аз расонидаи ин зарар ба вуҷуд омад, шаҳрвандон ва ё шахсони ҳуқуқии як давлат мебошанд, пас дар ин ҳолат нисбати уҳдадории мазкур ҳуқуқи ин давлат, яъне давлати шаҳрвандии ин субъектон ва ё миллияти шахсони ҳуқуқӣ, татбиқ карда мешавад.

Моҳиятан қоидаи мазкур баҳри ба

таври самаранок ба танзим даровардани уҳдадории ғайришартномавии мазкур мебошад, зеро дар ҳолати татбиқ шудани ҳуқуқи як давлат барои ҳар ду тарафи ин уҳдадорӣ иҷроиши онро қадре осон менамояд. Бинобар ин, дар ҳолати расонидани зарар ба шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи шаҳрванди дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон, суди ваколатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси меъёри тафсиршаванда ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро татбиқ хоҳад намуд.

3. Дар қисми сеюми моддаи тафсиршаванда бошад оид ба интихоби ҳуқуқи кишвари суд, ки масъалаи уҳдадории аз расонидани зарарро баррасӣ менамояд, қоида муқаррар шудааст. Мутобиқи он, ба тарафҳои уҳдадории ғайришартномавӣ ҳуқуқ дода шудааст, ки баҳри танзими ҳуқуқ ва уҳдадориҳои худ ҳуқуқи кишвари судро интихоб намоянд. Аммо, чунин интихобнамоӣ танҳо баъди факти ба вуҷуд омадани уҳдадорӣ аз расонидани зарар мумкин мебошад.

Интихоби ҳуқуқи кишвари суд ба тарафҳо имкон медиҳад, ки ба таври фаврӣ масъала баррасӣ гардида ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои ин уҳдадориро суд муқаррар намояд. Зеро, дар ҳолати интихоб накардани ҳуқуқи кишвари суд аз ҷониби тарафҳои уҳдадорӣ аз расонидани зарар, аз суд муҳлати муайянро барои баррасӣ талаб менамояд, аз ҷумла муҳлати бештар барои муқаррар намудани мазмуни ҳуқуқи хориҷӣ сарф карда мешавад. Бинобар ин, муқаррароти моддаи мазкур, пеш аз ҳама, баҳри ҳимояи манфиати худи тарафҳо мебошад.

4. Муқаррароти қисми чоруми моддаи мазкур дорои хусусияти ба худ хос мебошад. Мутобиқи он, дар ҳолати расонидани зарар дар хориҷа, агар мутобиқи муқаррароти моддаи тафсиршаванда бояд ҳуқуқи ин кишвар татбиқ карда шавад ва асосҳои талаб намудани зарар мутобиқи қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқонунӣ набошанд, пас дар ин ҳолат ҳуқуқи хориҷӣ паҳн карда намешавад.

Қоидаи мазкур ба мақомоти судии Ҷумҳурии Тоҷикистон уҳдадории иловагиро муқаррар менамояд, зеро судяҳо хангоми баррасии чунин уҳдадориҳо бояд ҳам қонунгузории давлати татбиқшаванда ва ҳам Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар ин соҳа муқоиса намоянд. Дар ҳолате, ки ягон асоси ба вуҷуд омадани уҳдадорӣ аз расонидани зарар, мутобиқи қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайриқонунӣ эътироф карда нашавад, пас дар ин ҳолат бояд ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда шавад.

Моддаи 1226. Соҳаи амали ҳуқуқи татбиқшаванда ба уҳдадориҳои дар натиҷаи расонидани зарар ба миёномада

Ҳуқуқи татбиқшаванда ба уҳдадориҳои дар натиҷаи расонидани зарар бамиёномада инҳоро дар бар мегирад:

а) қобилияти шахс ҷиҳати анҷом додани ҷавобгарӣ барои зарари расонидашуда;

б) гузоштани ҷавобгарӣ барои расонидани зарар ба зиммаи шахсе, ки зарар нарасондааст;

г) асосҳои маҳдудкунӣ ва озод намудан аз масъулият;

д) тарзҳои ҷуброни зарар;

е) саҳм ва андозаи ҷуброни зарар.

Моддаи мазкури Кодекси граждани статути ҳатмии уҳдадориҳо оид ба раосниданизарарро муқаррар менамоянд. Яъне, дар моддаи мазкур оид ба предмети танзими ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати уҳдадориҳо дар бораи расонидани зарар сухан меравад.

Мутобиқи моддаи тафсиршаванда дар ҳолати муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда дар асоси қоидаҳои моддаи 1225 КГ нисбати уҳдадориҳо оид ба расонидани зарар, масъалаҳои зерин мутобиқи ҳуқуқи кишвари мазкур ба танзим дароварда мешаванд:

а) қобилияти шахс ҷиҳати анҷом додани ҷавобгарӣ барои зарари расонидашуда;

б) гузоштани ҷавобгарӣ барои расонидани зарар ба зиммаи шахсе, ки зарар нарасондааст;

в) асосҳои маҳдудкунӣ ва озод намудан аз масъулият; г)тарзҳои ҷуброни зарар;

ж) саҳм ва андозаи ҷуброни зарар.

Дар мисоли ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи моддаи тафсиршавандаро дарҷ менамоем. Вобаста ба масъалаи қобилияти шахс ҷиҳати анҷом додани ҷавобгарӣ барои зарари расонидашуда ва гузоштани ҷавобгарӣ барои расонидани зарар ба зиммаи шахсе, ки зарар нарасондааст, қайд менамоем, ки

тибқи моддаи 1079 КГ зарари расонидашуда за ҷониби субъекти зарар расонанда ҷуброн карда мешавад. Инчунин, дар моддаи мазкур қайд карда мешавад, ки дар ҳолатҳои пешбинӣ намудаи қонун, ҷуброни зарар ба шахси дигар, ки зарар нарасонидааст, вогузор карда мешавад. Чунин ҳолатҳо дар қисми 2 моддаи 1089 КГ, моддаи 1090 КГ ва дигар моддаҳои дахлдори Кодекси граждани муқаррар карда шудааст. Масъалаи асосҳои маҳдудкунӣ ва озод намудан аз масъулият бошад, дар моддаи 1093 КГ дарҷ карда шудааст. Масъалаҳои дигари дар моддаи тафсиршаванда муқарраршуда низ бо ҳамин тарз ба танзим дароварда мешаванд.

Моддаи 1227. Ҷавобгарӣ барои зарари ба истеъмолкунанда расонидашуда

1. Ба талаботи ҷуброни зарари истеъмолкунанда, ки вобаста ба хариди амвол, иҷрои корҳо ё хизматрасонӣ ба миён омадааст, тибқи интихоби истеъмолкунанда татбиқ карда мешавад:

а) ҳуқуқи кишваре, ки истиқоматгоҳ ё маҳали фаъолияти истеъмолкунанда ҷойгир аст;

б) ҳуқуқи кишваре, ки истиқоматгоҳ ё маҳали ҷойгиршавии истеҳсолкунанда ё шахсе, ки хизмат расонидааст, ҷойгир аст;

в) ҳуқуқи кишваре, ки истеъмолкунанда молро харидааст, дар як ҷо кор иҷро шудааст ё ба ӯ хизмат расонида шудааст.

2. Агар ҷабрдида ҳуқуқи интихобро истифода набурда бошад, ҳуқуқи татбиқшаванда тибқи моддаи 1225 ҳамин Кодекс муайян карда мешавад.

1. Муқаррароти моддаи мазкур баҳри муайян намудани ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати ҷуброни зарар, ки ба истеъмолкунанда расонида шудааст, равона карда шудааст. Муқаррар намудани меъёри махсусгардонидашуда нисбати ҷуброни зарари ба истеъмолкунанда расонидашуда, аз он шаҳодат медиҳад, ки истеъмолкунанда ба сифати субъекте баромад менамояд, ки ниёз ба ҳимояи дахлдор ва махсуси қонунгузорӣ дорад. Инчунин, бо назардошти ин ҳолат, дар моддаи тафсиршаванда бо фарқият аз қоидаи умумии меъёрҳои коллизионие, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро нисбати уҳдадориҳо аз расонидани зарар муқаррар менамоянд, ҳуқуқи интихоби якчанд ҳуқуқи татбиқшаванда ба истеъмолкунанда пешниҳод карда шудааст.

Баҳри ба таври дахлдор муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда бояд категорияҳои «истеъмолкунанда», «истеҳсолкунанда», «иҷрокунанда» ва «фурӯшанда» муайян карда шаванд. Мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи ҳуқуқи истеъмолкунандагон» истеъмолкунанда - шахси воқеӣ ё ҳуқуқие, ки ният дорад мол (иҷрои кор, хизматрасонӣ) - ро фармоиш диҳад ё харидорӣ намояд, ё худ онҳоро танҳо барои эҳтиёҷоти шахсӣ, оилавӣ, рӯзгор ва ғайра, ки бо анҷом додани фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд намебошанд, истифода намояд. Истеҳсолкунанда - ташкилоте, ки новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқии он, инчунин соҳибкори инфиродие, ки молро ҷиҳати фурӯш барои истеъмолкунандагон истеҳсол мекунанд. Иҷрокунанда - ташкилоте, ки новобаста аз шакли моликият, инчунин соҳибкори инфиродие, ки корро барои истеъмолкунандагон тибқи шартномаи бемузд ё музднок иҷро мекунанд ё хизмати онҳоро ба ҷо меоваранд. Фурӯшанда - ташкилоте, ки новобаста аз шакли ташкилию ҳуқуқии он, инчунин соҳибкори инфиродие, ки молро тибқи шартномаи хариду фурӯш ба истеъмолкунанда мефурӯшад.

Аз ин лиҳоз, ҳангоми расонидани зарар ба истеъмолкунанда дар ҷараёни иҷрои корҳо, хизматрасонӣ ва хариди мол, истеъмолкунанда ҳуқуқ дорад, ки баҳри муқаррар намудани ҷуброни зарар аз се имконияти зерини ҳуқуқи кишварҳо якеро интихоб намояд:

а) ҳуқуқи кишваре, ки истиқоматгоҳ ё маҳали фаъолияти истеъмолкунанда ҷойгир аст;

б) ҳуқуқи кишваре, ки истиқоматгоҳ ё маҳали ҷойгиршавии истеҳсолкунанда ё шахсе, ки хизмат расонидааст, ҷойгир аст;

в) ҳуқуқи кишваре, ки истеъмолкунанда молро харидааст, дар он ҷо кор иҷро шудааст ё ба ӯ хизмат расонида шудааст.

Аз меъёри тафсиршаванда бармеояд, ки истеъмолкунанда бо се ҳуқуқи кишвар алоқамандӣ дорад ва яке аз онҳоро интихоб намояд: ё ҳуқуқи кишвари худ, ё ҳуқуқи кишвари зараррасонанда ва ё ҳуқуқи кишвари ҷойи расонидани зарар. Аммо, қайд намудан лозим аст, ки дар ҳолате, ки агар истеъмолкунанда хоҳад ҳуқуқи кишвари иҷрочиро оид ба иҷрои кор интихоб намояд, пас дар ин ҳолат чунин меъёр дар моддаи тафсиршавандаи Кодекси

гражданӣ муқаррар карда нашудааст.

2. Дарқисмидуюмимоддаитафсиршаванда бошад, оид ба муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати ҷуброни зарареро, ки ба истеъмолкунанда расонида шудааст ва дар ҳолате, ки истеъмолкунанда аз ҳуқуқи худ оид ба интихоби ҳуқуқи татбиқшаванда мутобиқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда истифода набурдааст, қоидаи дахлдор муқаррар карда нашудааст.

Мутобиқи он, дар ин ҳолат ҳуқуқи татбиқшаванда мувофиқи моддаи 1225 КГ муқаррар карда мешавад, ки мо дар боло вобаста ба он тафсир дода будем.

Моддаи 1228. Ҳуқуқҳои татбиқшаванда ба уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи рақобати бевиҷдонона ба миён меоянд

Ба уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи рақобати бевиҷдонона ба миён меоянд, ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки ба бозори он ҳамин гуна рақобат дахл намудааст, агар аз санадҳои қонунгузорӣ ё моҳияти уҳдадорӣ тартиби дигаре барнаояд.

Яке аз масъалаҳои танзими ҳуқуқи байналмилалии ҳуқуқӣ ин масъалаи танзими дахлдори муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда ба уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи рақобати бевиҷдонона ба миён меоянд. Рақобати бевиҷдонона ба сифати яке аз намудҳои уҳдадориҳои ғайришартномавӣ дар ҳуқуқи байналмилалӣ эътироф карда шуда он асосан дар натиҷаи суйистеъмол намудан аз ҳуқуқҳои граждании субъект ба вуҷуд меояд. Рақобати бевиҷдонона дар инкишофи фаъолияти соҳибкорӣ ва ривоҷу равнақ ёфтани муносибатҳои иқтисодӣ садди роҳ гардида бо ин сабаб давлатҳо баҳри маҳдуд намудани ин гуна амалҳо маҳдудиятҳоро ҷорӣ намудаанд.

Дар кишварҳои гуногун қонунгузории ҷорӣ мафҳуми «рақобати бевиҷдонона» ба таври гуногун муқаррар карда мешавад. Масалан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 июли 2006 «Дар бораи рақобат ва маҳдуд намудани фаъолияти инҳисорӣ дар бозорҳои мол» мафҳуми «рақобати бевиҷдонона»-ро тариқи зайл шарҳ медиҳад: рақобати бевиҷдонона - ҳама гуна амали субъектҳои хоҷагидор, ки барои ба даст овардани афзалият дар фаъолияти соҳибкорӣ равона шудааст ва хилофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад ва метавонанд ба дигар субъектҳои хоҷагидорӣ - рақибон зарар расонад ё расонидааст ва ё обрӯи корияи онҳоро паст мегардонад.

Инчунин, дар Қонуни дарҷгардида шаклҳои рақобати бевиҷдонона муқаррар карда шудаанд, ки ба мисоли онҳо: паҳн намудани маълумоти бардурӯғ, носаҳеҳ ё таҳрифшуда, ки боиси зарар ба дигар субъектҳои хоҷагидор мегарданд ё обрӯи кориашонро паст мегардонад; ба иштибоҳ гузоштани истеъмолкунандагон оид ба хусусият, тарз, ҷойи истеҳсол ва хосиятҳои истеъмолию сифатӣ ва миқдории мол ё истеҳсолкунандагони он, аз ҷумла рекламаи мол (кор, хизматрасонӣ), ки ба талаботи сифат ҷавобгӯ намебошад; муқоисаи номуносиби молҳои истеҳсолшаванда ва фурӯхташавандаи як субъекти хоҷагидор бо субъектҳои хоҷагидори дигар (аз ҷумла, дар ҷараёни тарғибу ташвиқ); гирифтан, истифода бурдан, ошкор сохтани иттилооти дорои сирри тиҷоратӣ ё хизматӣ ё дигар сирри бо қонун ҳифзгардида; истифодаи худсаронаи аломатҳои мол, номи фирмавӣ ё нишонгузорӣ, инчунин нусхабардории борҷома ва намуди моли субъекти хоҷагидори дигар, ки метавонанд рақибонро аз фаъолияти соҳибкориашон маҳрум созанд; дахолат кардан ба фаъолияти соҳибкорӣ, додани имтиёзҳои гуногуни моддӣ ба кормандони субъектҳои хоҷагидори рағбаткунанда бо мақсади ба тарафи худ кашидану моил сохтани онҳо ба иҷрои уҳдадориҳои меҳнатӣ; ҳама гуна амале, ки воқеан метавонад дастрас будани бозорро хеле маҳдуд кунад.

Мутобиқи моддаи тафсиршаванда ба уҳдадориҳои аз рақобати бевиҷдонона ба вуҷуд омада дар асоси ҳуқуқи кишваре ба танзим дароварда мешавад, ки ба бозори он дар натиҷаи ин гуна рақобат таъсири манфӣ расонида шудааст.

Масалан, ду шахси ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷӣ кишвар созишнома оид ба муттаҳид шудани ҳамдигарро ба имзо мерасонанд, ки дар натиҷаи арзиши умумии тавозуни активҳои онҳо мувофиқи тавозуни охирин аз сад ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо (яъне аз 4 млн.сомонӣ) бештар мегардад. Дар ҳолати мавҷуд набудани моддаи тафсиршаванда ҳуқуқи ҷойи расонидани зарар, яъне ҳуқуқи кишваре, ки дар он созишномаи

муттаҳидшавӣ баста шуда буд, татбиқ карда мешуд. Аммо, азбаски меъёри тафсиршаванда муқаррар карда шудааст, пас мутобиқи он ҳуқуқи татбиқшаванда ба уҳададории мазкур ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Зеро маҳз ба бозори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар натиҷаи бе иҷозати дахлдори мақомоти давлатӣ дар соҳаи назорати рақобат ва маҳдуд намудани фаъолияти зиддиинҳисории Тоҷикистон ин созишнома баста шуда ва мавқеи асосии ҳукмфарморо дар бозори моли дахлдори Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдо намудааст.

Моддаи 1229. Дорошавии беасос

1. Ба уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи дорошавии беасос ба миён меоянд, ҳуқуқи кишваре, ки ин дорошавӣ ҷой дошт, татбиқ мешавад.

2. Агар дорошавии беасос дар натиҷаи аз байн рафтани асосҳое, ки бо он амвол харидорӣ ё ғун шудааст, ба миён ояд, ҳуқуқи татбиқшаванда бо ҳуқуқи кишваре, ки ин асос тобеъ карда шудааст, муайян карда мешавад.

3. Мафҳуми дорошавии беасос бо ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷиикистон муайян карда мешавад.

1. Яке аз намудҳои дигари уҳдадориҳои ғайришартномавӣ ин уҳдадориҳо аз дорошавии беасос мебошад. Мутобиқи моддаи 1117 КГ моҳияти уҳдадориҳои мазкур аз он иборат мебошанд, ки шахсе, ки бидуни асосҳои муқаррарнамудаи қонун ё аҳд аз ҳисоби шахси дигар (ҷабрдида) молумулк ба даст овардааст ё нигоҳ дошта аст, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи КГ (моддаи 1124) уҳдадор аст ба ҷабрдида молумулки беасос бадастоварда ё нигоҳ доштаашро (дороии беасос)-ро баргардонад. Яъне, уҳдадорӣ аз дорошавии беасос низ хусусияти шартномавиро доро буда, дар асоси он як тараф – ҷабрдида ҳуқуқи талаб намудани баргардонидани ашёро аз тарафи дигар доро мебошад. Инчунин, чӣ тавре, ки дар худи моддаи 1117 КГ дарҷ карда шудааст, дар ҳолатҳое, ки дар моддаи 1124 КГ пешбинӣ шудааст, ашёе, ки ба сифати объекти дорошавии беасос баромад менамояд, баргардонида намешаавад.

Мутобиқи қисми тафсиршавандаи моддаи мазкур нисбати ин гуна уҳдадориҳо ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки дар он дорошавии беасос ҷой дошт. Кишвари дорошавии беасос кишваре мебошад, ки дар он амали дорошавии беасос рӯй дода бошад. Масалан, ҳангоми ба таври иштибоҳан интиқол додани маблағ ба суратҳисоби бонкии шахси дигар, ки дар натиҷаи ин шахс ба сифати дорошавандаи беасос эътироф хоҳад шуд, ҳуқуқи татбиқшаванда ҳуқуқи кишвари ҷойи воқеъгардии суратҳисоби бонкӣ мебошад.

2. Мутобиқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда бошад, қоидае муқаррар карда шудаст, ки нисбати дорошавии беасос дар ҳолати аз байни рафтани асоси ҳуқуқие, ки дар заминаи он шахс беасос дорошуда ашёро харидорӣ намуда ва ё ғун карда буд, татбиқ карда мешавад. Ин қоида дар ҳолати зерин татбиқ карда мешавад: масалан, шахс дар асоси шартномаи хариду фурӯш молеро харидорӣ намуд, аммо муқаррар карда шуд, ки ин шартнома беэътибор будааст, пас асоси харидории мол, яъне шартномаи хариду фурӯш аз байн рафт ва харидори собиқ бояд моли харидоришударо баргардонад. Аммо, дар ҳолати барнагардонидани он, харидори собиқ ба шахси беасос дорошуда табдил меёбад ва байни тарафҳои шартномаи хариду фурӯш уҳдадориҳои аз дорошавии беасос ба вуҷуд меояд.

Дар асоси меъёри тафсиршаванда ба ин уҳдадориҳои дар ҳолати дарҷшуда ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки асоси мавҷудбуда, яъне дар мисоли мо овардашуда – шартномаи хариду фурӯш бо он танзим карда мешуд. Бинобар ин, баҳри муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати уҳдадориҳо аз дорошавии беасос мутобиқи қисми тафсиршавандаи моддаи мазкур бояд, пеш аз ҳама, асоси аз байни рафта ва ҳуқуқи ба он татбиқшуда бояд муқаррар карда шавад.

3. Дар қисми сеюми моддаи тафсиршаванда бошад, қайд карда мешавад, ки дар ҳолати аз тарафи судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда шудани масъалаи ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати уҳдадориҳо аз дорошавии беасос, мафҳуми уҳдадорӣ аз дорошавии беасос бо ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷиикистон муайян карда мешавад. Чӣ тавре, ки дар боло дарҷ намудем, ин масъала дар моддаи 1117 КГ муқаррар карда шудааст.

§ 7. Моликияти зеҳнӣ

Моддаи 1230. Ҳуқуқ ба моликияти зеҳнӣ

1. Ба моликияти зеҳнӣ ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки дар он ҷо ҳифзи ин ҳуқуқҳо пурсида мешавад.

2. Шартномаҳое, ки предмети онҳо ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ мебошанд, бо ҳуқуқе танзим мешаванд, ки бо муқаррароти ҳамин фасл оид ба уҳдадориҳои шартномавӣ муайян карда шудаанд.

1. Қисми мазкури фасли тафсиршавандаи Кодекси гражданӣ ба масъалаи моликияти зеҳнӣ дахл дошта баҳри муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда вобаста ба моликияти зеҳнӣ моддаи тафсиршаванда бахшида шудааст.

Маълум аст, ки объектҳои моликияти зеҳнӣ ба сифати яке аз намудҳои объектҳои ҳуқуқҳои граждани баромад менамояд. Ба сифати ин гуна объектҳо мутобиқи моддаи 1126 КГ натиҷаҳои фаъолияти эҷодии зеҳнӣ (асарҳои илмӣ, санъат ва адабиёт, аз ҷумла барномаҳо барои мошинҳои электронии ҳисоббарор, барномаҳои компютерӣ ва маҷмӯи маълумот; иҷро намудан, фонограммаҳо, ташкили намоиши эфирӣ ё намоиши кабелӣ; ихтироот, моделҳои муфид, намунаҳои саноатӣ; дастовардҳои селексионӣ; топологияи микросхемаҳои интегралӣ; маълумоти дорои сирри хизматӣ ё тиҷоратӣ); воситаҳои фардикунонии иштирокчиёни аҳдҳои граждани, молҳо, корҳо ва хизматрасонӣ (номи фирмавӣ; тамғаи молӣ ва тамғаи хизматрасонӣ; номи маҳалли истеҳсоли мол ва нишондоди истеҳсолӣ); натиҷаҳои дигари фаъолияти зеҳнӣ ва воситаҳои фардикунонии ба онҳо баробаркардашуда, ки мутобиқи қонунҳо ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалии эътирофнамудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифз карда мешаванд.

Дар қисми тафсиршавандаи моддаи мазкур ҳуқуқи татбиқшаванда ба моликияти зеҳнӣ ҳуқуқи кишаре муқаррар карда шудааст, ки дар он ҷо ҳифзи ин ҳуқуқҳо пурсида мешавад. Яъне, мазмуни меъёри мазкур дар он аст, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро вобаста аз вайрон шудани онҳо муқаррар менамояд. Бинобар ин, муносибатҳо оид ба мавриди татбиқ қарор додани ҳуқуқҳои моликияти зеҳнӣ мутобиқи меъёри коллизионии дигар танзим карда мешавад.

Аз ин лиҳоз, меъёри коллизионии мазкур дар ҳолати вайрон шудан ва талаби ҳифзи ҳуқуқҳо ба моликияти зеҳнӣ татбиқ карда мешавад.

2. Вобаста ба ҳолатҳои татбиқи ҳуқуқҳо ба объектони моликияти зеҳнӣ, аз ҷумла мутобиқи шартномаҳои дахлдори ҳуқуқӣ граждани, мутобиқи қисми тафсиршавандаи моддаи мазкур, ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки нисбати уҳдадориҳои шартномавӣ мутобиқи моддаҳо дахлдори фасли тафсиршавандаи Кодекси граждани муқаррар карда шудаанд. Пас, дар ҳолати бастани шартномаи дахлдор, ки предмети онро муносибати тарафҳо оид ба гузашткунии ҳуқуқи субъективӣ ба объекти моликияти зеҳнӣ мебошад, ҳуқуқи татбиқшаванда мутобиқи моддаҳои 1218 ва 1219 КГ муқаррар карда мешавад. Масалан, яке аз шартномаҳои маъмул, ки дар асоси он ҳуқуқ ба объектони моликияти зеҳнӣ гузашт карда мешавад, ин шартномаи литсензионӣ мебошад. Мутобиқи моддаи 1218 КГ дар асоси принсипи мухторияти ирода, тарафҳои шартномаи литсензионӣ ҳуқуқ доранд, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро нисбати шартномаи мазкур интихоб намоянд. Агар тарафҳо ҳуқуқи татбиқшавандаро барои шартномаи мазкур интихоб накарда бошанд, пас мутобиқи моддаи 1219 КГ ба шартномаи мазкур ҳуқуқи кишваре, ки дар он литсензиар истиқомат менамуд ва ё маҳалли асосии фаъолияти худро дорад, татбиқ карда мешавад.

§ 8. Ҳуқуқи мерос

Моддаи 1231. Муносибатҳо оид ба меросгирӣ

Муносибатҳо оид ба меросгирӣ бо ҳуқуқи кишваре, ки дар он ҷо меросгузор охирин истиқоматгоҳи доимӣ дошт муайян карда мешавад, агар меросгузор дар васиятнома ҳуқуқи кишвареро, ки шаҳрвандӣ он мебошад, интихоб накарда бошад.

Яке аз намуди муносибатҳои дигаре, ки предмети танзими ҳуқуқи байналмилалии хусусиро ташкил менамоянд, ин муносибатҳои меросӣ мебошанд.

Муносибатҳои меросӣ низ муносибатҳои молумулки ба ҳисоб рафта дар асоси он гузариши

ҳуқуқ ва уҳдадориҳои як тараф ба тарафи дигар бо тартиби дар қонун пешбинишуда сурат мегирад. Дар замони муосир бо инкишофи ёфтани муносибатҳои оилавӣ ва меҳнатӣ бо унсури хориҷӣ, муносибатҳои меросӣ низ ба таври дахлдор инкишоф ёфта истодаанд. Масалан, аз тарафи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо сабабҳои гуногун дар дигар кишварҳо кор мекунанд, таҳия намудани васиятнома баҳри ба мерос гузоштани амволе, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор доранд, яке аз мисолҳои муносибатҳои меросӣ бо унсури хориҷӣ мебошад.

Мутобиқи моддаи тафсиршаванда, қоидаи умумии муқаррар намудани ҳуқуқи кишвари татбиқшаванда ба муносибатҳои меросӣ ин ҳуқуқи кишвари ҷои истиқомати охирони доимии меросгузор мебошад. Моҳияти ибораи «ҷойи охирини истиқоматгоҳи доимӣ» бо дарназардошти муқаррароти моддаи 21 КГ муқаррар карда мешавад, яъне ба сифати он ҷойе эътироф карда мешавад, ки дар он меросгузор ба таври доимӣ истиқомат менамуд.

Қоидаи мазкур хусусияти умумӣ дошта ҳам ба мерос тибқи қонун ва ҳам тибқи васиятнома татбиқ карда мешавад, вале бо васиятнома ҳуқуқи кишвари татбиқшаванда метавонад дигар карда шуда ҳуқуқи кишваре, ки меросгузор шаҳрвандии онро доро мебошад, интихоб карда шавад. Чунин қоида дар заминаи присипи озодии васиятнома дарҷ карда шуда ба меросгузор ҳуқуқ дода шудааст ба муносибатҳои меросӣ ҳуқуқи кишвари дахлдорро татбиқ намояд.

Инчунин, муносибатҳои меросӣ, ки тибқи ҳуқуқи кишвар дар асоси моддаи тафсиршаванда муқарраргардида ба танзим дароварда мешавад, муносибатҳои зеринро дар бар мегирад: тартиби кушода шудани мерос, тартиби қабули он, муқаррар намудани навбати меросгирон (дар ҳолати мерос тибқи қонун), ҳуқуқ ва уҳдадориҳои меросгирон, муқаррар намудани меъёрҳои императивӣ, аз ҷумла ҳиссаи ҳатмӣ ба субъектҳои дахлдор (дар ҳолати мерос тибқи васиятнома) ва ғайраҳоро, ба истисноӣ масъалаҳое, ки дар моддаи 1232 КГ муқаррар карда шудааст, дар бар мегирад.

Моддаи 1232. Қобилияти шахс оид ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, шакли васиятнома ва санади бекор кардани он

Қобилияти шахс оид ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, инчунин шакли васиятнома ва санади бекор кардани он бо ҳуқуқи кишваре, ки дар он ҷо меросгузор дар лаҳзаи таҳияи санад истиқоматгоҳи доимӣ дошт, муайян карда мешавад, агар меросгузор дар васиятнома ҳуқуқи кишвареро, ки шаҳрванди ӯ мебошад, интихоб накарда бошад. Аммо васиятнома ё бекор кардани он наметавонад дар натиҷаи риоя накардани шакл беэътибор ҳисобида шавад, агар васиятнома талаботи ҳуқуқи маҳали таҳияи санад ё талаботи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро қонеъ намояд.

Моддаи тафсиршаванда ба сифати муқаррар намудани як қатор истисноҳо аз қоидаи умумие, ки дар моддаи 1231 КГ муқаррар карда шудааст, равона карда шудааст. Моддаи тафсиршаванда нисбати на ҳама муносибатҳо, балки муносибатҳои мушаххас вобаста ба васиятнома муқаррар карда шудааст, аз ҷумла моддаи тафсиршаванда ҳуқуқи кишварро нисбати масъалаҳои қобилияти шахс оид ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, шакли васиятнома ва санади бекор кардани он татбиқ карда мешавад.

Мутобиқи моддаи мазкур масъалаҳои дарҷкардашуда дар асоси ду ҳуқуқ ба танзим дароварда мешавад: ё ҳуқуқи кишваре, ки дар он истиқоматгоҳи доимии меросгузор ва ё ҳуқуқи кишвари шаҳрвандии меросгузор. Ҳуқуқи кишвари дуюм танҳо бо иродаи худи меросгузор, ки дар васиятнома дарҷ карда мешавад, муқаррар шуда метавонад. Дар ҳолати интихоб нагардидани ҳуқуқи мазкур, ҳуқуқи кишвари ҷойи истиқоматгоҳи доимии меросгузор татбиқ карда мешавад.

Вобаста ба он муносибатҳое, ки бо моддаи тафсиршаванда ба танзим дароварда мешаванд, қайд намудан зарур аст, ки ин масъалаҳо дар қонунгузории кишварҳо ба таври гуногун ба танзим дароварда мешаванд. Масалан, агар ҳуқуқи татбиқшаванда вобаста ба масъалаҳои мазкур ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, пас масъалаҳои мазкур ба таври зерин ба танзим дароварда мешаванд:

1. Қобилияти шахс оид ба таҳия ва бекор кардани васиятнома. Масъалаи мазкур дар моддаи 1160 КГ ба танзим дароварда шуда мутобиқи он, васияткунанда ҳуқуқ

дорад ҳар вақт васиятномаро бекор ё тағйир диҳад. Васиятнома мумкин аст бо роҳҳои зерин бекор карда шавад: а) бо роҳи додани ариза ба мақомоти нотариали дар хусуси пурра бекор намудани васиятномаи пештар тартибдодашуда; б) ҳангоми тартиб додани васиятномаи нав. Инчунин, мутобиқи моддаи мазкур роҳҳои зерини тағйир додани васиятнома пешбинӣ карда шудааст: бо роҳи додани ариза ба мақомоти нотариалӣ дар хусуси ворид намудани тағйирот ба қисми муайяни васиятномаи пештар тартибдодашуда; б) ҳангоми тартиб додани васиятномаи нав, ки ба як қисми васиятномаи пештара тағйирот ворид менамояд.

Дар моддаи мазкур вобаста ба қобилияти васияткунанда оид ба бекор ва тағйир додани васиятнома қоидаи мушаххас муқаррар нашуда бошад ҳам, масъалаи зикршуда аз моҳияти ин меъёр бояд муқаррар карда шавад (нигаред ба тафсири моддаи мазкур);

2. Шакли васиятнома ва санади бекор кардани он. Дар қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин шаклҳои васиятнома пешбинӣ карда шудаанд (моддаҳои 1157-1159 КГ): шакли хаттии оддӣ ва шакли хатии нотариалӣ.

Дар моддаи тафсиршаванда инчунин қайд карда мешавад, ки дар ҳолати ба маҳалли таҳияи васиятнома ва ё талаботи қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон мухолиф набудани васиятнома ва санади бекорнамоии он, васиятномаи мазкур беэътибор дониста намешавад. Қоидаи мазкур ба сифати истисно аз қоидаи умумии тобеъ будани васиятнома ва санади бекор намудани он ба қонунгузории кишваре, ки дар он истиқоматгоҳи охирини доимии меросгузор буд, ба шарте, ки дар худи васиятнома ҳуқуқи кишвари дигар муқаррар нашуда бошад. Пас, аз ин бармеояд, ки новобаста аз дигар будани ҳуқуқи кишвари ба васиятнома татбиқшаванда, дар ҳолати баррасӣ намудани баҳс дар судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба беэътибори донистани он бинобар сабаби мухолиф будани шакли худи васиятнома ва санади бекорнамоии он ба қонунгузории давлате, ки нисбати ин масъалаҳо татбиқ карда мешавад, агар шакл ва санади бекорнамоии васиятнома ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё ҳуқуқи кишваре, ки дар он санад таҳия шудааст, мухолиф набошад, васиятномаи мазкур бекор карда намешавад.

Моддаи 1233. Меросгирии амволи ғайриманқул ва амволе, ки бояд ба феҳристи давлатӣ ворид карда шавад

Меросгирии амволи ғайриманқул бо ҳуқуқи кишваре, ки дар он воқеъ гардидааст ва амволе, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шудааст, бо ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Бо ҳамин ҳуқуқ қобилияти шахс ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, инчунин шакли васиятнома, агар амволи номбаркарда васият карда шавад, муайян карда мешавад.

Дар моддаи тафсиршаванда қоидаи муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда ба муносибатҳои меросие, ки объекти онҳо амволи ғайриманқул ва амволе, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудааст, муқаррар карда шудааст.

Дар моддаи тафсиршаванда, ба монанди дигар моддаҳои фасли мазкури Кодекси гражданӣ, ки дар он масъалаҳои гуногуни муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати муносибатҳое, ки объекти онҳо амволи ғайриманқул ва ё амволе, ки дар феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд, ҳуқуқи татбиқшаванда ба таври ягона муқаррар карда шудааст. Яъне, дар муносибатҳои меросӣ оид ба амволи ғайриманқул ва амволе, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудааст, ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати аввал – ҳуқуқи кишвари ҷойи воқеъгардии амволи ғайриманқул ва нисбати дуюм – ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст.

Мутобиқи моддаи тафсиршаванда, агар объекти васиятнома амволи ғайриманқул ва ё амволе, ки ба феҳристи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шудааст бошад, қобилияти шахс ба таҳия ва бекор кардани васиятнома, инчунин шакли васиятнома, ҳуқуқи кишвари татбиқшаванда мутобиқи моддаи мазкур муқаррар карда мешавад.

§ 9. Васоят ва парасторӣ

Моддаи 1234. Васоят ва парасторӣ

1. Васоят ва парасторӣ нисбати ноболиғон, шахсони ғайри қобили амал ё шахсони болиғи қобилияти амалашон маҳдуд бо қонуни шахсии ин шахс муқаррар ва бекор карда мешавад, ки нисбати он васоят ва парасторӣ муқаррар ё бекор карда мешавад.

2. Уҳдадории васӣ (парастор) оид ба қабули васоят (парасторӣ) бо қонуни шахсии шахсе, ки васӣ (парастор) таъин мешавад, муқаррар ё муайян карда мешавад.

3. Муносибати ҳуқуқии байни васӣ (парастор) ва шахси таҳти васоят (парасторӣ) қарордошта бо ҳуқуқи муассисаи кишваре, ки васиро (парастор) таъин намудааст, муайян карда мешавад. Аммо агар шахси таҳти васоят қарордошта (парасторӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зиндагӣ намояд, ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, агар вай барои ин шахс нисбатан қобили қабул бошад, татбиқ карда мешавад.

4. Васояти (парастории) ба шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррарнамуда, ки берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқомат мекунад, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътиборнок ҳисобида мешавад, агар бар зидди муқаррар намудани васоят ва парасторӣ ё бар зидди эътироф намудани он эътирозҳои ба қонун асосёфтаи муассисаҳои дахлдори консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавҷуд набошанд.

1. Яке аз институтҳое, ки хоси муносибатҳои амволӣ мебошанд ва мутобиқи қонунгузории граждании бештари давлатҳо ба таври хоса ба танзим дароварда мешаванд, институти васоят ва парасторӣ ба танзим дароварда аст дар моддаи тафсиршаванда ифода гардидааст.

Мутобиқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда дар ҳолати муқаррар намудани васоят ва парасторӣ нисбати ноболиғон, шахсони ғайри қобили амал ё шахсони болиғи қобилияти амалашон маҳдуд, масъалаҳои мазкур бо қонунии шахсии ин шахс муқаррар ва бекор карда мешавад. Моҳияти ин қоида дар он аст, ки ҳангоми муқаррар намудани васоият ва парасторӣ як қатор муносибатҳо ба вуҷуд меоянд, аз ҷумла, асосҳои муқаррар намудани васӣ ва парастор нисбати шахс, тартиби муқаррар намудани васӣ ва парастор, мақомоти ваколатдор оид ба масъалҳои васӣ ва парастор ва ғайраҳо, ки танзими дахлдори худро талаб менамоянд. Пас, дар ин ҳолат, ҳангоми дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудани васӣ ва парастор нисбати шахони воқеии хориҷӣ бояд муқаррароти моддаи тафсиршаванда ба назар гирифта шавад.

Меъёри тафсиршаванда қоидаеро дар бар мегирад, ки мутобиқи он масъалаҳои дар боло дарҷгардида бояд мутобиқи қонуни шахсии шахси воқеӣ, ки нисбати ӯ васӣ ва ё парастор тайин гардида истодааст, танзим карда мешавад. Қонуни шахсии шахсони воқеӣ, вобаста аз категорияи онҳо, бояд мутобиқи моддаи 1200 КГ муқаррар карда шавад.

2. Дар қисми дуюми моддаи тафсиршаванда бошад, оид ба масъалаи муқаррар намудани ҳуқуқи кишвари татбиқшаванда нисбати уҳдадориҳои васӣ (парастор) қоидаи дахлдор дарҷ карда шудааст. Мутобиқи он, баҳри танзими масъалаи мазкур ҳуқуқи кишвар татбиқ карда мешавад, ки ба сифати қонуни шахсии васӣ (парастор) баромад менамояд. Пас, мутобиқи ин меъёр, агар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шахси воқеии хориҷӣ ба сифати васӣ ва ё парастор эътироф карда шавад, уҳдадориҳои ӯ мутобиқи қонуни шахсии ин васӣ ва ё парастор муқаррар карда мешавад. Қонуни шахсии васӣ ва ё парастор мутобиқи моддаи 1200 КГ вобаста аз категорияи шахсони воқеии хориҷӣ муқаррар карда мешавад.

3. Дар қисми сеюми моддаи тафсиршаванда бошад, масъалаи муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда нисбати муносибати ҳуқуқии байни васӣ (парастор) ва шахси таҳти васоят (парасторӣ) қарордошта баррасӣ карда шудааст. Мутобиқи меъёри тафсиршаванда ба ин гуна муносибат ҳуқуқи кишваре татбиқ карда мешавад, ки дар он муассиса васиро (парастор) тайин кардааст, қарор дорад.

Муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда ба муносибати байни васӣ (парастор) ва шахсе, ки нисбати ӯ васигӣ (парасторӣ) тайин гардидааст, вобаста аз муассисае, ки васӣ (парастор)-ро тайин намудааст, асоси худро дорад. Зеро, мутобиқи қонунгузории тамоми давлатҳо муассисаҳое вуҷуд доранд, ки масъалаи васӣ (парасторӣ)-ро танзим менамоянд. Масалан, мутобиқи моддаи 35 КГ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти васояту парасторӣ мақомоти маҳалии ҳокимияти давлатӣ мебошанд. Бинобар ин, қонунгузор маҳз бо ҳуқуқи кишвари мазкур

алоқаманд намудани масъалаи танзими муносибати васӣ (парастор) бо шахси нисбати ӯ васигӣ (парасторӣ) тайин шудааст, зарур шуморидааст.

4. Дар қисми чоруми моддаи тафсиршаванда масъалаи тайин намудани васӣ (парастор) нисбати шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар хориҷа тайин карда шудааст, ба танзим дароварда шудаааст. Мутобиқи он, дар ҳолати дарҷшуда, агар ягон эътироз аз тарафи муассисаҳои дахлдори консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин кишвар мавҷуд набошад, чунин васият (парасторӣ) эътиборнок ҳисобида мешавад. Дар ҳолати мавҷуд будани чунин эътироз, ки асоси қонунӣ дорад, муасссисаҳои мазкур метавонанд тариқи судӣ қарори мақомоти васӣ (парасторӣ)-и кишвари дигарро беъэтибор эътироф намоянд.

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ СОХТОРИ ДАВЛАТӢ, ҲИФЗИ ҲУҚУҚ, МУДОФИА ВА АМНИЯТ

Дар семоҳаи аввали соли 2014 аз ҷониби мақомоти олии қонунгузории мамлакат ба 10 (даҳ) қонуни амалкунанда таъғйиру иловаҳо ворид карда шуданд, аз ҷумла:

1. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1064;
2. Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1065:
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1066:
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1067;
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1068;
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1069;
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳти рақами №1070;
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳти рақами №1071;
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи разведкаи ҳарбии қувваҳои мусаллаҳи ҶумҳурииТоҷикистон» таҳти рақами №1072;
10. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» таҳти рақами №1073;

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон”

Дар Моддаи 1 қисми шашуми моддаи 53 ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июли соли 2005 “Дар бораи мақомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон” калимаҳои “ки аз он 5 сол дар вазифаи прокурори ноҳия ё шаҳр” ба калимаҳои “ки аз он 3 сол дар вазифаи роҳбарикунандаи мақомоти прокуратура ё дар вазифаҳои роҳбарикунандаи мақомоти прокуратура ё дар вазифаҳои мақомоти олии қонунгузорӣ ё иҷроияи марказии ҳокимияти давлатӣ” иваз карда шуданд.

Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон”

Ба моддаи 1 қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 декабри соли 1999 “Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон” тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуданд: Моддаи 1^1 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

“Моддаи 1^1. Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи интихоботи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон”, ки аз Қонуни конститутсионии мазкур, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, иборат мебошад”.

Дар қисми 2 моддаи 4. бандҳои 1) ва 14 моддаи 12 қисми 2, 5 ва 6 моддаи 21, қисми 4 моддаи 48, қисми 3 моддаи 54 ва қисми 2 моддаи 55 калимаи “Ҷумҳурӣ” ба калимаи “Ҷумҳурии Тоҷикистон” иваз карда шуд.

Дар моддаи 9: дар сархати 6 қисми 6 калимаи “маҳаллӣ” ба калимаҳои “шаҳрак ва деҳот” иваз карда шуд, ба қисми 7 баъд аз калимаҳои “зиёд мебошад”, калимаҳои “бо қарори Комиссияи марказии интихобот ва райпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон” илова карда шуд.

Дар моддаи 10: дар қисми 2 калимаҳои “худидоракунии маҳаллӣ” ба калимаҳои “худидоракунии шаҳрак ва деҳот”, дар қисми 3 калимаҳои “меъёрию ҳуқуқии Тоҷикистон” ба калимаҳои “меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон” иваз гардид.

Дар банди 10) моддаи 12 калимаи “мақомоти маҳалии ҳокимияти иҷроия, мақомоти худидораи маҳалӣ” ба калимаи “мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот” иваз карда шуд.

Қисми 3 моддаи 13 дар таҳрири зайл ифода карда шуд: “Ташкили комиссияҳои ҳавзавии интихобот оид ба интихоботи вакилони Маҷлиси намояндагон бо пешниҳоди мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо назардошти таклифҳои сохторҳои маҳаллии ҳизбҳои сиёсӣ дар ҳудуди ҳавзаи интихобот сурат мегирад.”.

Дар моддаи 14: дар банди 3) калимаи “мақомоти ҳокимияти маҳаллии иҷроия” ба калимаҳои “мақомоти иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатӣ” иваз карда шуд, дар банди 15) калимаҳои “меъёрию ҳуқуқии” ба калимаҳои “меъёрии ҳуқуқии” иваз карда шуд.

Дар моддаи 15: дар банди 2) калимаҳои “мақомоти ҳокимияти маҳалии иҷроияро” ба калимаҳои “мақомотии иҷроияи маҳалии ҳокимияти давлатиро,” дар банди 10) калимаҳои “меъёрии ҳуқуқии” иваз карда шуд.

Қисми 2 моддаи 16 дар таҳрири зерин ифода карда шуд: “Дар назди сафоратхонаҳо ва консулгариҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ (минбаъд - намояндагиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ) участкаҳои интихобот бо пешниҳоди Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Комиссияи марказии интихобот ва райпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бе назардошти талаботи қисмҳои якум, сеюм, панҷум, шашум ва ҳафтуми моддаи 22 Қонуни конститутсионии мазкур ташкил карда шуда, вазифаи раиси комиссияи участкавии интихоботро роҳбари намояндагии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ иҷро менамояд”.

Дар банди 8) моддаи 17 калимаҳои “меъёрию ҳуқуқии” ба калимаҳои “меъёрии ҳуқуқии” иваз карда шуд. Қисми 2 моддаи 22 хориҷ гардид.

Дар моддаи 23: дар қисми 2 калимаҳои “Мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ” ба калимаҳои “Мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ”, дар қисми панҷум калимаҳои “ному насаб” ба калимаҳои “насаб, ном ва номи падар” иваз карда шуданд.

Аз бандҳои 1) ва 3) қисми чоруми моддаи 24, қисми чоруми моддаи 24, қисми чоруми моддаи 30 ва қисми дуюми моддаи 32 калимаҳои “(ба истиснои шаҳрҳои тобеи ноҳияҳо) хориҷ карда шуданд.

Дар моддаи 29: дар қисми сеюм калимаи “маҳаллӣ” ба калимаҳои “маҳалии ҳокимияти давлатӣ”, дар қисми ҳафтум калимаҳои “маҳаллии намояндагӣ” ба калимаҳои “маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” иваз карда шуданд.

Дар моддаи 31: дар қисми нуҳум рақами “35” ба рақами “45”, дар қисми чордаҳум калимаҳои “фамилия, ном насаби” ба калимаҳои“ насаб, ном ва номи падарӣ”иваз карда шуданд.

Дар моддаи 32: дар қисми сеюм калимаҳои “мақомоти маҳаллии дахлдори намояндагӣ” ба калимаҳои “Маҷлиси дахлдори вакилони халқ”, дар қисми чорум калимаҳои “Мақомоти маҳаллии намояндагии” ва “мақомоти маҳаллии намондагӣ” мувофиқан ба калимаҳои “Мақомоти намояндагии маҳалии ҳокимияти давлатӣ”, ”Мақомоти намояндагии ҳокимияти давлатии” ва “мақомоти намояндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” иваз гардиданд.

Дар қисмҳои якум ва сеюми моддаи 32^1 рақам ва калимаи “200 (дусад”) ба рақам ва калимаи ”100 (сад) иваз карда шуданд.

Дар қисми дуюми моддаи 34 калимаҳои “дигар мақомоти намояндагӣ ва мақомоти худидораи маҳаллӣ” ба калимаҳои “мақомоти намояндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот” иваз гардиданд.

Дар моддаи 35: дар банди 1) қисми якум калимаҳои “мақомоти маҳаллии намояндагӣ” ба калимаҳои “мақомоти намояндагии маҳалии ҳокимияти давлатӣ”, дар қисми ҳаштум калимаҳои “дар маҷмӯъ зиёда аз се фоизро ташкил менамояд” ба калимаҳои “боиси аз 500 кам шудани шумораи имзоҳои ҷамъовардашуда

мегардад”, дар қисми чордаҳум калимаҳои “ному насаб” ба калимаҳои “насаб, ном номи падар” иваз карда шуданд.

Ҷумлаи чоруми моддаи 36 дар таҳрири зерин ифода карда шуд: “Номзад метавонад дар муҳлати на дертар аз 7 рӯз то рӯзи интихобот ба комиссияи дахлдори ҳавзавии интихобот ариза навишта, номзадиашро пас гирад.”

Дар сархати сеюми қисми панҷуми моддаи 38 калимаҳои “худидоракунии маҳаллӣ” ба калимаҳои “худидоракунии шаҳрак ва деҳот” иваз карда шуданд.

Дар моддаи 39: дар қисми сеюм калимаҳои “мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ” ва “мақомоти иҷроияи маҳалли иҳокимияти давлатӣ ва мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот” иваз карда шуда, қисми чорум бо мазмуни зайл илова карда шуд: “Кормандони мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ метавонанд дар вохӯрии номзадҳо бо интихобкунандагон раисӣ кунанд”; дар қисми дувоздаҳум рақамҳои “15” ва “30” мувофиқан ба рақамҳои “20”ва “40” иваз карда шуд.

Дар моддаи 40: дар қисми якум калимаҳои “мақомотҳои иҷроияи маҳаллӣ” ба калимаҳои “мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ”, дар қисми дуюм калимаҳои “дахлдори маҷлисҳои мақомоти маҳаллии намояндагӣ” ба калимаҳои “мақомоти дахлдори намояндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” иваз карда шуданд ва ба моддаи 41 қисми панҷум бо мазмуни зайл илова карда шуд: “Дар бюллетенҳои интихобот баъд аз рӯйхати номзадҳо ва рӯйхати ҳизбҳои сиёсӣ, мувофиқан сатри алоҳида бо ифодаи “муқобили ҳамаи номзадҳо” ва “муқобили ҳамаи рӯйхати ҳизбҳои сиёсӣ” дарҷ карда мешавад”.

Дар моддаи 42: дар қисми шашум калимаҳои “ному насаби”ба калимаҳои “насаб, ном, номи падарӣ” иваз карда шуда, ҷумлаи дуюми қисми ҳаштум дар таҳрири зерин ифода карда шуд: “Интихобкунанда дар бюллетени интихобот дар квадрати холӣ, дар муқобили насаб, ном ва номи падари номзад ё ҳизби сиёсие, ки ба тарафдориашон овоз медиҳад, аломати ҷамъ “+” мегузорад” ва қисми нуҳум дар таҳрири зайл ифода карда шуд: “Дар мавриди зидди ҳамаи номзадҳо ва рӯйхати ҳизбҳои сиёсӣ овоз додан, интихобкунанда дар бюллетени интихобот дар квадрати холии сатрҳои “муқобили ҳамаи номзадҳо” ва “муқобили ҳамаи рӯйхати ҳизбҳои сиёсӣ”аломати ҷамъ “+” мегузорад.”

Дар моддаи 43: ба қисми якум баъд аз калимаи “намояндагии” калимаҳои “ҳокимияти давлатии”, дар қисмҳои сеюм ва шашум калимаҳои “мақомоти намояндагии маҳаллӣ”, “мақомоти маҳаллии намояндагӣ”, ”мақомоти дахлдори маҳаллии намояндагӣ” ба калимаҳои “мақомоти намояндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” иваз гардиданд.

Дар қисми сеюми моддаи 44, сархати дуюми қисми ёздаҳуми моддаи 48 калимаи “ному насаби” ба калимаҳои “насаб, ном ва номи падарӣ” иваз гардидаанд.

Дар моддаи 45: дар зербанди д) банди 5) қисми якум калимаҳои “мақомоти маҳаллии намояндагӣ” ба калимаҳои “мақомоти намояндагии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ”, дар банди а) қисми дуюм калимаҳои “ному насаби” ба калимаҳои “насаб, ном ва номи падарӣ” иваз карда шуданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон”

Моддаи 1. Ба Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998 қабул гардидаанд, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 ноябри соли 2013, №1028), тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шудаанд:

1. Ба Кодекс моддаи 130^2 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

“Моддаи 130^2. Истифодаи меҳнати ғуломона

1)Истифодаи меҳнати инсон, ки нисбати ба он ваколатҳои ба ҳуқуқи моликият хос буда амалӣ мешаванд, дар ҳолате, ки агар шахс бо сабабҳои аз вай вобастабуда иҷрои корро (хизматрасониро) рад карда наметавонад, бо маҳрум кардан аз озодӣ ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдор, ки:

а)нисбати ду ё зиёда шахсон;

б)нисбати маъюбон;

в)нисбате зане, ки ҳомила будани ӯ барои гунаҳкор аён аст ё нисбати шахси баръало ноболиғ;

г)аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ;

д)аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматиаш;

е)аз ҷониби шахс бо истифодаи иҷроб (шантаж), зӯроварӣ ё таҳдиди истифодаи он;

ж)бо кашида гирифтан, пинҳон намудан ё

нобуд кардани ҳуҷҷатҳои тасдиққунандаи шахсияти ҷабрдида содир шудааст,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол ҷазо дода мешавад.

3)Кирдорҳои дар қисмҳои якум ё дуюми ҳамин модда пешбинӣ гардида, агар онҳо:

а)аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шуда бошанд;

б)аз беэҳтиётӣ боиси марги ҷабрдида ё дигар оқибатҳои вазнин гардида бошанд,

бо маҳрум сохтан аз азодӣ бо муҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол ҷазо дода мешавад".

1. Моддаи 241 дар таҳрири зерин ифода карда шуд: "Моддаи 241. Ғайриқонунӣ тайёр кардан ва муомилоти мавод ё предметҳои порнографӣ

1) Ғайриқонунӣ тайёр кардан ва (ё) гузаронидан таввасути Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади паҳн намудан, намоиши оммавӣ ё рекламмаи мавод ё предметҳои порнографӣ,

бо ҷарима ба андозаи аз дусад то сесаду шасту панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то ду сол ҷазо дода мешавад.

2) Паҳн намудан, намоиши оммавӣ ё рекламаи мавод ё предметҳои порнографӣ дар байни ноболиғон ва ё ҷалб намудани ноболиғ ба муомилоти мавод ё предметҳои парнографӣ, ки аз ҷониби шахси ба синни ҳаждаҳ расида содир шудаанд,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он ҷазо дода мешаванд.

3) Кирдорҳои пешбинӣ намудаи қисмҳои якум ё дуюми ҳамин модда, ки:

а)аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гурӯҳи муташаккил:

б)бо истифодаи воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла шабакаҳои иттилоотию телекомуникатсионӣ (инчунин шабакаи интернет);

в)бо ба даст овардани даромад ба миқдори калон содир шудаанд,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешаванд.

Эзоҳ: Таҳти мафҳуми даромад ба миқдори калон дар моддаи мазкур, инчунин дар моддаи 241^1 ҳамин Кодекс даромад ба андозаи бештар аз дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо фаҳмида мешавад.".

3.Ба Кодекс моддаи 241^1 ва 241^2 бо мазмуни зайл илова карда шаванд:

"Моддаи 241^1. Тайёр кардан ва муомилоти мавод ё предметҳои порнографӣ бо акси ноболиғон

1)Тайёр кардан, соҳиб шудан, нигоҳ доштан ва (ё) гузаронидан таввасути Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади паҳн намудан, намоиши оммавӣ ё реклама кардан ва ё паҳн намудан, намоиши оммавӣ ё рекламаи мавод ё предметҳои порнографӣ бо акси ноболиғон,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол бо маҳрум кардани ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ё бидуни он, ҷазо дода мешавад.

2) Ҳамин кирдорҳо, ки:

а)аз ҷониби падару модар ё дигар шахси қонунан ба зиммааш тарбияи ноболиғ гузошташуда, ҳамчунин омӯзгор ё дигар корманди муассисаи таълимӣ, тарбиявӣ ё муолиҷавӣ;

б) нисбати шахси баръало ба синни чордаҳ нарасида;

в)аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гурӯҳи муташаккил;

г)бо ба даст овардани даромад ба миқдори калон;

д)бо истифодаи воситаҳои ахбори омма, аз ҷумла шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ (инчунин шабакаи интернет) содир шудаанд, бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то даҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешаванд.

Моддаи 241^1. Истифодаи ноболиғ бо мақсади истеҳсол намудани мавод ё предметҳои порнографӣ

1. Суратгирӣ, наворбардории кино ё видеои ноболиғ бо мақсади истеҳсол ва (ё) паҳн намудани мавод ё предметҳои порнографӣ ва ё ҷалб намудани ноболиғ ба сифати иҷрокунанда барои иштирок дар чорабиниҳои намоишии хусусияти порнографӣ, ки аз ҷониби шахси ба синни

ҳаждаҳ расида содир шудаанд,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз се то ҳафт сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дод мешаванд.

2)Ҳамин кирдорҳо, ки:

а)нисбати ду ё зиёда шахсон;

б) аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ ё гурӯҳи муташаккил;

в)нисбати шахси баръало ба синни чордаҳ нарасида;

г)бо истифодаи шабакаҳои иттилоотию телекоммуникатсионӣ (инчунин шабакаи интернет) содир шудаанд,

бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ҳафт то даҳ сол бо маҳрум кардан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан бо фаъолияти муайян ба муҳлати то панҷ сол ҷазо дода мешаванд.”.

4.Ба моддаи 259[1] эзоҳ бо мазмуни зайл илова карда шуд:

“Эзоҳ: 1)Дар моддаҳои 238, 259 ва 255[1]-и Кодекси мазкур таҳти рақами даромад ё зарар бо миқдори калон, даромад ё зараре фаҳмида мешавад, ки он аз як ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд мебошад ва таҳти мафҳуми даромад ба миқдори махсусан калон даромаде фаҳмида мешавад, ки андозаи он аз ду ҳазор нишондиҳанда барои ҳисобҳо зиёд мебошад.

2)Таҳти мафҳуми даромад, ки дар боби мазкур пешбинӣ шудааст, фоида аз фарқи байни маблағи сарфшуда ва дохилшуда фаҳмида мешавад.

3)Дар моддаҳои боби мазкур зарар ба миқдори калон ба манфиати шаҳрвандон чунин зараре ҳисобида мешавад, ки аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо панҷсад маротиба зиёд мебошад.”.

5.Моддаи 260 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

“Моддаи 260. Ташкили (таъсиси, азнавташкилдиҳии) ғайриқонунии шахси ҳуқуқӣ

1. Ташкили (таъсиси, азнавташкилдиҳии) шахси ҳуқуқӣ ба воситаи шахсони дигар, бо ҷарима ба андозаи то сесаду шасту панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешавад.
2. Ҳамин кирдорҳо, ки

а)аз ҷониби шахс бо истифодаи мақоми хизматиаш;

б)аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ содир шудаанд,

бо ҷарима ба андозаи аз сесаду шасту панҷ то нуҳсаду понздаҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати аз ду то панҷ сол ҷазо дода мешаванд.

Эзоҳ: Дар моддаи мазкур таҳти мафҳуми шахсони дигар шахсоне фаҳмида мешаванд, ки муассисони (иштирокчиёни) шахси ҳуқуқӣ ё мақомоти идоракунии шахси ҳуқуқӣ буда, бо роҳи гумроҳ намудани онҳо шахси ҳуқуқӣ ташкил (таъсис, азнавташкилдиҳӣ) шуда буд.”.

Моддаи 260[1]. Истифодаи ғайриқонунии ҳуҷҷатҳо барои ташкили (таъсиси, азнавташкилдиҳии) шахси ҳуқуқӣ

1)Пешниҳоди ҳуҷҷати тасдиққунандаи шахсият ё додани ваколатнома, агар ин ҳаракатҳо барои ташкили (таъсис, азнавташкилдиҳии) шахси ҳуқуқӣ бо мақсади содир намудани як ё якчанд ҷиноятҳо вобаста ба амалиёти молиявӣ ва ё аҳдҳо бо маблағи пулӣ ё дигар молумулк содир шуда бошанд,

бо ҷарима ба андозаи то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то як сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат ҷазо дода мешаванд.

2)Соҳиб шудан ба ҳуҷҷатҳои тасдиққунандаи шахсият ё истифодаи маълумоти шахсӣ, ки бо роҳи ғайриқонунӣ ба даст оварда шудаанд, агар ин кирдорҳо барои ташкили (таъсис, азнавташкилдиҳӣ) шахси ҳуқуқӣ бо мақсади содир намудани як ё якчанд ҷиноятҳо вобаста ба амалиёти молиявӣ ё аҳдҳо бо маблағи пулӣ ё дигар молу мулк содир шуда бошанд,

бо ҷарима ба андозаи аз дусад то панҷсаду чиҳилу ҳашт нишондиҳанда барои ҳисобҳо ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати аз се сол ё маҳрум сохтан аз озодӣ ба ҳамин муҳлат, ҷазо дода мешаванд.

Эзоҳ: Таҳти мафҳуми соҳиб шудан ба ҳуҷҷати тасдиққунандаи шахсият дар моддаи мазкур дар асоси музднок ё ройгон ба даст овардани он, азонихудкунии ҳуҷҷати ёфтшуда ё тасарруфшудаи тасдиққунандаи шахсият, инчунин бо роҳи фиреб ё суйистифода аз боварӣ соҳиб шудан ба он фаҳмида мешавад.”

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи

ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Моддаи 1. Ба Кодекси мурофиавии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2009 қабул карда шудааст, таъғйиру иловаҳои зерин ворид карда шудааст:

Дар тамоми матни Кодекс калимаҳои “фамилия” ва “фамилияи” мувофиқан ба калимаҳои “насаб” ва “насаби”, дар қисми 3 моддаи 18 пас аз калимаҳои “дода мешаванд, бояд” калимаҳои “ба таври дахлдор тасдиққардашуда”, дар сархати понздаҳуми моддаи 35 калимаҳои “Кодекси мазкур” ба калимаҳои “қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон”, дар сархати чоруми қисми 3 моддаи 78 калимаҳои “пул ва дигар ашъёи қиматноке, ки бо роҳи ҷиноят бадаст оварда шудаанд” ба калимаҳои “даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастовардашуда, сарфи назар аз он, ки қонунигардонӣ (расмикунонӣ) шудаанд, иваз карда шуданд”.

Дар қисми 5 моддаи 164 калимаҳои “гарнизони ҳарбӣ” хориҷ карда, пас аз калимаҳои “то шаш моҳ аз тарафи” калимаҳои “Сарпрокурори ҳарбӣ” илова карда шуданд ва дар қисми 2 моддаи 235 калимаҳои “фамилия ва вазифаи” ба калимаҳои “насаб, ном, номи падар ва вазифаи” иваз карда шуданд.

Дар моддаи 248: Матни модда қисми 1 дониста шуда, пеш аз калимаи “Прокурор” рақами “1” илова карда шуда, ба қисми 2 ин модда мазмуни зерин илова карда шуд:

2. Прокурорҳои шаҳру ноҳияҳо ва прокурорҳои ба онҳо баробаркардашуда фикри айбдоркунии парвандаҳои ҷиноятиро ба истиснои парвандаҳои ҷиноятӣ оид ба ҷиноятҳое, ки барои онҳо дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷазои якумра аз озодӣ маҳрум сохтан ё ҷазои қатл пешбинӣ шудааст, аз рӯи тобеият тасдиқ мекунанд. Фикри айбдоркунии парвандаҳои ҷиноятӣ оид ба ҷиноятҳое, ки дар онҳо Кодекси ҷинояти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷазои якумра аз озодӣ маҳрум сохтан ё ҷазои қатл пешбинӣ шудааст, аз ҷониби Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муовинони ӯ, Сарпрокурори ҳарбӣ, прокурори Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, прокурори наҳлиёти Тоҷикистон ва муовинони онҳо аз рӯи тобеият тасдиқ карда мешаванд”.

Ба моддаи 350 пас аз калимаҳои “нусхаи ҳукм ба” калимаҳои “айбдоркунандаи давлатӣ” илова карда шуданд.

Аз қисми 2 моддаи 363 калимаҳои “интихоб, таъғйир додан ё бекор кардани чораҳои пешгирӣ” хориҷ карда шуданд.

Дар қисми 1 моддаи 409 калимаҳои “баррасӣ намудани масъалаи пешниҳоди эътирози назоратӣ” ба калимаҳои “омӯзиши асоснокии қарорҳои судӣ” иваз карда шудаанд.

Ба сархати дуюми қисми 1 моддаи 421 пас аз калимаҳои “суди шаҳри Душанбе ”калимаҳои“ судҳои шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ” илова карда шуданд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ворид намудани иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон”

Моддаи 1. Ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008 қабул гардидааст, бо мазмуни зерин илова карда шуд:

«Моддаи 23^1. Шарикӣ дар ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ

1. Иштироки якҷояи қасдонаи ду ё зиёда шахсони воқеӣ ё мансабдор дар содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурии қасдона, шарикӣ дар ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ эътироф мешаванд.
2. Ташкилкунанда ва ёрдамчӣ дар баробари иҷрокунанда шарикони ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ эътироф мешаванд.
3. Иҷрокунанда шахсе эътироф мешавад, ки бевосита ҳуқуқвайронкунии маъмуриро содир намудааст ё якҷоя бо шахсони дигар (ҳамиҷрокунандагон) бевосита дар содир намудани он иштирок кардааст, инчунин шахсе, ки бо роҳи истифодаи шахсони дигаре, ки мувофиқи Кодекси мазкур ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида намешаванд, ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ содир кардааст.
4. Ташкилкунанда шахсе эътироф мешавад, ки ҳуқуқвайронкунии маъмуриро ташкил ё ба иҷрои он роҳбарӣ кардааст.
5. Ёрдамчӣ шахсе эътироф мешавад, ки бо маслиҳату дастур, додани маълумот, восита ё олоти содир кардани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ё рафъи монеаҳо ба содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ мусоидат кардааст, инчунин шахсе, ки пинҳон кардани ҳуқуқвайронкунанда, восита ё олоти содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ё ашёи бо роҳи ҳуқуқвайронкунии

маъмурӣ бадастомадаро пешакӣ ваъда додааст, ҳамчунин шахсе, ки дар хусуси соҳиб шудан ё ба соҳибияти каси дигар додани чунин ашёро пешакӣ ваъда додааст.

6. Ҷавобгарии ташкилкунанда ва ёрдамчӣ бо ишора ба ҳамин модда мутобиқи моддаи қисми махсуси Кодекси мазкур муқаррар мегардад, ба истиснои ҳолатҳое, ки агар онҳо дар як вақт ҳамчрокунандагони ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ бошанд.
7. Ҳангоми таъйини ҷазои маъмурӣ барои ҳуқуқвайронкунии маъмурии дар шарикӣ содиршуда, хусусият ва дараҷаи иштироки воқеии ҳар як шарики ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ба инобат гирифта мешавад.

Моддаи 527[1]. Риоя накардани талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм

Риоя накардани талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм, ҳангоми набудани аломатҳои ҷиноят, ба шахсони мансабдор аз панҷоҳ то сад, ба соҳибкорони инфиродӣ аз сад то дусад ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз ду сад то панҷсад нишондиҳанда барои ҳисобҳо бо мусодираи ашёи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ҷарима тайин карда мешавад.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Моддаи 1. Ба Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 декабри соли 2008 қабул гардидааст, тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Дар қисми 2 моддаи 291 калимаҳои «ва ба вуҷуд овардани монеа барои ҳаракат дар роҳ дар натиҷаи риоя накардани қоидаҳои истгоҳ» хориҷ карда шуда, пеш аз калимаи «ташкил» калимаҳои «сохтан ва» илова карда шаванд.
2. Дар қисми 1 моддаи 324 калимаи «инчунин» хориҷ карда шуда, пас аз калимаҳои «ва роҳҳои пиёдагард» калимаҳои «инчунин ба вуҷуд овардани монеа ба ҳаракати воситаҳои нақлиёт дар роҳ дар натиҷаи риоя накардани қоидаҳои истгоҳ» илова карда шаванд.
3. Ба ном ва матни моддаи 550 пас аз калимаҳои «шири модар» калимаҳои «шишачаҳои ширмакконӣ (шишачаҳои ширдӯшӣ), маккакупистонак» илова карда шаванд.
4. Ба Кодекс моддаҳои 551[1], 552[2], ва 624[1] бо мазмуни зайл илова карда шаванд:

«Моддаи 551[1]. Риоя накардани талаботи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи ноболиғон ҳангоми истеҳсол, ҷойгир ва паҳн кардани реклама ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз панҷ то дах, ба шахсони мансабдор аз чиҳил то панҷоҳ ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз яксаду панҷоҳ то дусад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.

Моддаи 552[2]. Риоя накардани муҳлати нигоҳдории маводи рекламавӣ ва нусхаҳои онҳо

Барои аз тарафи рекламадиҳанда, истеҳсолкунанда ва паҳнкунандаи реклама риоя накардани муҳлати нигоҳдории маводи рекламавӣ ва нусхаҳои онҳо, ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз панҷ то ҳафт, ба шахсони мансабдор аз сӣ то чиҳил ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз сад то яксаду панҷоҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад.

Моддаи 624[1]. Иҷро накардан ё иҷрои номатлуби амрномаи мақомоти давлатӣ оид ба стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдо

Барои иҷро накардан ё иҷрои номатлуби амрномаи мақомоти давлатӣ оид ба стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдо ва дигар мақомоти давлатӣ, ки назорати сифат ва бехатарии молҳоро (кор ва хизматрасониҳоро) дар доираи ваколатҳои худ анҷом медиҳанд,

ба шахсони воқеӣ ба андозаи аз панҷ то дах, ба шахсони мансабдор аз сӣ то панҷоҳ ва ба шахсони ҳуқуқӣ аз панҷоҳ то сад нишондиҳанда барои ҳисобҳо ҷарима таъйин карда мешавад».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон "Дар бораи ворид намудани илова ба Кодекси мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Моддаи 1. Ба қисми 1 моддаи 93 Кодекси мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 2013 пас аз рақами «518,» рақами «527[1],» илова карда шуд.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи

ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Моддаи 1. Ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 феврали 1996 «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйиру иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Ба Қонун муқаддима бо мазмуни зайл илова карда шавад:

«Қонуни мазкур вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муносибатҳои онҳоро бо мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдори онҳо, ки аз будубоши шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бармеоянд, инчунин ҳуқуқу уҳдадориҳои онҳоро дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян менамояд».

2. Ба моддаи 1 қисми дуюм бо мазмуни зайл илова карда шавад:

«Шахсоне, ки шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон намебошанд ва ҳуҷҷати тасдиқкунандаи мансубияти онҳоро ба шаҳрвандии давлати дигар надоранд, шахсони бешаҳрванд эътироф карда мешаванд»;

- Қисми дуюм мутобиқан қисми сеюм ҳисобида шавад.

3. Дар қисми чоруми моддаи 3 калимаи «ҷумҳурӣ» ба калимаи «давлат» иваз карда шавад.

4. Дар моддаи 10:

- дар қисмҳои якум ва дуюм калимаи «ёрдампулиҳо» ба калимаи «кумакпулиҳо» иваз карда шавад;
- ба қисми сеюм пас аз калимаҳои «тартибе, ки» калимаи «қонунгузории» илова карда шавад.

5. Дар моддаи 17:

- дар номи модда калимаҳои «заношӯйӣ ва оила» ба калимаҳои «оилавӣ» иваз карда шаванд;
- дар қисми дуюм калимаҳои «заношӯйӣ ва» хориҷ карда шуда, калимаҳои «дорои уҳдадориҳо мебошанд» иваз карда шаванд.

6. Дар моддаи 24:

- Дар банди 3) қисми сеюм калимаҳои «қонунгузории оиди мавқеи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «талаботи қонуни мазкур» иваз карда шаванд;
- Қисми чорум бо мазмуни зайл илова карда шавад:

«Ба шаҳрвандони хориҷӣ, ки аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳи маъмурӣ ронда шудаанд, ворид шудан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муддати панҷ сол аз рӯзи қабули қарор дар бораи ронда шудан, манъ аст.».

7. Дар моддаи 25:

- дар қисми сеюм:
- дар банди 1) калимаҳои «хатми кор аз рӯи» ба калимаҳои «анҷоми пешбурди» иваз карда шаванд;
- дар банди 4) калимаи «Қонуни» ба калимаи «қонунгузории» иваз карда шавад;
- ба қисми чорум пас аз калимаи «мавқуф» калимаи «гузошта» илова карда шавад.

8. Дар матни моддаи 26 калимаи «визаи» ба калимаи «раводиди» иваз карда шуд.

9. Моддаи 28 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«Моддаи 28. Ҷавобгарӣ барои амалҳои зидди ҳуқуқӣ

Шаҳрвандони хориҷӣ, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон амалҳои зиддиҳуқуқӣ содир кардаанд, тибқи асосҳои умумӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.».

10. Дар қисми якуми моддаи 30 калимаҳои «қонун оид ба вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба калимаҳои «талаботи Қонуни мазкур» иваз карда шуд.

11. Банди 3) қисми якуми моддаи 31 дар таҳрири зерин ифода карда шуд:

«3)агар вай талаботи Қонуни мазкур, қонунгузории гумрук, асъор ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистонро риоя накарда бошад».

12. Дар матни моддаҳои 32 ва 33 калимаҳои «Нуктаҳои ин Қонун» ва «Нуктаҳои ин Қонун» ба калимаҳои «Муқаррароти Қонуни мазкур» иваз карда шуд.

13. Ба Қонун моддаи 35 бо мазмуни зайл илова карда шуд:

«Моддаи 35. Ҷавобгарӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур

Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Қонуни мазкур тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд».

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии

Тоҷикистон «Дар бораи разведкаи ҳарбии қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон»

Инчунин, ба моддаи 1 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри соли 2002 «Дар бораи разведкаи ҳарбии қувваҳои мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон» тағйироти зерин илова карда шуд:

1. Номи Қонун бо ҳарфҳои калон навишта шуд.
2. Дар тамоми матни Қонун бобҳо бо рақамҳои арабӣ ва сархатҳо бо аломати дефис «-» ифода карда шуданд.
3. Ҷумлаи дуюми қисми дуюми моддаи 23 дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Ҳифзи иҷтимоии чунин шахсон мутобиқи моддаҳои 14, 16, 21 ва 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии хизматчиёни ҳарбӣ» амалӣ мегардад».

10.Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия»

Моддаи 1. Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июли соли 2005 «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» иловаҳои зерин ворид карда шуд:

1. Ба моддаи 1 сархати дуюм бо мазмуни зайл илова карда шавад:

«- муқовимат ба коррупсия - таъмини талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба коррупсия, таҳия, қабул ва амалисозии чораҳои пешгирӣ ва муқовимат ба коррупсия, ошкор ва бартараф намудани омилҳои бавуҷудоварандаи коррупсия дар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва лоиҳаҳои санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ташаккули фазои оштинопазирӣ нисбат ба коррупсия ва ҷаҳонбинии зидди коррупсионӣ, баланд бардоштани фарҳанг ва маърифати ҳуқуқии зиддикоррупсионӣ дар ҷомеа ва таъмини иштироки фаъоли ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар раванди муқовимат ба коррупсия;»

2. Ба Қонун моддаҳои 5^1 ва 5^2 бо мазмуни зайл илова карда шаванд:

«Моддаи 5^1. Субъектҳои муқовимат ба коррупсия

1. Вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ, дигар мақомоти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракунии шаҳрак ва деҳот, субъектҳои хоҷагидори давлатӣ, субъектҳои хоҷагидорие, ки на кам аз нисфи моликияти онҳоро ҳиссаи давлат ташкил медиҳад, инчунин ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ, аз ҷумла иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои байналмилалие, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият мекунанд, субъектҳои муқовимат ба коррупсия мебошанд.
2. Барои иҷрои вазифаҳо муқовимат ба коррупсия роҳбарони субъектони муқовимат ба коррупсия масъул мебошанд.
3. Талабот, мамониат, маҳдудият ва уҳдадориҳои иловагӣ оид ба пешгирии омилҳои бавуҷудоварандаи коррупсия, ки бо Қонуни мазкур муқаррар шудаанд, нисбати шахсони мансабдори субъектҳои хоҷагидори давлатӣ ва субъектҳои хоҷагидоре, ки на кам аз нисфи моликияти онҳоро ҳиссаи давлат ташкил медиҳад, татбиқ карда мешаванд.

Моддаи 5^2. Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон

1. Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми умумимиллии машваратӣ, мутобиқсозандаи фаъолияти мақомоти давлатӣ ва ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ҷиҳати амалигардонии чораҳои пешгирӣ ва муқовимат ба коррупсия буда, аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода мешавад ва ба ӯ ҳисоботдиҳанда мебошад.
2. Ҳайат ва Низомномаи Шӯрои миллии муқовимат ба коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян ва тасдиқ карда мешавад».

Алямова М.С.,
мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва амният

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ГРАЖДАНӢ, ОИЛАВӢ ВА СОҲИБКОРӢ

Дар моҳи март ба якчанд қонунҳо дар соҳаи гражданӣ ва соҳибкорӣ тағйиру иловаҳо ворид карда шуда, аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба имзо расиданд, аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ».
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи савдо ва хизматрасонии маишӣ».
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори коғазҳои қиматнок».
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ».

Ҳамчунин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти иқтисоди хориҷии Чумҳурии Тоҷикистон» аз эътибор соқит дониста шуд ва ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи баҳисобгирии муҳосибӣ ва ҳисоботи молиявӣ» тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Аз ҷумла, дар моддаи 11 қонуни мазкур, ки бар асоси он ҳуқуқ, уҳдадориҳо ва масъулияти сармуҳосиб тибқи Дастурамали намунавии мансаби сармуҳосиб, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, муайян карда мешавад.

Вобаста ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи савдо ва хизматрасонии маишӣ», ба моддаҳои 2,5,6,11 ва 14 қонуни мазкур тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. Масалан, дар моддаи 2 ин қонун, таҳрири феҳристи шартномаҳо дар бораи пешниҳоди ҷойҳои савдо ва хизматрасонии маишӣ, ки дар он омадааст, феҳрист ин номгӯи маълумот оид ба фурӯшандаҳо, пудратчиҳо ва иҷрокунандагон тибқи шартномаи басташуда бо маъмурияти бозор мебошад. Дар идома ба қисми 3 моддаи 11 дар таҳрири зерин ифода карда шуд, ки тибқи он, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон реҷаи кори бозорҳои давлатиро муқаррар ва ғайридавлатиро мувофиқа менамояд.

Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок», ба моддаҳои 7 ва 10 қонуни мазкур тағйиру иловаҳо ворид карда шудаанд. Мувофиқи тағйирот ба моддаи 10 қонуни мазкур қисми 4 илова ворид карда шуд, ки тартиби гузаронидани санҷиши риояи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бораи муқовимат ба қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм дар фаъолияти субъектҳои бозори қоғазҳои қиматнокро тафсир мекунад.

Дар модаҳои 2,4,8,13,14,17 ва 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ» калимаҳои «ҳаҷми», «ҳаҷмҳои», «Ҳаҷми» ба калимаҳои «андозаи», «андозаҳои», «Андозаи» иваз карда шуд. Ҳамчунин, тағйиру иловаҳо ба моддаҳои 5,9,10 ва 16 ин қонун ворид шуд. Аз ҷумла, оиди масъалаҳои назорати аз тарафи суғурта кунандагон риоя шудани талаботи дар бораи муқовимат ба қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунигардонии даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм, дар моддаи 22 қонуни мазкур ба қисми 5 сархати ҳафтум илова ворид карда шуд.

Абдураҳимов С.Х.,
мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба муносибатҳои гражданӣ, оилавӣ ва фаъолияти соҳибкорӣ

НАВИГАРИҲОИ ҚОНУНГУЗОРӢ ДАР СОҲАИ ТАНДУРУСТӢ, ҲИФЗИ ИҶТИМОӢ ВА МАОРИФ

Вобаста ба талаботи ҳаёти ҷомеа муносибатҳои ҷамиятӣ инкишоф ёфта, зарурат ба танзими ҳуқуқии онҳо пеш меояд. Дар ин радиф 14 марти соли 2014 як қатор тағйиру иловаҳо ба қонунгузории соҳаи тандурустӣ, ҳифзи иҷтимоӣ ва маориф ворид карда шуданд. Аз ҷумла:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният» аз 14.03 2014, №1078;
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ» аз 14.03.2014, №1079;
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 14.03.2014, №1080;
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Оид ба ворид намудани тағйирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» аз 14.03.2014, №1081.

Ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 декабри соли 2005 «Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният» маротибаи панҷум аст, ки тағйироту иловаҳо ворид карда шудааст. Ин Қонун асосан асосҳои ҳуқуқии амалӣ намудани маҷмӯи чорабиниҳои муқовимат ба паҳншавии вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуниятро танзим намуда, риояи ҳуқуқҳои шахрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва озодиҳои асосии инсонро дар бар гирифта, барои пешгирии паҳншавии сироятпазирии вируси норасоии масунияти одам, кам кардани таъсири мубталошавӣ ба ин беморӣ, расонидани ёрии тахассусии тиббӣ ба шахсони мубталои вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи норасоии масуният ва сабук гардонидани оқибати он барои ҳар кас ва тамоми ҷомеа нигаронида шудааст.

Бо мақсади такмили қонунгузории соҳаи тандурустӣ ва риояи ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, озодиҳои асосии инсон ва пешгирии паҳншавии сироятпазирии вируси норасоии масунияти одам, ба Қонуни зикршуда як қатор тағйироту иловаҳо ворид карда шуданд. Аз ҷумла, ба қисмати мафҳумҳои асосӣ мафҳумҳои нав бо мазмуни зайл ворид гардиданд:

-вируси норасоии масунияти одам – вирусе, ки ҳолати норасоии масуниятро дар организми одам ба вуҷуд меорад;

-бемории пайдошудаи норасоии масуният – давраи интиҳои сироятёбӣ, ки онро вируси норасоии масунияти одам боис шудааст;;

-гурӯҳҳои махсуси аҳолӣ бо хатари бештари сироятёбӣ аз вируси норасоии масунияти одам – шахсоне, ки эҳтимолан метавонанд бо сарчашмаи вируси норасоии масунияти одам иртибот дошта, ҳамчунин дар инкишофи эпидемия ва чораҳои ҷавобӣ нақши асосӣ бозанд, аз ҷумла шахсони алоқаи ҷинсии ҳамҷинсона дошта, шахсони фоҳиша ва шахсоне, ки маводи нашъаоварро бо усули тазриқ истеъмол мекунанд;

-гурӯҳҳои осебпазири аҳолӣ – шахсоне, ки барои онҳо бо сабаби таъсири шароити номусоиди оилавӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва меҳнатӣ хатари сироят ёфтан аз вируси норасоии масунияти одам зиёд мегардад, аз ҷумла муҳоҷирони меҳнатӣ, маҳбусон, кӯдакони бесаробон, ҷавонони бемори дорои нишонаи бемориҳои бо роҳи алоқаи ҷинсӣ сироятшуда, шарикони ҷинсии шахсоне, ки маводи нашъаоварро бо усули тазриқ истеъмол мекунанд;

-пинҳонӣ– муоинаи шахс бо мақсади ошкор кардани мубталошавӣ ба вируси норасоии масунияти одам (машваратдиҳӣ, ташхис) бе ифшои насаб, ном, номи падар ва маълумоти дигар;

-махфӣ - манъ будани ҳама гуна муҳокимаи вазъи солимии шахс ё дар бораи вай ошкор кардани маълумот, ба ғайр аз муносибатҳои байниҳамдигарии касбӣ ва танҳо бо розигии худи шахс.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки тағйироти воридгардида дар ном ва қисме аз моддаҳои мазкур, камбудӣ ва нуқсонҳои дар Қонуни амалкунанда ҷойдоштаро аз байн мебарад. Ба

монанди, иваз намудани калимаҳои «пинҳонӣ» ба калимаи «махфӣ», «ноболиғон» ба калимаҳои «ноболиғони ба синни 16 нарасида», «ҷуброни зараре» ба калимаҳои «ҷуброни зарари моддию маънавие», «нагирифтан ба кори муассисаҳои таҳсилотӣ ва муассисаҳои тиббие, ки хизмат мерасонанд» ба калимаҳои «ба истиснои кор аз рӯи ихтисос ва дар вазифаҳои муқаррарнамудаи номгӯи махсус», «шахсе, ки зимни ташхиси ӯ вируси норасоии масунияти одам мусбат муайян шудааст» ба калимаҳои «шахсе, ки дар натиҷаи муоинаи ӯ вируси норасоии масунияти одам ва бемории пайдошудаи масуният муайян шудааст», «Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Вазорати тандурустӣ» ба калимаҳои «Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон».

Ҳамзамон, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 декабри соли 2010 «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ» якчанд тағйирот ворид карда шуданд. Асосан Қонуни мазкур муқаррароти асосиро оид ба амалигардонии суғурта ҳамчун намуди фаъолияти соҳибкорӣ, хусусиятҳои ташкил намудан, иҷозатномадиҳӣ, танзим, қатъ намудани фаъолияти ташкилотҳои суғуртавӣ (азнавсуғуртакунанда), брокерҳои суғуртавӣ, шартҳои фаъолияти дигар шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар бозори суғурта, масъалаҳои танзими давлатии фаъолияти суғуртавӣ ва принсипҳои таъмини назорати фаъолияти суғуртавиро муайян намуда, мақсадаш таъмини ҳимояи манфиатҳои молумулкии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ҳангоми рух додани ҳодисаҳои суғуртавӣ мебошад.

Ба ин васила, ба модаҳои 2, 4, 13 ва 17 Қонуни мазкур тағйиротҳо ворид намуда, моддаҳои 8 ва 22 дар таҳрири нав пешниҳод гардиданд. Аз ҷумла;

-суғурта ҳангоми беморӣ маҷмӯи намудҳои суғурта ба ҳисоб меравад, ки амалигардонии пардохти суғуртавиро ба маблағи муқарраршуда ва (ё) ба андозаи қисман ё пурра ҷуброн намудани харочоти суғурташуда бо сабаби беморӣ ё иллати дигари саломатӣ, ба истиснои суғуртаи гурӯҳҳои дар сархати якуми қисми 3 моддаи мазкур нишондодашуда пешбинӣ менамояд;

-суғуртаи ипотекӣ намуди суғуртае ба ҳисоб меравад, ки амалӣ намудани пардохти суғуртавиро ба андозаи қисман ё пурра ҷуброн намудани зарари ба манфиатҳои молумулкии қарздор дар натиҷаи аз тарафи қарзгиранда иҷро нагардидани уҳдадориҳои мувофиқи шартномаи қарзи манзилии ипотекии ба зимма гирифтааш бинобар паст шудани нархи бозории манзиле, ки молу мулки барои қарзи манзили ипотекии багаравмондашуда мебошад, расонида шудааст, пешбинӣ менамояд;

-ба мақоми ваколатдори муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм тибқи муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба қонунигардонии (расмикунонии) даромадҳои бо роҳи ҷиноят бадастоварда ва маблағгузории терроризм» доир ба ҳамагуна аҳд ва амалиёти шубҳанок оид ба анҷом додани пардохти суғурта ё гирифтани он хабар диҳанд;

Ҳамчунин, дар моддаи 22 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 18 июни соли 2008 «Дар бораи суғуртаи тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» рақами «2014» ба рақами «2017» иваз карда шудаанд.

Зеро тибқи меъёрӣ қаблан амалкнанда амали Қонуни мазкурро аз 1 январи соли 2014 пешбинӣ намуда буд, вале бинобар сабаби ба миён омадани талаботи ҳаёти ҷомеа мавриди амал қарор гирифтани Қонуни мазкур аз 1 январи соли 2017 пешбинӣ карда шуд.

Инчунин, сархати 21 моддаи 33 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 июли соли 2013 «Дар бораи маориф» бо мақсади мутобиқ намудан ба дигар меъёрҳои қонунгузории Ҷмуҳурии Тоҷикистон хориҷ карда шуд. Зеро, дар сархати моддаи мазкур масъалаи аз ҷониби мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи маориф дар мувофиқа бо мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ таъин ва озод намудани сардори раёсати маорифи Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, сардорони раёсати маорифи вилоятҳо, шаҳри Душанбе ва мудирони шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо пешбинӣ гардида буд.

Розиқова А. Р.,
мутахассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид ба меҳнат, ҳифзи иҷтимоӣ, фарҳанг, илм ва маориф

Бо Қарори Шӯрои олимони Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2014 таҳти №4 тасдиқ шудааст

КОНСЕПСИЯИ РУШДИ ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

САРСУХАН

Рушди босуръати муносибатҳои ҷамъиятӣ дар садаи нав зарурати такмили ҷанбаҳои гуногуни қонунгузориро ба вуҷуд овардааст. Имрӯз дар қонунгузорӣ бисёр масъалаҳое мавҷуданд, ки таҷдиди назарро мехоҳанд. Барои ин лозим аст, ки ҷараёни рушди қонунгузорӣ дар маҷмӯъ ва ба таври комплексӣ арзёбӣ гардад. Тавре дар Паёми навбатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 апрели соли 2014 омадааст, «вазъи имрӯзаи қонунгузорӣ гузаронидани мониторинги ҳуқуқиро тақозо дорад». Гузаронидани чунин мониторинг нерӯи зиёди инсонӣ (касбию тахассусӣ, ҷалби доираҳои илмӣ ва ғайра), институтсионалӣ (мақомоту ниҳодҳои гуногун), моддӣ, техникию технологӣ (аз ҷумла омодасозии махзани маълумоти ҳуқуқии мукаммал) ва аз ҳама муҳим вақтро талаб менамояд.

Аз ин рӯ, дар ин самт бо ташаббуси Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар яке аз соҳаҳои муҳими қонунгузорӣ – қонунгузории граждани (маданӣ) то як дараҷа корҳои муфид анҷом дода шуд.

Дар ин бахш чандин конфронсу семинарҳо ва мизҳои мудаввару вохӯриҳо гузаронида шуда, сафарҳои хориҷӣ анҷом ёфтаанд. Ҳамчунин, таҷрибаи дигар давлатҳои пешқадам омӯхта шуда, зарурати қабул ва мутобиқсозии он дар шароити Тоҷикистон аз лиҳози манфиатҳои миллӣ ва ҳадафу вазифаҳои давлат баҳо дода шудааст.

Гузашта аз он, тадқиқоти илмии солҳои охир анҷомёфта низ мавриди омӯзиш қарор гирифта, бо тамоми мутахассисон ва олимони соҳа дар шакли гуногун (семинар, конфронс, суҳбатҳои телефонӣ, мукотиботи электронӣ ва ғайра) вохӯрию нишастҳо ва мулоқот ташкил карда шуд. Дар ҷараёни чунин ҳамкориҳо фикру ақидаҳо ва пешниҳоду дархостҳои сершумор аз сохторҳои гуногун ворид шуданд, ки ҳамаи онҳо мавриди таҳлил қарор гирифтанд.

Консепсияи такмили қонунгузории граждании (мадании) Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар шакли фишурда пешкаш мегардад, ҷамъбасти тамоми таҳлилҳои гузаронидашуда мебошад. Он муҳимтарин фикру ақидаҳо ва пешниҳодҳоро фаро гирифта, инъикосгари воқеияти ҳаёти ҷамъиятии имрӯза ва сатҳи пешрафти ҷомеа мебошад. Онро ҳамчун як навъ мониторинги қонунгузории гражданӣ (маданӣ) ва консепсияи рушди минбаъдаи он баррасӣ намудан мумкин аст.

Ҳамчун роҳбари гурӯҳи корӣ оид ба таҳияи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав ба мураттибон ва ҳамаи он шахсоне, ки дар таҳияи консепсияи такмили қонунгузории граждании (мадании) Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳм гузоштаанд, хусусан ба докторони илмҳои ҳуқуқ, профессорон М.А. Маҳмудов, Ш.Т. Тағойназаров, Ш.М. Менглиев, Ш.М. Исмоилов, Ш.К. Ғаюров, Ҷ.С. Муртазоқулов, номзадҳои илмҳои ҳуқуқ, дотсентон И. Ҳ. Бобоҷонов, У.Х. Бобоев, Б.Саидвалиева, А. Қ. Нуров, Ф. Маҳмадшоев, Б. Расулов, Ф.С. Сулаймонов, Ҷ. Бобоев, Д.Ш. Сангинов, Х.Т. Носиров ва дигарон изҳори миннатдорӣ менамоям.

Раҳимов М.З., Директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳбари гуруҳи корӣ оид ба таҳияи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири нав, док. илмҳои ҳуқуқ, профессор

МУҚАДДИМА

Қонунгузории граждании (мадании) Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз соҳаҳои муҳими қонунгузорӣ ба шумор рафта, барои рушди шахсият ва иқтисодиёт нақши калидӣ дорад. Қонунгузории гражданӣ (маданӣ) аз меъёрҳои Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма гирифта, дар Кодекси гражданӣ ва садҳо қонуну санадҳои зерқонунии дигар ифода гардидааст[1].

Дар маҷмӯъ такмил додани қонунгузории гражданӣ (маданӣ) аз якчанд омилҳо вобаста аст, аз ҷумла: раванди босуръати рушди муносибатҳои гражданӣ (маданӣ) дар кишвар ва ҷаҳонишавии он, қабули қонунҳои алоҳида вобаста ба муносибатҳои гражданӣ (маданӣ), бартараф намудани мухолифати дохилии қонунҳои амалкунанда ва КГ ҶТ, ки татбиқи онҳоро дар амал душвор мегардонанд, аз ҷиҳати истилоҳот коста будани мазмуну мундариҷаи қонунгузории гражданӣ (маданӣ) ва ғ. Ҳамзамон, солҳои 1990-2014 дар Тоҷикистон зиёда аз 50 рисолаи номзадӣ ва 6 рисолаи докторӣ вобаста ба мушкилоти ҳуқуқи гражданӣ (маданӣ) ва соҳибкорӣ эҷод шудаанд, ки дар онҳо масъалаҳои алоҳидаи такмили қонунгузории гражданӣ (маданӣ) мавриди таҳлил қарор дода шуда ва барои такмили он пешниҳодҳо карда шудаанд.

Бояд зикр намоем, ки баъди қабули КГ ҶТ дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар таҳаввулоти ҷиддӣ ба амал омад, ки дар қонунгузории гражданӣ (маданӣ) инъикоси худро наёфтаанд.

Зарурати танзими чунин дигаргуниҳо на танҳо дар шароити иқтисодию иҷтимоӣ ва фазои ҳуқуқии ҶТ, инчунин дар дигар давлатҳои пасошӯравӣ низ ба миён омадааст. Аз ин лиҳоз, давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории иқтисодии Аврупо ва Осиё лоиҳаи Консепсияи такмили қонунгузории гражданиро (маданиро) дар асоси Қарори ҷаласаи худ аз 23 декабри соли 2011 қабул намуданд. Дар таҳияи консепсияи такмили қонунгузории граждании (мадании) худ давлатҳои ИДМ низ кор карда истодаанд, аз ин рӯ, Тоҷикистон низ набояд аз ҷараён дур бошад. Зеро қисми асосии муомилот маҳз тавассути меъёрҳои қонунгузории гражданӣ (маданӣ), хусусан Кодекси гражданӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Дар ин ҷараён Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон **б**о Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 феврали соли 2011, № 1021 ва Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи қонунгузории гражданӣ ва соҳибкорӣ барои солҳои 2012-2015, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 марти соли 2012, №96 тасдиқ шудааст, қабул гардидаанд. Санадҳои мазкур моро водор менамояд, ки қонунгузории гражданиро (маданиро) такмил дода, мутобиқати онро бо қонунҳои дигар таъмин намоем.

Дар партави санадҳои зикршуда дар ҷумҳурӣ як қатор корҳои назаррас анҷом дода шудаанд. Аз ҷумла, бо ташаббуси Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар санаи 3 апрели соли 2012 мизи мудаввар доир ба мавзӯи «Консепсияи такмили қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон» баргузор гардид. Дар мизи мудаввар гурӯҳи олимон ва мутахассисон иштирок намуда, масъалаҳои баҳсталаби қонунгузории гражданиро (маданиро) мавриди муҳокима қарор доданд. Ҳамзамон гурӯҳи корӣ дар назди Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи «Консепсияи такмили қисми якуми Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро омода намуд, ки он бо иштироки мутахассисон ва олимони соҳа дар санаҳои 12-14 декабри соли 2012 дар Хоҷа Оби гарм мавриди баҳсу мунозира қарор дода шуд.

Дар ҷараёни такмил додани лоиҳаи

1 Ба ҳамагон маълум аст, ки дар меҳвари қонунгузории гражданӣ (маданӣ) асосан Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - КГ ҶТ) қарор дорад, бинобар ин, таваҷҷуҳи асосӣ дар Консепсияи мазкур ба КГ ҶТ бахшида шудааст. КГ ҶТ қисм ба қисм (1999 - 2005) қабул шуд ва ба бобҳои алоҳидаи он то имрӯз 16 маротиба тағйиру иловаҳо ворид гардидааст. Миёни онҳо тағйиру иловаҳои назаррас аз 12 майи соли 2007 мебошад, ки тибқи ин тағйиру иловаҳо якчанд моддаҳо (моддаҳои 10, 124, 236, 247, 316, 340, 366, 370 ва ғ.) дар таҳрир нав қабул гардиданд, якчанд калимаю истилоҳот (хурдсол, ашхос, амвол, тасарруф) ба калимаю истилоҳоти нав иваз гардиданд, якчанд бобҳо (боби 14 – моликияти шаҳрвандон, боби 15- моликияти коллективӣ (шахсони ҳуқуқӣ), боби 15 – моликияти давлат ва воҳидҳои марзию маъмурӣ) хориҷ гардиданд ва ғ. Албатта, тағйиру иловаҳои мазкур КГ ҶТ-ро то дараҷае такмил доданд, аммо он комилан такмил наёфтааст ва ҳанӯз масъалаҳои ҳалталаб зиёд аст.

консепсияи мазкур гурӯҳи олимон ва мутахассисон ба хулоса омаданд, ки КГ ҶТ дар маҷмӯъ ниёз ба таҳрир дорад.

Ҳамзамон, зарурати дар таҳрири нав омода намудани КГ ҶТ дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 2013 низ пешбинӣ гардид. Бо ин мақсад дар асоси амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 июни соли 2013, № АП-2257 гурӯҳи корӣ таҳти роҳбарии директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор М.З. Раҳимов чиҳати таҳияи Кодекси гражданӣ дар таҳрири нав таъсис дода шудааст. Гурӯҳи корӣ вазифадор шудааст, ки то охири соли 2014 Кодекси гражданиро дар таҳрири нав таҳия ва пешниҳод намояд.

Ҷараёни зикршуда аз он шаҳодат медиҳад, ки такмили қонунгузории гражданӣ (маданӣ) ҳамеша дар мадди назари роҳбарияти давлат, олимон ва мутахассисони соҳа мебошад.

Бинобар ин, як қатор масъалаҳои муҳими вобаста ба такмили қонунгузории гражданиро (маданиро) дар шакли фишурда баён хоҳем кард. Умедворем, ки ҳолатҳои дар консепсияи мазкур зикршуда барои таҳияи Кодекси гражданӣ дар таҳрири нав ва умуман қонунгузории гражданӣ (маданӣ) мусоидат хоҳад намуд.

I. ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНӢ (МАДАНӢ) ДАР ИРТИБОТ БО ҚИСМИ ЯКУМИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар бобати техникаи қонунгузории гражданӣ (маданӣ)

1. Баъди ба даст овардани истиқлолият дар Тоҷикистон ҳангоми қабули санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ техникаи қонунгузорӣ мувофиқи меъёрҳои қонунгузорӣ оид ба санадҳои меъёрии ҳуқуқии дар лаҳзаи қабули санад амалкунанда анҷом дода шудаанд. Дар Тоҷикистон қонун дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ се маротиба (солҳои 1998, 2003 ва 2009) қабул гардидааст, ки дар онҳо қоидаҳои гуногуни техникии ифодаи меъёрҳои ҳуқуқ пешбинӣ шудаанд. Бинобар ин, вобаста аз он ки санади меъёрии ҳуқуқӣ кай қабул гардидааст, техникаи он фарқ менамояд. Яъне, дар қонунгузории Тоҷикистон техникаи қонунгузорӣ то ҳол ягона нест. Аксарияти санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки то соли 2009 қабул шудаанд, то ҳол ба талаботи Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобиқ гардонида нашудаанд. Мушкилот дар он аст, ки дар Қонуни мазкур вазъи техникаи ҳуқуқии санадҳои меъёрии ҳуқуқии қаблӣ муайян нашудааст (ин на танҳо ба сохтори чунин санадҳо, балки ба мазмуни мафҳуму истилоҳоти алоҳида таъсир мерасонад). Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки ҳангоми такмили қонунгузории гражданӣ (маданӣ) ба ин масъала аҳамияти зарурӣ дода шавад. Хусусан, қонунгузории граждание (мадание), ки то мавриди амал қарор додани Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 марти соли 2009 қабул шудаанд, ба талаботи ҳамин қонун мутобиқ карда шаванд.

2. Меъёрҳои қонунгузории гражданӣ (маданӣ), хусусан КГ ҶТ бо забони давлатӣ тарзе ифода шудаанд, ки баъзан барои фаҳмидани онҳо ҳатман зарурати қиёс бо дигар санадҳо ва истифодаи матни русӣ пеш меояд. Дар ҳуқуқшиносӣ шакл муҳим аст, аммо мазмун аз он ҳам муҳимтар мебошад. Бинобар ин, меъёрҳое, ки шакли ифодаашон душворфаҳм аст, дар таҳрири нав навишта шаванд.

3. Дар КГ ҶТ дар баъзе ҳолатҳо истилоҳот бо забони тоҷикӣ номушаххас, гуногунмаъно, гуногуншакл ва тарзе истифода шудаанд, ки вазни меъёрии онро коста менамоянд. Масалан, калимаю истилоҳоти «ҷуброн», «рӯёнидан», «ситонидан», «товон», «зиён», «зарар», «нафъ», «фоида» «шахс», «шахси ҳуқуқӣ», «шахси воқеӣ», «қонунҳои гражданӣ», «қонунгузории гражданӣ», «қарори суд», «ҳалномаи суд», «санади судӣ», «нодорамӣ», «муфлисшавӣ» «ноустуворона», «ҷаримаи аҳдшиканӣ», «нашри санад», «қабули санад», «муҳлати оқилонаи», «муҳлати қобили қабул», «аҳдҳои беэътибор», «тасарруф», «молик», «соҳибмулк», «соҳиб», «истифода», «ихтиёрдорӣ» ва ғайраҳо дар баъзан мавридҳо ғалат ё бидуни дарназардошти моҳияту мазмуни истилоҳ истифода карда шудаанд, ҳол он ки ҳар яки он вобаста аз ҳолат бояд дар макони худ истифода шаванд.

4. Калимаю истилоҳоти иқтибосӣ дар КГ ҶТ бидуни зарурат зиёд истифода шудаанд, ки қисме аз онҳо ҳатто ба табиату қонуниятҳои овоии забони тоҷикӣ созгор нестанд, дар ҳоле ки муодили онҳо дар забони

илмӣ, қонунгузорӣ ва ҳатто гуфтугӯӣ роиҷ мебошанд. Масалан, калимаҳои «гражданӣ», «регресс», «пеня», «легат», «фоиз», «новатсия», «ставка», «ипотека», «госпитал», «заклад», «суғурта», «угай», «кумак», «чипта», «яроқ» ва ғайраҳо. Аз ин ҷо зарурати бо забони давлатӣ ва адабии фаҳмо ифода кардани калимаҳое, ки дар қонунгузорӣ истифода шудаанд, ба миён меояд. Дар ҷараёни истилоҳофарӣ бояд талаботи оммафаҳм будани калима ва ибораҳо риоя гардад. Дар баробари ин, бояд ба инобат гирифт, ки маънои хосса додан ба калимаю ибораҳои нав ҳамчун истилоҳ барои ғайримутахассисон баъзе душвориҳоро ба миён оварда метавонад. Масалан, калимаҳои «тасарруф» ва «соҳибӣ», «молик», «соҳиб» ва «соҳибмулк», «соҳибият» ва «моликият», «мол», «ашё», «молу мулк», «амвол», «чиз», «коло» ва ғайра ба маънои умумииҷтимоӣ ҳаммаъно истифода мешаванд. Ё худ калимаи «меъёр» маъноҳои хеле гуногун дорад. Дар забони қонунгузорӣ бошад ҳар як истилоҳ маънои хосро доро буда, истифодаи муродифи он ва ё шарҳи умумииҷтимоии он ҷоиз нест ва ҳатто хатарнок низ ҳаст. Гузашта аз он, дар санадҳои меъёрии ҳуқуқии алоҳида истилоҳоти махсус низ истифода мешавад, ки он аз истилоҳоти умумиҳуқуқӣ фарқ карда метавонад. Масалан, мафҳуми «оила», «аъзои оила», «хешовандони наздик» дар қонунгузории гражданӣ (маданӣ), оилавӣ, ҷиноятӣ ва андоз ба маъноҳои гуногун истифода мешаванд.

Аз ин рӯ, шояд дар солҳои аввали истифодаи истилоҳоти нав каме душворӣ пеш ояд, аммо бо мурури замон истилоҳоти мазкур дар ҳуқуқшиносӣ маъмул мешаванд.

5. Бо дарназардошти маҷмӯи омилҳои меъёрию забонӣ зарурати дар қонунгузории Тоҷикистон ба ҷойи истилоҳи «гражданӣ» истифодаи истилоҳи «маданӣ» ба вуҷуд омадааст ва дар ҳамин радиф номи КГ ҶТ низ бояд иваз карда шавад.

6. Дар қонунгузории ҶТ яке аз мушкилоти муҳим таносуби байни КГ ҶТ ва дигар қонунҳо (аз ҷумла кодексҳо) мебошад. Тибқи моддаи 7 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» кодекс ва қонун дар як сатҳ қарор доранд. Аммо дар моддаи 2 КГ муқаррар шудааст, ки «Меъёрҳои қонунҳои граждание, ки дигар қонунҳо ва асноди дигари қонунӣ дар бар гирифтаанд, бояд бо ҳамин Кодекс мутобиқ бошанд». Ҳол он, ки тибқи моддаи 70 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» санади меъёрии ҳуқуқии баробардараҷа нисбат ба дигар санади меъёрии ҳуқуқии ҳамин дараҷа ҳангоми мавҷуд будани ихтилофҳо дар ҳолатҳои зерин қувваи бештари ҳуқуқӣ дорад:

- агар ин санади меъёрии ҳуқуқӣ аз рӯи ҳамон як мавзӯи танзим нисбат ба дигар санади меъёрии ҳуқуқӣ баъдтар қабул шуда бошад;

- агар мавзӯи танзими ин санади меъёрии ҳуқуқӣ нисбат ба дигар санади меъёрии ҳуқуқие, ки умумӣ мебошад, махсус бошад.

Бинобар ин, зарурати бо ҳам мутобиқгардонии меъёрҳои КГ ҶТ бо дигар қонунгузории маданӣ ба вуҷуд омадааст. Дар чунин ҷараён бояд мавқеъ ва нақши КГ дар низоми қонунгузории маданӣ ба инобат гирифта шавад.

7. Таркиби КГ ҶТ бояд ба талаботи моддаи 34 Қонуни ҶТ «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» мутобиқ карда шавад.

Дар бобати муқаррароти умумӣ

1. Дар муносибатҳои маданӣ баробарии иштирокчиёни муносибатҳо ҳамеша дар мадди аввал аст. Гарчанде дар моддаи 1 КГ ишора ба баробарии иштирокчиёни муносибатҳои мавзӯи танзими он шуда бошад ҳам, аммо принсипи (усули) баробарӣ махсус зикр нагардидааст. Аз ин лиҳоз, дар КГ бояд принсипи баробарии иштирокчиёни муносибатҳои маданӣ пешбинӣ гардад.

2. Дар доираи муомилоти маданӣ падидаи манфие ба назар мерасад, ки онро дар илм «давр задани қонун» (ё худ «сарфи назар намудани қонун») меноманд, зеро баъзеҳо кӯшиш менамоянд, ки муқаррароти қонунро нодида гиранд (давр зананд) ва ҳамзамон масъул набошанд. Ҳатто «ҳикмате» низ маъруф шудааст, ки «қонунро вайрон кардан мумкин нест, аммо давр задан мумкин». Чунин шахсон ба хотири ба даст овардани нафъ тавассути амалҳои бевиҷдонона аз ҳуқуқҳои худ сӯиистифода менамоянд. Масалан, дар қитъаи замин сохтмонеро анҷом дода, бо бастани шартномаи хариду фурӯши ин сохтмон дар асл қитъаи замин хариду фурӯш карда мешавад ё бо додани ваколатнома аҳди хариду фурӯши воситаи нақлиёт анҷом дода мешавад. Аз ҳамин лиҳоз, дар моддаи 10 КГ ҶТ меъёреро бо мазмуни манъи гирифтани нафъ ҳангоми сӯиистифода аз ҳуқуқ ва рафтори бевиҷдонона пешбинӣ намудан зарур аст.

3. Яке аз масъалаҳои муҳим дар муносибатҳои имрӯзаи маданӣ ин дар ҳолатҳои

пешбининамудаи қонун ҷуброн намудани зараре мебошад, ки дар натиҷаи амали дурусти («ҳуқуқии», ё ин ки «дар доираи муқаррароти қонун (ҳуқуқ) анҷомдодаи») мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ ва шахсони мансабдори онҳо расонида шудааст. Ба хотири ҳимояи ҳуқуқу манфиатҳои маданӣ, қонунгузорӣ ҳолатҳоеро пешбинӣ намуда метавонад, ки зарари дар натиҷаи амали дурусти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ ва шахсони мансабдори онҳо расонидашуда низ бояд ҷуброн шавад. Бинобар ин, хуб мешавад агар доир ба ин ҳолат меъёри алоҳида дар боби 2 бо мазмуни зайл ифода карда шавад: «Зарари дар натиҷаи амали дурусти мақомоти давлатӣ, мақомоти худидораи маҳаллӣ ва шахсони мансабдори онҳо расонидашуда дар ҳолатҳои пешбиникардаи қонун ҷуброн карда мешавад».

4. Дар баъзе ҳолатҳо тавассути санадҳои ташкилотҳо (давлатию ғайридавлатӣ) ба ҳуқуқу манфиатҳои мадании шахс эҳтимоли расонидани зарари моддию маънавӣ вуҷуд дорад. Вобаста ба ҳамин масъала дар моддаи 32 Конститутсияи (Сарқонуни) ҶТ заминаи ҳуқуқӣ пешбинӣ шудааст, ки «товони зарари моддӣ ва маънавие, ки шахс дар натиҷаи амали ғайриқонунии мақомоти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ҳизбҳои сиёсӣ ва ё шахсони алоҳида мебинад, мувофиқи қонун аз ҳисоби онҳо рӯёнида мешавад». Бинобар ин, шахс бояд имкон дошта бошад, ки барои беэътибор донистани чунин санадҳо ё аз ҷониби суд татбиқ накардани онҳо муроҷиат намояд. Аз ин лиҳоз, беэътибор донистани чунин санадҳо ва аз ҷониби суд татбиқ накардани онҳо ҳамчун тарзи ҳимояи ҳуқуқҳои маданӣ бояд дар моддаи 12 КГ ифода гардад.

Дар бобати шахсони воқеӣ

1. Бо сабаби он, ки дар танзими муносибатҳои маданӣ мансубияти шаҳрвандӣ аҳамият надорад, зарурат ҷой дорад, ки истилоҳи хоссаи «шаҳрвандие», ки дар қонунгузории маданӣ истифода мешавад (моддаи 17 КГ ҶТ), бо истилоҳи «шахсони воқеӣ» иваз карда шавад. Дар мавридҳое, ки зарурати ишора маҳз ба шаҳрванди Тоҷикистон ва ё шаҳрванди хориҷӣ ҷой дорад, калимаҳои «шаҳрванди Тоҷикистон», «шаҳрванди хориҷӣ» ва «шахсони бешаҳрвандӣ»-ро истифода намудан мумкин аст.

2. Истифодаи ном ё тахаллуси шахсони воқеӣ бо розигии онҳо аз ҷониби шахсони дигар дар фаъолияти соҳибкорӣ ё дигар намуди фаъолияти иқтисодӣ маъмул шудааст, ки зарурати инъикоси онро дар қонунгузорӣ ба миён овардааст. Аз ҳамин лиҳоз, меъёрҳои КГ вобаста ба масъалаи мазкур, хусусан доир ба ҳифзи ном ва тахаллус бояд такмил дода шавад ва истифодаи ном ё тахаллус бояд тарзе сурат гирад, ки нафарони дигарро ба иштибоҳ наандозад. Инчунин зарур аст, ки ҳангоми танзими номи шахсони воқеӣ танҳо муқаррарот вобаста ба фардикунонии онҳо боқӣ монда, муқаррарот вобаста ба ҳуқуқ ба ном ҳамчун ҳуқуқи шахсии ғайримолумулкӣ дар алоҳидагӣ танзим карда шавад.

3. Дар шароити муосир баъзе шахсони воқеӣ дар чанд маҳал зиндагонӣ ё фаъолият мекунанд, аз ин рӯ, бояд нишониеро ба кредиторон ё қарздорон ва дигар иштирокчиёни муомилот диҳанд, ки тамоси воқеӣ ва саривақтӣ сурат гирифта тавонад. Дар ин ҳолат ба мақсад мувофиқ аст, агар дар КГ меъёре бо мазмуни зайл пешбинӣ гардад: «Дар ҳолате, ки шахс ҳамчун маҳалли зист нишонии ғалатро нишон медиҳад, тамоми оқибати номусоиде, ки вобаста ба он ба миён меояд, ба зиммаи худаш гузошта мешавад».

4. Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки бо сабаби муштоқи қиморбозӣ гаштани яке аз аъзои хонавода, бахусус падар ё писар, дигар аъзои хонавода дар ҳолати ногувори моддӣ қарор мегиранд. Хуб мешуд агар муштоқ ва вобастаи қимор шудан ҳамчун асоси аз ҷониби суд маҳдуд кардани қобилияти амали шахс дар КГ инъикос гардад ва мутобиқан дар моддаҳои дахлдор ба онҳо таъини парастор пешбинӣ карда шавад.

Дар бобати шахсони ҳуқуқӣ

1. Дар боби 4 КГ муқаррароти умумӣ доир ба шахсони ҳуқуқӣ муқаррар гардида, дар партави он қонунҳои алоҳида доир ба ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд, ҷамъиятҳои саҳомӣ, кооперативҳо, корхонаҳои давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва ғайра қабул шудааст. Ҳангоми такмили КГ ва қонунҳои номбурда ҳатман вобастагии онҳоро ба инобат гирифтан зарур аст.

2. Тибқи талаботи КГ шахсони ҳуқуқӣ ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ. Доир ба фаъолияти ташкилотҳои ғайритиҷоратӣ ду масъала мавриди таваҷҷуҳ аст. Аввалан, бояд ёдрас шуд, ки ташкилоти ғайритиҷоратӣ дорои

қобилияти маҳдуди ҳуқуқдорӣ мебошанд, аммо новобаста аз ин, дар таҷриба дар аксарияти оинномаҳои ташкилоти ҷамъиятӣ мақсад ва самтҳои фаъолияти онҳо монанд ба ташкилотҳои тиҷоратӣ мебошад ва ҳатто барои васеъ ва «номаҳдуд» намудани доираи фаъолияти ташкилоти ҷамъиятӣ чунин ибораро истифода мебаранд: «ташкилот тамоми дигар фаъолиятҳоеро, ки қонун манъ накардааст, метавонад амалӣ намояд». Шояд аз як тараф хуб аст, ки самтҳои фаъолият барои ташкилоти ҷамъиятӣ васеъ аст, аммо он набояд ба ҳадде бошад, ки боиси намондани фарқ дар байни ташкилоти тиҷоратӣ ва ғайритиҷоратӣ гардад.

3. Талабот нисбати ҳуҷҷатҳои таъсисии шахсони ҳуқуқӣ (шартномаи таъсисӣ ва оиннома ё низомнома) тибқи КГ ва дигар қонунҳо муқаррар шудааст. Барои баъзе шахсони ҳуқуқӣ (масалан, ҶДММ) доштани ҳам шартномаи таъсисӣ ва ҳам оиннома талаб карда мешавад. Талабот нисбат ба оиннома ва шартномаи таъсисӣ қариб ҳаммазмун мебошанд, бинобар ин хуб мешавад, агар таносуби онҳо муқаррар гардад.

4. Муқоисаи бисёре аз оиннома ва низомномаи корхонаву муассисаҳои давлатӣ, ки фаъолияташон ҳамрадиф аст, нишон медиҳад, ки ҳуҷҷатҳои таъсисии онҳо аз якдигар хеле фарқ менамояд. Дар оиннома ва низомномаҳои корхонаю муассисаҳои давлатӣ масоили асосӣ бояд, ки як хел танзим шавад ва дар ҳолати зарурат вобаста ба соҳа метавон дар оиннома ё низомнома меъёрҳои иловагӣ ворид намуд. Боиси дастгирист агар оинномаи намунавӣ барои корхонаҳои давлатӣ таҳия карда шавад ва минбаъд мавриди истифода қарор гирад[1].

5. Ҳангоми бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ тибқи низоми «равзанаи ягона» оиннома ё шартномаи таъсисӣ ҳамчун ҳуҷҷати таъсисӣ талаб карда намешавад. Яъне, аз як тараф, мавҷудияти оиннома ё шартномаи таъсисиро КГ ва қонунҳо ҳатмӣ мешуморанд, аммо қайдгирии онҳо дар мақомоти бақайдгиранда сурат намегирад. Бинобар ин, хуб мешавад, ки оинномаи тасдиқнамудаи муассисон ҳангоми супоридани ҳуҷҷатҳо барои бақайдгирӣ супорида шавад (вале бидуни экспертизаи ҳуқуқӣ) ва вобаста ба ин ҳолат дар қонуни соҳавӣ иловаю тағйироти зарурӣ дохил карда шавад.

6. Дар Тоҷикистон як қисми шахсони ҳуқуқӣ дар мақомоти адлия, қисми дигар дар мақомоти андоз, инчунин ташкилотҳои динӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдор оид ба дин ба қайд гирифта мешавад. Аз ин сабаб феҳристи ягонаи шахсони ҳуқуқӣ вуҷуд надорад. Бо истифодаи техникаи муосири шабакавӣ метавон дар назди яке аз мақомоти давлатӣ як марказе таъсис дод, ки тавассути он пешбурди феҳристи ягонаи шахсони ҳуқуқӣ анҷом дода шавад.

7. Масъулияти роҳбарони ташкилотҳо барои қарор ва амалҳояшон, ки ба ташкилот зарар меоваранд, бояд мушаххас гардад. Зеро маҳз заиф будани меъёрҳо дар ҳамин самт сабабгори хароб гаштани вазъи молумулкии бисёре аз ташкилотҳои давлатӣ мегардад. Ҳамзамон, мақомоти дастҷамъии ташкилот, ки бо қарори қабулнамудаи худ ба ташкилот зарар овардаанд ё шахсоне, ки бевосита ба фаъолияти ташкилот ва роҳбарияти он таъсир расонида, амалашон боиси зарар ба ташкилот гаштааст, бояд ба ҷавобгарӣ кашида шаванд.

8. Ҳангоми ворид намудани тағйиру иловаҳо ба КГ ҶТ аз 29 декабри соли 2010 дар масъалаи бақайдгирӣ ва ба феҳраст ворид намудани шахсони ҳуқуқӣ дар моддаҳои алоҳидаи КГ (масалан, моддаҳои 51, 53 ва ғ.) танҳо ишора ба Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ» шудааст. Ҳол он ки масъалаи бақайдгирӣ дар дигар қонунҳо, аз ҷумла дар Қонуни ҶТ «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» низ муқаррар шудааст. Беҳтар аст агар дар КГ ҶТ меъёрҳо доир ба бақайдгирии шахсони ҳуқуқӣ ва ба феҳраст ворид намудани онҳо ба таври умумӣ ифода карда шавад.

9. Маълумот доир ба барҳамхӯрии шахсони ҳуқуқӣ на танҳо тибқи моддаи 64 КГ ҶТ бояд дар рӯзномаҳо нашр шаванд, инчунин онҳо бояд дар торнамои мақомоти давлатие, ки бақайдгирии ташкил ва барҳамдиҳии шахсони ҳуқуқиро мегузаронанд, анҷом дода шавад. Зеро дар Тоҷикистон зиёда аз 300 рӯзномаю маҷалла вуҷуд дорад. Барои донистани он, ки ташкилот барҳам дода шудааст ё не фавран дастрас намудани онҳо душвор аст. Агар чунин маълумот дар торнамо бошад, он ҳамеша ва сари вақт дастрас буда метавонад.

10. Муқаррароти умумӣ доир ба вазъи ҳуқуқии ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ дар КГ ҶТ ва танзими муфассал дар қонунҳои алоҳида муқаррар шудааст, ки мантиқан дуруст аст. Дар давоми зиёда аз 10 соли амали

1 Барои қиёс дар ҶТ низомномаҳои намунавӣ аз ҷониби Ҳукумати ҶТ доир ба муассисаҳои соҳаи маориф тасдиқ шудааст.

КГ ва қонунҳои алоҳида низоми муайян ва пайвандии меъёрҳо ба вуҷуд омадааст. Дар заминаи қонунҳои алоҳида доир ба ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ ҳазорҳо ташкилоти тиҷоратӣ ташкил шудаанд. Муҳим он нест, ки ҳамаи меъёрҳо доир ба вазъи ҳуқуқии ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ дар КГ бошад, муҳим он аст, ки меъёр ба рушди ташкилотҳои тиҷоратӣ муосидат намояд.

11. Дар Тоҷикистон бештари шахсони ҳуқуқӣ дар шакли ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд, кооперативҳо, муассиса, корхонаи воҳиди давлатӣ ва ҷамъияти саҳомии пӯшида ташкил карда мешаванд. Дар ин раванд шумораи ками ташкилотҳо дар шакли ҷамъияти дорои масъулияти иловагӣ ва ширкати ба боварӣ асосёфта ташкил шудаанд. Воқеан, шахсони ҳуқуқӣ дар шаклҳои ҷамъияти дорои масъулияти иловагӣ ва ширкати ба боварӣ асосёфта кам таъсис меёбанд, аммо ин сабаб шуда наметавонад, ки чунин шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ дар қонунгузорӣ сарфи назар гардида, ихтисор карда шаванд. Зеро муассисон ҳуқуқи интихоби шакли ташкилию ҳуқуқии шахсони ҳуқуқиро доранд. Сабаби кам таъсис шудани шахсони ҳуқуқӣ дар шакли ҷамъияти дорои масъулияти иловагӣ ва ширкати ба боварӣ асосёфта шояд дар он бошад, ки муассисони чунин шахсони ҳуқуқӣ масъулияти бештаре доранд. Яъне, айни ҳол муассисон кӯшиш менамоянд, ки масъулияти маҳдудтар дошта бошанд. Аммо шояд дар оянда сатҳи масъулиятшиносии муассисон ва соҳибкорон баланд шавад ва он вақт аз ширкати комил ва ширкати ба боварӣ асосёфта истифода намоянд.

12. Сармояи оинномавии ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ яке аз масъалаҳои муҳим аст. Айни ҳол талабот нисбати ҳадди ақали сармояи оинномавии ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ дар сатҳи зарурӣ нест. Масалан, барои ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд ҳадди ақали сармояи оинномавӣ панҷсад сомонӣ ва барои ҷамъиятҳои саҳомии шакли пӯшида ҳазор сомонӣ ва ҷамъияти саҳомии шакли кушода панҷ ҳазор сомонӣ муқаррар шудааст. Сармояи оинномавӣ дар муомилот ҳамчун кафолати қонеъ гардонидани талаботи кредиторон фаҳмида мешавад (моддаи 97 КГ ҶТ). Дар таҷриба ташкилот барои пардохти музди меҳнати як нафар корманд бо дарназардошти андозҳо дар як сол тақрибан аз 10 000 сомонӣ зиёд сарф менамояд. Ин таносуб нишон медиҳад, ки муқаррароти мавҷуда вобаста ба андозаи ҳадди ақали сармояи оинномавӣ бо талаботи воқеии муомилот мувофиқ нест. Бинобар ин, хуб мешавад, ки ҳадди ақали сармояи оинномавии ширкату ҷамъиятҳои хоҷагидорӣ на кам аз 10 000 сомонӣ муқаррар гардад. Чунин андоза садди роҳи соҳибкорӣ намешавад. Агар муассис чунин маблағ надошта бошад, метавонад дар шакли соҳибкори инфиродӣ амал намояд. Чунин таҷриба дар баъзе давлатҳои Аврупо (масалан, Олмон) татбиқ мегардад. Баъдан, чунин талабот садди роҳи шахсони ҳуқуқии «якрӯза», ки аксаран барои фиреби муштариён ва давлат таъсис дода мешаванд, мегардад. Ҳамзамон, талабот гузоштан зарур аст, ки сармояи оинномавӣ пешакӣ пурра пардохт шавад. Зеро пешакӣ пардохт намудани сармояи оинномавӣ яке аз омилҳои муҳими устувории муомилот аст.

13. Бештари ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд аз ҷониби як нафар таъсис дода мешаванд ва баъдан муассис роҳбарии фаъолияти ҷории ташкилотро амалӣ менамояд. Бинобар ин, хуб мешавад, ки агар дар қонунгузории маданӣ меъёре муқаррар гардад, ки агар ҷамъияти хоҷагидорӣ аз ҷониби як нафар таъсис гардад, пас барои уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи иҷрои азму иродаи муассис ба вуҷуд омадаанд, худи муассис масъулияти иловагӣ дорад (ҳатто дар ҳолате, ки муассис роҳбарии фаъолияти ҷории ҷамъиятро ба зимма надошта бошад ҳам).

14. Ҳаҷм ва тартиби масъулияти иловагии аъзои кооперативҳои тиҷоратӣ дар қонунгузорӣ мушаххас нашудааст. Қонуни ҶТ «Дар бораи кооперативҳо» низ масъалаи мазкурро мушаххас нанамуда, балки онро ба оинномаи кооперативҳо ҳавола менамояд. Ҳалли чунин масъалаҳои муҳимро бояд дар қонун муқаррар кард, чунки агар ҳавола ба оиннома намоем, он натиҷаи дилхоҳ нахоҳад дод.

15. Дар моддаи 9 Қонуни ҶТ «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» муқаррар шудааст, ки «Аз тарафи муассис ё мақоми ваколатдор ба корхонаи давлатӣ додани вазифаҳои давлатии назоратӣ ё иҷозатдиҳӣ манъ аст». Аммо дар таҷриба чунин меъёр риоя намешавад. Хуб мешавад, ки агар меъёри мазкур боз ҳам мушаххастар дар қонунгузорӣ доир ба иҷозатномадиҳӣ ва иҷозатдиҳӣ муқаррар карда шавад. Ҳамзамон, меъёри мазкур бо тариқи умумӣ дар КГ ҶТ (моддаҳои 124- 127) муқаррар карда шавад.

16. Дар КГ ва Қонуни ҶТ «Дар бораи корхонаҳои давлатӣ» салоҳияти молики корхонаҳои давлатӣ доир ба додани розигӣ баҳри бастани аҳдҳое, ки дар он манфиати роҳбарият ё маблағи калон вуҷуд дорад, номушаххас аст. Аҳдҳое, ки танҳо бо розигии молик баста шуда метавонанд, бояд муқаррар гардад.

17. Дар КГ ҶТ ва умуман дар қонунгузорӣ низоми дақиқи ташкилоти ғайритиҷоратӣ вуҷуд надорад. Дар моддаи алоҳидаи КГ ҶТ намудҳои дақиқи ташкилоти ғайритиҷоратӣ номбар карда шавад ва дар моддаҳои алоҳида муҳимтарин талабот нисбати ҳар як шакли ташкилию ҳуқуқии ташкилоти ғайритиҷоратӣ муқаррар карда шавад. Дар асоси он танзими муфассалро доир ба шаклҳои алоҳидаи ташкилию ҳуқуқии ташкилоти ғайритиҷоратӣ дар қонунҳои алоҳида анҷом додан зарур аст.

18. Дар КГ (моддаи 130) мушаххас намудан зарур аст, ки давлат низ метавонад дар якҷоягӣ бо дигар субъектҳо дар таъсис ва идораи фондҳо иштирок намояд. Зеро дар таҷриба ҳолатҳое ба вуҷуд омаданаш мумкин аст, ки агар фондҳо бо иштироки давлат таъсис дода шаванд, барои ҷомеа муфид хоҳад буд.

19. Дар КГ (моддаи 132) чунин ба назар мерасад, ки муассисаҳо танҳо давлатӣ мешаванд. Аммо агар ба қисми 3 моддаи 132 КГ нигарем, дар он ибораи «муассисаҳои давлатӣ ё муассисаҳои дигар» зикр шудааст, ки диққати моро сӯи «муассисаҳои ғайридавлатӣ» мебарад. Воқеан, дар баъзе ҳолат зарур мешавад, ки муассисаи ғайридавлатӣ таъсис дода шавад, аммо ин масъала дар КГ мушаххас нашудааст. Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ аст, ки дар КГ вазъи ҳуқуқии муассисаҳои ғайридавлатӣ мушаххас нишон дода шавад. Гузашта аз он, танзими вазъи муфассали он дар доираи қонуни алоҳида (ҳамчун навъи ташкилоти ғайритиҷоратӣ) мувофиқи мақсад аст.

20. Дар моддаи 143 КГ ҶТ бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманқул пешбинӣ шудааст ва дар заминаи он Қонуни ҶТ «Дар бораи бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманқул ва ҳуқуқҳо ба он» қабул шуд. Дар моддаи 11 Қонуни мазкур барои анҷом додани бақайдгирии давлатии молу мулки ғайриманқул ва ҳуқуқҳо ба он таъсиси корхонаҳои воҳиди давлатӣ пешбинӣ шудааст. Аён аст, ки корхонаи воҳиди давлатӣ ташкилоти тиҷоратӣ мебошад. Бақайдгирии молу мулки ғайриманқул ва ҳуқуқҳо ба он ин ваколати мақомоти давлатӣ мебошад. Бинобар ин, ҳангоми такмили КГ ва қонунҳои алоҳида ин масъала ба инобат гирифта шавад.

21. Маълумот дар бораи бақайдгирии давлатии шахсони ҳуқуқӣ, инчунин соҳибкорони инфиродӣ ба феҳристи ягонаи давлатӣ, ки барои шиносоӣ дастраси умум аст, ворид карда мешавад. Истифодаи чунин маълумот оқибати муайяни ҳуқуқиро ба вуҷуд меорад, ки дар КГ онҳо бояд ба инобат гирифта шаванд. Хусусан ба инобат гирифтан зарур аст шахсе, ки бовиҷдонона ба маълумоти феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ бовар карда амал кардааст, ҳақ дорад чунин пиндорад, ки он дуруст аст. Бинобар ин, шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ҳақ надоранд нисбат ба шахси истифодабурдаи маълумот аз феҳристи ягонаи давлатӣ баҳона пеш оранд, ки ин маълумот ба феҳрист ворид нашудаанд ё нодуруст ворид шудааст, ба истиснои ҳолатҳое, ки чунин маълумоти нодуруст дар натиҷаи амалҳои ғайриқонунии шахсони дигар бидуни иродаи шахсони ваколатдори шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфиродӣ ворид шуда бошад.

Дар КГ инчунин бояд оқибати пешниҳод накардан, нодуруст ё сари вақт пешниҳод накардани маълумот ба феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ пешбинӣ карда шавад. Шахсони ҳуқуқӣ, инчунин соҳибкорони инфиродӣ уҳдадоранд зарареро, ки дар натиҷаи пешниҳод накардан, нодуруст ё сари вақт пешниҳод накардани маълумот ба феҳристи ягонаи давлатии шахсони ҳуқуқӣ ва соҳибкорони инфиродӣ ба дигар иштирокчиёни муомилоти маданӣ расонидаанд, пардохт намоянд.

Дар бобати объектҳои ҳуқуқҳои маданӣ

1. Номгӯи объектҳои ҳуқуқҳои маданӣ дар моддаи 140 КГ ҶТ баҳсангез аст. Мутахассисон вобаста аз мавқеъ ва мансубият ба мактабҳои ҳуқуқӣ доир ба объектҳо ақидаҳои гуногун доранд. Пеш аз ҳама, зарур аст, ки объектҳои ҳуқуқҳои маданиро вобаста ба доираи фарогирии танзими КГ ва пайдарҳамии танзими онҳо дар моддаи 140 КГ ҶТ пешбинӣ намоем.

2. Дар муомилоти маданӣ масъалаҳои вобаста ба ашёи комплексӣ (роҳи оҳан, хатти интиқоли барқ, хатти қубур ва ғайра) пайдо шуда истодааст. Бинобар ин, хуб мешуд, ки агар низоми ҳуқуқии онҳо дар КГ ҶТ мушаххас

карда шавад.

3. Дар КГ сиррӣ хизматӣ дар баробари сирри тиҷоратӣ ҳамчун объект мавриди ҳифз қарор гирифтааст (моддаи 153). Бояд зикр намуд, ки сирри хизматӣ дар доираи меъёрҳои ҳуқуқи оммавӣ ҳифз мегардад ва омехта кардани он бо объектҳои ҳуқуқи маданӣ ба мақсад мувофиқ нест. Гузашта аз он, масъалаи мазкур бояд бо дарназардошти такмили қисми сеюми КГ ҶТ дар масъалаи моликияти зеҳнӣ таҷдиди назар карда шавад.

4. Коғазҳои қиматноки беҳуҷҷат дар замони муосир яке аз объектҳои муҳими ҳуқуқҳои маданӣ ба шумор меравад. Дар КГ ҶТ зарурати ҷойгирнамоии меъёрҳои муфассалтар доир ба коғазҳои қиматноки беҳуҷҷат ҷой дорад. Ҳамчунин зарур аст, ки дигар масъалаҳо вобаста ба коғазҳои қиматнок мушаххас карда шавад, аз ҷумла бояд қонун ва дигар санадҳои зерқонунӣ оид ба низоми ҳуқуқии коғазҳои қиматноки алоҳида қабул карда шаванд.

5. Дар моддаи 143 КГ ҶТ масъалаи масъулият барои дурустии маълумот доир ба қайди давлатии молу мулки ғайриманқул дар феҳраст бояд муқаррар карда шавад. Инчунин хуб мешавад, ки агар чунин феҳраст дар шабакаи интернет дастрас бошад.

Дар бобати аҳдҳо ва намояндагӣ

1. Дар таҷрибаи муомилоти маданӣ гирифтани розигии шахси дигар (махсусан падару модар ё дигар шахсон, масалан, розигии ҳамсар ҳангоми фурӯхтани хона, розигии мақомоти шахси ҳуқуқӣ ё мақомоти давлатӣ ва ғ.) зиёд ба назар мерасад. Аз ҳамин лиҳоз, бояд дар КГ ҶТ меъёрҳои мушаххас доир ба шакл ва тартиби гирифтани чунин розигӣ ва оқибати ҳуқуқии он мушаххас гардад.

2. Дар шароити ҳозира ҳолатҳои зиёде ба назар мерасанд, ки роҳбарони шахсони ҳуқуқӣ аҳдҳоеро мебанданд, ки бештар ба манфиати шахсии худашон ва ба зарари ташкилот анҷом дода мешавад. Бинобар ин, меъёрҳои вобаста ба аҳдҳое, ки дар он барҳӯрди манфиатҳо вуҷуд дорад, оқибатҳои он ва тартиби беэътибор донистани онҳоро мушаххас намудан зарур аст.

3. Дар моддаи 213 КГ ҳолатҳои қатъ шудани ваколатнома муқаррар шудааст. Хуб мебуд агар ин номгӯ васеътар карда шавад.

4. Барои огаҳмандии мардум доир ба саҳеҳияти ваколатномаҳо бояд як феҳрасти электронии ҷумҳуриявӣ таъсис дода шавад.

5. Дар КГ ҶТ ҳолатҳои беэътибории аҳдеро, ки дар натиҷаи гумроҳии ҷиддӣ анҷом дода шудааст, мушаххас намудан зарур аст. Хусусан ба сифати гумроҳии ҷиддӣ чунин ҳолатҳоро метавон эътироф кард: тараф ба хато дар тавзеҳот, хато дар мазмуни матн, хато дар ифодаи матн ва ғ. роҳ дода бошад; тараф вобаста ба мавзӯи аҳд, аз ҷумла он сифатҳое, ки дар муомилот муҳим мебошанд, гумроҳ шуда бошад; тараф вобаста ба табиати аҳд гумроҳ шуда бошад; тараф нисбати шахсе, ки бо он аҳд мебандад ё дигар шахсе, ки бо аҳд алоқаманд аст, гумроҳ шуда бошад; тараф ҳангоми анҷоми аҳд нисбати ҳолате, ки ӯ иродаашро ифода кардааст ё мавҷудияти чунин ҳолат бараъло барои тарафи дигар маълум буд, гумроҳ шуда бошад ва ғ.

6. Дар КГ доир ба ваколатномаи бозхонднашаванда меъёрҳои мушаххас заруранд. Зеро дар фаъолияти соҳибкорӣ ниёз ба истифодаи чунин ваколатномаҳо зиёд ба чашм мерасад ва он яке аз воситаҳои ҳуқуқии ҳимояи манфиатҳои тарафҳо мебошад.

Дар бобати муҳлати даъво

1. Мафҳуми муҳлати даъво бояд дақиқ баён карда шавад.

2. Барои даъво кардан муайян будани ҷавобгар муҳим аст. Аз ин лиҳоз, барои барқарор намудани муҳлати даъво муайян набудани шахси ҷавобгар метавонад асос бошад. Хуб мешавад агар ин ҳолат дар қонунгузорӣ ба инобат гирифта шавад. Инчунин, ҳангоми бо тариқи ғайрисудӣ ҳал намудани баҳсҳо муҳлатҳои зиёде мегузарад, дар чунин ҳолат беҳтар аст, агар муҳлати даъво боздошта ҳисобида шавад. Зеро шахсони бевиҷдон метавонанд аз фурсат истифода бурда, баъди ҳал нашудани баҳс дар давраи баррасии ғайрисудӣ муҳлати даъворо гузашта ҳисоб кунанд.

3. Қоидаҳои муҳлати даъво аз рӯи аҳдҳои беэътибор таҷдиди назар карда шавад.

Дар бобати ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ

1. Дар замони муосир инсон, ҳуқуқ ва озодиҳои ӯ ҳамчун арзиши олӣ дар ҷойи аввал меистанд. Бинобар ин, эътироф ва танзими муфассалтари мусбати ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад. Дар КГ ҶТ ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ қисман дар моддаҳои алоҳида (дар доираи объектҳои ҳуқуқҳои маданӣ) муқаррар шудаанд, аммо ба таври муфассал

танзим нагардидаанд.

Таҳаввулоте, ки ҷомеаи имрӯзаи моро фаро гирифтааст, ба соҳаи ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкии шахсони воқеӣ низ дахл кардааст. Танзими ҳуқуқии мадании масъалаи мазкур талаботи замон мебошад.

Конститутсияи (Сарқонуни) ҶТ ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсонро дахлнопазир дониста (моддаи 5), ҳуқуқ ба ҳаёт ва саломатӣ, дахлнопазирии шахс (моддаҳои 18 ва 36), дахлнопазирии манзил (моддаи 22), маҳрамияти мукотиба, суҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва мухобироти шахс (моддаи 23), ҳуқуқ ба мусофират, интихоби озоди маҳалли зист, тарки ҷумҳурӣ ва бозгашт ба он (моддаи 24), ҳуқуқ ба ҳаёти шахсӣ ва сирри он (моддаҳои 24 ва 25), озодии виҷдон (моддаи 26), озодии сухан, нашр, ҳуқуқи истифодаи воситаҳои ахбор, озодии эҷодиёт (моддаҳои 30 ва 41), ҳуқуқ ба ташкили оила (моддаи 34), ҳуқуқ ба ёрии тиббӣ, ҳуқуқ ба муҳити солими зист (моддаи 38) ва ғайраро эътироф намудааст.

Бо сабаби мавҷуд набудани дақиқият дар фаҳмиши ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ ва василаи амалишавию ҳимояи онҳо қонунгузории мадании аксарияти давлатҳои собиқ шӯравӣ бо якчанд моддаҳои дорои хислати умумӣ дар танзими ин муносибатҳои муҳими ҷамъиятӣ маҳдуд шудаанд. Василаҳои самаранок ва дорои аҳамияти амалӣ танҳо дар доираи ҳуқуқи маъмурӣ ва ҳуқуқи ҷиноятӣ пешбинӣ гардидаанд. Дар натиҷа, танзими мусбати муносибатҳои мазкур берун монда, ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ дар сатҳи дахлдор амалӣ нашуда истодаанд ва истифода аз тарзҳои ҳимояи ҳуқуқҳои маданӣ низ бинобар номуайяниҳо қариб мушоҳида намегардад.

Бо рушд ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ, пешрафт ва дастовардҳои бузурги илми ҳуқуқи хусусӣ дар ин ҷода бояд муносибатро комилан тағйир дод. Ҳоло байни мутахассисон баҳс атрофи он ки оё ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ танҳо ҳифз мешаванд ва ё ин муносибатҳо мавриди танзим қарор гирифта метавонанд, қариб намондааст.

Давлате, ки бунёди ҷомеаи адолатпарвар, давлати ҳуқуқбунёд, аз ҷумла эъмори ҷомеаи шаҳрвандиро пеш гирифтааст, набояд масъалаи инкишофи озодонаи шахсият, фароҳам овардани шароити ҳаматарафаи зоҳирсозии имконияти ҳар як инсонро аз мадди назар берун монад.

2. Дар қонунгузории маданӣ ба масъалаи ҳимояи ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ қисмати мустақил ҷудо нашудааст, ки тавонад тамоми хусусиятҳои ин падидаро фаро гирад, ин дар ҳолест, ки он яке аз зерсоҳаи муҳими ҳуқуқи маданӣ ба шумор меравад. Тавсифи алоҳидаи ин ҳуқуқҳо дақиқиро ба миён оварда, боиси фаъолгардии соҳибҳуқуқ шуда метавонад. Дар ин масъала тавозун байни зерсоҳаҳои ҳуқуқи маданӣ вайрон гардидаанд. Аз ин нуқтаи назар беҳтар аст агар ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ дар КГ ҳамчун як фасли алоҳида танзим гарданд. Дар он муқаррароти умумӣ ва ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкие, ки ҳастии табиӣ ва иҷтимоии шахси воқеиро таъмин мекунанд, метавонад пешбинӣ гардад.

3. Бо густариши технологияи иттилоотӣ масъалаи ҳимояи шаъну шараф дар шабакаи интернет низ имрӯзҳо мубрам шуда, василаҳои амалии ҳимоявӣ дар қонунгузории амалкунанда мушоҳида намегардад. Аз ин рӯ, такмили КГ дар ин масъала низ мувофиқи мақсад буда, кафолати муҳими ҳимояи ҳуқуқҳои шахсии ғайримолумулкӣ буда метавонад.

Дар бобати ҳуқуқҳои ашёӣ

1. Фасли II КГ ҶТ («Ҳуқуқи моликият. Дигар ҳуқуқҳои молумулкӣ») бояд пурра аз нав таҳрир гардад. Пеш аз ҳама, зарур аст, ки ба ин фасл бобҳои нав (бобҳои «Соҳибӣ», «Муқаррароти умумӣ оид ба ҳуқуқҳои ашёӣ», «Ҳифзи ҳуқуқҳои ашёӣ») ворид гардад ва фасл «Ҳуқуқҳои ашёӣ» номгузорӣ шавад.

2. Дар боби «Соҳибӣ» соҳибиятро ҳамчун факт (муносибатҳои воқеӣ) бояд эътироф намуд. Чунин соҳибиятро дар КГ аз ваколати «соҳибӣ», ки дар таркиби ҳуқуқи моликият мебошад, бояд ҷудо кард. Ҳамзамон намудҳои соҳибиро бояд мушаххас кард.

Дар маҷмӯъ дар боби бахшида ба соҳибият мафҳуми соҳибӣ, субъектҳои соҳибӣ, объектҳои соҳибӣ, ба даст овардани соҳибӣ, соҳибии қонунӣ, соҳибии бовиҷдонона, ҳуқуқ ба ҳимояи соҳибӣ, талаби ҳимояи соҳибӣ, тақсими гаронии исбот ҳангоми ҳимояи соҳибӣ, норозигӣ муқобили талаб оид ба ҳимояи соҳибӣ, муҳлати даъво аз рӯи талаби ҳимояи соҳибӣ, ҳисоббаробаркунӣ ҳангоми қонеъ намудани талабот оид ба ҳимояи соҳибӣ ва дигар ҳолатҳоро мушаххас намудан зарур аст.

3. Дар фасли мазкур як боби алоҳида доир ба муқаррароти умумии ҳуқуқҳои ашёӣ пешбинӣ намудан зарур аст. Пеш аз ҳама, дар ин боб меъёрҳо доир ба мафҳуми ҳуқуқи ашёӣ,

объектҳои ҳуқуқҳои ашёӣ, намудҳои ҳуқуқҳои ашёӣ (ҳуқуқи истифодаи қитъаи замин, ҳуқуқи пешбурди хоҷагӣ, ҳуқуқи идораи оперативӣ, сервитути ашёи ғайриманқул ва ғ.), ба даст овардан ва муқаррар намудани ҳуқуқи ашёӣ ва амалӣ кардани ҳуқуқи ашёӣ бояд пешбинӣ карда шаванд.

4. Боби 19 КГ «Ҳифзи ҳуқуқи моликият ва дигар ҳуқуқҳои ашёӣ» ном дорад, ки онро дар таҳрир нав ҳамчун «Ҳифзи ҳуқуқҳои ашёӣ» қабул намудан зарур аст. Дар боби мазкур меъёрҳо доир ба тарзҳои ҳимояи ҳуқуқҳои ашёӣ, эътирофи ҳуқуқи ашёӣ, талаб карда гирифтани ашё аз соҳибии ғайриқонунӣ, талаб карда гирифтани молу мулк аз соҳибикунандаи бовиҷдон, ҳисоббаробаркунӣ ҳангоми баргардонидани молу мулк аз соҳибии ғайриқонунӣ, бартараф намудани вайронкуниҳои ҳуқуқи ашёие, ки ба маҳрум кардан аз соҳибият алоқаманд намебошанд, аз ҳабс озод кардани ашё (аз рӯйхат баровардан)-ро муқаррар намудан лозим аст.

5. Доир ба сохтмони худсарона меъёрҳои КГ ба такмил ниёз доранд. Хусусан, ҳуқуқҳои шахсе, ки ҳангоми вайрон кардани сохтмони худсарона поймол шудааст, бояд ҳимоя гарданд. Ҳамзамон, ҳолатҳои эътироф кардани ҳуқуқи моликияти шахси сохтмони худсаронаро анҷомдода бояд мушаххас карда шавад. Дар ҳолатҳои истисноӣ имконияти ба моликияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ додан ва ҳамзамон пардохти хароҷоти шахси сохтмонкардаро муайян намудан зарур аст.

6. Дар ҳар як давлат объектҳои стратегӣ мавҷуданд, ки доштан ва истифода намудани онҳо ба амнияти миллӣ ва рушди ҷомеа таъсири бевосита дорад. Дар фасли мазкур мақсаднок аст, ки моддаи нав оид ба низоми ҳуқуқии объектҳои стратегӣ илова намуда, тартиби соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ намудани объектҳои мазкур муқаррар гарданд.

7. Қисми 1 моддаи 235 КГ-ро дар таҳрири нав қабул намудан лозим аст, зеро ки дар он субъектҳои ҳуқуқи моликият бенизом номбар шудаанд. Зимнан, бояд ба он таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад, ки дар моддаи мазкур ба сифати субъекти ҳуқуқи моликият баъзе аз шахсони ҳуқуқӣ номбар шудаанд, на ҳамаашон. Ҳамчунин, дар моддаи мазкур номбар намудани коллективҳо ҳамчун субъект нофаҳмӣ ва шубҳаро ба вуҷуд меорад.

8. Масъалаи шаклҳои моликият, ҳолати моликияти (ашёи) оммавӣ, намудҳои моликияти давлатӣ, ҳолати моликияти мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ва ғайра бояд таҷдиди назар карда шаванд.

9. Қобили қабул аст, ки ба моддаи 304 КГ тағйирот илова карда шуда, муқаррар гардад, ки даромади яке аз ҳамсарон аз истифодаи ҳуқуқи моликиятии зеҳнӣ моликияти умумии ҳамсарон ҳисобида мешавад, агар дар шартномаи байни онҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад.

10. Ҳуқуқҳои маҳдуди ашёӣ яке аз ҳуқуқҳои ашёие мебошад, ки дар боби 18 КГ ҶТ пешбинӣ карда шудааст. Дар он масъалаҳои ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ, ҳуқуқи идораи оперативӣ ва ҳуқуқҳои дигари ашёӣ ба танзим дароварда шудаанд. Зарур аст, ки ба боби мазкури КГ ҶТ боби нав - сервитути ашёи ғайриманқул илова карда шавад. Доир ба сервитутҳои ашёи ғайриманқул меъёрҳои мушаххас пешбинӣ намудан зарур аст. Аз ҷумла, меъёрҳо доир ба ҳуқуқи маҳдуди истифодаи ашёи ғайриманқули бегона, сервитути ихтиёрӣ, сервитути ҳатмӣ, нигоҳ доштани сервитут ҳангоми додан, гузаштани ҳуқуқи моликиятӣ ба бино ва иншоот ва қатъ шудани сервитут бояд мушаххас гарданд.

11. Тарзҳои махсуси ҳимояи ҳуқуқҳои ашёӣ бояд васеъ карда шуда, қоидаҳои аз ҳабс озод кардани ашё (аз рӯйхат баровардан) дар КГ ҶТ ҷойгир карда шавад.

Дар бобати ҳуқуқи уҳдадорӣ

§1. Мафҳум, асосҳои ба миён омадан ва тарафҳои уҳдадорӣ

1. Таҳлили КГ ҶТ нишон медиҳад, ки мафҳуми уҳдадориҳое, ки дар моддаи 328 пешбинӣ шудааст, тамоми амалҳои тарафҳоро, ки мавзӯи уҳдадориро ташкил медиҳад, дар бар намегирад (масалан, хизматрасонӣ). Хизматрасонӣ яке аз амалҳое мебошад, ки дар таҷриба ба онҳо бисёр дучор шудан мумкин аст. Ифодаи худро наёфтани чунин амалҳо дар моддаи мазкур боиси нопурра гаштани меъёрҳои КГ мегардад.

2. Дар қисмати умумии боби 20 уҳдадориҳо ба намудҳои мушаххас тақсим карда нашудааст. Дар ҳолате, ки дар моддаи 343 КГ иҷрои уҳдадориҳои алтернативӣ пешбинӣ карда шудааст. Вале мафҳум ва моҳияти уҳдадории мазкур дар боби муқаррароти умумӣ дода нашудааст. Бояд қайд кард, ки дар қонунгузории давлатҳои пешқадам дар

баробари уҳдадориҳои алтернативӣ инчунин уҳдадории факултативӣ (иловагӣ) ва натуралӣ пешбинӣ карда шудааст. Ҷудо кардани уҳдадориҳо ба намудҳои зикршуда боиси пурра гардидани танзими муносибатҳои вуҷуддошта мегардад.

§2. Иҷрои уҳдадориҳо

3. Яке аз принсипҳои муҳиме, ки дар муносибатҳои маданӣ бояд риоя карда шавад, ин принсипи бовиҷдонона иҷро намудани уҳдадориҳо мебошад. Тарафҳои уҳдадорӣ риояи принсипи мазкурро бояд дар ҷойи аввал монда, тамоми амалҳои худро вобаста ба риояи принсипи мазкур равона намоянд. Мусаллам аст, ки дар муносибатҳои маданӣ тарафҳо уҳдадориҳоро бояд дар доираи шарту шароити муайяннамуда иҷро намоянд. Дар ин раванд принсипи бовиҷдонона иҷро намудани уҳдадориҳо бояд дар ҷойи аввал бошад ва дар боби 21 таҷассуми худро ёбад.

4. Масъалаи гузоштани иҷрои уҳдадориҳо ба зиммаи шахси сеюм ба доираи муносибати байни шахси сеюм ва қарздор тааллуқ дошта, манфиати кредиторро халалдор наменамояд. Барои ҳамин ҳам қоидаҳо оид ба иҷрои уҳдадориҳо аз тарафи шахсони сеюм ҳангоми қабул ва рад кардани қабули иҷро бояд танҳо ба танзими муносибати байни шахсони сеюм ва кредитор маҳдуд шавад. Аз ин ҷо муқарраротро оид ба гузоштани иҷрои уҳдадориҳо ба шахсони сеюм аз қисми 1 моддаи 334 КГ хориҷ кардан лозим аст. Ҳамзамон, ба КГ қоидаи диспозитивие илова карда шавад, ки тибқи он дар муносибатҳои соҳибкорие, ки шахсони сеюм манфиати қонунӣ доранд, ҳангоми гузаронидани муҳлати иҷрои уҳдадориҳо онҳо метавонанд аз ҳисоби худ талаботи пулии кредиторро бе розигии қарздор қонеъ гардонанд. Зеро барои кредитор аҳамияти ҷиддӣ надорад, ки худи қарздор ё шахси сеюм маҳз уҳдадориро оид ба пардохти воситаҳои пулӣ иҷро менамояд.

5. Дар КГ оид ба муайян намудани муҳлати иҷрои уҳдадориҳо мухолифати дохилӣ мавҷуд мебошад. Зеро КГ дар баъзе мавридҳо муҳлати иҷрои уҳдадориҳоро муайян намекунад ё имконияти муайян намудани онро намедиҳад (моддаи 335). Агар аз қонун ё шартнома, ё ин ки моҳияти уҳдадорӣ дигар тартиб барнаояд, дар уҳдадориҳое, ки муҳлат муайян карда нашудааст ё имконият намедиҳанд муайян ва муқаррар карда шавад, уҳдадорӣ дар муҳлати ҳафт рӯз баъди талаботро пешниҳод намудани кредитор иҷро карда мешавад. Ҳангоми дурудароз ва беасос мавҷуд набудани талабот оид ба иҷрои чунин уҳдадорӣ қарздор бояд ҳуқуқ дошта бошад, ки аз кредитор қабули иҷроро дар муҳлати оқилона талаб намояд.

6. Дар замони ҳозира воситаҳои нави иҷрои уҳдадориҳои пулӣ пайдо шудааст, ки вақт ва маблағро сарфа менамоянд. Ин воситаҳо асосан бо инкишоф ёфтани хизматрасониҳои бонкӣ дастрас гашта, истифодаи ин воситаҳо дар иҷрои уҳдадориҳои пулӣ роҳат мебошад. Хуб мешуд, агар воситаҳои мазкур, яъне иҷрои уҳдадориҳои пулии ғайринақдӣ дар моддаи 440 КГ инъикоси худро ёбад. Ҳамзамон, бо мақсади бартараф намудани номуайянӣ нисбати лаҳзаи иҷрои уҳдадориҳои пулӣ оид ба гузаронидани воситаҳои пулии ғайринақдӣ қоидаи муайян муқаррар карда шавад. Тибқи он уҳдадории қарздор оид ба пардохти воситаҳои пулии ғайринақдӣ дар ҳолате иҷрошуда ҳисоб карда мешавад, ки воситаҳои пулӣ ба суратҳисоби бонке, ки кредитор дар он суратҳисоб кушодааст ва ё дар дигар бонке, ки кредитор нишон додааст, гузаронида шуда бошад.

7. Дар моддаи 343 КГ ҶТ иҷрои уҳдадории алтернативӣ муқаррар карда шудааст. Вале агар қарздор дар муҳлати муқарраршуда ҳуқуқи худро оид ба интихоб кардани иҷрои уҳдадорӣ амалӣ нагардонад, пас масъалаи гузаштани муҳлати иҷро пайдо мегардад ва ҳуқуқи кредитор вайрон карда мешавад. Аз ин рӯ, дар моддаи мазкур бояд пешбинӣ карда шавад, ки агар қарздор ҳуқуқи худро оид ба интихоб намудани иҷрои уҳдадорӣ дар муҳлати муқарраршуда амалӣ нагардонад, пас кредитор аз қарздор иҷрои уҳдадориро бо интихоби худ талаб намояд.

§3. Таъмини иҷрои уҳдадориҳо

а) гарав

8. Дар қисми 5 моддаи 360 КГ ҶТ гарави коғазҳои қиматнок, дар қисми 4 моддаи 362 КГ ҶТ гарави ҳуқуқ (ҳуқуқи уҳдадорӣ), аз ҷумла ҳуқуқҳои истисноӣ, пешбинӣ карда шудааст. Вале гарави объектҳои мазкур ба таври мушаххас танзим нашудааст. Бояд қайд кард, ки дар Тоҷикистон давра ба давра бозори коғазҳои қиматнок инкишоф ёфта истодааст ва барои рушди соҳаи мазкур қонуни махсус - Қонун ҶТ «Дар бораи бозори коғазҳои қиматнок» қабул карда шудааст. Рушди соҳа на танҳо аз қабул намудани қонуни махсус вобаста аст, балки

бо фароҳам овардани имкониятҳои мусоид дар бозори мазкур бо роҳи пурра ва мушаххас пешбинӣ кардани ҳуқуқҳои соҳибони коғазҳои қиматнок имконпазир аст.

9. Дигар масъалае, ки дар таҷриба ба вуҷуд омадааст ва ҳалли худро то ҳол наёфтааст, ин масъалаи ба даст овардани мавзӯи гарав аз тарафи гаравгир ҳангоми баргузор нашудани савдои такрорӣ мебошад. Тибқи қисми 4 моддаи 379 КГ гаравгир ҳуқуқ дорад тибқи созишнома бо гаравдеҳ молу мулки гаравро ба даст орад ва онро ба ҳисоби маблағи арзиши талаботаш, ки бо гарав таъмин шудааст, дохил кунад. Оид ба чунин созишнома қоидаҳои хариду фурӯш татбиқ мегарданд. Вале тартиби амалии гузаштани мавзӯи гарав ба гаравгир мушкилоти зиёдро ба вуҷуд овардааст.

10. Мувофиқи мақсад аст, ки меъёрҳои қисми 4 моддаи 362 КГ ҶТ вобаста ба гарав мондани ҳуқуқи уҳдадорӣ, инчунин гарави ҳуқуқҳои молумулкӣ ба моликияти зеҳнӣ мушаххас ва такмил дода шавад. Мушаххас ва такмил додани меъёрҳо вобаста ба гарав мондани ҳуқуқи уҳдадорӣ ва ҳуқуқҳои молумулкӣ ба моликияти зеҳнӣ имконияти барои бештар гардидани ин намудҳои гарав шароит фароҳам меорад.

б) замонат

11. Дар КГ замонат ҳамчун тарзи таъмини иҷрои уҳдадорӣ ба таври васеъ танзим гардидааст. Вале баъзе меъёрҳои он мухолифи моҳияти падидаи мазкур буда, субъектҳоро дар ҳолати нобаробарӣ қарор медиҳад. Масалан, қисми 4 моддаи 392 КГ ҶТ, ки ба масъулияти бонк, ташкилотҳои кредитӣ ва суғуртавӣ бахшида шудааст. Меъёрҳое, ки дар қисми мазкур баён гаштааст, субъектҳои муносибатҳои замонатиро дар ҳолати нобаробар қарор дода, ба моҳияти падидаи мазкур мухолиф мебошад. Меъёрҳои мазкур аслан ба падидаи кафолат хос мебошад. Дар КГ байни меъёрҳое, ки ба замонат ва кафолат бахшида шудааст, тафриқа ҷой надорад. Барои ҳамин дар давраи ҳозира зарурат ба чунин тафриқа ба миён омадааст.

в) кафолат

12. Падидаи мазкури таъмини иҷрои уҳдадориҳо дар қонунгузории маданӣ нав мебошад. Дар замони ҳозира бо инкишоф ёфтани хизматарсониҳои бонкӣ ва дигар ташкилотҳои кредитӣ чунин тарзи таъини иҷрои уҳдадориҳо васеъ истифода бурда мешавад. Вале бояд қайд кард, ки танзими падидаи мазкур аз камбудӣ холӣ нест. Кафолат имрӯз танҳо аз ҷониби доираи маҳдуди субъектон дода шуда метавонад. Номи параграф шаҳодати он аст, ки ин падида на танҳо ба бонкҳо, балки ба дигар субъектҳо низ тааллуқ дорад. Вале дар моддаи 397 КГ ҶТ, ки дар он мафҳуми кафолат оварда шудааст, сухан дар бораи кафолати бонкӣ меравад. Чунин мафҳум сабаби дар таҷриба танҳо аз ҷониби бонкҳо ва дигар ташкилотҳои бонкӣ додани кафолатнома гардид ва ҳамчун яке аз намуди фаъолияте, ки дар асоси иҷозатнома ба амал бароварда мешавад, ба Низомномаи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият ворид карда шудааст. Масъалаи дигаре, ки дар параграфи мазкур вуҷуд дорад, ин масъалаи субъектҳое, ки ҳуқуқи додани кафолатро доранд, мебошад. Дар қисми 1 моддаи 397 КГ ҶТ омадааст, ки ба ғайр аз бонк ва ташкилотҳои кредитӣ ҳуқуқи додани кафолат ба ташкилоти суғуртавӣ низ тааллуқ дорад. Мувофиқи Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» додани кафолат ба яке аз намудҳои амалиёти бонкӣ дохил мегардад. Амалиётҳои бонкӣ бошад танҳо аз ҷониби бонк ва дигар ташкилоти кредитӣ ва танҳо баъд аз гирфитани иҷозатномаи Бонки миллии Тоҷикистон анҷом дода мешавад. Ва инчунин мувофиқи қисми 6 моддаи 6 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти суғуравӣ» ташкилотҳои суғуртавӣ ғайр аз фаъолияти суғуртавӣ ҳуқуқи ба дигар фаъолият машғул шуданро надоранд.

Қобили қайд аст, ки дар давлатҳои пешқадам кафолат на танҳо аз ҷониби бонкҳо, ташкилотҳои қарзӣ ва ташкилотҳои суғуртавӣ, балки аз тарафи дигар ташкилотҳои тиҷоратӣ низ дода мешавад. Чунин ҳуқуқ ба ташкилотҳои тиҷоратӣ имконият медиҳад, ки сарчашмаи даромади худро зиёд кунанд ва ба дигар субъектҳо бошад имконияти интихоби озоди ташкилотҳое, ки ҳуқуқи додани кафолатро доранд, медиҳад.

§4. Иваз шудани шахс дар уҳдадорӣ

13. Дар қисмати мазкур зарур аст, ки гузашт кардани ҳуқуқҳое, ки дар оянда пайдо мешавад, яъне он ҳуқуқҳое, ки ҳангоми бастани созишнома ба вуҷуд наомадаанд, пешбинӣ карда шаванд.

14. Мувофиқи мақсад аст, ки ба моддаи 423 КГ ҶТ муқаррароти зерин илова карда шавад: истифода намудан аз дигар воситаҳои ҳифзи ҳуқуқҳои вайронгардида, ки бо қонунҳо ё

шартнома пешбинӣ карда шудааст, кредиторро аз ҳуқуқи ҷуброни зарари ба ӯ расонидашуда дар натиҷаи вайрон кардан ё иҷро накардани уҳдадорӣ маҳрум наменамояд.

§5. Масъулият барои вайрон кардани уҳдадорӣ

15. Бояд қайд кард, ки дар таҷриба масъалаҳои зиёде вобаста ба исботкунии зарари расонидашуда ва инчунин андозаи чунин зарар аз ҷониби кредитор пайдо шудааст. Асосан ин гуна масъалаҳо бо сабаби нопурра мушаххас будани исботкунии зарари расонидашуда ва андозаи чунин зарар мебошад. Агар кредитор исбот ҳам карда тавонад, ки дар натаҷаи иҷро нагардидан ё иҷрои номатлуби уҳдадорӣ ба ӯ зарар расонида шудааст, андозаи чунин зарарро исбот кардан хеле мушкил ё умуман ғайриимкон аст. Аз ин рӯ, мувофиқи мақсад аст, ки моддаи алоҳида ба муайян кардани андозаи зарари ситонидашаванда ворид карда шуда, масъалаҳои зерин фаро гирифта шаванд:

- агар дар қонунҳо ё шартнома ягон тартиби дигар муқаррар нашуда бошад, қарздор уҳдадор аст, ки зарари дар натиҷаи вайрон гардидани уҳдадорӣ ба кредитор расонидаро пурра ҷуброн намояд, пурра ҷуброн намудани зарар маънои онро дорад, ки кредитор ба ҳолате оварда мешавад, ки агар уҳдадорӣ ба таври дахлдор иҷро мегардид;

- андозаи зарари ҷуброншаванда бояд бо дараҷаи оқилона саҳеҳ муқаррар карда шавад, вале суд наметавонад бо сабаби аз тарафи кредитор исбот карда натавонистани андозаи зарари ҷуброншаванда қонеъ намудани талаботро рад намояд. Суд дар чунин ҳолат андозаи зарари ҷуброншавандаро дар асоси принсипи одилӣ, оқилӣ, мутаносибии ҷавобгарӣ ба уҳдадории вайронгардида ва ҳолатҳои воқеии кор муайян менамояд.

§6. Қатъи уҳдадорӣ

16. Дар моддаи 440 КГ ҶТ қатъи уҳдадорӣ бо иҷро намудани он пешбинӣ карда шудааст. Вале меъёрҳое, ки дар қисми 2 моддаи мазкур пешбинӣ шудааст, ба иҷрои уҳдадориҳо вобаста аст. Яъне, меъёрҳое, ки дар ҳамин қисм баён шудааст, ба боби иҷрои уҳдадориҳо дахл дорад. Инчунин бояд қайд кард, ки меъёр бо чунин мазмун дар моддаи 351 КГ ҶТ аллакай пешбинӣ карда шудааст.

17. Дар моддаи 449 КГ ҶТ қатъи уҳдадорӣ дар натиҷаи қабули санади мақомоти давлатӣ пешбинӣ карда шудааст. Ҳамин асоси қатъи уҳдадорӣ эҳтиёҷ ба такмил ва мушаххаснамоиро дорад, чунки дар таҷриба ҳолатҳои бисёре ба назар мерасад, ки сабаби асосии қабул намудани санад аз тарафи мақомоти давлатӣ амалҳои худи қарздор (мисол, ҳабси молу мулк ва ғ.) мебошад. Қонунгузор бояд барои ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои кредиторон дар ҳолатҳои мазкур чораҳои мушаххас пешбинӣ намояд. Мувофиқи мақсад аст, ки қонунгузор дар моддаи 449 КГ ҶТ санади мақомоти давлатиро, ки бо сабаби амалҳои худи қарздор қабул карда шудааст, ҳамчун асос барои қатъи уҳдадорӣ эътироф нанамояд.

Дар бобати ҳуқуқи шартнома (муқаррароти умумӣ)

1. Дар қисмати мазкур масъалаҳои бисёре вуҷуд дорад, ки бояд ҳалли худро ёбад. Аз ҷумла, таври таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, аз ҳама зиёд даъвоҳое, ки пешниҳод карда мешаванд, ин даъвоҳо оид ба беэътибор донистани шартномаҳо мебошад. Шумораи зиёди чунин даъвоҳо гувоҳи он аст, ки тарафҳо аз ҳолати қонунгузорӣ сӯйистифода намуда, оқибати беэътибор донистани шартномаро бо мақсади фиреб ва дорошавӣ истифода менамоянд. Қонунгузор бояд ҳолатҳои мазкури сӯйистифодаи меъёрҳои КГ-ро пешгирӣ намуда, тарафҳоро барои иҷрои дахлдори уҳдадориҳои ба зиммаашон гирифта ҳавола намояд. Новобаста аз он, ки муносибатҳо вобаста ба беэътибор донистани аҳдҳо дар боби 7 КГ ба танзим дароварда шудааст, масъалаи беэътибор донистани шартномаҳо бояд дар боби шартномаҳо ба таври умумӣ инъикоси худро ёбанд. Пешниҳод карда мешавад, ки дар боби мазкур ҳолатҳои зерин оид ба беэътибор донистани шартномаҳо баён карда шаванд:

1) муқаррароти кодекси мазкур оид ба беэътибор донистани аҳдҳо (боби 7) нисбат ба шартномаҳо дар ҳолате татбиқ карда мешавад, ки агар намуди алоҳидаи шартномаҳо ва моддаи боби мазкур дигар ҳолатҳоро муқаррар накарда бошад;

2) суд шартномаро танҳо бо талаби яке аз тарафҳои шартнома ва шахсе, ки дар КГ ва қонунҳо пешбинӣ намудааст, беэътибор дониста метавонад;

3) суд наметавонад оқибати беэътибории шартномаи беэътиборро бо ташаббуси худ татбиқ намояд;

4) як тарафи шартнома, ки аз тарафи

дигар иҷрои уҳдадориро вобаста ба шартномае, ки бо анҷом додани фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд мебошад, қабул намудааст ва худ уҳдадориҳояшро қисман ё пурра иҷро накарда бошад, ҳуқуқ надорад, ки оид ба беэътибор донистани шартнома талабот пешниҳод намояд.

2. Таҳлили падидаи шартномаи заминавӣ нишон дод, ки ҳарчанд он дар таҷриба васеъ истифода бурда шавад ҳам, дар КГ пешбинӣ нашудааст. Асосан фарқияти шартномаи мазкур аз шартномаи пешакӣ дар он мебошад, ки дар шартномаи пешакӣ тарафҳо уҳдададор мешаванд, ки дар оянда дар мавриди додани мол, иҷрои кор ё хизматрасонӣ (шартномаи асосӣ) тибқи шартҳои пешбининамудаи шартномаи пешакӣ шартнома банданд, дар шартномаи заминавӣ бошад сухан дар бораи шартномае меравад, ки шартҳои алоҳидаи он дар оянда мувофиқа карда мешаванд (яъне, шартнома бо шартҳои кушода, шартҳое, ки дар оянда мувофиқа карда мешавад). Шартномаи номбаршуда бояд дар КГ танзим гардад. Ҳамчунин зарурати танзими шартномаҳои абонентӣ ба вуҷуд омадааст.

3. Масъалаи дигаре, ки дар КГ танзим нашудааст, ин масъалаи гуфтушунидҳои пеш аз бастани шартнома мебошад. Боиси зикр аст, ки ин масъала аз бисёр ҷиҳат ҷолиби диққат аст. Аввалан, дар заминаи мазкур тарафҳо оид ба шартҳои шартнома ба мувофиқа меоянд, ё ин ки аз бастани шартнома даст мекашанд ва ғайра. Дуюм, дар ҳамин давра тарафҳо метавонанд амалҳои бевиҷдонона анҷом дода, ба тарафи дигар зарар расонанд. Сеюм, тарафҳо метавонанд маълумоти махфие, ки ба онҳо дар давраи гуфтушунид маълум гаштааст, ба манфиати худ истифода намоянд. Пешниҳод карда мешавад, ки дар КГ моддаи алоҳида оид ба гуфтушунидҳои пеш аз бастани шартнома бахшида шавад, то ин ки масъалаҳои номбаршударо дар бар гирад.

4. Дар масъалаи тағйир додан ва бекор кардани шартнома масъалаи талаб намудани чизе, ки тарафҳо мутобиқи уҳдадорӣ то рӯзи тағйир додан ё бекор кардани шартнома анҷом додаанд (қисми 4 моддаи 485 КГ ҶТ) муҳим мебошад. Чунки дар таҷриба тарафҳо дар бисёр ҳолатҳо меъёри мазкури КГ-ро бо мақсади дорошавии беасос истифода менамоянд, ки дар натиҷа ҳуқуқу манфиатҳои тарафи дигар вайрон карда мешавад. Мувофиқи қисми 4 моддаи 485 КГ ҶТ агар дар қонун ё созишномаи тарафҳо тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, тарафҳо ҳуқуқ надоранд баргардонидани чизеро, ки онҳо мутобиқи уҳдадорӣ то рӯзи тағйир додан ё бекор кардани шартнома анҷом додаанд, талаб намоянд. Агар аз ҷониби яке аз тарафҳо ба таври назаррас вайрон кардани шартнома барои тағйир додан ё бекор кардани шартнома асос шуда бошад, тарафи дигар ҳуқуқ дорад товони зиёни аз тағйир додан ё бекор кардани шартнома расидаро талаб намояд. Мувофиқи меъёри мазкури КГ тарафе, ки амали тарафи дигар боиси ба таври назаррас вайрон кардани шартнома гаштааст, танҳо ҳуқуқи талаби ҷуброни зарари расонидашударо дорад. Меъёри мазкур дар таҷриба боиси вайрон гардидани ҳуқуқу манфиатҳои тарафи шартнома, ки уҳдадориҳояшро бовиҷдонона иҷро менамояд, гаштааст. Тарафе, ки бовиҷдонона уҳдадориҳояшро иҷро намудааст, дар чунин ҳолат бояд на танҳо ҳуқуқи ҷуброни зарар, балки ҳуқуқи баргардонидани чизе, ки то тағйир додан ё бекор кардани шартнома иҷро намудааст, дошта бошад.

II. ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНӢ (МАДАНӢ) ДАР ИРТИБОТ БО ҚИСМИ ДУЮМИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Дар бобати муносибатҳои қарзию кредитӣ

1. Мувофиқи моддаи 807 КГ ҶТ мавзӯи шартномаи қарзро пул ё ашёи дорои аломати навъи муайян ташкил медиҳад. Ба қарз додани воситаҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнок, ки дар таҷриба зиёдтар ба назар мерасад, аз доираи мавзӯи шартномаи қарз берун мондааст. Ҳамчунин бояд қайд кард, ки дар қисми 3 моддаи 830 КГ ҶТ баргардонидани қарз ба воситаи гузаронидани маблағи пулӣ ба суратҳисоби кредитор пешбинӣ гардидааст. Инъикос нагардидани воситаҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнок ба сифати мавзӯи шартномаи қарз боиси ба вуҷуд омадани мухолифат гардидааст.

2. Дар солҳои охир ташкилоти зиёди қарзие таъсис ёфтаанд, ки фаъолияти асосии онҳо аз додани қарзҳои хурд иборат мебошад. Қисмати зиёди соҳибкорон ва шахрвандон аз

қарзҳои такшилоти мазкур истифода бурда, масъалаҳои гуногуни худро ҳал менамоянд. Дар таҷриба инчунин додани қарз байни шахсони ҳуқуқӣ, шахси ҳуқуқӣ ба кормандони худ зиёд гардидааст. Ҳолати мазкур зарурати такмили қонунгузориро дар ин самт ба вуҷуд овардааст.

3. Дар замони имрӯза зарурати ба танзим даровардани фоизҳо (баҳра) оид ба шартномаи қарз ва тартиби ҳисоб намудани онҳо ба вуҷуд омадааст.

4. Ҳамчунин дар таҷриба зарурати танзим намудани фоизҳои баланд ба вуҷуд омадааст. Қобили қайд аст, ки асосан чунин фоизҳо ҳангоми додани қарз байни шаҳрвандон, аз ҷониби ломбардҳо ва ғайра ба назар мерасад. Дар як қатор давлатҳо, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Федеративии Олмон фоизҳои баланд манъ карда шудааст.

5. Бояд қайд кард, ки ҳар сол аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ ва ё маҳаллӣ маблағҳои зиёд барои ба қарз додан бо фоизҳои хеле кам ҷудо карда мешавад. Масалан, мувофиқи Қонуни ҶТ «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2012» аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ барои хоҷагиҳои кишоварзии ҷумҳурӣ ба андозаи 70,0 миллион сомонӣ бо меъёри 10% солона ҷудо карда шудааст. Муносибатҳо вобаста ба додани қарзҳо аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ ва ё маҳаллӣ яке аз намудаҳои муносибатҳои қарзӣ ба ҳисоб рафта, бо меъёрҳои умумии КГ ҶТ ба танзим даровардa шудааст. Вале вобаста ба ин масъала меъёрҳои махсус вуҷуд надорад. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки масъалаи мазкур танзими мушаххаси худро дар КГ ҶТ ёбад.

6. Дар муносибатҳои қарзию кредитӣ санадҳои Бонки миллии Тоҷикистон нақши хеле калон доранд. Мувофиқи қисми 2 моддаи 2 КГ ҶТ Бонки миллии Тоҷикистон дар баробари дигар вазорату идораҳо ҳуқуқи баровардани санадҳоеро дорад, ки муносибатҳои маданиро ба танзим медарорад. Ба танзим даровардани муносибатҳои маданӣ аз ҷониби мақомоте, ки ваколатҳои маъмурӣ дорад, хеле нозук мебошад, чунки дар ин раванд мумкин аст манфиатҳои хусусӣ халалдор гарданд. Аз ин рӯ, хуб мешуд агар ваколатҳои Бонки миллии Тоҷикистон дар муносибатҳои қарзию кредитӣ мушаххас карда шавад.

7. Бо дарназардошти муносибатҳои воқеие, ки миёни субъектони ҳуқуқи маданӣ дар ҶТ ба вуҷуд омадааст ва ояндаи ҷорӣ намудани фаъолияти бонкдории исломӣ дар ҶТ зарурат ҷой дорад, ки заминаҳои ҳуқуқии мадании чунин муомилот омӯхта шуда, танзими он дар КГ ҶТ ба роҳ монда шавад.

Дар бобати уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба миён меоянд

Дар танзими уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба миён меоянд, як қатор камбудию мухолифат ва норасоиҳо мушоҳида мешавад. Хусусан чунин вазъ дар мавриди ҷавобгарии мақомоти давлатӣ, мақомоти худидоракунии маҳаллӣ ва шахсони мансабдор ҷой дорад. Аз ин рӯ, бо дарназардошти қонунҳои махсус боби 55 КГ ҶТ бояд такмил дода шавад.

III. ТАКМИЛИ ҚОНУНГУЗОРИИ ГРАЖДАНӢ (МАДАНӢ) ДАР ИРТИБОТ БО ҚИСМИ СЕЮМИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Маълумоти умумӣ

Қисми сеюми КГ ҶТ 30 ноябри соли 2004 қабул гардида, аз 5 марти соли 2005 амал карда истодааст. Дар ин муддат ба он як маротиба тағйирот ворид гардидааст. Таркибан қисми сеюми КГ аз се фасл - фасли V «Моликияти зеҳнӣ», фасли VI «Ҳуқуқ ба мерос» ва фасли VII «Ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ» иборат аст, ки моҳиятан се зерсоҳаи ҳуқуқи маданиро фаро мегирад: ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ, ҳуқуқи мерос ва ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ.

Бо қабул шудани қисми сеюми КГ ҶТ раванди фаъолияти кодификатсионӣ дар соҳаи ҳуқуқи хусусӣ моҳиятан анҷом ёфта, қабул шудани дигар қисмҳо дар назар дошта намешавад.

Дар бобати такмили ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ

1. Мазмун ва сарбории меъёрии фасли V КГ ҶТ, ки меъёрҳои танзимкунандаи муқаррароти умумии моликияти зеҳниро фаро гирифтааст, сатҳ ва сифати кодификатсияи қонунгузории маданиро коста месозад. Андешаҳои асосӣ ва бунёдие, ки ҳангоми таҳияи КГ ба роҳбарӣ гирифта шуда буданд, дар ин фасл то ба охир амалӣ нашуданд. Сохтори фасли мазкур бо

сохтори Кодекси амсилавии граждани, ки бо қарори Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои иштирокчии ИДМ аз 17 феврали соли 1996 қабул шудааст, мувофиқ нест.

Ҳангоми ҳалли масъалаи тарзи танзими ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ се роҳ пеш омада буд: а) пешбинӣ кардани тамоми масъалаҳо вобаста ба ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ дар Кодекси граждани (низоми истиснокунанда); б) пешбинӣ кардани масъалаҳои умумии ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ ва муқаррароти умумии объектҳои алоҳидаи моликияти зеҳнӣ дар Кодекси граждани, мувофиқан пешбинӣ кардани масъалаҳои хосаи объектҳои алоҳида дар қонунҳои чудогона (низоми пурра); в) пешбинӣ кардани танҳо масъалаҳои умумии ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ дар Кодекси граждани (низоми кӯтоҳшуда).

Қисми сеюми КГ ҶТ аз лиҳози мавқеи сеюм таҳия шудааст, вале мутаассифона таҷрибаи қариб даҳсолаи татбиқи он нишон дод, ки дар қисмати моликияти зеҳнӣ он чандон самаранок намебошад. Дар ин муддат санадҳои зиёди меъёрии дорои сатҳи гуногун қабул шудаанд, вале бо сабаби набудани муқаррароти умумӣ баъзан дар фаҳмиш ва татбиқи онҳо мушкилот ба вуҷуд меояд.

Аз ин рӯ, зарурати такмили қисми сеюми КГ ҶТ дар бахши моликияти зеҳнӣ пеш омадааст.

2. КГ ҶТ намудҳои асосии объектҳои моликияти зеҳниро муқаррар менамояд. Асосан се намуди объектҳои моликияти зеҳнӣ дар он пешбинӣ карда шудааст:

а) натиҷаҳои фаъолияти эҷодии зеҳнӣ;

б) воситаҳои фардикунонии иштирокчиёни аҳдҳои граждани, молҳо, корҳо ва хизматрасонӣ;

в) натиҷаҳои дигари фаъолияти эҷодии зеҳнӣ ва воситаҳои фардикунонии аҳдҳои граждани.

Зарурати таҷдиди номгӯи объектҳо ва дар шакли маҳдуд муқаррар намудани онҳо пеш омадааст.

Таҳлили КГ ҶТ нишон дод, ки эътироф намудани сирри хизматӣ ҳамчун объекти моликияти зеҳнӣ баҳснок мебошад. Зеро дар фаъолияти хизматии кормандони мақомоти давлатӣ маълумоти зиёде пайдо мешаванд ва қисме аз онҳо бо тартиби муайян ҳамчун сир ҳифз мегарданд (масалан, сирри тафтишот дар парвандаҳои ҷиноятӣ, сирри давлатӣ). Чунин сирҳо арзиши молию тиҷоратӣ надоранд ва барои таъмини ҳифзи ҳуқуқу манфиатҳои ҷомеа, давлат ва шахс нигаронида шудаанд. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки сирри хизматӣ ҳамчун яке аз намудҳои объекти моликияти зеҳнӣ аз КГ ҶТ хориҷ карда шавад.

Ҳамчунин, зарурати ворид намудани нишони (аломати) тиҷоратӣ ҳамчун яке аз намудҳои объекти моликияти зеҳнӣ ба КГ ҶТ ба вуҷуд омадааст. Бояд қайд кард, ки нишони тиҷоратӣ аз рӯи мазмуни худ ба номи фирмавӣ монанд мебошад, лекин якчанд хусусиятҳои фарқкунандаи худро дорад.

Дар замони муосир, ки ҳамчун замони иттилоот ном бурда мешавад, зарурати инкишоф додани намудҳои объекти моликияти зеҳнӣ дар соҳаи техникаи иттилоотию коммуникатсионӣ ба вуҷуд омадааст. Дар ин замина мумкин аст сайт (торнамо) ҳамчун объекти мураккаб объекти ҳифзшавандаи моликияти зеҳнӣ эътироф карда шавад.

3. Бо сабаби аҳамияти калон доштани маҳз тиҷоратикунонии ҳуқуқҳо ба объектҳои моликияти зеҳнӣ зарурати танзими хоссаи ихтиёрдории ҳуқуқҳои истисноӣ ҷой дошта, аз ҷумла бояд масъалаи имконияти бегонакунии ин ҳуқуқҳо дақиқан дарҷ карда шавад.

4. Зарур аст, ки вобаста ба масъалаҳои асосии моликияти зеҳнӣ муқаррароти умумӣ дар қисми сеюми КГ ҶТ такмил дода шавад. Ин сатҳи сифати кодификатасияро боло бурда, ҳамзамон норасоиҳои дорои хусусияти умумиро дар тарзи танзими мавҷуда аз байн мебарад.

5. Такмили қисми сеюми КГ ҶТ вобаста ба ҳуқуқи моликияти зеҳнӣ зарурати ворид намудани тағйироту иловаҳои дахлдорро дар қонунҳои алоҳида ба миён меорад.

Дар бобати такмили ҳуқуқи мерос

1. Танзими муносибатҳо вобаста ба мерос қариб бапуррагӣ бо КГ ҶТ фаро гирифта шудаанд. Бо сабаби номукаммалии фасли VI КГ ҶТ дар таҷрибаи судӣ баъзе мушкилот пеш омадааст.

2. Зарурат пеш омадааст, ки таркиби мерос дақиқ муайян карда шавад.

3. Қоидаҳо оид ба меросгирӣ тибқи васиятнома бояд такмил дода шавад. Аз қабили имконияти васеътари васиятгузорӣ, иштироки ҳатмии шоҳид ҳангоми тасдиқи васиятнома, асосҳо оид ба беэътибории васиятнома, имконияти васеътари таъини меросгири иловагӣ ва ғайра. Бояд қоидаҳо оид ба васиятномаҳои шартдор муфассал танзим карда шаванд. Дар масъалаи супоришҳои

махсуси васиятгузор зарурати такмили падидаҳои супориши васияткунандаи мерос (легат) ва базиммагузорӣ пеш омадааст.

4. Қоидаҳо оид ба меросгирӣ тибқи қонун низ бояд такмил дода шаванд. Дар таҷрибаи судӣ баҳсҳои зиёд вобаста ба меросгирии шахсони корношояме, ки таҳти саробонии меросгузор қарор доранд, пеш омадааст. Масъалаҳо вобаста ба ҳиссаи меросии онҳо ва имконияти меросгири мустақил буданашон бояд дақиқ карда шавад. Дар ин замина зарур аст, ки онҳо меросгирони навбати чорум эътироф карда шаванд.

5. Дар КГ ҶТ ҳолати ҳуқуқии давлат ҳамчун меросгири тибқи қонун муаллақ буда, меъёри дақиқе ҷой надорад, ки маҳз кадом давлат меросгир мебошад, инчунин дақиқ нашудааст, ки кадом мақомот ва маҳз кадом молу мулкро мерос мегирад. Дар таҷриба мушкилоти вобаста ба тарзи қабули мерос аз ҷониби давлат, ҳамчунин муҳлати он ба вуҷуд омадааст.

6. Меъёрҳои қонунгузории маданӣ вобаста ба қабули мерос низ ниёз ба такмил доранд. Масъалаҳои тақсими моликияти умумӣ, ҳиссаи ҳар як меросгир, ҳифзи манфиатҳои меросгирони алоҳида ҳангоми тақсими мерос, ҳуқуқи бартарии меросгирони алоҳида ҳангоми тақсими мерос ва ғайра бояд такмил дода шаванд.

7. Падидаи ҷавобгарии меросгирон аз рӯи қарзҳои меросгузор бояд таҷдиди назар карда шавад. Қоидаҳои дар он пешбинишуда ба муомилоти инкишофёфтаи маданӣ мувофиқ намебошанд.

8. Айни замон қонунгузории маданӣ масъалаҳои умумии меросгириро танзим намуда, ба хусусияти меросгирии объектҳои алоҳида диққат надодааст. Масалан, хусусиятҳои меросгирии ҳуқуқ ба қитъаи замин, меросгирӣ вобаста ба иштирок дар ширкату ҷамъиятҳои хоҷагӣ, кооперативҳо ва ғайра танзим нашудааст. Такмили қонунгузории маданӣ дар ин ҷода зарур аст.

9. Такмили қисми сеюми КГ ҶТ вобаста ба ҳуқуқи мерос зарурати ворид намудани тағйироту иловаҳои дахлдорро дар қонунҳои алоҳида ба миён меорад.

Дар бобати такмили ҳуқуқи хусусии байналмилалӣ

1. Дар қисмати мазкур меъёрҳои коллизионӣ, ки бевосита барои муайян намудани қонуни татбиқшаванда ҳангоми ҷавобгарии шахси ҳуқуқӣ аз рӯи қарздории худи шахси ҳуқуқӣ равона шудаанд, вуҷуд надорад. Аз ин рӯ, пешниҳод карда мешавад, ки камбудии мазкур дар асоси таҷрибаи қонунгузории давлатҳои Аврупо бартараф карда шавад.

2. Меъёрҳои коллизионие, ки тартиби ғайрисудии ба ҳисоб гирифтани талаботи муқобил, раво будан ва амалигардонии онро танзим мекунанд, вуҷуд надорад, ки бояд пурра карда шавад.

3. Ҳамчунин, зиёд намудани доираи уҳдадориҳои ғайришартномавие, ки нисбат ба онҳо танзими коллизионӣ пешбинӣ гаштааст, мувофиқи мақсад мебошад. Хуб мешуд агар меъёрҳои коллизионӣ оид ба амалҳое, ки рақобати озодро маҳдуд менамоянд ва ҳуқуқ ба моликияти зеҳниро вайрон мекунанд, пешбурди корҳои ғайр бидуни супориш ва ғайра дар КГ инъикос гарданд.

4. Дар КГ ҶТ имконияти истифода намудани давлат аз масунияти судӣ, таъмини пешакии даъво ва моликият дар муносибатҳои маданӣ, инчунин имконияти аз масуният даст кашидани онро пешбинӣ намудан зарур аст.

КОНФЕРЕНСИЯИ ИЛМӢ-АМАЛИИ ҶУМҲУРИЯВӢ ДАР МАВЗӮИ «СИЁСАТИ ҲУҚУҚИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН: «РУШД ВА МУШКИЛОТ»

17 марти соли 2014 бо ташаббуси Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри иҷрои нақшаи кори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои нимсолаи аввали соли ҷорӣ, аз 3 январи соли 2014 таҳти №2, Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва мушкилот» бо иштироки доираи васеи намояндагони мақомоти ҳокимияти қонунгузорӣ, судӣ, ҳифзи ҳуқуқ, муассисаҳои илмӣ ва ташкилотҳои ҷамъиятӣ баргузор гардид.

Дар кори конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ, Прокурори Генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазири адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Муовини Раиси Суди олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар намояндагони вазорату муассисаҳо иштирок намуданд. Дар оғози конференсияи бо сухани ифтитоҳӣ Директори Маркази миллии қонунгузорӣ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Раҳимов Маҳмад Забирович баромад намуда, ҳозиринро барои иштирок намудан дар чорабнии мазкур изҳори сипос намуд.

Мавсуф қайд намуд, ки сиёсат нақши муҳимро дар ҳаёти ҳамаи давлатҳои пешрафта мебозад. Сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун як навъи сиёсати давлатӣ баҳисоб рафта дар асоси қонуну санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва маҷмӯи барномаву нақша ва чорабиниҳои пешбинигардидаи давлатӣ аз тарафи мақомоти ваколатдори давлатӣ амалӣ гардонида мешавад. Нақши сиёсати ҳуқуқӣ дар он зоҳир меёбад, ки фаъолияти мазкур барои ташкил ва таъмин, ислоҳот даровардан ва ислоҳ кардани воситаҳои ҳуқуқӣ нигаронида шудааст. Функсияи асосии сиёсати ҳуқуқиро бояд таъсиррасонӣ ба механизмҳои танзимнамоии ҳуқуқӣ донист. Оид ба амали намудани сиёсати ҳуқуқӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда шудаанд. Аз ҷумла, фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 апрели соли 1997 “Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқии шаҳрвандон” ва аз 19 феврали соли 2011 “Дар бораи Консепсияи инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон. ҚарорҳоиҲукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 ноябри соли 2013 “Дар бораи Консепсияи сиёсати ҳуқуқи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва аз 1 март ва 3 апрели соли 2012 оид ба қабули шаш барномаи давлатӣ оид ба соҳаҳои гуногуни қонунгузорӣ, аз ҷумла ҷиноятӣ, маъмурӣ, молиявӣ, граждани, соҳибкорӣ, оилавӣ, меҳнатӣ, байналмилалӣ, мурофиаи граждани, иқтисодӣ ва ғайраҳо. Ҳамзамон, Президенти

Ҷумҳурии Тоҷикистон,Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёмҳои ҳамасолаи худ оид ба ҷабҳаҳои гуногуни сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла бунёди давлати демокративу ҳуқуқбунёд, таъмини волоияти қонун дар ҷомеа ва арзиши олӣ доштани ҳуқуқу озодиҳои инсон, беҳ намудани сатҳу сифати қонунгузории амалкунанда, ислоҳоти ҳамаҷонибаи ҳокимияти судӣ, рушди ҷамъияти шаҳрвандӣ ва ғайраҳо ибрози ақида намудаанд. Таваҷҷуҳи бевосита оид ба сиёсати ҳуқуқӣ аз ҷониби Президенти кишвар гувоҳи он аст, ки сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрами замони муосир ба ҳисоб рафта, барои рушди давлатдории навини тоҷикон аҳамияти хоса дорад. Сиёсати ҳуқуқӣ ҳамчун фаъолияти давлат дар соҳаи ҳуқуқэҷодкунӣ, қонунэҷодкунӣ ва ҳуқуқтатбиқнамоӣ ба муқаррар намудан, инкишоф ва такмили ҷараёни механизми ҳуқуқэҷодкунӣ, муайян намудани стратегия ва тактикаи он ва таъмини таъсири он ба танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷимъиятӣ ва дар кулл ба инкишофи надстройкаи кишвар алоқамандии зич дошта, дар шароити ҳозира манбаи асосии дар ҳолати корӣ нигоҳ доштани низоми ҳуқуқии кишвар ба ҳисоб меравад.

Сипас, дар конфронси мазкур Мушовири калони бахши Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ, Шоназаров С.А., доир ба Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон муфассал ибрози ақида намуд. Аз ҷумла қайд намуд, ки ҷомеа ва рушду нумӯи он пеш аз ҳама ба сиёсати ҳуқуқии кишвар пайвастагии зич дорад. Аз ин рӯ, қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии қабулшаванда бояд ҳаматарафа ҷавобгӯи талаботи ҷаҳони муосир бошанд ва ба ин раванд мусоидат кунанд. Имрӯзҳо сиёсати давлат ба он равона карда шудааст, ки қонунҳое бояд таҳия ва қабул гарданд, ки таконбахши раванди демокративу ҳуқуқбунёдии кишвар бошанд ва ба рушди соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа бештар мусоидат кунанд. Бояд гуфт, ки рушду нумӯи қонунгузории кишвар доимо мавриди таваҷҷуҳи Ҳукумати мамлакат қарор дорад ва пайваста кӯшиш ба харҷ дода мешавад, ки қонунгузорӣ дар соҳаҳои мухталиф баҳри ҳифзу ҳимояи ҳуқуқи инсон, суботи ҷомеа, васеъ шудани доираи сармоягузории хориҷию ватанӣ ва рушди дигар самтҳо бо назардошти талаботи замони муосир таҳия ва қабул карда шавад. Бо ин мақсад бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шуд, ки он принсип, вазифаҳо ва марҳилаҳои асосии қонунгузории кишварро ба таври возеҳу равшан пешгӯи кардааст. Ҷиҳати татбиқи санади мазкур аз тарафи Ҳукумат чандин барномаҳои рушди қонунгузорӣ дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа қабул гардиданд, ки «Барномаи давлатии татбиқи Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар соҳаҳои сохтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва амният барои солҳои

2012-2015 аз ҷумлаи онҳо мебошад. Албатта дар ин кор субъектҳои ташаббуси қонунгузорӣ, олимону мутахассисон ва мақомотҳои дахлдори давлатӣ, хусусан Вазорати адлия ва Маркази миллии қонунгузорӣ бояд саҳми бештар дошта бошанд, зеро қонун танзимкунандаи ҳаёти ҷомеа аст ва бе мавҷудияту амали қонунҳои дархӯри манофеи ҷомеа мо ҳуқуқу озодиҳои инсон, фаъолияти бонизоми мақомоти давлатию ҷамъиятӣ ва гузашта аз он, ҳаёти ободу осоиштаи кишварро таъмин карда наметавонем.

Инчунин, тибқи барномаи пешбинигардида дар конфронс Вазири адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон Менглиев Р. Ш., ба сухан баромада доир ба ҷаҳонишавӣ ва сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон фикру андешаҳои худро баён намуд. Аз ҷумла, гуфт, ки раванди ҷаҳонишавӣ Тоҷикистонро ба монанди дигар давлатҳо фаро гирифтааст ва ин ҷараён ба ҳуқуқ низ бетаъсир намондааст. Бо оғози ислоҳоти куллӣ дар ҷумҳурӣ иқтисодиёт, сиёсат ва ҳуқуқ барои ворид гаштан ба иттиҳоди ҷаҳонӣ боз гашта, асосҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷии он якбора тағдид карда шудаанд ва ин бешубҳа барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бетаъсир намонд.

Ҳамбастагии мураккаби омилҳои дохилию берунӣ боиси бухрони ҷиддии сиёсию-ҳуқуқӣ, иҷтимоию-иқтисодии солҳои 90-уми асри XX гардид, ки дар натиҷаи он ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон рух дод. Конститутсия ва қонунгузории собиқи давлати шуравӣ барои ҳалли масоили мураккаби сиёсиву ҳуқуқӣ ва рафъи муаммоҳои иҷтимоию иқтисодӣ мусоидат карда натавонистаанд.

Барои ҳалли мушкилоти ҷойдошта Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи мутамаддин рӯ оварда, қадами аввал ва муҳими хешро дар қабули Конститутсияи нав гузошт, ки он сиёсати давлат ва инчунин сиёсати ҳуқуқии онро муайян менамояд. Қабули Конститутсия баёнгари

ворид шудани Тоҷикистон ба марҳилаи сифатан нави таърихӣ буда, дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти кишвар давраи дигаргуниҳои куллиро оғоз намуд. Ҳамин тариқ, меҳвари сиёсати ҳуқуқии Тоҷикистон дар давраи навини рушд – ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрванд тавассути таъмини низоми ҳуқуқии муосир мебошад, ки дар он волоияти қонун воқеан таъмин гаштааст.

Дар кори конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ маърӯзаҳо оид ба мавзӯҳои «Ташакул ва проблемаҳои сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи низоми судӣ ва назорати прокурорӣ», «Мақсад ва вазифаҳои сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Сиёсати ҳуқуқӣ: сарчашма ва омилҳои рушду таҳкими он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Намунаи миллии дунявӣ ҳамчун омили рушди сиёсӣ дар соҳаи дин», «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи авф», «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи замин», «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи қонунгузории граждани», «Сиёсати ҳуқуқии мурофиавӣ», «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи андоз: рушд ва мушкилот», «Сиёсати ҳуқуқии байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият», «Сиёсати ҳуқуқии қонунгузории бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ғайра матраҳ гардида, мавриди баррасии мутахассисони соҳа қарор гирифтанд.

Баргузории чунин конференсияи илмӣ-амалӣ ҳам аз ҷиҳати илмӣ ва ҳам аз ҷиҳати амалӣ дар оянда баҳри рушди фаъолияти муносибатҳои ҷамъиятӣ заминаи воқеӣ мегузорад.

Азизов И.М.,
муовини сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ

Ба ифтихори 60-солагии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, Директори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҳимов Маҳмад Забирович

Ҷашни камолоти умр, 60-соли ҳаёти бобаракат ва пурҷушу хуруши доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, олими намоёни соҳаи ҳуқуқ, шахсияти нексиришт, маҳбуб, фурӯтану хоксор, роҳбари оқилу боистеъдод ва инсони комил Маҳмад Забирович Раҳимов фаро мерасад.

Маҳмад Забировичи гиромӣ,

Дар ин рӯзи фараҳбахш ҷомеаи ҳуқуқшиносони тоҷик, ки қисме аз шогирдон, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҷумҳурӣ, пайравон ва кормандоне, ки зери роҳбарии Шумо машғуланд, ҷашн доранд. Зеро, ки роҳи тайнамуда, ҳаёту фаъолияти илмии Шумо ҳамчун олими барҷаста, арбоби сиёсӣ ва ҷамъиятӣ, омӯзгор ва роҳбари муассиса шоистаи таҳсин аст.

Зоҳир гардидани шахсияте мисли Маҳмад Забирович Раҳимов дар ҷомеаи ҳуқуқи муосири Тоҷикистон водор менамояд, ки ба паҳлуҳои зиндагиномаи ӯ рӯ оварда, аз ҳаёт, фаъолияти эҷодӣ, илмӣ, омӯзгорӣ ва умуман рисолаташон ҳамчун инсони наҷиб, эътирофашон ҳамчун фарди накукор ҳамаҷониба огаҳ шавем.

Профессор Маҳмад Забирович Раҳимов 10 августи соли 1954 дар ноҳияи Рӯдакӣ ба дунё омада, дар радифи ҷавонон ва насли лаёқатманди замони собиқ шӯравии тоҷик қарор гирифта, сароғоз мактаби миёнаро бомуваффақият ва соли 1978 факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистонро бо дипломи аъло хатм намудааст. Тӯли 36 соли фаъолияти бобарори илмӣ-эҷодӣ, сиёсӣ, ҷамъиятӣ, омӯзгорӣ пайроҳаи пурпечутоби илмро ба ҳайси ассистент, дотсент ва профессори кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷоратии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон тай намуд. Таваҷҷуҳ ба масъалаҳои актуалии замони худ ӯро дар даргоҳи илм новобаста аз душвориҳо устувор гардонид. Ҳамин буд, ки қадами нахустин ва муваффақияти илмӣ устуворона гузошта шуда, дере нагузашта эътироф фаро расид. Соли 1985 дар Донишгоҳи давлатии Москва ба номи М.В. Ломоносов рисолаи номзадиро дар мавзӯи «Иҷрои мутақобилаи уҳдадориҳои шартномавии ҳуқуқи граждани дар байни корхонаҳои сотсиалистӣ» таҳти роҳбарии доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, олим ва ходими на-

моёни соҳаи ҳуқуқшиносӣ В.А. Ойгензихт, соли 2000 рисолаи докториро дар мавзӯи «Проблемаҳои ҳуқуқии ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ» бомуваффақият ҳимоя намуд.

Дар кори ташкилӣ-маъмурӣ муваффақ гардида, аз соли 1985 то соли 1993 ба ҳайси ҷонишини декан оид ба фаъолияти атбои хориҷӣ ва таълим, соли 1994 мудири кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷоратии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон интихоб гардид. Минбаъд ба ҳайси арбоби намоёни сиёсӣ, ҷамъиятӣ фаъолияти меҳнатиашро идома дода, донишҳои назариявии андӯхтаашро барои рушди қонунгузорӣ дар марҳилаи нави давлатдории муосири тоҷикон дар парлумони касбии ҷумҳурӣ-Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон сарф намудааст ва ҳамин буд, ки ду маротиба ба боварии интихобкунандагон ноил гардида, солҳои 2000-2005 тариқи худпешбарӣ ва такроран

солҳои 2005-2009 аз ҳавзаи якмандатии интихоботии Рӯдакӣ, 9 вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардид. Яке аз вакилони мардумшинос, пурмасъул, худогоҳ, солор ва серталаб нисбат ба ҷараёнҳои қонунгузорӣ гардида, дар мавқеъ доимо устувор буд. Ҳамин хислатҳои неки ӯ имкон доданд, ки дар ин мақомоти олии қонунгузори ҷумҳурӣ ба ҳайси Раиси комиссияи Маҷлиси Намояндагон оид ба назорати Дастур ва ташкили кор, муовини раиси Кумитаи Маҷлиси намояндагон оид ба қонунияти конститутсионӣ, қонунгузорӣ ва ҳуқуқи инсон, роҳбари гуруҳи вакилони ғайриҳизбӣ узви комиссияи доимии Ассамблеяи байнипарлумонии АвруОсиё оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ ва намояндаи ваколатдори МНМО ҶТ дар Суди Конститутсионӣ пурсамар фаъолият намояд.

Бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ, ҳамчун вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 15 лоиҳаи Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд», «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ», «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)», «Дар бораи хоҷагии ёрирасони шахсӣ», «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бонкҳо ва фаъолияти бонкӣ», «Дар бораи ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қисми 1 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраро пешниҳод намуд, ки онҳо қобили қабул дониста шудаанд. Дар маҷмӯъ профессор Раҳимов М.З. тӯли фаъолияти худ ба ҳайси вакили парлумони касбии ҷумҳурӣ-Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳия, муҳокима, додани хулоса, пешниҳодот ва бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузорӣ зиёда аз 180 лоиҳаи қонун ширкат намудааст.

Ҳамзамон, профессор Маҳмад Забирович Раҳимов ҳамчун аъзои гурӯҳи кории ҳукуматӣ дар коркард ва таҳияи қисмҳои 1, 2 ва 3 Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии граждании, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мурофиаи судии иқтисодӣ, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи гарав», «Дар бораи ташкилотҳои маблағгузории хурд», «Дар бораи иҷораи молиявӣ (лизинг)», «Дар бораи кафолати амонати шахсони воқеӣ», «Дар бораи судҳои ҳакамӣ», «Дар бораи арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ» ва ғайра саҳмгузор мебошад.

Бо назардошти саҳми профессор Маҳмад Забирович Раҳимов дар рушди қонунгузории миллӣ ва дар заминаи мақсадҳои пайгиронаи роҳбарияти олии ҷумҳурӣ ҷиҳати рушди босуботи соли 2009 Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи таъсиси Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расид. Албатта, боиси ифтихори кормандони Маркази мазкур аст, ки дар бунёд ва устувории он, ки дар заминаи ғамхориҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис ёфтааст, саҳми профессор Маҳмад Забирович Раҳимов аён аст. Зеро, ки бо талошу заҳматҳо ва роҳбарии ҳамаррӯзаи ин роҳбари бомаҳорат, кордон, меҳнатдӯст, ҳалиму ғамхор муассисаи мазкур натанҳо байни муассисаҳои илмӣ-тадқиқотӣ, балки байни мақомоти ҳокимияти давлатӣ соҳиби обрӯ ва эътибор гардид.

Бо ташаббус ва таҳти роҳбаладии ӯ дар Марказ насли ҷавононе ба воя расиданд, ки аз маслиҳатҳояш дар ҷодаи илм бархӯрдор гардида, дар рушди соҳаи қонунгузорӣ саҳм мегузоранд.

Дастоварҳои Марказ аз рӯзҳои нахустини таъин гардидани ӯ ҳамчун директор афзуда, танҳо дар панҷ соли охир, як консепсияи мукаммали рушди қонунгузорӣ, 6 барномаи давлатӣ, зиёда аз 7 тафсир ба кодексу қонунҳои ҷумҳурӣ, зиёда аз 10 маводи конфронсҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ, 7 монографияи илмӣ ва асарҳои дигар таҳия ва нашр гардид. Кормандони Марказ дар кори зиёда аз 100 гуруҳи корӣ оид ба омодасозии кодексҳо, қонунҳо ва дигар санадҳои зерқонунӣ иштирок намуда, номгӯйи 1000 мавзӯи илмӣ-таҳқиқотӣ бо маслиҳату ҳидоятҳои профессор Маҳмад Забирович Раҳимов омода ва пешниҳод гардид.

Алҳол, дар Марказе, ки роҳбарии онро профессор Раҳимов М.З. ба уҳда дорад ва дорои як қатор иқтидорҳои эҷодӣ аст, ҳалли масъалаҳои соҳавии ҳуқуқшиносии илман асоснок, ки бо ҷараёни қонунгузорӣ дар ҷумҳурӣ алоқаманданд, меистад.

Самти муҳиме, ки дар муассисаи мазкур роҳбариашро профессор Раҳимов М.З. бар дӯш дорад, коркарди консепсияҳои такмили қонунгузорӣ, пешгӯии татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад. Дар робита ба ин зери роҳбарии бевоситаи профессор Раҳимов М.З. аз ҷониби Марказ «Консепсияи пешгӯии инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон» омода гардид, ки бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 феврали соли 2011, №1021 тасдиқ гардид. Дар заминаи Консепсияи мазкур шаш Барномаи давлатӣ дар соҳаҳои мухталифи

ҳуқуқшиносӣ коркард, омода ва тасдиқ гардиданд. Ғайр аз ин дар давраи роҳбарии профессор Раҳимов М.З. Консепсияи сиёсати ҳуқуқӣ-ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон, омода гардид, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 ноябри соли 2013 тасдиқ гардидааст.

Бо мақсади рушди муносибатҳои байналмилалӣ бо ташаббус ва роҳбарии профессор Раҳимов М.З. робитаҳои Марказ бо кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла, Қазоқистон, Федератсияи Россия, Белорус ва Туркманистон густариш ёфтанд. Дар ин замина соли 2012 «Созишномаи ҳамкорӣ байни Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маркази иттилоотӣ-ҳуқуқии Маъмурияти Президенти Ҷумҳурии Белорус», «Ёддошти тафоҳум байни Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Маркази миллии қонунгузорӣ ва тадқиқотҳои ҳуқуқии назди Президенти Ҷумҳурии Белорус», соли 2014 «Ёддошти тафоҳум оид ба ҳамкорӣ байни Институти давлат ва ҳуқуқи назди Президенти Туркманистон ва Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба имзо расонида шуданд.

Профессор Раҳимов Маҳмад Забирович дар тӯли фаъолияти пурсамари илмӣ дар маҷмӯъ бештар аз 300 мақолаҳои илмӣ, китобҳои дарсию васоити таълимӣ-методӣ омода ва нашр намудааст. Муаллифи 51 асар, аз ҷумла 8 монография, 8 китоби дарсӣ, 12 тафсир, 23 китоб ва истилоҳоти ҳуқуқӣ мебошад. Аз ҷумла бо қалами ӯ ва ё дар ҳаммуалифӣ китобҳои зерин ба нашр расидаанд: Таъмини сифат талаби замон; Исполнение хозяйственных обязательств(Встречное исполнение); Асосҳои давлат ва ҳуқуқ барои синфи 8 ва 9; Луғат-маълумотномаи ҳуқуқи соҳибкорӣ; Конечный результат предпринимательской деятельности: теория и правовое регулирование; Общество, государство и право; Проблемы правового обеспечения конечного результата предпринимательской деятельности; Ҳуқуқи соҳибкорӣ; Ҳуқуқи граждани қисми 1 ва 2; Тафсири илмию оммавии Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон; Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ; Тафсири қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)»; Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рақобат ва маҳдудкунии фаъолияти инҳисорӣ дар бозори мол»; Техникаи қонунгузорӣ , «Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шахрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» , «Тафсири қисми сеюми Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон» , «Тафсири Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия», «Тафсири Кодекси оби Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва ғ-ҳо. Асарҳои ба нашр расонида шуда, натанҳо байни ҳуқуқшиносони касбӣ, балки ҳамаи онҳое, ки бо масъалаҳои ҳуқуқӣ ҳамарӯза рӯ ба рӯ мешаванд, маъруфият пайдо намудаанд.

Таҳқиқотҳои илмии профессор Раҳимов М.З. гуногунҷабҳа буда, ба проблемаҳои назариявӣ ва амалии давлат ва ҳуқуқ, ҳуқуқи граждани, соҳибкорӣ, тиҷоратӣ, бонкӣ, байналмилалии хусусӣ, ҳуқуқи мурофиавии граждани ва мурофиаи иқтисодӣ, омода намудани истилоҳоти ҳуқуқӣ ва фарҳангҳои илмии ҳуқуқшиносӣ бахшида шудаанд. Дар ин ҷода, махсусан проблемаҳои мавриди таҳқиқи ӯ оид ба назарияи иҷрои уҳдадориҳои мутақобила ва шаклҳои иҷрои он, баҳамалоқамандии ҳуқуқ ва уҳдадорӣ, ҳуқуқ бо ҳуқуқ ва уҳдадорӣ бо уҳдадорӣ ҳангоми иҷрои онҳо дар байни субъектҳои гуногун, ки дар монографияи «Иҷрои уҳдадориҳо» (Иҷрои мутақобила) ва 30 мақолаи илмӣ, ки мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, бунёдӣ мебошанд. Натиҷаҳои ин таҳқиқот дар амалия таҷассуми худро ёфта, зимни қабули Кодекси нави граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аксарияти Кодексҳои граждании Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ба инобат гирифта шудаанд.

Бешубҳа, дастовардҳои илмии профессор Раҳимов М.З. дар омӯзиш ва таҳқиқи ҷараёнҳои ҳуқуқӣ дар шароити нави иқтисоди бозорӣ муҳим арзёбӣ мегарданд. Дар шароити иқтисоди бозорӣ зарурияти танзими ҳуқуқии муносибатҳои иқтисодӣ, соҳибкорӣ ва ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ, ба даст овардани фоида ва бо ҳамин роҳ қонеъ гардонидани талаботи доимоафзояндаи ҷомеа, проблемаи асосии ҳуқуқи ҷомеаи даврони муосир мебошад. Аз ин ҷо, бо дарназардошти дарки масъалаи мазкур профессор Раҳимов М.З. проблемаҳои ҳуқуқии танзими муносибатҳои иқтисоди бозорӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, рақобат, монополизм, таваккали соҳибкор, бозори мол, коғазҳои қиматнок ва хизмат, ҳавасмандгардонии фаъолияти соҳибкорӣ, ҷавобгарӣ ва ҳифзи манфиатҳои қонунии соҳибкоронро мавзӯи таҳқиқотии худ қарор дода, механизм ва воситаҳои таъмини иҷрои уҳдадориҳо дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ ва ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкориро ҳамчун ҷараёни мукаммали мантиқӣ ва асоснок ҳаматарафа мав-

риди таҳлили илмӣ ва таҳқиқ қарор додааст. Воситаҳои ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ ба монанди шартнома, тавваккал, инҳисоригардонӣ, ширкат ва ҷамъиятҳои хоҷагӣ, ташаббуси ҳуқуқӣ, рақобат, иттилоот, муҷозот, ҷавобгарӣ ва ғайраҳо дар асарҳои илмии ӯ мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтанд. Хусусияти хоси таҳқиқотҳои ӯ дар ин ҷабҳа аз он иборат мебошад, ки мавсуф дар онҳо на танҳо масъалаҳои назариявӣ, балки роҳҳои амалии татбиқи онҳоро ба воситаи қабули қонун ва дигар механизмҳои ҳуқуқ пешниҳод менамояд. Ӯ дар ин соҳа чандин рисолаҳои илмӣ эҷод намудааст. Хусусан, рисолаҳои илмии ӯ «Оид ба проблемаҳои ҳуқуқии ноил шудан ба натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ (с.1998), «Натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ: назария ва танзими ҳуқуқии он» (с. 2007) «Ҳуқуқи соҳибкорӣ», қ I. (с. 2002), «Ҳуқуқи соҳибкорӣ», (с. 2005) дар илмӣ ҳуқуқи даврони муосир аввалин дастовардҳои илмӣ эътироф шуда, ҳамчун равияи нави илми ҳуқуқ – ҳуқуқи соҳибкорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор мераванд. Бояд тазаккур дод, ки хулосаҳо ва пешниҳодҳои илман асосноки ӯ дар ин маврид аллакай дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқи амалии худро ёфтаанд.

Бо назардошти аҳамияти хоси назариявӣ-амалӣ мутахассисони намоёни соҳаи ҳуқуқшиносии муосир ба асарҳои профессор Раҳимов М.З. таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ба онҳо тақризҳо навиштаанд. Тақризҳои ба асарҳои номбаршуда навиштаи олимони Москва, Санкт-Петербург, Свердловск, Кубан, Белоруссия, Қазоқистон, Ӯзбекиситон, Туркманистон ба монанди профессорон Раҳманқулов Х.А. Клеандров М.И., Басин Ю.Г., Попондупуло И.Ф., Пронина М.Г., Свердлык Г.А., Сулейменов М. К.,Чепига Т.В., Губин Е. П. ва дигарон далели дараҷаи баланди илмӣ ва амалии таҳқиқотҳои дар боло зикршудаи профессор Раҳимов М.З. мебошад.

Дастовардҳои илмии профессор Раҳимов М.З. ба соҳаҳои модии ҳуқуқӣ маҳдуд нагардида, номбурда дар ҳуқуқи мурофиавӣ ҳам комёб гардидаанд. Асарҳои дар зери таҳрири ӯ навишташуда, ба монанди «Танзими ҳуқуқии фаъолияти судҳои ҳакамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (с. 2004), «Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ: ташаккул ва инкишофи он» (с.2007) ба яке аз проблемаҳои муҳими даврони муосир ҳифзи ҳуқуқи шахрванд ва инсон ба воситаи Судҳои ҳакамӣ ва Арбитражи байналмилалии тиҷоратӣ бахшида шудаанд. Дар асарҳои мазкур таърихи дирӯз, имрӯз ва ояндаи судҳои мазкур, ҳамзамон тартиби таъсис ва фаъолияташон, ҷараёни баррасии баҳсҳои граждани, иқтисодӣ ва соҳибкорӣ, асосҳои бекор кардани ҳалномаҳо ва ғ-ҳо муфассал ифода ёфтаанд. Зери роҳбарии профессор Раҳимов М.З. нахустин бор «Тафсири кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон» (бо забони русӣ, с. 2012) ва дар ҳаммуаллифӣ бо Н.Табаров «Тафсири Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон» (с.2013) ба нашр расид, ки дар соҳаҳои ҳуқуқи мурофиавӣ таҳаввулотеро ҷиҳати рушд ва устувории ин муносибатҳо, амалан ва дуруст татбиқ намудани меъёрҳои қонунгузории мурофиавӣ ба вуҷуд овардааст.

Дар меҳвари таваҷҷуҳи профессор Раҳимов М.З. омӯзиш ва баланд бардоштани савияи дониши ҳар фарди ҷомеи муосири Тоҷикистони ҳуқуқбунёд низ меистад. Дар китобҳои дарсии мавсуф аз қабили «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» (нашри солҳои 1995, 2006, 2009 ва 2014 бист сол инҷониб китоби рӯимизии ҳар як хонандаи мактабҳои таҳсилоти умумии ҷумҳурӣ), «Ҳуқуқи граждани қ. 1. (солҳои 2001, 2007); «Ҳуқуқи граждани» қ. 2. нашри соли 2003 (китоби рӯимизии донишҷӯёни мактабҳои олӣ), ки дар ҳаммуалифӣ омода намудаанд, масъалаҳои назариявии давлат, аз ҷумла, давлати ҳуқуқбунёд, ҳуқуқ ва моҳияти он, ахлоқ ва ҳуқуқ, шуури ҳуқуқӣ ва маданияти ҳуқуқӣ, уҳдадориҳо ва иҷрои онҳо, тарзҳои таъмини иҷрои уҳдадориҳо ва ҷавобгарӣ барои иҷро накардани онҳоро муфассал баён менамоянд. Дар асарҳои номбурдашуда масъалаҳои зарурии ҳуқуқии муносибатҳои ҳисоббаробаркунӣ ва қарзӣ, шартномаҳои ҳисоби бонкӣ, шартномаи консессияи тиҷоратӣ ва фаъолияти якҷоя бо дарназардошти инкишофи муносибатҳои бозорӣ таҳлил гардидаанд.

Профессор Раҳимов М.З., албатта, дар сароғози ташаккул ва рушди мактаби ҳирфаии илмии ҳуқуқи соҳибкории Тоҷикистони муосир қарор доранд. Проблемаҳои ҳуқуқии фаъолияти соҳибкорӣ, ҳолати ҳуқуқии соҳибкорон, режими ҳуқуқии молу мулки онҳо, танзими давлатии фаъолияти соҳибкорӣ, шартномаҳо дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ, фаъолияти соҳибкорӣ ва бозор, масъалаҳои танзими ҳуқуқии фаъолияти бонкҳо ва ташкилотҳои маблағгузории хурд, биржаҳо ва аҳдҳои биржавӣ, фаъолияти иқтисодии хориҷӣ дар китобҳои «Ҳуқуқи соҳибкорӣ». қ. 1. (с. 2002) ва «Ҳуқуқи соҳибкорӣ», китоби дарсӣ (с. 2005), «Натиҷаи ниҳоии фаъолияти соҳибкорӣ:назария ва танзими ҳуқуқӣ» (с. 2007)

ва ғ-ҳо мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор дода шудаанд.

Асарҳои профессор Раҳимов М.З. натанҳо дар нашрияҳои дохили кишвар, балки берун аз он, аз ҷумла, дар Арманистон, Қазоқистон, Латвия, Олмон, Ӯзбекистон, Федератсияи Россия ва Эрон ба забонҳои русӣ, англисӣ, олмонӣ ва форсӣ ба нашр расидаанд.

Бо ташаббус ва ибтикори профессор Раҳимов М.З. як қатор конфронс ва семинарҳои илмӣ-амалӣ дар сатҳи байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ гузаронида шудаанд, аз ҷумла: Конфронси илмӣ-амалӣ оид ба забон ва сифати қонун (Душанбе, с. 2010); Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлолият» (Душанбе, с. 2011); Конференсияи байналмилалӣ бахшида ба 20-солагии узвияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СММ (Душанбе, с. 2012); Конфронси ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи «Сиёсати ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон: рушд ва мушкилоти мавҷуда» (Душанбе, с. 2014) ва ғ-ҳо. Маводҳои ин чорабиниҳои аз лиҳози илмӣ ва амалӣ бағоят муҳим арзёбӣ гардида, алҳол ба нашр расида ба устувории қонунгузории муосири Тоҷикистон, пешниҳоди таҳлилҳои бунёдӣ ҷиҳати аз байн бурдани мухолифатҳои қонун, масъалагузориҳои навин дар соҳаи ҳуқуқ равона гардидаанд.

Самти дигари фаъолияти илмии профессор Раҳимов М.З. омода намудани мутахассиони болаёқат, соҳибкасбу кордон дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ мебошад, ки барҳақ аз уҳдаи он сарбаландона баромада истодаанд. Тӯли 36 соли фаъолияти омӯзгорӣ профессор Раҳимов М.З. шогирдони зиёдеро низ тарбия ва ба камол расонидаанд, ки дар мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ҷумҳурӣ, соҳаҳои мухталифи илмӣ-амалии ҳуқуқшиносӣ машғул мебошанд. Таҳти роҳбарии ӯ 10 нафар (Маҳмадхонов Т., Каримов А.Қ., Ғафуров А.Д., Меликов У.А., Имомова С., Маҳмадшоев Ф.А., Пулатов А.С., Набиҷонова З. Табаров Н.) рисолаҳои номзадӣ ҳимоя намуда, айни замон ду нафари дигар рисолаҳои номзадиашонро ба анҷом расондаанд. Ҳоло таҳти роҳбари ӯ панҷ аспирант ва унвончӯ, инчунин ду докторант рисолаи номзадӣ ва докторӣ менависанд. Ҳамзамон, дар даҳ рисолаи номзадӣ ба ҳайси муқарриз иштирок намудааст, ки ҳамаи онҳо айни замон тасдиқи худро ёфтаанд.

Профессор Раҳимов М.З. Узви Шӯрои машваратӣ-илмии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Узви Шӯрои ҳимояи рисолаҳои номзадию докторӣ дар соҳаи ҳуқуқшиносӣ дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Узви Шӯрои ҳимояи рисолаҳои доктории назди Донишгоҳи гуманитарию ҳуқуқии Қазоқистон (солҳои 2005-2007) мебошанд. Соли 2010 профессор Раҳимов М.З. ба ҳайси ҷонишини раиси Суди ҳакамии Маркази байналмилалӣ оид ба ҳалли баҳсҳои назди Суди иқтисодии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил интихоб гардид. Соли 2011 бо саъю кӯшиш ва заҳматҳои шабонарӯзӣ маротибаи аввал дар ҷумҳурӣ маҷаллаи «Қонунгузорӣ» ба нашр расид, ки айни замон масъулияти Сармуҳарририи он бар дӯши профессор Раҳимов М.З. мебошад.

Профессор Раҳимов М.З. борҳо дар кори як зумра конфронс ва симпозиумҳои миқёси байналмилалӣ дар кишварҳои Австралия, Белгия, Қазоқистон, Латвия, Ӯзбекистон, Федератсияи Россия, Танзания, Туркманистон ва Эрон инчунин конфронс ва семинарҳои зиёди сатҳи ҷумҳуриявӣ иштирок ва баромадҳо намудааст.

Айни замон профессор Раҳимов М.З. пурмаҳсул заҳмат кашида, бо Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 июни соли 2013, №АП-2257 роҳбарии Гуруҳи корӣ оид ба таҳияи Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳрири навро бар уҳда доранд, ки омода ва ба мақомоти дахлдор ирсол карда шудааст..

Заҳматҳои профессор Раҳимов М.З. аз ҷониби давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қадрдонӣ гардида, соли 1993 бо унвони «Аълочии маорифи Тоҷикистон», соли 2004 бо «Ордени «Иттиҳод»-и Ассамблеяи Байнипарлумонии Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва соли 2011 аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олӣ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо медали «20-солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон» сарфароз гардонда шудааст.

Аз фурсати муносиб истифода намуда, профессор Раҳимов Маҳмад Забировичро бо шастумин солгарди зодрӯзашон табрику муборакбод намуда, ба онҳо иқболи нек, сиҳативу саломатӣ, фатҳи қуллаҳои илмӣ ва умри боз ҳам пурсамари бобаракаи эҷодӣ орзумандем.

Аҳли кормандони Марказ, ҷомеаи ҳуқуқшиносон, шогирдон ва пайравони Устод

Масъули чоп
Ответственный за выпуск

Табаров Фаридун

Маҷалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «VizaPrint» бо тарзи рақамӣ ба табъ расидааст.

Ба матбаа 18.06.2014 супорида шуд. Ба чопаш 01.07.2014 иҷозат дода шуд. Коғази офсетии №1. Андозаи 60х84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Tj. Ҷузъи чопии шартӣ 10,0. Адади нашр 250 нусха. Супориши №6П040М.

Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

734025. ш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-47-71
Индекси обуна 77710

Журнал подготовлен для печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «VizaPrint».

Сдан в печать 18.06.2014г. Разрешен к печати 01.07.2014г. Бумага офсетная №1. Формат 60х84 1/8. Шрифт Times New Roman Tj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 250 экз. Заказ №6П040М .

Национальный центр законодательства при Президенте Республики Таджикистан

734025. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-47-71
Подписной индекс 77710

VizaPrint центр цифровой печати г. Душанбе, к. Техрон 21,тел.: 221 42 01, 221 42 04.